
3 1761 07062398 8

KOSSUTH

ÉS

KORA.

IRTA

HENTALLER LAJOS.

KOSSUTH LAJOS RÉZMETSZETŰ ARCZKÉPÉVEL.

BUDAPEST.
AZ »ATHENAEUM« R. TÁRSULAT KIADÁSA.
1894.

Budapest, 1894. Az Athenaeum r. t. könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

Szabadságharczunk történetével az utóbbi időkben rendkivüli előszeretettel foglalkozik a nagy közönség. Egyik munka a másik után jelenik meg.

Oka ennek az, hogy az 1848—49-iki szabadságharcz eseményei felette fontosak; az események nagyon elevenek s egyes szereplő egyének meglehetősen felülemelkedtek a közönséges mindennapiasságon, de ami fő, az események hatása alatt állunk még ma is. E körülmények igazolják az érdeklődést. Maga a nagy közönség azonban főleg Kossuth Lajos egyénisége, személye, müködése iránt érdeklődik. Csakis ő benne, az ő körében keresi és találja fel a szabadságharcz eseményeit a maga elevenségében való igazában.

Közvetlen szabadságharczunk leveretése után rögtön jelentek meg Kossuth személyével foglalkozó munkák.

E munkák nemcsak gyanusak, hanem nagyrészük pamphletszerü. Ez nem csoda! Oly emberek irták, kiket az osztrák kormány csak azért fizetett, hogy a közvélemény előtt gyanusitsák, legyalázzák, bepiszkolják, sárral dobálják meg Kossuth Lajost.

Ma — több mint negyven év multán — bátran elmondhatom az akkori eseményekre vonatkozólag

nézetemet, véleményemet. Elmondhatom a történetiró teljes tárgyilagosságával. Ezt a czélt tüztem magam elé akkor, midőn e könyvet megirtam, mert annak a férfinak egyéniségét tettem tanulmányom tárgyává, aki a negyvennyolczadiki nagy idők legkiválóbb alakja.

És daczára annak a rajongó előszeretet, ragaszkodás és tiszteletnek, melylyel kora gyermekségem óta Kossuth Lajos személye s elvei iránt viseltettem, akkor, midőn ez életrajz megirásához fogtam, azon szándékkal kezdtem azt, hogy elfogulatlanul s tárgyilagos világitásban fogom szemlélni az eseményeket, ugy vizsgálom és birálom el.

Tudvalevő dolog, hogy Kossuth Lajos életéről és müködéséről könyvtárakat irtak már össze a világ különféle nyelvén. Azok, kik az osztrák és bécsi körök befolyása alatt irták meg müveiket, azok feltétlenül legyalázzák Kossuthot s minden ujabb és ujabb munka irója azzal tetszeleg magának, hogy legalább is *egy uj bünt* ken reája. De élesen megtámadják s elitélik többen azok közül is, kik vele együtt a negyvennyolczas események vezérintézői voltak: Görgei Arthur gyávasággal vádolja; Szemere Bertalan tehetetlenséggel; Dembinsky kapkodónak jellemzi, Perczel Mór a számüzetésből visszatérte után minden tehetséget megtagadott tőle, s csakis azt ismerte el, hogy 1848—49-ben Kossuth Lajos még életben volt.

Pedig történetileg beigazolt tény, hogy Kossuth Lajos 1849 elején több éberséget és erélyt fejtett ki Debreczenben,*) mint talán hasonló helyzetben tanusitottak volna azok, kik neki erélytelenséget s bátorság

*) Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harcza 1848—49-ben, II. kötet 206—207. lap.

hiányát hányták szemére. Kossuth politikai erélytelensége szerintem véralkatában leli magyarázatát: Nem volt forradalmi ember! Mérsékelt véralkatánál fogva s természeti ösztöne folytán irtózott a vérontástól s visszariadt minden erőszakoskodástól. Ebben a tekintetben ő is oly természetü volt mint a többi magyar ember. Pedig ha a politikai hévmérő eléri a forrpontot: akkor a politikai küzdelmek hevében már nagyon bajos a tulzást, erőszakoskodást s — ha szükséges — az emberélet feláldozását kikerülni.

A Kossuth-ellenes irodalomban is kiváló helyet biztositott magának egy vékony, 24 oldalas füzetke. Szégyen, gyalázat, hogy ezt is magyar ember irta: *Ponori Thewrewk József.* A czime ez: »*Beiträge zu Geschichte der ungarischen Revolution. 1. Ludvigh Kossuth Ungarns Diebsvogel. (Pressburg 1849.)* Ez nem hagy Kossuthon egy csepp becsületet sem, még az édes anyját is ezüstkanál lopással gyanusitja. S ez a hitvány szennyirat az eredete annak a Kossuth-ellenesek közszáján forgó mende-mondának is, hogy az országból kimenekült kormányzó magával vitte az ország ezüstjét-aranyát.

Ez a kis pamphlet megrendelésre készült, tehát komoly ember nem veheti számba.

Az ujabb osztrák munkák közül legérdekesebb és kimeritőbb báró Helfert Jós. Sándor nagy müve: »*Geschichte Oesterreichs vom Ausgange des Wiener Oktober-Aufstandes 1848.*«

Helfert báró ugy bánik el Kossuthtal, mintha utóbbi vádlott, ő pedig a császári ház ügyésze volna. Folyton az egységes Ausztria szemüvegén keresztül birál és itél.

Ha valamit szemére lehet vetni Kossuthnak, ugy az egyedül szivjósága és egyeneslelküsége. Mert az oly államférfinak, ki arra van a végzet által kiválasztva, hogy nemzete sorsát intézze, el kell hallgattatni szivét és a nemeslelküség felbuzdulásait. Az ily érzelmek esetről esetre arra indithatják, hogy még ellenségeivel is engedékenyen bánjék.

Forradalmi embernek nem szabad gyengének, egyeneslelkünek lenni; a forradalom élén álló férfiu legyen igazságos, de hideg mint a márvány. Annak nem szabad soha azt engedni, hogy az események fölébe emelkedve, reá nyomást vagy hatalmat gyakorolhassanak, hanem a valódi forradalmi államférfi jó lovas módjára megfékezi az eseményeket s uralkodik azok fölött. Az igazságot s egyeneslelküséget bátran meg lehet követelni magánemberektől, de ha forradalom élén álló férfiu nyilt szivü, igazságos és fecsegő, akkor politikájának vége. Kossuth tehát abban volt hibás, amit rendes körülmények között másoknak érdemül szoktak felróni: Jeles tulajdonai buktatták el az ügyet s a szabadságharcz historikusai kimondták rá az itéletet: »*Kossuth nem államférfi, csak agitator*«.

De volt még neki egy nagy baja: Az emberismeret hiánya! Kossuth Lajos oly kevéssé ismerte ki embereit, hogy egész hosszu élete nem vala elegendő arra, hogy a hozzá közel álló emberekben csalatkozzék.

Viszont teljes életén át politikailag következetes volt saját magához; s fentartá elveit haláláig, nem ugy mint számkivetése részeseinek legnagyobb része, kiket a honvágy visszahozott a hazába s kik alig tértek meg az idegenből, már is politikai ellenfeleivé lettek annak,

kivel hosszu éveken keresztül együtt ették a számkivetés keserü kenyerét.

Kossuth Lajos az 1867-iki kiegyezés létrejötte után nem csatlakozott a hazai politikai pártok egyikéhez sem. Ment egyenesen a maga utján, s miként a hajdankorban Lykurgus, nagyon bizott magában, hogy halála után a magyar nemzet elfogadja, magáévá teszi politikai tanait. Az elszigeteltség, a számüzetés magárahagyottsága s végre a hontalanság oly határozottságot s erélyt érleltek meg Kossuthban, ami az ő korában a csodával határos, mert egyes-egyedül haladt a maga elé kitüzött politikai uton s évtizedeken politikai ellenfél gyanánt állott vele szemben annak a nemzetnek nagy zöme, melynek hajdan ő volt vezére, vezetője, mondhatni bálványa s mely még csak a közel multban is az ő nevére esküdött.

És ha politikája nem is »e földről való,« azért el kell ismerni, hogy becsületes és feddhetlen jellemü magyar ember volt s nagyon, de nagyon szerette hazáját. Politikai sikereket nem tudott felmutatni, de a magyar nép szeretetét és ragaszkodását még évszázadok mulva sem fogják tőle elvitathatni.

A politikai sikerek kivivása azon férfiu számára maradt fenn, ki abban az időben — midőn Kossuth hazafiui geniusának teljes fényében ragyogott s küzdelemre buzditá nemzetét — egészen magányba vonulva várta az események fejlődését. Amire az események megértek, akkor már husz teljes esztendő pergett le a történelem óramutatójának számlapján.

Ekkorra uj nemzedék nőtt fel; olyan, mely Kossuth Lajost csak hirből ismerte; oly nemzedék, mely életérdekeinél fogva szorosan oda lőn csatolva ahhoz a

kormányhoz, a mely alatt élt. Ez volt az oka, hogy hazájától távol végezte be életpályáját Kossuth s nem lehetett ujra a tett emberévé; s nem szolgálhatta többé hazáját.

Őt az események hatalma szoritá le politikai hivatásának teréről.

I.

1802—1832.

Kossuth Lajos, kinek családját még a legalaposabb osztrák történetirók is tótnak szeretik feltüntetni, [1]) 1802. szeptember 19-én született Zemplén megyében Monokon.

A Kossuth családja egyike a legrégibb magyar családoknak. Nemességet ősei IV. Bélától kaptak. Ezzel szemben az osztrák és tót historikusok a Kossuth család eredetéről sok mindenféle valótlanságot és ámitást irkáltak össze. Tudva, szándékosan ferdítettek. Igy például az egyik forrásmunka azt állítja, hogy Kossuth családi neve ebből a szláv szóból származik: »Kohout«, s eredetileg ez is lett volna a család neve és csakis a század elején lőn Kossuthra magyarositva. Sőt egy az előbbinél is alaposabb munka szerint egyenesen maga Kossuth Lajos lett volna az, a ki tanuló korában »Kohout« nevét Kossuth-ra változtatá. E forrás azonban pár sorral alább maga is beismeri állítása hihetetlenségét, mert, mint mondja, még most is vannak ősi szláv családok, a kik a Kossuth nevet viselik. Meg is nevez egyet, a ki a Königgrätz mellett levő Cernilowban született s a prágai tót evangelikus hitközség predikátora. Ezt keresztnevén Frigyes-Vilmosnak hivták.

Mások azonban Kossuth ellenségei közül, még pedig olyanok, a kiknek nem fűlt a fogukhoz az, hogy a magyarság előharczosáról ki lehetne sütni azt a bűnt, hogy családja eredetileg szláv származásu, — a Kossuth nevet

---

[1]) *Helfert* Freiherr Jos. Alex. Geschichte Oesterreichs IV. Erster Theil. 216. lap.

magyarul kezdték elemeire bontani s kisütötték belőle e két szót: »kos«, »ut«.

Az azonban már a legéretlenebb megjegyzések közé tartozik, mintha a Tisza mentén a magyar köznép Kossuthot valaha: »Kos-ur«-nak nevezte volna.[1])

Végre azok, kik héberül értenek, a Kossuth szót a »*Koschet*« = igazság, zsidó kifejezéssel hozták összeköttetésbe, s abban az időben, midőn Kossuth napja delelőjén ragyogott, zsinagógáikban a 60-ik zsoltár 6-ik énekét énekelték, mely igy szól: »Natata l'ejericha ves lehisnéses mispne »*Koschet*« sela« = נַפַּתָּ לִירֵאֶיךָ נֵס לְהִפְנוֹסֵת מִפְּנֵי לְשֶׁט סֶלָה׃ Adtál tisztelőidnek zászlót, hogy lobogtassák az igazság előtt. Szelah. Ez megint arra a mesére szolgáltatott okot, hogy Kossuthnak édes anyja, miután három fiugyermekéből csak az egyetlen Lajos fia maradt életben, utóbbit Sátoralja-Ujhelyen egy vén zsidó rabinussal megáldatta; az öreg rabinus a kis Lajost a zsoltár fentebbi szavaival áldá meg.[2]) Ez mind mese és mende-monda, meg ráfogás. Beszélgetés közben maga Kossuth Lajos is előhozta néha családja eredetét, s mosolyogva jegyzé meg, hogy a pénz veretést nem ő kezdte meg családjában. Érdi János említé nekem régesrégen, hogy Erdélyben találtak fel pénzt az én nevemmel: »L. Kossuthius.« Később Londonban a Brittish muzeumban magam is láttam ily érmet. Utánna járván a dolognak megtudtam, hogy Rómában a pénzverési jogot triumvir-ek bírták bérbe. Ezeknek a triumvireknek megvolt az az előjoguk, hogy nevüket rátehessék a pénzre. De, — folytatá ugyanez alkalommal,[3]) — volt nekem más ősi jogom is! Athénben egy Acropolist szintén egy Kossuth épitett. Ezeknek az ősiségeknek azonban véget vet IV. Béla király donácziós levele, melyből kitünik, hogy elődöm *Glád, ős szittya származás.*

És az, a mit egyes történetirók felhoznak, az mind mese, tréfa vagy ráfogás. A tény az, hogy a Kossuth csa-

---

[1]) Zur Geschichte der ungarischen Freiheitskampfes 75. lap.
[2]) Aufzeichnungen eines Honvéds. II. 59—66. lapok.
[3]) Egyetértés 1892. 267. szám. A Kossuth bankett Turinban.

lád egyike a legrégibb magyar nemes családoknak, s eredetileg fészkük Turócz megye volt. Innen származott szét az ország különböző részeibe a nagyon elszaporodott udvardi és kossuthfalvi Kossuth család.

Kossuth Lajos édes atyja *udvardi* Kossuth László volt, s már ott született a Hegyalja egyik községében. Egyszerü, őszinte, nyilt szivü magyar ember, a ki nem ismerte a finom modort, — de megőrizte a magyar faj ősi erényeinek azon maradványait, melyek a nép erejét igazában képezik. Az ő tetemei Pestmegyének Dabas községében vannak örök nyugalomra téve. Foglalkozására nézve ügyvéd volt.

Kossuth édes anyja tyrlihingeni Wéber Sarolta volt, utóda tyrlihingeni Wéber Andrásnak, a Caraffa által Eperjesen karóba huzott vértanúnak. Kossuth édes anyja a száműzetésben, Brüsszelben halt meg 1852-ben, s az ottani rendőrség a tüntetésektől, helyesebben mondva a bécsi kormány haragjától tartva, — nappal nem engedte eltemettetni. A temetésen, — mely éjjel, fáklyafénynél ment végbe, — egész Brüsszel jelen volt.

Kossuth családja nem tartozott Magyarország előkelő, mondhatni még csak ismert családjai közé iem. Ő emelkedett ki családjából legelsőnek; a Kossuthok közül ő volt az, ki első ízben politikával foglalkozott. Kossuth Lajos bizonyos megelégedett büszkeséggel konstatálja azt önéletrajzi jegyzeteiben, hogy családjában »nagy ur sohasem volt«. Hozzáteszi, hogy a legnagyobb közhivatal, mit egy Kossuth viselt, a turóczmegyei alkapitányság volt. Nyugodt megelégedéssel jegyzi még meg: »királyi kegyet ezen alvárnagyon kivül egy sem vadászott soha.«

E megjegyzéséből látszik, hogy a hazafit teljes életében szerette elválasztani az alattvalótól, mert a midőn hazájáról beszélt vagy irt, akkor a haza nevét folyton bizonyos pietással, a hódoló hűség pietásával emlegette.

Kossuth Lajost nem születési helyén Monokon, — a hol nem volt református templom, — hanem a kis távolságban levő Tálya községben keresztelték meg. A négy alsó gymnasiumi osztályt Sátoralja-Ujhelyen a piaristáknál végezte, hol Greguss Mihály tanárnál volt szálláson. A jogot a sáros-

pataki kollegiumban tanulta. Önálló gondolkozása s független karaktere hamar kifejlődött. Kitünik ez abból is, hogy midőn egy alkalommal a hires jogtanár Kövi hallgatóival szemben meggondolatlan és sértő kifejezést használt, Kossuth rávette tanulótársait, hogy mindaddig ne menjenek előadásra, mig a tanári kar Kövivel szemben elégtételt nem szerez. A midőn a dolog ki lőn a két fél közt egyenlitve, s Kövi ujra megkezdte előadásait, ezzel a kijelentéssel fogott hozzá a praelegáláshoz: Azt pedig ezennel constatálom, hogy dominus Kossuthból, — ha meg nem javul, — még nagy országháboritó fog válni. Ekkor tanultam én, — irja egyik kortársa [1]) — a szeplőtlen erkölcsü, ragyogó tehetségü, vonzó külsejü ifjut ismerni, szeretni és becsülni. Hozzá teszi: Pestről mint fiatal ügyvéd tért vissza szüleihez Sátoralja-Ujhelybe, s nemsokára magára vonta az egész megye figyelmét szónoklatával. Hogy Kövi nem ok nélkül mondá a fentebbieket, kitünik egy későbbi nyilatkozatából, midőn egy vizsgálat alkalmával Kossuthot és egy Dercsényi nevü iskolatársát még abból is faggatott, a mit abban az évben elő sem adott, — de a két ifju kitünöen tudta, — a jelen volt felügyelő bizottsághoz fordulva igy szólt: »Ez a két fiatal ember itt jobban tudja a törvényt mint az egész királyi tábla, melyet holmi tudatlan praelatusokból, bárókból, viceispánokból szednek össze a nélkül, hogy megexaminálnák, mindkettő stante pede elmehetne Personalisnak. Az önálló gondolkozásnak, s a szülő iránti tiszteletnek igen megható jelenete folyt le közte s atyja közt akkor, midőn a fiatal Kossuthot tizenhét éves korában vakáczióra haza vitte az öreg. Utközben a fiatal Kossuth kiveszi belső zsebéből pipáját, s egész tisztelettel kérdé atyját:

— Édes apám szabad rágyujtanom?

— Hát már pipázol? kérdé az öreg.

— Igen!

— Akkor hát gyujts rá.

Tanulmányai végeztével atyja mellett maradt még egy ideig megyei gyakorlaton; azután Eperjesre ment Kar-

---

[1]) Vasárnapi Ujság 1874. évf. 250—261. lap.

dos ügyvéd mellé, onnan Pestre jurátusnak, a hol 1824-ben már felesküdött ügyvédnek.

Egyes történetirók [1]) ezt a kort használják fel arra. hogy Kossuthra mindenfélét rákenhessenek. Mily erkölcstelen, kártyás és kikapó volt! Hogy csábitotta el a fiatal don Juan a nőket, s miként hagyta magára a szép kávésleányt, a midőn gyalázatba hozta, — s több efélék. Viszont azonban ezekkel az állitásokkal szemben is konstatálják hason kaliberü irók azt, hogy Kossuth szónoki képessége már jurátus korában [2]) elragadó s ellenállhatatlan volt, s hogy társait a szó teljes értelmében elbájolta.

1830-ban lépett először megyéjében, Zemplénben a nyilvánosság elé, akkor, midőn az országszerte pusztitó járvány idején, a titkos bujtogatók által fellázitott vidéki fegyveres csapatok Sátoralja-Ujhelyt ostrom alá fogták, s ő a lakosságot ékes szavakkal feltüzelve, ellentállásra buzditá.

Tehetsége és bátor lelkülete korán feltünt megyéje tanácstermében is. Első beszéde miatt, melyben erélyesen kikelt báró Vay Miklós és Szirmay Antal követek ellen, kik megszavazták a huszezer ujonczot, még mielőtt az ország szavazott volna e kérdés felett, — az elnöklő főispán, gróf Majláth Antallal éles szóvitába keveredett, s ez által a megyei rendek figyelmét felkölté. Mindenki nagy jövőt jósolt már ekkor tehetségének, mert mint egy jelen volt megjegyzé: »A fiatal Kossuth beszéde csodálatos logikai tisztasága által bájolta el a hallgató lelkét ugy, a miként egy szabályosan szép palota arányai lekötik a szemlélő figyelmét.«

Ebben az időben Kossuth Zemplén megyében teljesen a közéletnek szentelte tehetségeit. Életének e korszakáról is sok szóbeszéd maradt fenn. Ráfogják, hogy nyilt házat tartott; túlbőven költekezett; kártyázott; sőt egy alkalommal kártyaadósságainak fizetésére még a reá bizott idegen pénzhez is hozzányult volna, s csakis az volt a szerencséje,

---

[1]) *Szemere* B. Kossuth 11 lap; *Janotycky v. Adlerstein:* Tagebuch der Magyarischen Revolution I. 90—97.

[2]) *Helfert:* Geschichte Oesterreichs. IV. Erster Theil 218. lap.

hogy azzal a grófnővel, kinek pénzét elkölté, állitólag viszonya lett volna[1])

Ebben az időben Kossuth Lajos özvegy Szapáryné, született Csáky grófnőnek volt teljhatalmu megbizottja. A grófnő azonban már 1794 óta csillagkeresztes hölgy lévén, igy ki van zárva még a lehetősége is annak, hogy a harminczas évek elején közte és Kossuth közt valami bizalmasabb viszony lehetett volna. De maga Szapáry grófné is értesült a rosszakaratu rágalmakról, melyeket Kossuth ellenségei részint titkon, részben pedig nyiltan terjesztettek, s erre egyszerüen azzal válaszolt, hogy kieszközölte, miként Kossuth a távollevők egyik követeül lőn felküldve a pozsonyi dietára.

És hogy Kossuth ebben az időben csakugyan nem követhetett el semmi olyast, a mi a becsület és lovagiassággal összeegyeztethető ne lett volna, arról tanuskodik Zemplén megye egyik legtekintélyesebb fiának, báró Vécsey Pálnak 1834. márczius 13-án kelt alábbi levele, melyet bizonyára nem intézett volna Kossuth Lajoshoz, ha ez olyasmit követ el Zemplén megyében rövid idővel előbb, a mivel gyanusitni szeretik. A levél,[2]) mely udvardi Kossuth Lajos urnak, több nemes vármegyék táblabirájának Pozsonyba van czimezve, igy szól:

»Kedves uram öcsém!

Febr. elején recepisse mellett költ levelemet nem kétlem vette, melyre azonban maiglan sem vevém válaszát, jele, hogy még Bécsben nem lehetett, s ilyformán a Radivojenichnével való ügyet se igazithatta el, melyre nézve ohajtanám sok tekintetben, hogy az rendén túl ne haladna, annak idejében tudósitását egész bizalommal kikérem s elvárom; stb stb.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Legszivesebb — tartós, állandó egészség — s türedelmes fáradság s annak igenis érdemlett nőttön növendő

[1]) *Martini:* Bilder aus dem Honvédleben; 2-ik kiadás 208—211. lap; Aufzeichnungen eines Honvéds. II. kötet 20—22; *Horn:* L. Kossuth I. 26-ik lap.

[2]) A levél eredetije okmánygyüjteményemben.

jutalomérzés kivánása mellett levén, állandóul kedves uram öcsémnek igaz szivü szolgája, báró Vécsey.«

Ily levelet gavallér oly embernek nem ír, a ki idegen pénzek elköltésének gyanuja alatt volt.

Kossuth azonban a megyéjében elért sikerek által fel lőn bátoritva. A siker aczélozá tetterejét, s nagyobb tért keresve működésének Pestre költözködött s egy ideig ott tartózkodott.

A mikor ő a nyilvános téren szerepelni kezdett, akkor a bécsi kormány hatalma mindenható volt országszerte. És az egyszerü, névtelen magyar köznemes, látva az osztrákok visszaéléseit és hatalmát, latba vetve saját erejét és tehetségeit, ösztönszerüleg indíttatva érezte magát arra, hogy a haza védőinek sorába álljon. Ő a gyakorlatban akarta megvalósitni azokat az alkotmányjogokat, melyek régi törvényeinkben le vannak rakva, s melyek a haza szabadságát és függetlenségét minden külbefolyástól biztositják. »Előttem állott a magyar hon történetkönyve; én láttam lapjain a sokat hányatott szegény nemzetet, mint marczangolá árva kebelét a viszálykodás; láttam egymással vetélykedő bünt, mely a hon, — mint zsákmány, — fölött koczkázott; láttam gyöngének a törvényt, láttam erősnek az erőszakot; szakadás és igazságtalanság, dölyf és gyávaság, külső erőszak és belső árulás válták fel egymást történetében; nem egyszer közel a feloszláshoz, Istennek átka feküdt vállain, s ennyi gyászlevél tenger kötegében egy rózsás lapot alig találtam. S mégis század mult más század után

»Megfogyva bár de törve nem
Élt nemzet e hazán!«

Mi isten okozta ezt? Én a csoda kulcsát abban találom, hogy nem volt multunknak oly szomoru percze, melyben e nemzet valamely eszme iránt nem volt volna képes lelkesülni . . . . A mely nemzet legalább egy eszmét bír, melyért lelkesedésre képes hevülni, azt külső erőszak elnyomhatja, de dicsőségtelenül öngyikos sorvadásban nem fog meghalni.[1])

---

[1]) Pesti Hirlap, szerkesztette Kossuth Lajos 1843. évfolyam 306. szám.

Ilyen eszmének, ilyen lelkesitő rugónak tartotta ő a haza szabadságát és függetlenségét.

Ismerte ő ezenkivül a magyar nép hagyományait, emlékeit; tanulmányozta jellemét; latba vetette azokat a társadalmi erőket, melyekre más ember nem is figyelt volna. S ezeket összevetve észre vette, hogy, ha ő ezeket a nemzeti erőket képes lesz saját tetszése szerint idomitani s kiképezni, — akkor a most pangásban levő nemzeti erő kimozdul helyéből, s meg fogja rázkódtatni azoknak a bécsi politikusoknak aknamunkáját, a kik hazánk részére is azokat a kényszertörvényeket alkalmazzák, melyek már tulélték a kort; s melyeket az osztrák örökös tartományokra csak oly hideg és számitó fejü ember volt képes ráerőszakolni mint Metternich.

Kossuth a lehetetlenre vállalkozott! s midőn ezt tette, tudta, hogy a hatalmat ellenségévé teszi. Azzal ő keveset gondolt. Elindult a járatlan ösvényen.

II.

1832—1836.

Mint a távollevők követe jelent meg az 1832-iki pozsonyi országgyülésen. Itt kezdődik Kossuth életének nagy jelentőségü korszaka.

Első fellépése merész, és egész jövőjére döntő hatásu. Az 1832—36-iki pozsonyi dieta kiválóan ellenzéki szellemü. A bécsi kormány, főleg e miatt, a mennyire csak tehette, korlátozni iparkodott a nyilvánosságot. A közönség pedig ébredezett hosszu s nagy álmaiból, s formálisan éhezett azután, hogy a Pozsonyban történt politikai eseményekről, főleg pedig képviselője szerepléséről s az országgyülés működéséről megtudjon valamit. Az egyes követek levelek utján értesitették megyéiket a történtekről. Ez adta meg némelyeknek azt az eszmét, hogy jó lenne egy országgyülési hirlapot inditani, mely az egész országot hivatva leend tájékozni a közérdekü ügyekről.

Kossuth bizalmas körben bemutatta nehány ülésről szóló jegyzeteinek összegezett tartalmát, — s a jelenvoltaknak ugy a tartalom, mint a forma megtetszett. De a szerkesztő személye miatt véleménykülönbség támadt a követek közt, mert némelyek Kölcsey Ferenczet akarták a szerkesztéssel megbízni. Kölcsey nem fogadta el a tisztet. Ekkor ujabb akadály merült fel: a hirlap kiadási költségének kérdése.

Kossuth, látva, hogy a hirlap kiadása hol egyben, hol másban, de okvetlen meg fog fenekleni, egy hirtelen elhatározással ketté vágta a gordiusi csomót. Engedélyt kért a rendektől, hogy addig is, míg egy nyomtatott hirlap fog

megjelenni, — ő *irott* országgyülési tudósitásokat indíthasson meg. A rendek örömmel fogadták el ajánlatát. S az »*Országgyülési tudósitások*«, melyeket ő számos fiatal jurátus tollába diktálva szerkesztett, ügyesebb és szakavatottabb kezekbe nem kerülhettek volna. Első száma 1832. deczember 17-én jelent meg.

A hazánkban eddigelé szokatlan élénkségü irányban, szikrázó szellemmel s elragadó ékesszólással szerkesztett lap a radikális reformiránynak nagy lendületet adott. Az irott »Országgyülési Tudósitások«, melyből hetenkint két szám jelent meg, egyedül az országgyülésen előforduló tárgyakra terjedt ki ugyan, de a szerkesztő geniális szelleme a legszárazabb tárgy iránt is tudott érdeklődést kelteni. Kossuth, futólag tett jegyzetei segélyével, minden szónok beszédének velejét bámulatos hűséggel, még az egyes szónokok sajátos szónoklati formáit is megtartva, rendszerint jobb összefüggésben, csillogóbb irályban adta vissza. A szabadelvü szónokok érveit, okoskodásait oly erős és kedvező világitásban mutatta be, hogy a beszédkivonatoknak sokkal nagyobb hatása volt mint a tényleg elmondott beszédeknek.

Lapjában nemcsak a beszédek kivonatát közlé, de jellemzé az egyes kiválóbb szónokokat is. Széchenyit mint szónokot Kossuth jellemezte először találóan. 1833. év jan. 19-én a magyar nyelv ügyet tárgyalták a főrendek. Kossuth Széchenyi István gróf ez alkalommal tartott beszédéről ezeket irja: »Wesselényi mázsás sententiákkal teljes beszéde után Széchenyi szólott. Beszédjét a szép gondolatok és szivrázó képletek tömött massájának nevezem. Szólott, mint az alkalom, nemes lelkének felhevülése és keblének istene készteté; azért gyakran eltért hevében a tárgytól, s ily beszédet, ha csak ő maga le nem írja, extractive sem lehet jegyezni. Beszéde a maga nemében hasonlithatatlanul gyönyörü volt, de nem tartozik azon osztályba, melyen a Wesselényié első helyen diszlik, vagyis a tömött, élénk, logikai rendszerü beszédek osztályába.... Beszédjén szembetünően látszott, a discursivus parlamentaris angol szokás; hasonlit előadása Nagy Páléhoz, csak-

hogy gesticulatiója hevesebb, néha hangosan is összecsapja kezeit....«

Az »Országgyülési Tudósitások« előfizetőinek száma alig ment százra, mert a lap előfizetési ára, — maga az előállitás is költséges levén, — az akkori pénzviszonyokattekintve, nagyon magas volt. A megyék, királyi városok és kaszinók voltak előfizetői, s nehány gazdag köznemes. A kevés számu lappéldányok azonban kézről kézre jártak; vagy megérkezése után nyilvánosan lettek felolvasva.

Hogy a fiatal és ismeretlen Kossuth, irott hirlapjával, milyen hervadhatlan érdemeket szerzett, azt az 1832—36-iki országgyülés bezártával legszebben méltatá Kajdacsi, az utolsó kerületi ülés egyik elnöke, ki Kossuth érdemeit. mint oly emberét emlité fel, aki nem tekintve az ádáz írigység és bosszuló hatalom ellene szegzett nyilait, hazánknak ama közóhajtását, a nyilvánosságot férfias állandósággal terjesztvén, az előitéleteken oly ösvényt tört, melyet a haladó kor kettős sietséggel fog tágitani, de egy önkényes hatalom elzárni már nem képes, s ez legyen törekvéseinek legszebb jutalma.[1])

Kossuth az »Országgyülési Tudósitások«-ban közönségétől e szavakkal búcsúzik el: »És ime, zárvák az ország termének ajtai, s az ország szava az országban elnémult. Leléptem én is e helyről, melynek negyvenegy hónapok alatt megkóstolgattam rózsáját, megizzadtam pályáját. Név, ismeret, pártfogás nélkül jöttem Pozsonyba, porszemként elveszve a fövény tengerében; én oly semmi, annyi jelesek közt. Nem hoztam semmi egyebet magammal, mint tiszta hazaszeretetet, erős akaratot, s meleg érzetet a tenni való szüksége felől. S igy nyujtottam ki kezemet egy kis pislogó mécset gyujtani, mely a távolság titkainak homályán keresztül egy-két jóbarátaimnak egy szikra világot gyujtana. De annyi nemes barátságra, annyi gyámolitó szivességre, annyi kegyes bizalomra találtam váratlanul, reménytelenül, hogy a pislogó mécs egy kis szövétnekké változék.

---

[1]) Közölve az »Országgyülési Tudósitások« utolsó számában.

Köszönet érette, meleg köszönet! Én igenis érzem hibáimat, érzem fogyatkozásaimat, gyakran ütöttem véresre homlokomat a töretlen ösvény göröndjein bukdácsolva; de Hazám szent nevére esküszöm, lelkemet a kétes harczból tisztán hoztam ki. E kijelentéssel önmagamnak, az embernek tartozom, s csak az egy szomorit, csak az volna képes a sors ellen zúgolódásra inditani, hogy minek adott ily erős akaratot keblembe, jót tenni a Hazának s az Emberiségnek, ha kört, tehetséget, erőt hozzá nem adott. Azonban a kör nem mitőlünk függ; de tőlünk abban mindent tenni, amit tehetünk.«

A hazai olvasó közönség nagy megnyugvással fogadta Kossuth azon értesitését, hogy ezentul állandóan Pestre teszi át lakását, mint királyi táblai ügyvéd, s hogy tudósitásait más czím alatt folytatni fogja.

Amily nagy feltünést keltett az »Országgyülési Tudósitások« bátor hangja, s amily sóvárogva lesték-várták országszerte érkeztét, ép oly nagy megdöbbenést keltett az Bécsben. Mi ez? A jól megfékezett, legyötört magyar nemzet ily merész, mondhatni tárogató hangon szólal meg! És ez a hang annál feltünőbb, annál mennydörgés-szerübb volt, mert évtizedeken, mondhatni félszázadon át általános volt a hallgatás és tespedés. Első pillanatban a legközönségesebb eszközhöz nyultak. Beakarták a Kossuth száját tömni! El akarták a hirlapirói tollat venni tőle. [1])

»Fényes alkalmazást kináltak neki, — irja emlékjegyzeteiben, — *követségi titkársággal* kinálták meg; s midőn az ajánlatot felháborodva utasitotta vissza, választást engedtek hallgatásáért járó tekintélyes nyugdij, vagy a gyülölet és törvényes zaklatás között. Kossuth az utóbbit választván, a hatalom beváltotta igéretét s ez időtől kezdve a legönkénykedőbb modorban üldözte. Igy a többek közt, már Pozsonyban megtörtént vele az, hogy Zichy Ferencz fölovászmester városi drabantokkal reá tört lakására, s lithographikus sajtóját elvitette. Deák Ferencz rábeszélésére

---

[1]) Kossuth Lajos saját elbeszélése után.

Kossuth az elkobzott sajtóért 400 pengő forint kárpótlást fogadott el. Némely irók ezt a nyomda-elkobzási históriát is felhasználják arra, hogy Kossuthot legyalázhassák. Egynémelyıkök azt állitja, hogy Kossuth örökre adós maradt a lithographia vételárával, s ezzel szemben Zichy főlovászmesterrel a lythographia tizszeres árát fizettette meg. [1])

Hogy ez nem egyéb mende-mondánál, arról legélénkebb tanubizonyságot tesz gróf Széchenyi István »Napló«-ja, aki elismeri, »hogy kezdetben ő is lenézte Kossuthot, az egyszerü »skribler«-t, *de most már, az irányában elkövetett baklövések folytán, jövőben nagy befolyást jósol neki.«* A »baklövések« alatt Széchényi a »Tudósitások« betiltását érti; s ha valaki, ugy bizonyára ő tudta volna azt, hogy tizszeres áron vásárolta-e meg Kossuth nyomdáját a főlovászmester, mert a »nagy gróf« folyton szoros és bizalmas összeköttetésben állott Metternichchel, aki a harminczas évek elején majdnem szóról-szóra azt hányta szemére Széchenyinek, a miket ő tizenöt évvel Kossuthnak. S ha tudta volna, volt benne annyi maliczia, hogy nem feledi el feljegyezni.

Ekkor azonban már Kossuth társadalmilag is volt »valaki«. Az ismeretlenség homályából a Pozsonyban töltött negyvennégy hónap alatt kiemelkedik, vagy mint ő maga mondá: *»divatba jött«*, [2]) az országgyülési követekkel összeismerkedik, s oly barátságot kötnek, hogy majdnem minden megye követe ad neki emlékül egy-egy tajtékpipát, melynek ezüst kupakjára reá volt vésve az ajándékozó követ neve, s az, hogy kinek adta. De mondhatni bátran, hogy kezdte magát tekintélylyé kinőni. 1836. évi május közepén báró Wesselényi Miklós felvétette tagnak a pesti nemzeti kaszinóba. A midőn Széchényi István erről értesül, megdöbben, s ezt jegyzi fel naplójába: »Wesselényi a kaszinóba hozza be Kossuthot, s ezzel ezt a társulatot, az én müve-

---

[1]) *Janoticky:* Tagebuch der magyarischen revolution I. köt. 100. lap.

[2]) Egyetértés 1892. évi 268. sz. Kossuthnál.

met, oly keserves művemet elpusztította.« S hogy irodalmilag is számot tett már ekkor, a mellett tanúbizonyságot tesz az, hogy 1836-ban Fáy András a m. tud. Akadémiába levelező tagnak ajánlotta.

De most kisérjük Pestre, s nézzük, mi módon inditja meg Törvényhatósági tudósitásait.

III.

1836—1837.

Kossuthot a közönség határtalan rokonszenve kisérte Pestre. Ő kezdetben nem akarta folytatni az ujságcsinálást. Mint egyszerü ügyvéd óhajtá kenyerét keresni, de az ország minden vidékéről kapott leveleket, melyekben unszolták, hogy szerkeszszen egy oly fajta lapot, mely bizonyos tekintetben folytatását képezné az »Országgyülési Tudósitások«-nak. Engedett! 1836. évi julius 1-én indította meg a Törvényhatósági Tudósitásokat, melyben ugyanoly stylben és modorban ismerteti a megye gyülésein történt eseményeket, mint az előtt a követi tábla dolgait az Országgyülési Tudósitásokban. Az uj lap hatása még nagyobb volt mint az előbbié. A megyék mondhatni túlliczitálták egymást az iránt, melyikük részesitse nagyobb pártfogásban Kossuth lapját.

Okmánytáramban százakra menő eredeti levél van, melyeket e kor kiváló egyéniségei intéztek »*Kossuth Lajos hites ügyvédhez*«.

Ha ezeket a leveleket átolvassuk, azokban sokkal elevenebben, élénkebben s igazabban találjuk meg a Törvényhatósági Tudósitások történetét, mint bármely más, e korról megjelent munkában. Azok a levélirók, egyuttal ama kor történetirói is, mert egyéni véleményüket mondják el a korról; s ezen felül az olvasó is alkothat magának arról véleményt. E Kossuth Lajoshoz intézett levelekben lapozgatva, visszaképzeltem magamat a harminczas évekbe, mert lépésről lépésre képes voltam követni a Törvényhatósági Tudósitások történetét.

E levelek fontossága történeti szempontból kétségtelen! Akkor a postaközlekedés nem volt ugy kifejlődve mint ma. Mondhatni bölcsőjében ringott. Vasut, teleggraf, és telefonnak hire-hamva sem vala. A közélet férfiainak tehát okvetlen szüksége volt nemcsak a magán-levelezésre, de politikai levélváltásra is, mert az egy nézetü, egy véleményü, egy gondolkozásu emberek csak igy maradhattak egymással folytonos érintkezésben.

A közélet olyan férfiai, mint Lónyay Gábor, Bezerédy István, Zsedényi Eduárd s a többiek, hozzá voltak szokva az izgalmakhoz, s bármely eldugott vidékén laktak is az országnak, vagy épen a haza határain túl, Bécsben kellett rövidebb-hosszabb időt tölteniök, — ezeknek mulhatlan szükségük volt Kossuth Tudósitásaira. E mellett tanuskodik Zsedényi Eduárdnak 1836. junius 14-én Lőcsén kelt alábbi levele: [1])

Tekintetes táblabiró ur! Tisztelt Barátom!

Zemplénből és Abaujból e napokban viszatérvén Május 15-én hozzám intézett becses jelentését kezemhez vettem és ennek következtében arról tudósitani sietek, hogy a Törvényhatósági Tudósitásokat magam is olvasni szeretném, az illető 25 forintot p. p. a legelső kassai posta szekérrel megküldeni fogom. Septemberig itt maradok és azután Bécsben titoknokságomhoz látni szándékozom. Ezeknél fogva magamra a szepesi közgyülésekről szóló tudósitásoknak megküldését nem vállalhatom, de legjobbnak itélném, hogy ha Fabriczy Sámuel táblabiró és ügyvéd urat, ki Lőcsén lakik, a m. tudós társaság levelező tagja és a Jelenkor szerkesztőségével kapcsolatban vagyon, ez eránt megkeresné. Az illető felszóllitó levelét általam is ő nekie által adathatná és én azután ezen felszólitásnak sikeréről tudósitani fogom.

Addig is pedig a legelső, julius első napjaiban tartandó közgyülésnek kimeneteléről, melynek főtárgya a követeknek jelentése és a törvényeknek végrehajtásáról szóló módositás lészen, a szükséges tudósitást megküldhetem, ki becses barátságába ajánlott egész tisztelettel vagyok, igaz barátja *Pfanschmid* Eduárd.

[1]) A levelek eredetije okmánytáramban.

És egy következő aug. 23-án kelt levélben csakugyan tudatja Pfanschmid Eduard azt, hogy nehány nap mulva Bécsbe utazik. S hozzá teszi: »miután ő Felségének julius 28-án a kanczelláriához érkezett legkegyelmesebb válasza következtében *Pfanschmid* nevem azon magyar névre *Zsedényi* változtattatott, és én sept. 10-én már Bécsben leszek; arra kérem, hogy többi tudósitásait Zsedényi Eduard czim alatt Bécsbe küldeni méltóztasson.

Érdekes nyomára akadunk e levelek közt annak is, hogy mily megbizhatatlan volt a posta. Igy például:

»Ezennel bizonyitom, hogy a pozsonyi ujság tudósitások a kápolnai postahivatalhoz rendetlenül járnak, többször el is maradnak, néha egy hétben egyszer az az Vasárnapokon, két darab is érkezik egyszerre, de a 3-ik Aprilisban csak egy érkezett; igy tehát az ide való hivatal nem tudhatja, hol maradoznak el.

A kérdő ujságok alatt értem gróf Buttler János eő Nagysága pozsonyi Ujságait. Kápolnán die 4a Aprilis 836. *Dányi* Péter kápolnai posta expeditor.«

A posta e hanyagsága még az Országgyülési Tudósitásokra vonatkozott. A kormány később a Törvényhatósági Tudósitásoktól a postai szállitást megvonta. A megyék ekkor hajduikkal, vagy mint alább ki fog tünni, más magány alkalmatossággal hordatták a lapot.

1836. augusztus 6-án Lónyay Gábor ir neki, per: »Kedves Lajoskám! Barátságos levelét vettem a Tudósitásokkal együtt Ujhelyen, épen midőn gyülésünk után hazafelé indulandó voltam.« Ezután neje nevében megköszöni, hogy szives volt páholy iránt fáradozni, mert »képzelheti, mennyire borzad ő a téli hosszu városi estéktől«. Majd a Tudósitásokra ezt jegyzi meg: »Tudósitásai nagyon érdekezek — *minden ember szinte elnyeli,* ki kezeihez kaphatja. Igen rövidnek kell lennem, mert tüstént indulok Szathmárba, s a pesti vásári alkalmatosságot nem mulaszhatom el. Az utolsó gyülésünk legjobban ment, — teszi hozzá levele végén, — mert közelget a Restauratió! erről majd többet, ha haza jövök a jövő gyülések után. Gönczy és Buday fognak referálni. Sietek s igy most csak ennyit.

Isten oltalmába ajánlom, s tartson meg barátságában, a ki egyébiránt maradtam, Édes Lajosom hív barátja, Lónyay Gábor.«

Érdekes az alábbi levél is, melyet Augusz Antal tolnai jegyző, a későbbi báró Augusz helytartó intézett Kossuthhoz.

»**Szegszárd**, 1837. April 8.[1]) Ő felségéhez szóló feliratoknak magyar szerkesztése érdemében e f. évn. február 20-án tartott közgyülésünkben megállapitott végzést és a kir. tábla előtt perben állott ifjak elitélésekor megállapitott elv és irány elleni legközelebbi gyülésünkből rendelt felirást tisztelt Barátom használatára ide mellékelve átküldvén, többnyire szivessébe ajánlott maradok hű barátja *Augusz* Antal tolnai jegyző.[2])

E levél után következnek ugyanazon papiron az alábbi sorok: »Augusz barátunk hozzám küldi ezen paketet, hogy Csapó úr által juttatnám kézhez. Szives köszönetemet csatolom hozzá; örömmel hallom, hogy ön jó egészségben van, nálam ezen ég mindég borult még. Igen óhajtok egyszer találkozni ismét kedves barátommal, vagy hirt venni legalább tőle.

Talán váratlan szinte az itt fekvő iratoknak tartalma. A magyar nyelvre nézve nem rossz expediensnek tartjuk ezt azon tekintetből is, hogy a discussió alól, mely sokszor kétes kimenetelü, mintegy kiveszi a tárgyakat, vagy az ellenfélnek legalább neheziti mégis azt, és a magyar nyelv fentartására nézve könnyebbíti a védelmet. Ugy-e jó néven veszi, ha emlitem, hogy sokan itt egy kevéssé türhetlenek, hogy Tolnáról nem foglalnak levelei már régebb idő óta tudósitást — a restaurationalis végzés olyannak látszik. A magyar nyelv iránt magam is jónak gondolnám ezen közlést, az ifjak perei eránt szinte nem fogja érdektelennek találni barátom. Áldja Isten! Igaz barátja *Bezerédy.*

---

[1]) Ugy a fentebbi, mint minden itt közlött levél erdetije birtokomban.

[2]) A Bach korszakban báró és helytartó.

Bezerédy egy későbbi levele így hangzik: **Szegszárd**, 1836. junius 20. Kedves tisztelt barátom! Addig is mig jövő héten első alispánunktól a tegnapi végzés következésében a Törvényhatósági Tudósitásokért Tolna vármegye levéltára számára a nemesi közpénztárból az előfizetést veendi — és azzal én a determinatiót, és Pest vármegyéhez írt levélnek mását, mellyel főbirájuk eljárásáróli tudomásuk, és azután az általok eszközlöttekről kérdést teszünk, — hogy lépéseinket minél czélirányosban tehessük, — erről röviden tudósitani kivántam. Méltatásuk élénken, és majdnem ellenzék nélkül vétetett fel, s csak egy kis divergentia után lett a határozat. Szeretjük hinni, hogy nem leszen több felszóllalásra szükség, mely ha tart az ellenzés, innen el nem marad, sőt bizonyosan élénk leszen. Csodálni lehet ezen kalkulust, mely szerint olyat tesznek, mi jobban serkent fel, mint akármi.« A levél vége, mely ismét a mellett szól, hogy fontosabb leveleiket az akkori közélet férfiai nem bizták a postára, igy szól: »Csapó ur alkalmatossága által többet; most szivesen köszöntve és a pálmafa deviset, melyre terheket raknak, hogy inkább növekedjék, — forgatván eszembe, vagyok mint mindig, igaz barátja, szolgája, *Bezerédy* István.«

1836. márczius 10-éről keltezve érkezik az első reclamatió. *Mariássy* József Aranyos-Maróthról szomoru szivvel értesiti Kossuth »*táblabiró*« urat, hogy csakis a 6-ik számot kapta meg az első 5 szám hiányával; s miután e tökéletes munkának hiánylatával lenni nem akar, kéri a Törvényhatósági Tudósitások első öt számának megküldését.

Nyitráról 1836. julius 7-éről *Batthyányi* Felicián, nyitramegyei tiszteletbeli aljegyző értesiti Kossuthot, hogy Bartakovics Ágost felszólitása folytán küldi neki azokat a végzéseket, melyeket Nyitra megye a juniusi közgyülésen hozott. Egyuttal utasitást kér, hogy jövőben mi módon s mily alakban küldje tudósitásait?

Hogy a közügyektől távol álló nemes urak is kezdték szükségét érezni a nyilvánosságnak, annak sok tünete maradt fenn. Már ekkor ők is tudni akarták, mi történik az egymástól legtávolabb eső megyékben. Már pedig az

összeköttetés az egész országban csak egy ember kezeiben futott össze, s ez az ember Kossuth Lajos volt. Őt ismerte az egész ország, s ő is ismerte a félországot; de ezenkivül ismerte a megyék különböző pártjainak helyzetét, viszonyait, erejét, gyengeségeit; benső egyetértésüket, vagy a köztük való egyenetlenségeket. Mindig szemei előtt lebegtek a bécsiek titkos vagy legalább alattomos cselszövényei, — melyek a későbbi nagy eseményekhez a mustármagot már ekkor hivatva voltak elhinteni, — mint például Gáj Lajos szerepeltetése Horvátországban. Ezekről, s ezekhez hasonló közérdekü dolgokról értesitik őt barátai, meghittjei, megbizottai és tudósitói az ország különböző vidékeiről. Ezek a közlemények jelentek meg a Tudósitásokban; nagyon természetes, hogy Kossuth azokat a levelezéseket szépen megfésülve, megsimogatva, s az ő tulajdonát képező ékes magyar nyelv zamatos stylusával felruházva tette bele lapjába.

Ezekre vonatkozólag közlött néhány levelet.

Szent-Györgyről, 1836. május 29-éről, Ittebei *Kiss* Antal ezeket irja: »Állandó figyelemmel olvasván tisztelt Uraságod Országgyülési Tudósitásait kezdettől végig, — örültem, a heves rajzolatok után, követhetni gondolatimmal, a hont érdeklő tanácskozásokat. Sok szépet, eredetit, jót és hasznost találtam a Tudósitásokban, — s a kellemmel kitünő nyelv, s a lángadozó előterjesztés kedves gyönyörüségemre, hasznos mulatásomra szolgálának. Fogadja tehát, tisztelt Uraságod, hü fáradozásaiért, buzgó és őszinte köszönetemet! Erőssen hiszem én, hogy ilynemü magányos hála elösmeréseknél, nemesbb jutalmat méltán várhatna tisztelt Uraságod, e fajban legelőbb s oly szerencsésen megfutott pályája; de nyugtassa meg tisztelt Uraságodat azon biztos hiedelem; hogy oly számos rokonsziveket, kötelezett s nyert magának, mennyivel a külfénynyel s jutalmakkal diszesült némelyek, valóban nem dicsekedhetnek.... Teljes készséggel csatlakozom tehát az előfizetők számához.« Egyike a legszebb leveleknek a következő.

»**Körmend**, 1836. jun. 28. Tekintetes Táblabiró és ügyvéd ur! Épen midőn becses levelében jelentett megyei köz-

lésekre előfizetni akartam, hiteles kutfőből értésemre esett, hogy ezek kiadásától Tekintetes Uraságod el van tiltva. Tudomásomra van, hogy a megyék ez iránt fel fognak irni, nem tudom mégis, valjon Tekintetes Uraságod ezen Felirások sikerétől várand, vagy talán addig is közléseit elkezdeni méltóztatik. Ha a másodikra volna elhatározva, ugy legyen szives engem eziránt értesiteni, vagy a levelezést nyomban elkezdeni. Én első levelének vételével a félévi előfizetést diligenceon azonnal meg fogom küldeni. Ha tekintetes Uraságod jónak találja levelezni, én részemről nem rettegek közléseit olvasni, mert lelkemben meg vagyok győződve, hogy a privát értekezést előlegesen eltiltani nem lehet, s azt is erősen hiszem, hogy Fentisztelt Uraságodnak hazafi törekvései nem a közjó felforgatására, hanem inkább a Haza és Királyi szék biztosabb állására vannak irányozva. Ki is szivességébe zárt különös tisztelettel vagyok alázatos szolgája *Glavina* Lajos, több vmgyék táblabirája.

Szabadka, 1836. junius 12. Drága Barátom! Házamtól való hosszas távol létem egyedül oka hozzám intézett becses levelére való késedelmes feleletemnek — azért engedelmet! semmit sem óhajtok inkább, mint hogy szegény Hazámban a nyilvánosság terjedjen — és kész vagyok minden illendő módot, — mely közé barátom tudósitásait főképpen számlálom elfogadni, hogy e nagy feladat sikerüljön, és habár hivataloskodással elfoglalva — nem is fogok magam irhatni, — mindazonáltal nagy gondom leszen arra, hogy tisztelt barátom nemes Bácsmegye közgyüléseiről pontos tudósitásokat kapjon. Szegény Wesselényi barátunkról is szeretnék valami bizonyosat tudni, hogy jó alkalom adván magát elő, azt használhassuk. Drága barátomnak alázatos szolgája *Szutsits* Károly.

Borsiczky István értesiti, hogy beszélt Pettkó Zsigmond megyei alügyészszel, s az tudósitni fogja a közgyülésben történtekről. Reméli, hogy Kossuth várakozásának az meg felelni, mert Pettkó négy évig nála volt irnok; igy tehát tanitványa s barátja az előhaladásnak. Különben nagyon szerencsésnek fogja magát érezni, ha a mennyire csekély tehetségétől telik, »Kossuth hazafiui törekvéseit támogathatja«.

Nagy Bajom, 1836. jun. 6. Kedves Kossuth ur! A nyilvánosság terjesztésére intézett Törvényhatósági Tudósitásokból, mint a nyilvánosságnak egyik barátja, kérek számomra egy példányt küldeni. *Dijját a postára bizni nem merem, nem is szeretném,* hanem bizonyosan kézre megy még ezen hónapban, — ugy vélem csak juliusban fognak ugy is kezdődni, noha az a hiradásból kimaradt. Vajha nyomtatásba jöhetnének ki! mert akkor felelnének meg igazán a várakozásnak és czélnak. Az innen küldendő tudósitásokra lesz gondom; de soká kezdhetünk hozzá, mert nem akar gyülést tartani főispánunk. Egyébiránt valamint emlékezete mindenkor szives érzést gerjeszt bennem, ugy kérem további hajlandóságaiba magam megtartatni. — aki minden tisztelettel vagyok őszinte tisztelője *Sárközy* Albert. U. i. Tévedés távoztatásáért jelt fogok tenni azon tudósitásokra, melyek tőlem mennek.«

Ez a levél érdekes tanuságot tesz arról, hogy a 30-as években a levélirás valódi esemény számba ment. Nemcsak az tünik ki, hogy nem biztak abba, nem-e téved a levél vagy tudósitás illetéktelen kezekbe, de ez is arról panaszkodik, hogy a »posta nem biztos«. De menjünk tovább:

Madocsány, 1836. junius 10. Kedves Barátom! Május 15-ről hozzám intézett bizalmas felszóllitását oly megkülömböztetésnek veszem, hogy annak, csekély személyemhez képest meg nem felelni megbocsáthatlan vétek elkövetése nélkül képes sem volnék, — a jóakarat gyengeségemet majd kipótolandja, — légyen hát kegyed meggyőződve, hogy mindazokban, a közös Haza hü polgáraitól méltán megkiván, sohasem fogok hátra maradni, s azért közgyüléseinkben előfordulandó országos érdekü tárgyakról készitendő rövid s hiteles tudósitások beküldését legédesbb kötelességeim közé számitom. Igaz tisztelettel maradok kegyednek alázatos szolgája *Madocsányi* Pál.

Zalaegerszeg, 1836. decz. 12. Kedves Barátom uram! A praenumenatiót, ha alkalmat nem találok, január közepette magam fogom Pesten lefizetni. A példányokat tehát a *körülményekhez képest vagy időnként találkozó zalai látogatók által méltóztasson beküldeni,* vagy fiamnak Kálmánnak,

ki Pesten a Zöldfa-utczában B. Malónyai házban van szállva, által küldeni. Ujságunk itt kevés van; a zalai küldöttek 9-én érkezvén Bécsbe az »Ifjak« ügyében, szinte nem bocsájtattak Eő Felsége elé. Igaz barátsággal, tisztelettel vagyok igaz szivü szolgája *Hertelendy* Károly.

1836. junius 10-én **Pápáról** értesiti Kossuthot Stettner Lajos, a pápai kaszinó jegyzője, hogy a pápai kaszinó junius 5-én tartott közgyűlésén határozatba ment, hogy Kossuth levelezéseire előfizetnek.

Lugos 1836. junius 12. Nagyra tisztelt Barátom Uram! Örömmel olvastam folyó esztendő május 15-ről irott tudósitásában, hogy az, mi együttlétünk utolsó óráiban mint léttesitendőt óhajtottam csak, most teljesitésben megyen, tudni illik, hogy Törvényhatósági Tudósitások czím alatti magányos levelezéseit az országgyülésén kivül is folytatni szándékozik. Sietve nyulok ezen nagy érdekü vállalatnak előmozditására, és magamat előfizetőnek nyilatkoztatván, a félévi dijat 25 frt pengő pénzt mellékelve ez alkalommal által küldöm, azon igérettel, hogy mihelyest a nyert példányokból a közlendőknek módját látom, azokkal, a menynyiben a krassói közgyülekezetekben előfordulnak, örömmel szolgálandok. Barátságában ajánlva, különös tisztelettel maradok, tisztelő barátja *Makay* Sándor főjegyző.

Komárom, 1836. julius 27. Tekintetes táblabiró ur! Megyénk rendeinek ide zárt végzése által kötelességemmé tétetvén, hogy a »T. T.«-okat, melyeket táblabiró ur magányos levelezés utján meginditattni szándékozik, könyvtárunk számára egy példányban szerezzem meg. Annyival nagyobb örömmel teljesitem ezen kötelességemet, mert személyes meggyőződésem szerint is méltánylani tudván e vállalatnak fontosságát, forró indulattal óhajtom, hogy az, meghaladván minden ellentálló akadályokat, oly alakban léttesülhessen, mely első szép reményü csirája legyen a közérdekü tárgyak feletti magányos vélekedések szabados nyilvánitása azon tettleges gyakorlásának, mely nélkül a polgári alkotmányok a tökéletességnek némi fokára sem léphetnek fel biztositva pedig épen nincsenek.

Nagyok az akadályok, a melyekkel küzdeni kell. — de talán nem legyőzhetlenek. Én, ki táblabiró urnak ez érdembeli lépéseit igaz részvéttel fogom kisérni mindenkor, mindenekfelett azt kivánom, hogy a Haza s a szabadság szent ügyeért felhevülő érzelmeiből elég erőt merithessen oly állhatatos törvényszerü küzdésre, mely az ország lakosainak kimutatkozó közkivánsága által nyomósan támogattatván, egyedül maga vívhatja ki a kitűzött pályán a győzedelmi koszorút — bármi legyen azonban foganatja táblabiró ur hazafiúi törekedésének, én soha nem szünök hirdetni azt: *Hogy táblabiró ur magát a Hazánk nagy hálájára érdemesitette.*

Egyébiránt, a mi magát megbizatásom tárgyát illeti, ismételve kérem, hogy a Törvényhatósági Tudósitások czím alatt irandó magányos leveleit egy példányban megyénk könyvtárához méltóztasson utasitani, és bizonyossá tevén egyszersmind, hogy az e végre szükséges költségeknek pótlása eránt a vállalatnak foganatos léttesülése után azonnal megteendők lesznek megyénk rendei által azon rendelések, melyek a közpénztárak kezelésének rendes szabályai szerint elébb meg sem tétethetnek. Uri kedvezéseibe ajánlott tökélletes tisztelettel maradok a tek. tábla biró urnak alázatos szolgája *Ghyczy* Kálmán, t. Komárom vármegyének tiszt. főjegyzője.

Kerülös, 1836. jul. 29. Kedves Barátom Uram! Sárosfalvai és Nádasdi *Bittó* Albert Szerém vármegyei főispáni helytartó ur megszóllitott, hogy barátom uramat levelezéseinek számára leendő küldésére megkérjem, s egyszersmint az iró és posta dijat, 25 pengő forintban kezemhez adta. *Most nem tudok olyas alkalmat, mely által felküldhetném.* hanem ha előbb nem küldhetném fel, september végén magam viszem fel. Legyen oly szives barátom uram, és küldje meg számára Aradra leveleit.

Atzél Antalnak, a mint szándékba volt, tegnap kellett Simándról Gyulára a bémenetelt tartani, és ma van a hivatalába lépés napja. Csodálom azt, hogy János öcscse tegnap délután engem meglátogatván, eddig itt várt, de későn jövén haza, a nélkül, hogy találkozott volna, vissza ment

Sikolára, — ö tehát jelen nem lesz. Szivességébe ajánlva vagyok tisztelettel igaz szivü barátja *Török* Gábor.

Szent Gálos Keér, 1836. aug. 15. Tekintetes Ügyvéd és szerkesztő Ur! Nemes Somogy vármegye, melynek keblében lakom, egyik volt azon lelkes, a kor szellemével haladó törvényhatóságok közül, mely Uraságod hazafiui felszóllitására, derék Somsichunk eszközlése mellett, szerkesztésének pártolását férfiasan felfogván, annak létesülése iránt törvényesen vívott, — a mennyire ugyan annak eredtekor keblem gyönyörüséggel és legszebb reménynyel eltelvén, azt magamnak évenként tartani szokott folyóiratok közt, kitűztem, és megválasztottam, ugy a midőn pálya körén viszontagságoktól fenyegetni tapasztaltam, kedves Hazámnak borus idejét mélyen éreztem. Most azonban biztos kutfőből uraságod becses Tudósitásának jelenkori létesültét is megtudván, semmit sem kések szivem vágya után indulni, és azt uraságodtól megtudni iparkodni, ha előfizetésem által kaphatok-e még a már elküldött ívek példányaiból, és a félévi előfizetés mennyi légyen? Ha erántam oly bizodalommal és hitellel méltóztatnék viseltetni, hogy a dolog hamaritása tekintetéből levelem vétele után (mely elegendő biztositás) a már elküldött ívek példányaiból, drága tudósitó levele mellett, engem megörvendeztetni sziveskedne, annak kezemhez jutása napján, azonnal az előfizetési díjt megküldeni magamat kötelezem. Kénytelen vagyok azonban azért könyörögni, hogy mivel ujságaim gyakran felnyitottan és csak már bepiszkoltan juthatnak kezemhez, Tudósitásait pecsét alatt (sub charta publice signata) küldeni ne terheltessen.

Egyébiránt, a midőn Uraságod e dicső és fölséges Hazában, ily tövises s még soha, senki által nem próbált pályát futni indult, adja a Magyarok Istene, hogy ezen szép és gyönyörü intézet, mely a korral egyszerre való haladásnak, de a müveltségi kifejlődésnek is legkitündöklőbb tanuja, állandóságra, és ami a legfőbb, részvételre kaphasson. Minden tisztelettel vagyok kész köteles szolgája *Svastich* Lajos. T. Somogy Vmgye táblabirája.

Pozsony, 1836. aug. 21. Tekintetes Ur! Ide zárom assignatióját, Brienstingl Mihály kereskedőnek, melynek ereje

mellett 25 f. pp. fölveendők, az ő kereskedő társaságánál. Ugy mondá tek. ur jól ösmeri Litzenmayernek sógorát, a kihez kell küldeni. Ezzel Jankó Mihály táblabiró s aljegyző ur praenumerál a Törvényhatósági Tudósitásokra. Kérem, méltóztasson annak idején tudatni, hogy a pénz, melyet én itt letettem, kezéhez adatott-e? Nemkülönben azt is, hogy a minapi értesitésem kezeihez érkezett-e? Az 1-ső számu tudósitás még most sem jött kezemhez. *P. S.* Megyénkben a cholera dühössen garázdálkodik; 18. egy főbiránk Petőcz Antal, 19-én 2-ik főjegyzőnk Bacsák Zsigmond lőn az áldozattja; a köznépből már nagy szám hullott el. Egész nap nyomtatnak, hirtelen rosszul lesznek, görcsöt kapnak, egy pár óra alatt végük van. Hü barátja, *Olgyai* Gáspár.

Miskolcz, 1836. aug. 26. Tekintetes ur! Ezennel küldöm a borsodi gyülés határozatait. Garas Samu ur volt oly jó, felszólalásom, s Szathmáry ur által pártolt inditványom folytán megigérni, hogy jövendőre is fog levelezni. Nem lenne czéliránytalan, ha tekintetes ur buzgóságát elismerve, irna neki. A T. megye részére alkalmasint rendelt T. Nagy Gedeon főszolgabiró ur ott léttében egy példányt. Legyen oly jó, a postaköltséget meg akarván kimélni, Walther Alajos vásáros urnak, a már megjelent számokat által adni, jószágommal ide küldendi. Egyébiránt stb. *Lichtenstein* József.

Nagy Málas, 1836. aug. 30. Tisztelt Barátom Uram! Vártam, kerestem, de hasztalan! nem akadt biztos alkalom, mely lehetségessé tette volna szándékom kinyilatkoztathatását, — *a posta maradt egyedüli eszközül* — melyet el nem mellőzhettem, mivel tudósitásaiból mentül előbb részt venni, kedves foglalatosság leend előttem. Itt küldöm félévi diját Tudósitásainak (25 pp. f.) azon kéréssel, ha lehetséges, mindazt, mi kezdetüktől általa közöltetett, elküldené (az időt, mely alatt közöltetett, ezen félévbe beszámitva) ezt leginkább azon tekintetből szeretném, hogy Tudósitásai számát teljes példányban birhassam, s egyszersmind ugy is vélem, hogy az országgyülés után tartatott közgyülések tárgyai legérdekesebbek. Az ország gyülése alatt s leginkább vége felé szárnyalt azon hir, hogy Kedves barátom uram az

országgyülés folyamatját — azt t. i. mit diaetalis ujságában közölt — nyomtatásban ki fogja adni summában. Mivel azonban a hir után biztosan nem indulhat az ember, ha terhére nem esne és a dologból lett valami, — vagy leend, — azt vélem közlené. Lehető: hogy velem együtt több barátaim is megszerzésére készek lennének, — ha annak léttét, s megszerzése utját tudhatnák. Egyéb iránt becses személye szives indulatiba ajánlott maradok, tisztelő barátja, *Ordódy* Sándor.

Pest, 1836. szept. 7. Nagybizodalmu Ügyvéd Ur! Ámbár tisztelt uraságodat nincs szerencsém személyesen ismerni, mindazáltal azon Elv, melytől Önt vezéreltetni rég tapasztalom, némileg Önnel szellemi rokonságba hozott, s ugyanez bátorit fel, hogy Önnek, mint kinek tudósitó lapjai a minden nyilvánosságtól megfosztatt Hazára oly üdvös befolyással birnak, jelen soraimat intézzem.

Azon esetre tehát, ha Önnek horvátországi biztos levelezője nincsen, s a Horvátországban legközelebb tartott országgyülésről Tudósitásaiban szólani szándékoznék, imhol kezéhez küldöm egy zágrábi barátom levelét, melyben a két heti vitatkozások lehetőleg körülményesen vannak leirva. A nyelv rögös ugyan, s grammatikai botlások nem gyéren fordulnak elő: de azért az adatok hitelességéről jót állok, sőt kétlem, hogy azokat jobb kutfőből lehessen meriteni. A tárgy mindenesetre fölvételt érdemel. Tessék a saját belátása szerint javitani a stylt, s az egészből azt és annyit közölni, mit és mennyit Hazánkra érdemesnek tart. Én örülök, ha Önnek ez által némi hazafiui szolgálatot tehettem, mire jövendőben is szivesen ajánlkozom. Ha e levél többé nem szükséges, kérem azt t. Helmeczy Mihály urhoz által küldeni, ki azt ismét kezemhez juttatja. Megkülönböztetett tisztelettel maradván stb. *Szenvey* József.

Az alábbi levélből kitünik az, hogy Kossuth nemcsak lapját szerkesztette, nemcsak száz és száz egyénnel levelezett országszerte, de mint ügyvéd is fungált, s főleg az, hogy az elfogott Lovassy László Kossuthot akarta védőjének, de a hatalom képviselője ezt nem engedte meg.

Kisujszállás, 1836. szept. 10. Kedves jó Barátom! Itten viszi levelemet sógorom Lovassy István, attyja Laczinak,

az önkény fogházában raboskodónak. Laczi tégedet választott volt ügyvédjének, de nem volt tehetsége ezt tenni rabláncai közt, mert ezt a választást a kir. ügyek igazgatója nem hagyta helyben. En most is a mellett vagyok, hogy inkább ne is defendáljanak, mint nem olyan, kit én akarjak, szeressek. Mert kit ők akarnak, — az nekik barátjuk, s nekem ellenségem. Kérlek édes Lajosom, tanácsold ezen sógoromat, fia dolgában mi tevő legyen, És azon is, ha lehetetlenség lenne téged választhatni, — bár én előttem, ha eget-poklot víni idéznék is, — az nem történhetne, — hogy más prókátort fogadjak, — legalább még egyet reservába gondolj, kihez legjobban bizhatsz. De én megvallom, olyat senkit sem ismerek.

Most csak ennyit, mert legjobb egészségem mellett görcs bajaim Pestre nem engednek még most menni. Csak kérlek, tanácscsal, tettel, irással segitsd a közvélemény emberét. Csókol ezerszer forrón ölelve igaz barátod *Illéssy* János.

Hogy Kossuthnak mily összeköttetései voltak országszerte, arról legékesebben beszél gróf Ráday titkárának, Stuller Ferencznek alábbi levele:

Péczel, 1836. sept. 23. Uram! Balogh János ur Péczelen létekor arra kérte Grófunkat, hogy mihelyt a befogott »Ifjak« ügyében Pest vármegye követségének Bécsbe menetele ideje iránt a tagok maguk közt megegyezendnek, az indulás napjáról ő is tudósittassék.

Az indulás napja okt. 8-ára már csakugyan meg lévén határozva, a gróf egész készséggel sietne igéretét teljesiteni, de nem remélli, hogy Balogh urhoz postán irandó levele oly gyorsan s bizonyosan juthasson kezéhez, mint talán az öné, *ki jó alkalmaknak soha sincs szükében*. Azért tehát a kitüzött czél biztosabb elérése végett, a gróf arra kéri önt barátilag, hogy a pesti küldöttség indulásának napjáról Baloghot tudósitani sziveskednék.

Szomorú ujság terjeng falunkban. Csak egy szóval irja meg ön, igaz-e vagy nem? — hogy az ügyészi karból csakugyan találkozott volna végre valaki, ki a királyi tábla által föltételesitett védelmezői jogot eltulajdonitani kívánván, a hallgatási eskü letételére magát elszánta. Szives

jóindulatába ajánlott maradok önnek tisztelője *Stuller* Ferencz.

Lonthon, 1836. okt. 3. Különösen tisztelt tábla biró ur! Igen sajnálom, hogy feltett szándékomhoz képest most az egyszer, legközelebb mult közgyülésünknek még nem közölt részéről részletes és környülállásos tudósitást a zaj és felindulás közepette tett jegyzékeim hiányos volta miatt nem tehetek. Az ide mellékelt lapon tehát csak a felvett tárgyakat, az azok mellett és ellen nyilatkozott személyeket és a hozott végzéseket érintem. Reméllem, hogy a jövő közgyülés egész folyamatjáról az általam kegyednek személyesen által adott jegyzékhez hasonló tudósitást tehetek. Azon Balogh János urnak szólló levelet, melyet kézhez való szolgáltatás tekintetéből által méltóztatott nekem adni, tegnap reggel emberem által Füsre vitettem. A honti követek végső tudósitását még meg nem kaphattam, de reméllem, Liptó vármegyéből való visszatértemkor az az e hónap vége felé, aztat által küldhetem. Megkülömböztetett tisztelettel maradok alázatos szolgája, *Fejérváry* Miklós.

Sátoralja-Ujhely, 1836. oct. 5. Édes Lajoskám! September elején Farkas zsidó által küldött levelemet talán kezéhez nem adták? mert sem választ reá nem kaptam, sem az ujságait kaszinónk nem kapta. Azon levélben irtam azon határozást 1. hogy a septemberi közgyülésben félesztendőnként előre fizetendő taxa, Tudósitásaira most is, jövendőben is, rendessen fizettessen, — még azon esetben is, ha másféle ujságokra pénzünk nem tellne; 2. hogy a félesztendei taxát báró Vécsey Pál ő nagysága, még a közgyülés előtt egy hónappal Breznayné kezébe lefizette, s azt vissza is fizette Társaságunk köszönettel; 3. hogy az egész társaságunk magát munkájában és személyében igen szereti; 4. hogy a nekem irt, magáról pletykált vád: merő költemény, s a kaszinóba olyatén szó, sohasem hangzott; 5. hogy hozzám irt levelét a kaszinóval nem tudattam, nem is mutattam, nehogy abból megvettetésünket érthessék, a mire igen érdemetlenek lennénk.

Eddig br. Vécsey Ő Nga a maga tudósitásait tétété ki a kaszinóba a közolvasásra, hogy a maga bósszúja ne is

sajdittasson. Kérem tehát folyvást, hogy a 10-ik számtól kezdve küldje meg tudósitásait. Szerető barátja *Zilay Szakács Péter.*

Nagyszombatban 1836. decz. 2. Tekintetes Ur! Érdekes hazai tudósitásait tartani kivánván, — önt ezennel alássan instálom, tessen nékem környüllállásosan megirni, mennyi az előfizetésnek díja, — beleértendő-e szinte a posta bér? meg hol, miként történik a praenumeratió? Megkülömböztetett tisztelettel vagyok önnek alázatos szolgája *Mántz* Iván ügyvéd.

Érdekes, mondhatni megható, az alábbi levélke. Csupa honleányi tűz és szenvedély minden sora. Ujévi ajándékkal óhajtja férjét meglepni, — s már előre boldog, hogy a Tudósitásokat adhatja neki ajándékba. A nő, a honleány nyilatkozik meg e sorokban, olyan, a minő ma nagyon sok kellene.

Majoróczkán 1836. decz. 1. Nagyon tisztelt Hazámfia! Valami nagyon érdekes ujesztendei ajándékkal kivánván kedves férjemet meglepni, igen könnyü volt eltalálni, hogy uraságod rendszeres hazai tudósitásai, oly kellemesen frissitgetvén eránta való szives figyelmem emlékét — s becses tartalmuknál fogva is, — leggyengédebb érdekeit kötelezvén le, legillőbb ajándék lenne, melynek választásában lelkem magát csak tükrözhetné; kérem tehát a tek. urat, méltóztasson ugy rendelkezni, hogy első januariusba szerencsés legyek férjem czímje alatt jövő fentemlitett hazai tudósitásait a vecsei postán megkapni. Az irnokok taxáját bizonyosan nem tudom, de Preuszner Schätzmeister urnál (lakik az uri utczában) lesz annyi pénzem, melyből félesztendei díj bizonyosan kitelik; méltóztasson érte küldeni! a többiről fogok gondoskodni. Igen örülök, hogy ezen kérésemhez lelkem igen buzgó üdvözleteit is csatolhatom, s bár nyereség belőle uraságodra semmi nem háramolhatik, de jól esik szivemnek, hogy annyi ágazatu érdemeit a legtisztább részvéttel méltatni szabad vagyok; alázatos szolgálója *Lónyay Ilona, Wladár Kristófné.*

Gyönk, 1836. decz. 29. Tekintetes táblabiró ur! A Törvényhatósági Tudósitásokat Tttes Ns. Tolna vármegye

közönsége nemesi pénztárukból félévre ujolag általam megrendeltetni határozván, az e végre kivántató 25 pengőforintokat ide mellékelve azon bizodalmas kéréssel kivántam által küldeni, hogy azoknak vételéről nyugtatót, és mivel még folyó decz. hónapban semmi ilyes Tudósitások hozzánk nem érkeztek, ezen biztos alkalmatossággal az elmaradottakat megküldeni, és jövendőre is azoknak ide való szállitását csak biztos uton eszközölni méltóztassék. Teljes tisztelettel vagyok kész köteles szolgája, *Magyary* Kossa Sámuel Tolnamegye első alispánja.

Pozsony, 1847. jan. 4. Tekintetes ur! Az ide mellékelt 25 ft. pp. díjért méltóztasson engem is Törvényhatósági Tudósitásaival a most megkezdett esztendő félévi szakán által szerencséltetni. Kérésem teljesitését remélvén, — maradok stb. *Medveczky* Dániel hites ügyvéd.

Esztergom, 1837. jan. 6. Drága Tettes Barátom Uram! Ezen ide zárt 25 ft. cmba, hogy kezeihez jött, tessen egy pár sorokkal ezen levél által adójával tudósitani engemet, a ki igen boldog vágygyal nézek azon órák eleibe, melyekben a Törv. Tudósitásait fogom olvashatni. Tessen a nevémre és számomra jövendőket mindig magánál tartani; ezen ember minden két hétbe elhozza azt. Ha az árát feljebb méltóztatott tenni, a mi tudtómra nincs, — tessen velem parancsolni, — ezen lelki eledel mindig fizethetlen marad. Alázatos szolgája *Besze* János, több uradalom ügyvédje.

Krassón 1837. jan 13. Édes Barátom Uram! Szives köszönetemet vegye, hogy nevemet ki nem hagyta nyomtatni a clamansok közt. Lónyay Gábrist kértem meg, hogy fizesse ki értem a 30 pengő forintot; valamint a fél esztendei praenumeratiót is az ujságért. Szépen jártam! egy fiscus a télen bizonyos dolgaiba felment Pestre; a kinek által adtam ezen 55 pengő forintokat, s még más comissiokat is, nevezetesen, hogy egy nagy szecska vágó masinát hozzon. Ő pedig a kis spitzbub elköltötte pénzemet és semmit sem effectuált. Politikus ujságaim, — a postamestereknek, a spitzbuboknak nem akarok irni, — annálfogva most elmaradnak. Tudom víg a farsang Pesten; nagy készüle-

tek vannak. Wesselényi Miklós frissen van-e? béketürést a sok méltatlanságok elviselésére kivánok s áldást tiszteletem mellett. Egyébiránt csókolja hív barátja *Darvay* Ferencz.

Gálszécs, 1837. január 28. Tekintetes Ur! Mi ezen a vidéken a Tettes ur Tudósitásait csak hiréből ismerjük. Összeállottunk tehát egynehányan, s nevezetesen T. Szemere Miklós, T. Szemere János, Madarassy dr., T. Kulosy Károly urak velem együtt, hogy a Tek. ur Tudósitására praenumeráljunk. A fenttisztelt urak a legnagyobb készséggel reá állván, a fél semestrisre fizetendő 25 p. ftokat azonnal összetettük. A pénz nálam van letéve. Méltóztasson nekem utasitást adni, mely uton lehetne azt a Tettes ur kezéhez szolgáltatni? nincsen-e Ujhelyben valami megbizottja? Méltóztasson a zempléni kaszinó Tudósitásával a mienket is elinditani S.-A.-Ujhelybe, s méltóztasson öcsémnek Sztankó Antal fiscalisnak attresálni, ki megkapván, azonnal Lasztóczra küldi t. Szemere Miklós urhoz, ez elolvasván, Nagy-Azarba, Kis-Azarba, s utoljára Gálszécsbe utasitja. Vagy ha postán lehetne expediálni, akkor méltóztasson egyenesen Vécsére az én titulusom alatt küldeni annál is inkább, minthogy a Jelenkort különben is ezen a postán szoktam megkapni. Mely alázatos kérésem mellett alázatos tisztelettel vagyok alázatos szolgája *Sztankó* Károly a gálszéchi kerület rendes orvosa.

Várda, 1837. febr. 2. Különösen tisztelt Tek. Ur! Kétszeres örömmel tudatom tisztelt uraságoddal, hogy két testvéremet a Törv. Tud. megszerzésére reá birván, — már most én és testvéreim (Imre és Miklós) uraságod leveleinek nemcsak olvasói, hanem létezésének biztositói soraiban lelki gyönyörrel állhatunk; azért a Törv. Tudósitásokat méltóztassék ezen egyszerü czím alatt: Záborszky testvéreknek Várdán, megküldeni ugyanazon alkalommal, mely Csapody urnak levelét szokta hordani. B. Wesselényi Miklós urnak a félesztendei 25 p. f. átadattak; azokat ő tiszt. uraságod kezéhez juttatandja. Nehány szót még a tudósitásoni javitásra. Somsich Miklós urnak a Restaurationale intimatum ellen mondott beszédéből ezen lényeges szavak kimaradtak. stb. stb. Ezek után nagybecsü bizodalmába

ajánlott vagyok, különösen tisztelt uraságodnak tisztelő szolgája és barátja *Záborszky* Alajos.

Arad, 1837. febr. 9. Tekintetes ügyész és táblabiró Ur! F. évi jannár 21-ről hozzám intézett becses levele következtében szerencsés vagyok azt válaszolni, hogy igen is Aradvármegye Uraságod Törvényhatósági Tudósitásait, az ide rekesztett végzés szerint, maga számára járatni megrendelte. Bátorkodom ahhoz képest Tettes uraságodat megkérni, méltóztassék azokat a megyei czím alatt hova hamarább megküldeni. Purgly János ur, az 50 pengő forintnyi előfizetést le fogja számlálni; tessék nékie iránta rendes nyugatatót, az Insurrectionalis cassa számadásaihoz használandót adni. Mi azon kérdését illeti, melyik félévtől kezdődik ezen előfizetés? én úgy vélekedem, hogy mivel a megyei végzés, mely az előfizetést elrendeli, az első félévben hozatott, azért bizonyosan az első félévet is magában foglalja. A végzést tehát ily értelemben véve, legjobb lészen az első számtól kezdve a megye számára mind megküldeni; és a nyugtatót is a szerint szerkeszteni, hogy ezen előfizetés az 1-ső juliusi Tudósitásokra értetik. Ki is tisztelettel maradok alázatos szolgája *Institoris* János.

Nagy-Kálló, 1837. márcz. 3. Tekintetes táblabiró Ur! A február 13-ik napján tartott lármás közgyülés leirását itt küldöm használás végett. Fájlalni kell, hogy ilyenekről ismertetik meg a megye az ország előtt; de ez valósággal igy történt. Többire nagy becsü jóindulatiba ajánlott tisztelettel maradván alázatos szolgája *Inczédy* György.

Szegeden 1837. márcz. 14. Tekintetes táblabiró Ur! Török-Kanizsai tek. Szerviczky György ur a Törv. Tudósitásokat, az első levéltől a folyóig, vagyis ezen év közepéig megszerezni óhajtván, általam ezennel egész tisztelettel megkéri fönt tisztelt uraságodat, hogy a mint mostani pesti vásárkor az egész esztendőre eső 50 pengő forint dijat megkapni méltóztatik, az első levéltől kezdve a folyamatban levőig nekie Török-Kanizsára elküldeni ne terheltessen. Midőn ezt Tek. Uraságodnak tudtára adnám, uri szivességébe ajánlott egész tisztelettel vagyok alázatos szolgája *Réh* János ügyvéd.

Nyitra, 1837. ápril 20. Tekintetes táblabiró Ur! A nemes vármegyének ide csatolt határozata következtében reám bízva levén, hogy a Törv. Tudósitásokra előfizetett és Tettes Uraságod által f. é. február 18-án hozzám irányzott becses levelében visszaküldött 25 pengő forintot Tettes Uraságodnak a nemes megye nevében által küldjem. A midőn az érintett előfizetési pénzt ide zárva, ebbeli hivatalos kötelességemet teljesitem, nem mulaszthatom el csekély személyem részéről azon mély részvéti nyilatkozatot, melylyel Tettes Urasága által annyi hazafiui elszánással és önfeláldozással vívott alkotmányos nyilvánosságunk szent ügye iránt viseltetem. Fogadja t. Uraságod mély tiszteletem kijelentését és azon szóbeli sajnálatom kifejezését, hogy e nemes megyében, mink, kik ezen nemzeti ügyet rokon pártolánk, mindeddig minoritásban maradtunk, ki egyébiránt uri becses hajlandóságába ajánlva megkülömböztetett tisztelettel vagyok alázatos szolgája *Kossovich* Károly.

Várad-Olaszi, 1837. ápril 19. Tekintetes táblabiró Ur! Biharmegye a tek. ur által Törv. Tudósitások czímje alatt meginditott levelezéseknek egy példányát magános aláirás utján begyülendő pénzből a megyei levéltár részére megszerezni rendelvén, van szerencsém az e részbeli végzést ide rekeszteni, s kérni a tettes urat, hogy egy példányt Biharvármegye rendeihez intézve megküldeni méltóztasson oly módon, hogy ez mindenkor a megyei első alispán kezéhez juthasson. A bejött 30 ftot bátor vagyok a gyorsszekér által megküldeni, kérvén a tek. urat, hogy annak kezéhez jutásáról engem megnyugtatni méltóztasson, Maradok alázatos szolgája *Hodossy* Miklós biharmegyei főjegyző.

Pesten 1837. april 13. Különösen tisztelt kedves barátom uram! Vendégem csak most menvén el tőlem, becses levelére azonnal nem válaszolhattam. Igen-igen fájlalom, hogy az uj hazafiui vállalatban körülményeim miatt részt nem vehetek, — mert subrósa essék mondva, — tőlem nem telik. Kedves barátom uram jó véleménye rólam mindenkor igen becses levén előttem, méltóztassék azt nekem megengedni, hogy körülményeimről legalább annyit felhozhassak, hogy nekem még azon pár évig, mely alatt birtokocs-

káim igen káros kiárendáltatásai tartanak, most acta, egy pár kis capitalisom interét is beleszámítva 2125 pengő forint jövedelmecském van, s azt már ezen évben gombai épületeim uj tetőztetése, gombai és jobbágyi-i (Nográd) megalkudott commassationalis felmérések stb. úgy kimeríték, hogy felvehető és disponibilis pénzemből kifogyván, valóban kölcsön vett, és veendő pénzből kell ez évet kivonnom. Ez volt az oka, hogy a bécsi küldöttségbeli résztvevést is meg kelle tagadnom. Kiki legjobban tudja, hol nyomja a lábát a saru. A vagyonbeli zavartól pedig senki sem fél inkább, mint én; mert ez sirja lenne függetlenségemnek. Tegnap és tegnap előtt a kertemben járván ujra elővett a fluxus fájdalma, s ez éjjel inyem összedagadozott. Azonban ha csak lehet, felmegyek az óvo intézet gyüléseibe. Különösen tisztelt kedves barátom uramnak alázatos szolgája *Fáy* András.

Ujvidék, 1837. Bőjthava 5-án. Tekintetes ur! A legközelebb mult országgyülésnek irott lapjait, melyek érdemes szerkesztője tisztelt uraságod vala, — tartottam, olvastam és tapasztaltam azon tág hasznot, melyet terjesztettek. Becsülni tanultam a jeles érdemét a kiadónak, mely a megvesztegethetlen közvéleményen alapúl. Tudtam ugyan, hogy tudósitásai tettes Uraságodnak az országgyülés után sem szakadtak meg, és örültem a nyilvánosság ezen bátor igen korlátolt forrásának, de azokat tartanom ekkoráig nem lehetett. Most azokat olvashatni vágyva várom, és azért bátor vagyok megkérni, méltóztasson engemet az első postával az előfizetési mennyiségről értesíteni, hogy azt minél előbb felküldhetvén, olvasásokban részesülhessek. A ki is egyébiránt különös tisztelettel vagyok alázatos szolgája *Bácsai Zákó* István.

Igy lendítette, így élénkítette fel Kossuth lapja által a hazai közéletet, folytonosan fentartani igyekezvén a szabadelvü ellenzék tagjai közt a szellemi összeköttetést. Az ő érdeme egyedül, hogy a megyék teljes egyetértéssel felkarolták az elfogott Lovassy László és társainak ügyét.

Lássuk már most, milyen volt az az előfizetési felhivás, illetve az akkori elnevezés szerint: »*Jelentés*« a me-

lyet Kossuth szétküldött, s melyre többen az előfizetők közül válaszleveleikben hivatkoznak.

Jelentés: A vaksors szeszélyes kedvezései egy éj fordulatán bőségre ébreszthetik az inség karjai közt szunnyadót, boldogságra a boldogtalant, de egész nemzetek állapotja kevésbbé függ a sorsnak puszta kényétől, s leginkább a társaságba halmozott erők helyes kifejlésén alapszik.

Ha betekintünk a lefolyt századok örvényeibe, melyek annyi népeket emeltek magasra semmiből, s annyit döntöttek szédítő magasról semmibe, hogy elvesznének örökre, mint a pusztában elmenő vándornak nyomdoki: fokról-fokra lépésről-lépésre világít előttünk a História fenséges szövétneke, s fényvilágánál tisztán látjuk az emelkedésnek, tisztán az esésnek okait. Nincs itt vakeset sehol és semmiben, mindenütt és mindenben ok van és következmény, s ezeknek logikai lánczkapcsolata az a »fátum«, melyet Lucanusként a dolgoknak atyja »se quoque lege teneus« örök szabályúl alkotott. Igenis a nemzetek boldogsága a nemzetekben rejtező anyagi s erkölcsi erők fejleményivel arányban áll, együtt kel ezekkel, együtt száll, együtt feszül életre, együtt lankad, hervad s alszik el. Ezen erők kifejtésére temérdek hatással vannak a törvények, temérdekkel a nemzet erkölcsei. E kettőnek egymással örökös kölcsönhatásban kell állani, s valamint a nemzeti erkölcsök sajátságuk bélyegét ütik a törvényekre, (hol nemzeti akarat s nem egyes, bár legjobb autocratornak tartós boldogságot még sohasem teremtett önkénye szab törvényt), ugy törvények idomitják, fejtik, változtatják a nemzet erkölcseit. E kölcsönhatásban egyik sem első, egyik sem második, mind a kettő együtt hat egymásra, s együtt hatnak a nemzet életére, boldogságára ugy, hogy a nemzet szokásaiban ábrázolatát láthatnók, törvényeinek s törvényeiből bizton gyanithatnók erkölcseit, vagyis ezeknek összeségét, a nemzeti charaktert.

Ez igy lévén, a törvényhozónak, ha tespedésből ugy, mint iszonyatos rázkódtatástól egyaránt meg akarja óvni a nemzetet, s a haladás szelid, törvényszeres ösvényén biztos léptekkel kivánja a közboldogság magasabb fokára

vezetni, melyről áldás és becsület sugárzik országlóra s országlottakra, a törványhozónak, mondom, ezen idves irányban munkálkodva, kettős kötelessége van, egyik: megérteni az időnek jeleit, ismerni a nemzet szükségeit, s ezekhez mért czélszeres intézvényekben követni a közvéleményt, melynek létezését s hatalmát hasztalan igyekeznénk tagadni, másik: eme közvéleményt a jövő törvényhozásban szolgálandót előkésziteni. Csak így reménylhető, hogy örökös kerékforgásban fognak törvény s erkölcsök egymásra s együtt a közboldogságra, Thrónus, hon s emberiség javára munkálódhatni.

Miként felelt meg a lefolyt országgyülés e kötelességek elsöjének? Mennyiben teljesitette az ország reményeit? s mennyiben segitett a nemzet szükségein? E részben a hozott törvények gyakorlatba vételével a tapasztalás fog legbiztosbb tanuságot nyujthatni, most erről, valamint arról is, melyek a szirtek, miken sok szép remény hajótörést szenvedett, hüebben szólani, idő s hely nem engedhetik, de mi a másodikat, t. i. a közvélemény előkészítését illeti: negyedfél éveken keresztül voltam én figyelmes tanúja a történteknek, negyedfél esztendőt áldoztam a nyilvánosság terjesztésének, s e terhes pályán, melyet sokaknak inkább a szükségérzetéhez, s akaratom tisztaságához, mint igenis csekély tehetségemhez, mert bizodalma oly édessé tőn, — nagyobb alkalmam volt, mint más akárkinek látni a hatalmas lökést, melyet a nemzeti értelmiség kapott, s haladását gondos figyelemmel kisérnem; el merem tehát mondani, hogy ha eljő az idő, mely nem véres csaták, s veszély szülte egyes nagy tettek, hanem köznemzeti virágzás napját fogja hazánkra deriteni, az 1832/6-iki országgyülés ezen uj felséges napnak pitymalló hajnala gyanánt fog a magyar évkönyvekben diszleni.

Az országgyülésnek azonban vége van. Szétoszlott a fénycsomó, melyben, mint valamely gyujtópontban egyesültenek a nemzeti értelmiség sugárai, hogy visszahatva mintegy Pharustól erősebb világot terjeszszenek szerte, messzire. Szétoszlott a fénycsomó, bekövetkezett a darabolt erők elágazásának ideje, visszatértünk törvényhatóságink házi

konyháihoz s az egyesült értelmiség közrehatásának minden áldásai megszűnnek. Hazánk municipalis rendszere kétségkívül a legremekebb institutiok egyike, s én hajlandó vagyok hinni, hogy szélesebb alapokra épitve ilyesmikben fogják elvégre Európa népei polgári jussaiknak ama kezességét fellelni, melyet oly rég, oly temérdek áldozatokkal keresnek hasztalan. De az árnyék, a világnak attributuma, s a legfényesbb dolognak is van árnyas oldala. Municipalis rendszerünk felséges eszköz arra, hogy megóvjuk s megtartsuk, mit a nemzet egyesitett ereje tulajdonunkká tőn, de igen rosz annak, mit még nem bírunk, s mit csak országilag közremunkálkodva szerezhetünk, — kivívására. Isten óvja meg e nemzetet minden gonosztól! Isten óvja meg gyenge erejének szétdarabolásától, mert valóban, mit a nemzeti közboldogság ösvényén már tett, mákszemnyileg kevés ahhoz képest, mit még tennie kell; s most, épen most szükség messze távoztatni az aluszékony tespedést, nehogy a fejlődő értelmiség pislogó szövétneke szalmalánggá változzék.

E tekintetek állottak előttünk, midőn Pozsonyban az elválás órája közelgetett, s aggódva néztünk a jövendő elébe, keresve valamit, a mi nincs, az egységnek valami kapcsolatát, valamely jelét annak, hogy a nemzet gyülésén kivül is nemcsak megyeileg, hanem országilag is él, legyen az bár oly csekély, mint a szivnek leggyengébb ütése, csak életre mutasson. S ime, többen azon lelkes férfiak közül, kik a polgári élet legszebb ajándékából — polgártársaik bizalmából, — a nemzeti képviselők dicső soraiban díszlettek, s baráti kezeket nyujtva — gyámolóim valának fáradozásaim tüskés pályáján — felszólítottak, hogy valamint magános levelezés utján közlöttem barátimmal s jóakaróimmal az országgyülési nyilvános dolgokat, ugy ismét csak magános levelezés ösvényén közöljem a törvényhatóságokbani nevezetesbb s közérdekü történteket. Annyi sok áll előttünk, minek tudása oly érdekes. Mikép igazolja meg a gyakorlat a hozott törvényeket? Minő a következés, melyet eszközölnek? Hol mutatkozik irántuk pótlást kivánó hiány, hol elégtelenség avagy csalatkozás? Minő irányt vesz a nemzeti szellem a jövő törvényhozás felé? Minő

fogyatkozások örlődnek ki vidéki különség szerint az urbér behozatalakor? Szóval, mik azok, mik a nemzetnek országos életére tartozva, a törvényhatóságok közgyülésén nyilvánosan történnek? Ezek a tárgyak, melyek iránt felszólittattam, hogy országgyülési levelezésimet »Törvényhatósági tudósítások« czím alatt folytassam, igen sok tisztelt követ urak önkényt ajánlkozván, hogy a megyéjökbeni dolgokról híven s pontosan fognak értesíteni, — ily javaslók által ösztönöztetve, s ily kútfők felől biztosítva, vétek lett volna magamat el nem határoznom, hogy a megkezdett pályát folytassam.

Erről tehát tisztelt levelezőimet értesíteni kötelességemnek ismervén, bátor vagyok jelenteni, hogy lakásomat állandóul Pestre tevén, a kik bizodalmukkal továbbá is megtisztelnek, azoknak a »Törvényhatósági tudósítások« czím alatti magános levelezésemmel szivesen szolgálok. Ugy gondolom két hetenként egyszer két vagy másfél ívet irnom elég lesz, s itt nem lévén ugy elfoglalva, mint Pozsonyban voltam az ülésekbeni jelenléttel, az irás szebb, helyesebb, hibátlanabb voltára is több gondot és ügyelést fordíthatok. Az irnoki költségeket, s a vidékekröli értesítésemmel járó kiadásokat azonban szűk erszényemből nem bírhatván, az ezek fejében fizetendő díjt félévenkint 25 pengő forintra számítom, s az országgyülési (e részben szomorú) tapasztalás után kénytelen vagyok kijelenteni, hogy levelezésemmel azoknak, de csak azoknak szolgálhatok, kik a félévre számított 25 pengő forintokat előfizetőleg beküldik, — óhajtanám, hogy a kik nagybecsű bizodalmukkal megtisztelnek, rendeléseiket még május hóban, vagy legalább junius első felében kezemhez juttatni méltóztassanak, hogy a levelezést juliusban megkezdhessem. Költ Pesten május 15-én 1836. *Kossuth* Lajos s. k.

Alig küldte Kossuth szét az országba előfizetési felhívásait, a nádor Pestmegye utján rendeletet bocsátott ki, melyben a felhivás terjesztését, nemkülömben a Tudósítások megindítását, betiltotta. Kossuth azonban sokkal keményebb dió volt, semhogy egy egyszerű nádori rendelettel összeengedte volna magát törni, — a betiltó rendeletnek

tehát egyszerüen nem engedelmeskedett, hanem megindítá lapját, s ügyét, mint olyan közügyet, mely törvénybe ütközőleg gátoltatik, a vármegyék pártfogásába ajánlotta.

A legtöbb megye pártfogásába vette, s erélyes feliratokban sürgette a nádori tilalom visszavonását. Kossuth e közben a Tudósitásokban lázasan izgatott Lovassy László és társainak elfogatása miatt, s a megyék erre vonatkozó tárgyalásait nagyon terjedelmesen közölte.

A bécsieknek már nagyon kellemetlen volt Kossuth ujsága. Fogták magukat, s rövid uton ráirtak a nádorra, hogy a Törvényhatósági Tudósitások megjelenését akadályozza meg *minden áron.* A nádor erre 1836. október 2-án mint Pestmegye főispánja, Dubraviczky Simon első alispán, és Zlinszky főbiró utján betiltotta a Törv. Tudósitásokat, s ezt a betiltó határozatot Kossuthnak elnöki uton kézbesíttette. Kossuth igen jól tudta azt, hogy sem az alispán sem a főbiró nem igazolhatják eljárásukat megyei megbízással, a törvénybe ütköző tilalomra nem hajolt, hanem az ügyet panaszosan a megye közönsége elé terjesztette s a Tudósitások VIII-ik számát, — mintegy feleletül — szétküldte; bevádolván őket, hogy az 1723: 58. t.-cz. 4. §-a[+]) ellen vétettek. A megye igazat adott Kossuthnak, s kimondta, hogy a tilalom a »nyilvánosság jogába ütközik;« ezenkivül a Törv. Tudósitások külömben sem tekinthető lapnak, csak levelezésnek. Végül Kossuth vállalatát a köztörvény oltalma alá helyezte, s határozatát a többi megyékkel is közölte.

Kossuth pedig folytatta levelezéseit tovább is. A kormány tehát elhatározta, hogy Kossuth Lajossal szemben a lehetőleg legerélyesebb rendszabályokat veszi foganatba. A Törvényhatósági Tudósitásokból 23 levél jelent már meg. A 23-ik számu levél kelte 1837. május 7-e! Csakhogy ezt a dátumot a lap szerkesztője már fogságban érte meg. Ezzel a 23-ik számmal a lap megszünt. Koholmány és ráfogás, mintha a nádorral Kossuth alkudozott volna; s utóbbi a palatinusnak azon igéretet tevé vala, hogy beszünteti Tudósitásait. [1])

[1]) *Janoticky:* Tagebuch der ung. revelution. I. 101. és köv. lap.

4. §.
[+]) „s amit a megyei közgyülésen határoztak, azt a közgyülések [illegible]
[illegible] a fő, vagy alispánok, vagy bárki más magánuton meg ne változ-
tassák.“

IV.

1837—1841.

1837. május 4-ének éjjelén egy 50 emberből álló gránátos csapat vonult ki a budai Svábhegyre. A gránátosokat gróf Thurn József kapitány vezette, és Ötvös József királyi ügyész kalauzolta. Ezek a szomorú lovagok voltak azzal megbízva, hogy Kossuth Lajost elfogják. Kossuth a budai hegyek közt lakott. A mostani Disznófő alatt balra még harmincz évvel ezelőtt is állott egy sötét vörös alacsonyas házacska, — a harminczas években kisebb fajta vendéglő, »*Az isten szemé*«-hez czímezve. Itt keresett pár hét óta üdülést Kossuth.

A mint a gránátos csapat ideért, — megzörgették az ajtót, — melyet azonban nem nyitott fel senki. Kossuth csak akkor tárta ki ajtaját, a midőn Ötvös József fiscus megnevezte magát, s kijelenté, hogy parancsa van őt elfogni. Ekkor rágyujtott elválhatlan pipájára s beült a tiszttel és egy őrmesterrel a hegy alatt váró kocsiba, — mely meg sem állott vele a budai várban levő bécsi kapu szomszédságában álló kaszárnyáig. Itt azután ugyanazon zárkák egyikébe csukták el, melyekben a vértanú Martinovics apát társaival együtt fogva volt 1794-ben.

Mialatt őt elfogták, az idő alatt a Fürdő-utczában levő lakását motozta meg a hatóság, és nemcsak levelezéseit s iratait foglalta le, hanem elhergálta mintegy 50 darabra menő tajtékpipáját is, — azokat magukkal czipelvén mint bűnjeleket, — mert az ezüst kupakokra az 1832/36-iki országgyülési követek nevei voltak reá vésve.

Kossuthtal ugyanazt a törvénytelen eljárást vették foganatba, a mit Lovassy László elfogatásánál követtek.

A királyi ügyek igazgatója hűtlenségi közkeresetet akasztott a nyakába, — mert állítólag a királyi parancsnak szegült ellen. Fogsága kezdetén a magány és rideg szigorral akarták megtörni. Az első esztendőben ugyanis, mikor a pere folyt, oly brutálisan bántak vele, hogy az őrzésére bizott Sebes főhadnagy jelenléte nélkül még a porkoláb sem mehetett be börtönébe, melynek vasrostélylyal ellátott ablakának csak felső részén juthatott be egy kis világosság. Az ablak többi része el volt falazva![1])

Ekkor még sem olvasmányt, sem iróeszközt nem adtak neki, s ügyvédjén, Benyovszky Péteren kivül más meg sem is látogatta. Hogy mily szigoruan ragaszkodott Sebes őrparancsnok a kapott rendeletekhez, arról a legeklatansabb tanuságot tesz az a kis adoma, melyet Kossuth Lajos beszélt el ötvenöt évvel későbben Turinban, s mely legjobban jellemzi a fogság szigorát.[2])

— A mikor engem az »Isten szemé«-nél Budán elfogtak, — hej! nem jól őrzött meg engem az a szem, — és lehoztak onnan, hát pipa volt a számban, s nem tiltották el a dohányzást. Szívtam is teljesen zavartalanul, a mig egyszer eszembe nem jutott, hogy szivart hozassak. Az őrparancsnoknak, gondolom Sebesnek hívták, magyar ember volt, adtam egy ezüst huszast, s kértem hozasson szivart.

Rám néz, visszaadja a huszast, s nagy fontoskodó fejcsóválással mondja:

— Hja! uram az nem lehet!

Kérdeztem, miért nem?

— Tetszik tudni azt, hogy én katona ember vagyok. Nekem a rendelethez kell magamat tartanom. Az ur *dohányozhat,* de nem *szivarozhat.*

Ritkán jöttem életembe méregben kicsiny okok miatt, de akkor nagyon dühös lettem. Megmagyaráztam a parancsnoknak töviről hegyire, hogy ha édesanyámtól küldenek

[1]) *Horváth* M. Huszonöt év története. Genfi kiadás I. köt. 498. és köv. lapok.

[2]) *Egyetértés* 1892. okt.

szivart, vagy én bizonyos, meghatározott helyről akarok hozatni, azt megtilthatja, ehhez joga van. De már ahhoz nincs joga, hogyha én arra kérem, hozasson ő nekem szivart, s vetesse azt tetszése szerint bármely boltban, — ezt a kérésemet nincs neki joga megtagadni. De hát nem lehetett kapaczitálni.

— No hát nem adnak szivart? — kérdém. Nem! Neszték hát ez is! — és ezzel falhoz vágtam a pipát is. — Ha nem adtok szivart, hát dohányozni sem fogok.

Pere egy teljes évig tartott; az itélet a királyi táblánál, a már szenvedett egy évi fogságon felül még három évi fogságra szólott. Ezt a hétszemélyes tábla még egy évvel toldotta meg. Az itélet igy hangzik:

A királyi fiskusnak Kossuth Lajos ellen folytatott főbenjáró perében a t. kir. itélő táblán 1839. február 23-án:

Itéltetett:

A főben járó perekben különben is nem a puszta szóváltások, hanem a vád mellett és ez ellen felhozott próbák szolgálván itélet alapjául és igy mindenkor teljes hatalmában állván alperesnek szóváltásai visszavonása nélkül is ujabb próbáit előadni; ennélfogva a jelen per véglapjain beiktatott és a pernek végső időhatárt szabó itélet után, a derék védelemről ismét az idézés kérdésére leendő vezetésére intézett prókátori visszahivás, mint a per természetével és törvényes rendszerrel ellenkező, egyébként pedig egyedül az igazság kiszolgáltatásának késleltetésére czélzó, biróikép elvettetik. A per különben a vád érdemére nézve kimeritve lévén.

Elég világosan kifejezé az alperes legközelebbi országgyülés végével közrebocsájtott *C)* alatti jelentésében azon czélt, melyet törvényhatósági tudósitásainak időszakonként leendő kiadásában kitüzött, t. i. *hogy a nyilvánosság terjesztésével a jövő törvényhozásban alapul szolgálandó közvélemény előkészíttessék és eloszolván az országgyüléssel egyszersmind a fénycsomó is, mint melyben valamely gyujtó pontban egyesültenek a nemzeti értelmiség fénysugarai, miután a nemzet municipalis*

rendszere valamint fenséges eszköz arra, hogy megóvja és megtartsa, mit egyesitett ereje tulajdonává tön, úgy igen rossz annak mit még nem bir, mit csak országilag közremunkálva szerezhet kivívására, ezen tekintetnél fogva kiadandó tudósitásai az eldarabolt erők elágazása idejének leléptével az egyezség kapcsolatául és arra, hogy a nemzet országgyülésén kivül is nemcsak megyeileg, hanem egyszersmind országilag is éljen, eszközül szolgáljanak. Mely jelentésnek tartalma a *C.* és *R.* alatti naplóval és *FT.* alatti önvallomással egybevetve, mint a honi intézetekkel ellenkező és a fennálló alkotmányos rendszernek kiforgatására irányzott, nyilván az alpereresnek vétkező szándékát kitüntetvén; mikép munkálkodott az alperes kitüzött ebbeli czéljának elérésére? jelesen mikép kivánta a közvéleményt előkésziteni? és miben igyekezett mind a közvéleményt, mind az eldarabolt erőt egyesiteni? arra a felperes kir. fiskus által beperesitett oklevelek czáfolhatatlan tanuságot szolgáltatnak. Ugyanis kitetszik ezekből, hogy az alperes országszerte bizonyos levelezőket szerezvén, és ezekkel az önelvei szellemében költ és többnyire az előbbi értekezésekre válaszul szolgáló *S. T. U. V. X. Y. Z. AA. BB CC. GG. HH.* és *TT.* alatt levő levelezésbe bocsájtkozván, midőn hirlapjainak kiadásától az ország nádora Ő Fensége által eltiltatott, ezen tilalom ellenére *H. K.* szerint a vármegyékhez körlevelet eresztett és ebben magános ügyét levelezői által mintegy nemzeti ügyet előmozditani igyekezett. Melynek folytában letiltására nem ügyelve, tudósitásait közrebocsátván, ezen letiltást tárgyazó beszédeket ujabb meg ujabb vitatkozások eszközlése végett nemcsak közönségesekké tette, hanem ugyane tárgynak tudósitásai mindegyikében előforduló gondos megemlitése által ugyanazon vitatkozásokat folyvást táplálni és ekép vétkes szándékát a közvélemény palástjába burkolni igyekezett. Ugyanazon örvényt követte az alperes később is, midőn rossz szándéka, tudósitásainak tartalmából még inkább kitünvén, ezeknek folytatásától egyenesen Ő Felsége nevében *F.* szerint eltiltatott, mely eltiltásnak nem hogy engedelmeskedett volna, hanem inkább makacs elhatározással Pestvármegye gyülésén, mint a *G.* alatt nyomban ellentmondott és ennek

(mit általánosan a kérdéses legfelsőbb parancsolatnak a végrehajtásra megbízott tisztviselők által elmulasztott közlése sem igazolhat) magát ellene szegezvén, azután meg 16 tudósitást közrebocsájtott és épen ezekben a leglázasztóbb beszédeket foglalván, vakmerő ellenszegülést nemcsak tudósitásaiban nyilvánitotta, hanem egyszersmind a vármegyéknél keresett pártfogás ürügye alatt, hova *S.* szerint folyamodott, az emlitett eltiltás ellen az ország lakósait lázitotta.

Ily makacs ellenszegüléssel folytatván tudósitásait, az alperes oda forditá egész igyekezetét, hogy minden alkotmány és törvényes rendszer elleni elvek, mint például az ország aristocratico monarchica rendszerébe ütköző személy és vagyonbeli jussok egyenlősége és több e félék hirlapjai által terjesztessenek. De mindezeknél vétkesebb alakban tüntetik fel az alperes tettét azon a királyi hatalom, ugy a hármas törvénykönyv II. része 3. czimje szerint egyedül Ő Felségénél lévő kormány, ország főtörvényszékei és felsőbb tisztviselők tekintetének lealacsonyitására irányzott és minden józan hazai polgárt megrázkódtató beszédek, melyeket nehogy a megyékben elhangozván feledékenységbe menjenek, ezen alperes tudositásai segedelmével országszerte terjesztett; ilyenek találtatnak a tudósitásoknak csaknem minden lapjain, de többi közt különösen a 18-ik lapon, hol annak, hogy *Magyarországban, hol annyi érdek, annyiféle egymással ellenkező rend, annyi a vallás és nyelv, felkelés nem támadhat,* utána ragasztatik: *mit fél hát annyira az Ausztriai ház! azonban ha ő oly féltékenyen magoknak a törvényeknek megtaposásával tudja őrizni bátorságát, nékünk is kötelességünk mindent elkövetni személyes bátorságunk biztositására és miután ennek garantiáját a kormányban nem találjuk, keressük azt önlelki erőnkben;* — a 19-ik lapon az elfogatott ifjak ügyében ejtett kifejezés igy áll: *különös par force vadászat ez, s annál különösebb, hogy itt megforditva róka és farkasok kergetik az embert, ugy, hogy valóban ez inkább bármely napkeleti zsarnoki tartományban, mint szelidséggel kérkedő kormányunkhoz illenék;* — a 93-ik lapon nemcsak a megyés közgyülés szentségével, de a legcsekélyebb müveltség első szabályaival sem egyeztethető gunynyal *Nerónak* példája a

kormányra alkalmaztatva emlittetik; — a 140-ik lapon ismét az elfogatott ifjak ügyében ily kijelentés foglaltatik: *mondhatom gyönyörü fabrikája az igazságnak! minek ezen comédia? ilyformán csak állitsanak hóhérintézetet a pesti piaczon és csapassák el minden figurázás nélkül a szabadon szólók vagy gondolkozók fejeit és épitsenek azokból egekig nyuló halmokat, de vigyázzanak, hogy a párolgó gőz a nemezis orrát ne érje, mert ez rettentőn szokta megboszulni az ily veszedelmes játékot;* — a 145-ik lapon meg ekkorig hallatlan vakmerőséggel azon tudósitásnak következésében, hogy Pesvármegye küldöttsége Ö Felsége eléje nem juthatott, ámbár az uralkodó Felség szentséges személyének kivételével, de mégis a történetre alkalmaztatva a macedoniai Fülöp királyhoz szóló asszonynak szavai a leggyülöletesebb alakban emlittetnek; a 171-ik lapon következő szavak: *sokat szenvedett már a magyar s legtöbbet az Ausztriai ház alatt, és mégis mi tisztán áll előtte, mi tisztán áll a világ előtt nemzetünk? vannak népek, kik fejedelmüket földönfutóvá teszik, kik a ministereket börtönbe vetik, kiknél a fejedelem nem mer máskép, mint vassal bélelt kocsikon kimenni stb.*; úgy ezek: *a kormány lassu viz gyanánt ássa magát alkotmányunk alá;* — a 182-ik lapon végre ezek: *Erdélyben zsarnokilag a fegyver éle parancsol* — olvashatók.

Ezek és más hasonlók mellett szintén oly szorgalommal adatnak elő a kérdésben forgó tudósitásokban mindazok, mik az igazság kiszolgáltatására fennálló kir. itélőszékek becstelenitésére részint rágalmazólag, részint fenyegetőleg mondattak a végre, hogy az 1890. évi 12. t.-czikkely nyilvános eltapodásával az ország törvényeiben gyökerezett birói önállás és függetlenség egy törvénytelen ellenőrség és a közvélemény álarczája alatt feltünő idegen befolyás által korlátoltassék. Példáit látni ennek a 67-ik lapon, hol ez mondatik: *a megye rendei nem képzelhetnek a magyar ég alatt oly elfogult, törvénytudatlan, vagy eladékony birót, ki a közvélemény daczára, az egyetemes nemzet oly nyilván kimondott itéletének ellenére annyira vetemülne, hogy magára a függőség, kormányunkra az önkény bélyegét nyomva, Wesselényire, a hazának egyik leghivebb jobbágyára kérdéses beszédje miatt*

a bűnöst kimondani merészelné; — a 140-ik és 143-ik lapokon, hol a kir. tábla hasonlóan hitszegőnek, bizalomra méltatlannak kikiáltatik; — a 171-ik és 173-ik lapokra, hol a kir. Curia a legbecstelenitőbb kiejtésekkel illettetvén, annak itélete törvényelleninek s kötelező erő nélkülinek nyiltakoztatik. Nem kevesebb gonddal terjeszti végtére hirlapjai által az alperes azon kicsapongásokat, melyek az ország előkelő tisztviselői tekintetének megrontása végett, többek által mintegy vetélkedve előadattak.

Mely eddig például felhozott felette vétkes beszédek és rágalmazások, jólehet mások által mondattak, mégis az alperest, ki azokat lapjaiban ismét felvevén, a bennök levő lázitást e felhevült indulatok ujabb ingerlésére országszerte terjesztette, legfőbb mértékben terhelvén; e felett.

Terheli őt még azon szoros kapcsolat is, melyben már hasonló kihágások miatt perbe fogottakkal és részint már megitéltekkel állott; úgy azon befolyás, melylyel ilyeneknek ügyét minden módon nemzeti közügy czimével felruházni, s ezzel az ország törvényhatóságait szünteleni izgatásban tartani iparkodott. Ez volt tulajdonkép czélja, midőn a már megitélt báró Wesselényi Miklós ellen inditott hütelenségi pernek számosabb törvényhatóságokkal vétkes szándékból történt közlésében magát egyik főeszközül használtatta, — kivel mily szoros viszonyban volt légyen, a *Q.* és *R.* alatti naplóján és önvallomásán kivül azon rokonérzés szülte bizalom is mutatja, melylyel az általa gondosan megtakarított *EE.* alatti botránkoztató levél intéztetett. — Ugyanezen törekvésnek tulajdonithatók az alperesnél gyakrabban tartott és az említett napló és önvallomásból, de főkép a *DD.* alatti levélből felvilágosítható összejövetelek és tanácskozások, innét magyarázható végre, hogy az alperes más, időközben per alá vétetteknek, valamint elveiket osztotta, úgy minden alkotmányos rendszerrel szembeszökő kicsapongásaikat különös figyelemmel lapjaiba foglalta, holott a törvény és a főrend, úgy ősi alkotmányhoz ragaszkodóknak nyilatkozásaikat csak egy-két szóval említette, vagy egészen elmellőzte, vagy félremagyarázva kigúnyolta.

Mindezen előbocsátottak egybevetve elegendő próbául szolgálnak arra, hogy az alperes tudósitásainak kiadásával és ezekkel összefüggésben levő minden tetteivel nem a törvény engedte nyilvánosság terjesztésére, hanem inkább egy nyilvános pártoskodásnak alapitására törekedvén, a közvéleményt és állitólag eldarabolt erőt abban kivánta egyesíteni, hogy a kir. jussok megszorittassanak vagy legalább kétségbe hozattassanak, szünteleni izgatás tápláltassék, a hazai alkotmányhoz ragaszkodók vagy hallgatásra kényszerittessenek, vagy közgyülölet tárgyává tétessenek és a fejedelem iránti bizodalmatlanság, most fennálló alkotmányos rendszer iránti gyülölség, törvényes tisztviselők és itélőszékek lealacsonyitása, — minden felsőbbség iránti tekinteteknek kiküszöbölése, szóval a teljes mértékü féktelenség gyökeret vervén, országszerte terjedjen; — de teljes próbául szolgálnak arra is, hogy az alperes, ily rossz czél és vétkes törekvés mellett tettleg is munkálkodván a kir. méltóság megvetésére és alacsonyitására, úgy az alkotmányos rendszer felforgatására irányzott beszédeknek a kir. hatalma által történt kárhoztatás, valamint a fenntebb érdekelt eltiltások után is egyre folytatott közönségessé tétele és ekképen elkövetett lázitás által a publikus status ellen nyilván felemelkedni bátorkodott.

Melyek ámbár az alperes vétségét a bün magasabb fokára emelik, tekintve mindazáltal az alperesnek azon védelmére, hogy a legfelsőbb királyi parancsolat, a letiltást végrehajtó szolgabiró által vele sürgetése után sem közöltetett, úgy arra, hogy ezen a törvény legszigorúbb súlyát különben maga után vonó gonosz törekedésére egy részben tulajdon vallása szerint a maga s házi népe fentartására megkivántató élelemkeresés, más és nagy részben pedig a perbeli irományok szerint mások által benne nem kevésbbé táplált ingereltség, hiuság és elragadtatás vezérlették; ennélfogva a perbe fogott alperes e felperesi vádban felhivott 1723-ik esztendei 9-ik törvényczikkely által kiszabott büntetés súlya alól feloldoztatik, magának vétségéhez mért fenyitékéül azonban, másoknak pedig oktató például, eddigi hasonlóul büntetésül beszámlált és 21 hónapot már meg-

haladó letartóztatásán felül, még három esztendei fogságra itéltetik s ennek végrehajtása rendeltetik.

*

1839. márczius 2-án a főméltóságú hétszemélyes táblán

Itéltetett:

A perből kifejlő terhelő körülményeknél fogva, az alperes büntetésül kiszabott fogság ideje a jelen itélet kihirdetésétől számitandó négy esztendőre kiterjesztetvén, egyébként a t. k. táblának itélettétele jóváhagyatik. [1])

*
* *

Az akkori politikai szűklátkörűség jellemzésére legyen szabad csak azt felemliteni, hogy Kossuth Lajos ellen az egyik vádpont az volt, miként politikai leveleket váltott Deák Ferenczczel. A társadalmi és közviszonyok hévmérője gyanánt jegyzem fel, hogy az akkori idők két legünnepeltebb egyházi szónoka Albach és Gegő a szószékről mennydörgött Kossuth Lajos elfogatása miatt a zsarnokság ellen. Sőt a Kossuthtal privát barátságban levő szegény barát Albach még tovább is mert menni. Az itélet meghozatala után a szolgalelkü birákat az örök biró itélőszékére emlékeztette. [2]) Ez nagyon, de nagyon sokban járult ahoz, hogy Kossuth fejét már ekkor a martyrok dicskoszoruja vette körül.

Az itélet oly súlyos volt, hogy felszisszent miatta az egész ország. Egy ember volt csak, a ki vigasztalást lelt abban, hogy ki van mondva az itélet. Maga a fogoly Kossuth! Neki az valódi enyhülést hozott, mert azután nem bántak már vele oly szigoruan mint előbb, adtak neki olvasmányt és irószert.

---

[1]) »Felségsértés, felkelés és lázadásra való izgatás« miatt az itélet eredetileg halálra szólt. A halálos itélet mellett legjobban Szögyény protonotarius (*Szögyény Marich László)* kardoskodott, azt mondván, hogy »Kossuth egy teljesen javithatlan és az államra nézve nagyon veszedelmes individuum«. Indokoló beszédét e szavakkal végzé: »Ego vero Ludovicum Kossuth delendam esse censeo.«

[2]) *Széchenyi:* Naplója 303. és 363. lapok, *Pulszky:* Életem és korom I. 136.

Kossuth szelleme müvelésére forditá fogsága idejét. Széchenyi összehúzza vastag szemöldeit s hosszasan elgondolkodik, a midőn a nádor megmutatja neki ama könyvnek jegyzékét, melyeket Kossuth a börtönben olvasgatott.[1]) Ekkor bizonyitá be Kossuth léleknagyságát, lelki erejét. Az osztrák hatalom meg akarta a foglyot törni; de a fogolyban erélyes, szivós emberre talált, a ki a börtönben nem csenevészesedett, nem satnyult el, hanem megedzette magát, kimüvelte lelkét arra a küzdelemre, melyet kiszabadulása után, az őt jog- és igazság ellenére üldöző hatalom ellenére folytatni szándékozott. Tanult angolul, elmélkedett a felett a teendők felett, melyek a haza sorsán javithatnának.[2])

Hogy szive mily jó, s kedélye mily gyermekes volt, élénk tanuságot tesz arról a következő kis történetke. Fogságában, ha az irás vagy olvasásba belefáradt, oda állott börtöne ablakához, s kenyér morzsával etette az ablak párkányára repülő madarakat, melyek végleg egészen oda szoktak, s végre nehányat kalitba fogva börtönében tartott. A midőn szabadon eresztették, madarait sem akará tovább zárva tartani, — s azok kalitjának ajtaját is felnyitá. De az ablak párkányára hintett morzsát és magot, hogy ha valamelyik vissza találna jönni, ne pusztuljon el gonoszul. És az az ember, a ki oly hosszu időn keresztül raboskodott, a kiszabadulását követő nap fölment börtönébe s megtudakolta, nem-e tértek vissza madarai?

Kossuth azonban nem ülte le egészen a reá kiszabott négy esztendei fogságot. 1839. junius 2-án összeült az országgyülés, s az ellenzék főleg a törvénytelen elfogatásokat találván sérelmesnek, a legnagyobb vehementiával kelt ki azok ellen. Az ellenzéki szónokok egyike beszédében a tripartitumnak azt a paragraphusát czitálta, — mely a »kötelességükről megfeledkezett birák fejeit lábaikhoz tenni rendeli«. A bécsi kormány kezdetben nem akart engedni, sőt még csak hallani sem a politikai foglyok szabadon bocsátásáról. Ekkor azonban Francziaországban kormányválto-

[1]) *Széchenyi* I. Naplója: 406. lap.

[2]) *Pulszky* F.: Életem és Korom I. 199—200. Kossuth elbeszélése nyomán. Urváry Lajos közleménye a Pesti Naplóban.

zás állván be, háborúra volt kilátás, — igy az osztráknak katonára levén szüksége, a bécsi udvar kénytelen volt engedni a rendek követelésének.

József nádor 1840. évi május 1-én közölte az ország rendeivel, hogy a király april 29-iki elhatározása folytán a politikai foglyok szabadon bocsáttatnak.

Kossuthot az ország népe riadó örömmel üdvözölte. Utazása a Károlyi grófok hevesmegyei mátrai fürdőjébe Parádra, s ottani tartózkodása az ünnepségek végtelen sorozata volt. Parádra a gyengélkedő, beteges Kossuthot későbbi jó szelleme, kedvencz nővére Ruttkayné kisérte. — Abban az időben Kossuth a mikor csak tehette, kivonta magát a zajos, pajkos hevesmegyeiek társaságából, s szabad idejét arra fordítá, hogy mentül többet gyalogoljon. Teste, lelke össze volt törve, halvány, foltokkal telt arczán, s bágyadt, fátyolozott tekintetén alig-alig lehetett felismerni az előbbi harczkész férfiút.

A midőn egészsége kissé helyreállt, s Parádról visszatért Pestre, még mindig oly erőtlen volt, miként a pesti megyegyülésen történt felszóllalása után Széchenyi kijelenté, hogy Kossuth »nem lehet többé ellenzéki vezér, mert ő misericordianus frater«.[1])

Parádról visszatérve megnősült. Egy fehérmegyei közbirtokosnak, Meszlényinek leányát, Theresiát vette nőül. Kossuth nejével börtönében ismerkedett meg. Meszlényi Theresia már Kossuth elfogatása előtt élénken érdeklődött a fiatal hirlapiró iránt, s midőn azt elzárták, levelezni kezdett vele. A levelezés vége házasság lett. Kossuth azonban lutheranus, a Meszlényi kisasszony pedig katholika vallásu volt, — ép ezért vegyes házasságra léptek, s evangelikus pap eskette őket össze.

És mindenkivel szemben constatálhatjuk azt, hogy Kossuth családi élete tisztességes és kifogástalan volt. Ez pedig nagy erény, mert a mai kor igen kevés fiáról lehetne ugyanezt mondani. Még azok az irók is, mint Szöllőssy, Ponori Tewrewk, Levitschnigg, Adlerstein von Jano-

---

[1]) *Helfert:* Geschichte Oesterreichs. IV. Erster Theil 227. lap.

ticky stb. kik fizetésért, osztrák zsoldért kisebbítették Kossuthot, még ezek sem képesek életében a kicsapongásoknak valami nyomát találni. A legrosszabbat a törökké lett, s renegátból ujra keresztényuyé vedlett Szőllőssy mondja róla, hogy számüzetése első napjaiban udvarolt Dembinsky kapitány nejének. Szőllőssy oly éktelen hazugságokkal illeti munkája egyéb részében Kossuthot, hogy a történetirói hitelességet még az esetben sem érné el, ha constatált tény nem volna, hogy az osztrákok fizetett kéme volt Kossuth mellett. De hogy Kossuth ismeretsége Dembinskynével családi életében semmi zavart nem okozott kitünik abból, hogy mihelyest neje Sumlába érkezett, Dembinskyné rögtön Constantinápolyba távozott. [1])

A midőn a kormány Kossuthot elfogatta, barátai és tisztelői aláirást nyitottak az ő és családja számára. Báró Wesselényi Miklós vette kezébe a gyüjtés ügyét, — ő maga 1000 frtot irt alá, bár ez összeget Széchenyi Istvántól kérte kölcsön, [2]) — és mintegy tizenhétezer forintot gyüjtöttek össze, — melyből azt a részt, mire Kossuth családjának szüksége nem volt, kiszabadulása után Kossuthnak adták át. Ezt a mintegy 8000 forintnyi összeget szánta Kossuth az általa alapitandó iparegyesület alaptőkéjeül.

Kiszabadulása után azt hitte, hogy legalább egy időre visszavonulhat a közélettől.

Csalatkozott! Neki nem lehetett pihenni soha!

---

[1]) Az ott jelen volt egyik Lévay kisasszony szóbeli közlése után.

[2]) *Széchenyi:* Naplója 363. lap.

V.

1841—1844.

Bizony nem pihenhetett! Sőt csak ezután kezdődött reá nézve a küzdelem korszaka igazán. Barátai szóval, ismerősei és elvtársai a levelek özönével elárasztva ostromolták, hogy inditson hirlapot. Csakhogy abban az időben nem ugy volt ám mint ma, hogy ha valaki politikai lapot akar inditni, hát bejelenti a polgármesteri hivatalban, leteszi a törvényes kautiót és nyomathatja lapját. Nagy sora volt a lapinditásnak a negyvenes évek elején. Fent volt annak a bunkója Bécsben, s a bunkó nyelét olyan hatalmas ember tartotta markában, mint a minő Metternich Kelemen herczeg volt, a teljhatalmú kanczellár. A ki Magyarországon hirlapot akart szerkeszteni, annak előbb hónapokig az osztrák kanczellár előszobájában kellett czipője talpát lyukasra koptatni.

Tudta ezt Kossuth Lajos igen jól, s az őt szutyongatóknak egyszerüen azt felelte, hogy »ő a hirlapkiadásra engedélyt kérni nem akar.« Ennek daczára azonban 1841. évi januárban Kossuth azzal lepte meg a közönséget, hogy mint a Pesti Hirlap szerkesztője mutatta be magát.

A Pesti Hirlap keletkezésének történetéről sok mindent [1]) irtak már eddig össze. Némelyek szerint Landerer pesti nyomdász indirect uton megkérdeztette Metternichet, nem-e volna kifogása az ellen, ha ő Kossuth szerkesztésé-

[1]) Kossuthról, mint a Pesti Hirlap szerkesztőjéről eddig legkimeritőbben értekezett *Horn E.*: Ludvigh Kossuth, I. 35. és köv. lapjai. *Horváth M.*: Huszonöt év története, II. kötet, 48. és köv. lapjai.

ben egy lapot adna ki. Mire Landerer állítólag megnyugtató választ kapott volna. Mások a jobban értesültek, s a kik Kossuth rovására soha se mulasztják el a »*szinezést*«, már azt is tudni akarják, hogy Landerer Bécsben olyanforma nyilatkozatot tett volna, miszerint a veszedelmes agitátort csakis »ily módon« lehet a censura korlátai közé szorítani. Vannak ismét mások, a kik még ennél is tovább mennek egy lépéssel s egész határozottsággal állítják, hogy a hirlap censorok a Kossuth által szerkesztett Pesti Hirlappal szemben sokkal elnézőbbek voltak, mint a többi, *főleg* német lapokkal szemben. [1])

A Pesti Hirlap szerkesztője, Kossuth Lajos megirta a lap keletkezésének történetét. Megirta abban a hatalmas polemikus párbajban, melyet az általa kevéssel azelőtt Pestmegye termében »legnagyobb magyar«-nak elkeresztelt gróf Széchenyi Istvánnal vívott. A nagy gróf a »Kelet Népé«-ben támadta meg a Pesti Hirlap irályát, modorát, szerkesztőjét. Kossuth szintén könyvben felelt a könyvre, s megirta ismert: »*Feleletét.*« S miután Széchenyi a Kelet Népében e kifejezést használja: »a kormánytól engedélyezett Pesti Hirlap. [2]) Kossuth erre a következőkben mondja el lapja keletkezésének történetét:

Az első idézetben e szavak: »a kormánytól engedélyezett Pesti Hirlap«, ha magukban vesszük, egészen helyén állanak, miután a sajtószabadságot elvileg a nemzet állhatatosan fentartotta ugyan, de a mint most állnak, gyakorlatilag, hirlapot a kormány engedélye nélkül nyomtatni, s kiadni senki sem képes. És igy azt, a mi honunkban az időszaki sajtónak közös és közönséges föltétele a Pesti Hirlapra nézve különösen kiemelni, henye dolog; de ha ezen, magában henye kifejezés összeköttetik a Pesti Hirlap szerkesztőjének multja, viszonyai s azon elveivel, melyekhezi szilárd ragaszkodása némi viszontagságokkal volt összekötve: ezen különös kiemelés némi gyanusitást akarhat gerjeszteni. Más részről viszont az in solidum jótállás kel-

[1]) *Janoticky*: Tagebuch der Ungarischen Revolution, I. 103. lap.
[2]) Kelet Népe, 57. lap.

léke azon hiedelmet támaszthatná, hogy a Pesti Hirlap ama vezértestületet képző rész (az osztrák kormány) terve szerint és szándokából született. Ez igen hizelgő volna reám s a Pesti Hirlapra nézve. Azonban, bár gyöngitsem vallomásommal helyzetem erejét, igazságnak tartozom a kijelentéssel, *hogy a Pesti Hirlap nem mint választott organum született,* hanem orgánummá csak vált, s most is csak azon résznek orgánuma, melynek pártfogását s hozzácsatlakozását megnyerni szerencsés volt.

Lesz talán a kit érdekel, ha elmondom röviden e lapnak keletkezését.

Nehéz idő vonult el vállaim fölött; és midőn elvégre viszontlátott barátaim megismertettek az időkkel s dolgok és személyességek változatival, volt köztük nem egy, a ki tanácsolá, ügyekezném az időszaki sajtó körében magamnak munkatért nyitni; de feleletem mindig az vala: nem látom módját, mert a mig törvény nem mondja ki, hogy hirlapkiadásra engedelemkérés kell, én nekem engedelemért folyamodnom erkölcsi lehetetlenség. Különben is nem tudtam magammal elhitetni, hogy a könyvvizsgálat és az én tollam, mely ha nem irhat is mindent, mit gondolok s érzek, de mást, mit gondolok és érzek, irni sohasem fog, — egybeférhetnének. Azonban látám, mikép egyik-másik hirlapban a megyegyülések szóba jönnek, s a Társalkodóban gróf Zay levele nemzetiség, Tanárky »utazása Erdélyben« alkotmányfejlési eszmék körül, több czikkek a Hirnökben s melléklapjában, különösen a sajtószabadságróli czikk, oly téren mozognak, miszerint irni talán csak mégis lehet; s magános körben valóban sokat beszélgeténk: mennyire kivánatos egy lapnak keletkezése, mely egy részről a törvényhozási nagy kérdések előkészitésével, más részről az autonomikus beligazgatási javaslatokkal foglalatoskodván, tegyen jelenre, a mennyit tehet, hasson jövőre, a mennyit lehet; és egy tisztelt barátom, ki a nemzet bizodalmában kitünő helyen áll, magára vállalá egy ily hirlapnak létesitését kieszközölni, melynek munkatársai közt nekem is ugy, valamint hirlapja irányával megegyezendő minden becsületes igyekezetnek egy kis tért engedni szives volt volna.

Megtette hát a szükséges lépéseket, azonban — sikertelenül. Időközben Landerer Lajos ur a Munkácsy ur által kiadott Sürgöny kiadó-tulajdonosi jogának a volt tulajdonos hozzájárultával magára átruházását legfelsőbb helyen megnyerni szerencsés volt. És a szerkesztés is elrendeztetett, és a hirlap kiadását megelőzve közrebocsátott programmja is elkészittetett, midőn Landerer ur (jó vagy rossz számolással, az isten tudja) azon ötletre jő, hogy hirlapjának szerkesztésével engem kináljon meg. És a mult decz. 28. vagy 29-ik napja volt, midőn Landerer ur azon kérdéssel lépett szobámba, nem volnék-e hajlandó január kezdetével minden esetre meginditandó Pesti Hirlapjának szerkesztését magamra vállalni? Kérdésére viszont kérdéssel feleltem: ha meggondolta-e, hogy szerencsétlen nevem bizonyos helyeken nem a legjobb ajánló, s nem tart-e tőle, hogy ha lapjának szerkesztését én rám bizza, a Pesti Hirlap napvilágot sohasem lát?

— Természetesnek fogja ön találni, — felelt erre Landerer Kossuthnak, hogy mielőtt önt megszólitanám, erre nézve magamat biztositani el nem mulasztottam. Én tegnap este érkeztem Bécsből, s ott megvallom, egyenesen a végett voltam, hogy biztos legyek, nem veszélyeztetném-e a legfelsőbb királyi engedményezést, ha szerkesztőnek önt kérném meg? És örömmel értesitem önt, hogy e járatban alkalmam volt tapasztalni, miképen a kormány jelenleg azon meggyőződésből indul, hogy »Magyarország alkotmányos ország levén, azt máskép kell kormányozni, mint az ausztriai örökös tartományokat, s hogy a magyar nemzet hosszas alkotmányos élet után megérett annyira, miszerint minden véleménynek, a méltányosság, törvényesség és illendőség határai közt (mire hiszen felügyelni a censurára van bizva), szabad kifejezés engedtethessék». Hirlapomra nézve a dolgok ugy állanak, hogy a kormánynak meg levén garantiája a censurában, egyébiránt én vagyok a tulajdonos, s mint ilyen köteles megtartani a hirlapkiadásra nézve fenálló szabályokat, miket megtartván, mikint kezelem lapom belső oeconomiáját? abba senki sem avatkozik, Hogy pedig pusztán *név ellen* a kormánynak kifogása nem lehet,

azok után, mik a mult országgyülés végével történtek a kormány következetességéről előre is föltehetni véltem, a mint hogy nem is csalatkozám.

Ezzel Landerer végzé szavait, s Kossuth megvizsgálván a Landerer által kibocsátott programmot, úgy találta, hogy abban nincs semmi olyas, »ami egy becsületes embernek, a haladás barátjának s hazáját hőn szerető független lelkü polgárnak gondolkodásával ellenkeznék», [1]) ép ezért kijelenté, hogy hajlandó elvállalni a lap szerkesztését, s el is vállalta. Az első szám 60 előfizetővel indult meg. Landerer azokból a számokból 2500 példányt nyomatött, de már a második félévben második kiadást kellett rendeznie, mert az előfizetők száma több volt négyezernél.

Az 1841. évi január 2-án megindult 1-ső számban, Landerer tulajdonos következő szavakkal mutatta be előfizetőinek a lap szerkesztőjét:

»Most, midőn e lapokat megnyitom, örömmel van szerencsém értesíthetni a közönséget, hogy semmit el nem mulasztottam, mi által a lap érdekességét emeljem, és szives szándékomat, a közkivánatnak megfelelni, tettleg bizonyitsam. Ugy vélem, e szándékomnak fényesbb tanuságát nem adhatám, *mint az által, hogy a szerkesztés vezérlésére Kossuth Lajos urat kértem meg,* kit ezennel a t. közönségnél, mint e lapok szerkesztőjét bemutatni hazafiui szives örömemre szolgál. *Landerer Lajos.*«

Midőn a tulajdonos kiadó ur eme nyilatkozása következtében szerkesztéshez fogunk, oly meggyőződésből teszszük azt: hogy a napnak tömérdek szükségei között alig van egy-egy sürgetőbb, mint oly időszaki lap, mely a nemzet életének hű tükre legyen; közzé nemzetivé tegye öröm és bánatnak, hűség s törvényességnek, bajnak és hiánynak minden érzetét, melyet a nemzet szivében egy hangrezgésre találni köz, magas és szent érdekek jogositanak; és szabad tért nyisson az észnek, értelemnek, jóakaratnak, hogy szűkkeblűséget, mint elbizakodottságot egyaránt kerülve, vak előszeretet, vak előgyülölség nélkül, higgadt kebellel s ama mérséklettel és illedelemmel, mely a jó szándék és

[1]) *Felelet* gróf Széchenyi Istvánnak, 56—59. lapok.

igazság bélyege, megvitassák és előkészitsék a napnak nagy kérdéseit, mikben a honnak jövendője rejtezik. Mert nem az a kérdés közöttünk, haladjunk-e vagy megálljunk? miként Jozsue napjáról irva van; — e kérdést eldönté a Mindenható, midőn a világot megteremtette, és bizony nincs erő, mely a világkerék küllőibe vághasson — nem ez hát a kérdés közöttünk, hanem az, hogy mit és miként? És itt egy magasabb néző pontra van szükség. Nem mind javitás, ami egyes érdekeknek hizeleg, és tartós csak az, mely igazságon épült, *valódi* szükségen segitett, s a nemzet életéből önként fejlett ki. Ismerni kell tehát a nemzetnek önmagát, és ismernie kell szükségeit; aztán megvitatni czélt és eszközöket, dolgot és módokat minden oldalról, s ha ekkor elkövetkezik a törvényhozás ideje, áldásdús leend mindenik törvény, mert egy-egy socialis meggyőződést mondott ki. A törvény, mely ekként született, mindenekelőtt jogszerü leend, — mert hiú bölcsesség az, melyet a jog tekintete nem vezet, de a jogszerüség határai közt követni fogja a józan politika sugallásait; és bizonyosan nem felejtendi, hogy a századokon át emelkedett országépület roppant boltjainak árnyékában millió élet, millió érdek nyugoszik, mely az igazság mellett gyöngéd figyelmet s kiméletet is követel. — Vezetni egy időszaki lapot, mely ily tükör, ily kalauz, ily raktár legyen, nehéz, fontos feladat; s ha mi, kik mélyen érezzük, hogy egyike vagyunk a leggyengébbeknek, a kiadó úr becses bizodalmú felszólitásának, erőtelenségünket feledve, engedénk, oly hiedelemben tettük azt, hogy egy ily nemü szükség érzete sok kebelben él, s igy számos polgártársaink és barátaink köréből nem egy kitünő észre és szivre számolhatunk, kik erősebbek mint mi, gyámolitandják gyöngeségünket. — És ha szükségről szólottunk, távol volt tőlünk, az időszaki sajtó körébeni pályatársaink érdemeit kellőleg nem méltányolni, csak azt akartuk mondani, hogy egy nemzet életében több szinvegyület, s több árnyéklat van és egymás mellett mindenik megfér.

Mi baráti kezet nyujtunk pályatársainknak, s végczélunk különböző nem lehetvén, ennek megközelitéséhez egy

becsületes versenyre szólitjuk fel, s ha versenyzésünk egymásnak viszonosan jótékony ösztönül szolgálandott, minden dicsőséget örömest átengedünk; elégültek, ha szerényen szabad lesz éreznünk, hogy a közjó nagy épitményéhez egy-két kődarabbal mi is járulhatánk. — Helyén lenne most talán az igéretek és biztatások szokott szóseregét elősorozni; de mi ugy hisszük, az értelmes közönség ilyesminek nem sok becset ád, s a hol foglalót csakugyan kiván, inkább hajlandó személyességet, mint igéretet annak fogadni. Lapunk jövendője minkezünktől függ. Hogy ha nem vagyunk szükségtelenek, hogy ha sem későn, sem korán nem jövénk, egy szóval: hogy ha megérdemeljük, bizonynyal pártfogást is lelendünk e nemzetnél; — ha pedig mindez máskép vagyon: le a szinpadról ügyesbek előtt! nem érdemlettük meg az életet. Azonban, ha gyöngeségünk érzetében nincsen is bár jogunk, egy derék művészünk példájára az érdemes közönséget atridesi reményekkel biztatni, annyit mindenesetre nemes önérzettel bátran elmondunk, miképen szennyes érdekek vezetni soha sem fognak, meggyőződésünk nem lesz eladó, s tanulni szeretve is, szükségét is érezve, észnek és oknak ugyan mindig hódolunk, de más semmi, s nevezetesen Nagy Pál »egykori« szavaival élve: »*sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársaink hire soha el nem tántorit!*« — Ezek után nincs egyéb hátra, mint a tisztelt közönséget kérni, hogy miután a kiadó tulajdonos úr lapjaink kiadása felül tisztába csupán a lefolyt év utolsó napjaiban jöhetett, s igy a szükséges előkészületre, adatgyüjtésre, vidéki levelezés elrendezésére időnk teljességgel nem vala, sőt a szerkesztés elvállalása is csak épen most, már a hirdetmeny közrebocsátása után történt: lapjaink becse ne az első egy-két számokból itéltessék. S most a dologra! [1])

Közöltem Kossuth beköszöntőjét. Jónak láttam közölni azért, mert az hű tükre Kossuth nézeteinek, elveinek. És ezekből az elvekből világosan kiolvasható, hogy azok egy makulányiban sem térnek el azoktól a reformeszmék-

[1]) Pesti Hirlap, 1841. 1. szám.

től, melyeket báró Wesselényi Miklós hirdetett, azoktól a reformjavaslatoktól, melyekkel gróf Széchenyi István nagygyá, gazdaggá, hatalmassá akarta tenni a magyar hazát, s azoktól az alapvető alkotmányjavaslatoktól, melyek úgy Deák Ferencz, mint vele együtt az egész ellenzéki párt programmjának sarkpontjait képezték. Lehet, hogy a reformerek az átalakulás módjai, tényezői és eszközei iránt eltértek egymásban, de ennek daczára mindannyian a nemzeti átalakulás nagy munkáján dolgoztak.

És itt legyen szabad pár szóval jellemezni próbálni e négy nagy férfiut. Széchenyi és Wesselényi teljes pangásban, és apathiában találják a magyar hazát, a midőn a közélet terére lépnek. Mindegyikük más pontról indul, de egy és ugyanazon czél felé igyekeznek, t. i. a nemzetet lassanként megölő, igazságtalan kiváltságok megszüntetésére. Széchenyi István Montecuculi generális jelszavát választá életfeladatául, s azt mondá, hogy egy népnek előbb *anyagilag jól situáltnak kell lenni*, — akkor azután bátran előállhat polgári jogainak követelésével; akkor már azt a gazdag, vagyonos, jólétnek örvendő néptől nem lehet megtagadni.

Wesselényi Miklós báró azt az eszmét akarta megtestesíteni, hogy a magyar népnek mindenekelőtt *polgári jogokat kell adni*, s ha a népek milliói fel lesznek véve az alkotmány sánczaiba, akkor a »kaparj kurta, neked is lesz« elvet szem előtt tartva, magának dolgozván, s nem többé mint jobbágy robotba, hamarosan szerez magának vagyont, s jólétnek fog örvendeni.

Látható a két nagy reformer által felállított tételből, hogy czéljuk egy volt, csak egyik előbb ezt akarta, a másik amazt. E két férfiu azonban hamarosan leszorult a vezérségről. Előbbit a fatum, utóbbit önmaga tette lehetetlenné, mint a nemzet vezérét. És akkor, midőn a két nagy reformer elveszti vezéri müködési körében hatását, egész váratlanul feltünik egy komoly, nyugodt férfiu, kinek jöttét nem hirdetik hirnökök, kocsija előtt nem szaladnak fullajtárok, de felsőbbsége előtt meghajolt mindenki, a mint Deák Ferencz, a pozsonyi országgyülésen, mint Zalavármegye

követe megjelent. Ideje volt, hogy akkor oda érkezett. Ezt láthatta maga, a mint látta ezerfelé huzó pártját. Ő megteremté az egységes reformpártot; az ellenzéki tábort szervezte, — mindenkinek kijelölte működési körét, de az irányt maga szabta meg.

Ekkor, Deák vezérsége alatt kezdte Kossuth szerkeszteni irott lapjait. Rögtön az első számok után észrevették a figyelők, hogy nem mindennapi ember: nyelve, tolla, esze láng. És kiszabadulása után tényleg Kossuth lett a haladó párt vezére. A hogy egy kalap alá vonta Deák a haladó párt képviselőit az országgyülésen, úgy tett, — amint fentebb láttuk, — Kossuth az ötvenként megyében küzdő reformpárt tagjaival.

A mikor a vén vezér, Széchenyi látta Kossuth működését, megrémült, s ujra magához akarta ragadni a vezéri pálczát. Eveken keresztül tartott e két Titán között a harcz. A két férfiu nagyban külömbözött egymástól. Széchenyi szerette, ha tömjéneztek neki, ha körülrajongták, — de ő kis ujját sem mozdítá senki érdekében. Kossuth sem volt kevésbbé hiú, de ő ahol csak lehetett, mindenkinek örömmel tett szives szolgálatokat. Széchenyi bízván nagy phisikuma és energiájában, mindent maga akart megtenni, — s másnak nem enged maga körül működési tért; Kossuthnak mindegy volt, bárki tett is valamit, csak a honért legyen téve.

Ez magyarázhatja meg azt, hogy a midőn a harcz kettőjök között megkezdődött, Széchenyit lassankint elhagyta mindenki. Magára maradt, elhagyott lett. Vezér sereg, apostol hivő nélkül. Az egész ország, élén a másik két vezérrel Deák Ferenczczel és Wesselényi Miklóssal odaállt Kossuth mellé. Kossuth szerencsésebb volt, mint elődei, mert több szerencsével vezeté pártját, a mihez sokban hozzájárult lapja is, a Pesti Hirlap. A Pesti Hirlap tényleg uj korszakot nyitott meg hazánk történetében. Mert a vajudó félben levő népnél a közvéleményt a hirlap adja meg. És ha ehhez még hozzá vesszük azt az alakító, módosító befolyást, a mit Kossuth egyéniségének hatalmával nemcsak a hozzá közel állókra, de mondhatni az egész

országra képes volt gyakorolni, — akkor elképzelhetjük mily hatalommá nőtt ki magát a Pesti Hírlap az ő szerkesztésében.

Külalakjára Kossuth Pesti Hírlapja nem igen különbözött az addig megjelent lapoktól. De ő kezdte meg, hogy úgy mondjuk, ő hozta divatba a vezérczikkeket. Vezérczikkeinek tartalma s nyelvezete nagy tehetségéről, sok olvasás s alapos készültségéről fényes tanúságot tesznek. Czikkeiben az egyes kérdéseket röviden, de alaposan fejtegeté és szokott hévvel írja meg. Minden egyes czikkje tele van tűzzel, az író individualitása, az ő lángelméjének gyújtó szikrái sugárzanak azok vissza, — ezért olvassa oly mohón a nagy közönség. Mert a Pesti Hírlap körül már akkor a főrangúak egész gárdája csoportosul. Munkatársai sorában találjuk Wesselényi Miklóst, gróf Batthyány Lajost, Teleky Lászlót, Ráday Gedeont, Podmaniczky Frigyest, Eötvös Józsefet, a Telekieket, Zay Károlyt s többeket. Ezenkívül dolgoznak a lapnak: Bezerédy István, Fáy András, Pulszky Ferencz, Trefort Ágoston, Szentkirályi Móricz. A lap levelezői az ország szine-javából kerültek ki, s hogy kik voltak, azt mutatja a Törvényhatósági Tudósítások rovatában.

Széchenyit megdöbbentette a hatás, melyet a Pesti Hírlap a nagy közönségre tett. Elkeseredésében s talán féltékenységében is nem vette észre, hogy Kossuth hatásának titka abban keresendő, miként a Pesti Hírlap szerkesztője lapjában *a kor égető követelményeinek adott kifejezést.* Ily ezen egy vaskos könyvvel, a Kelet Népével akarja Kossuth hatását ellensúlyozni. Művében ünnepélyesen kifejti, hogy a túlságos demokrata eszmék ártalmára lehetnek hazánknak — *mert Magyarországon minden reform csak arisztokratikus lehet.* Ezenkívül legélesebben megtámadja a Pesti Hírlapot, Kossuth személyét s főleg izgatását és modorát.

Terünk nem engedi, hogy a két nagy hazafi polémiáját részletesen ismertessük. Csak röviden említjük, a Pesti Hírlap minden czikkén, — Széchenyi állítása szerint, — vörös fonalként húzódik végig a forradalom szelleme. Ez meg-

lehetősen furcsa vád volt a nagy gróftól; s ha csakugyan forradalmi szagú czikkek jelentek volna meg a Pesti Hirlapban, azért nem a szerkesztő, a ki megirta vagy kiadta volt a felelős, *hanem a censor, a ki a kiadást engedélyezte.* Kossuthnak meg volt az az elégtétele, hogy még mielőtt válaszolhatott volna, már a szabadelvű párt egy kiváló férfia, báró Eötvös József felelt helyette Széchenyinek. Utánna még többen, — köztük Deák Ferencz is, — szóllaltak fel, s jelentették ki, hogy a Pesti Hirlap modorában okot aggodalomra nem találnak.

Kossuth a Kelet Népére szinte könyvvel felelt; megirta: »*Felelet gróf Széchenyi Istvánnak*« czimű röpiratát, melyben kimutatta, hogy a nemzetet nem egyedül gróf Széchenyi István rázta fel lethargikus álmából; sőt tovább ment! Bebizonyítá, hogy a mikor Széchenyi a közpályára lépett, a nemzet nem is dermedezett álomkórban, s absolute nem állott a sir szélén, mint azt Széchenyi a Kelet Népében állítja. Utalt Feleletében II-ik József absolutistikus kormányzatára, s főleg az erőszakos németesítési törekvésekre beállott nemzeti visszahatásra; az 1790/91-iki országgyülésre, és az 1823-iki eseményekre következő 1825-iki országgyülésre.

Az ország közvéleménye főleg azt vette rosz néven gróf Széchenyi Istvánnak, hogy a Pesti Hirlapot denunciálja a kormánynak. [1])

Széchenyi kénytelen volt belátni, hogy ez a Kossuth elleni hajsza eredménytelen! Nemcsak! Hanem érezte, hogy annak következtében teljesen vége van régi népszerűségének. A rokonszenv megcsökkent, a lelkesedés pedig nem nyilatkozott meg többé személye iránt, a mióta a fiatalság a Kelet Népe megjelenése után Kossuthnak fáklyás zenét rögtönzött, ezzel akarván documentálni azt, hogy jobban ragaszkodik Kossuthhoz, mint Széchenyihez.

Ekkor a nagy gróf más ellenaknáról gondoskodott. Rábeszélte a conservativek vezérét, gróf Dessewffy Aurélt,

---

[1]) *Horváth* Mihály: Huszonöt év története. Genfi kiadás, II. köt., 63—65. lapok.

s ez 1841. év közepén átvette a »*Világ*« czimü lap szerkesztését. Ekkor azután megkezdődtek a kölcsönös polemiák és gyanusitások, s a vita 1841. végén már valóságos hirlapirodalmi czivakodássá fajult. E vitáknak gróf Dessewffy hirtelen halála vetett véget, a ki 1842. elején rövid pár napi betegség után, életének 34-ik évében jobb létre szenderült.

A politikai ellenfelek kibékültek a koporsónál, s Kossuth lapjában a Világ szerkesztőjét következő remek sorokkal búcsuztatta el:

»Mély megilletődéssel és a legőszintébb bánattal jelentem Dessewffy Aurél halálát. Tegnap, szerdán, február 9-én reggeli 5 és fél órakor mult ki kevés napi szenvedés után inlázban. Mennyi ész, mennyi akarat, mennyi tettvágy, mily lángoló érzelem, mennyi remény, s mily fényes jövendő voltak e névhez csatolva; s nehány napi láz — és vége mindennek! Ily férfiu sirjánál jeges kezekkel ragadja meg ember kebelét a semmiségnek érzete s a merész lélek szárnyszegetten törpül el a mulandóság mutató ujja előtt. Ennekem gróf Dessewffy Aurél politikai ellenfelem volt; de épen mivel az volt, mély tiszteletem, melylyel értelmi felsőbbségének hódolék, nem elfogultságból eredett, s a kit így tiszteték életében, kit szeretni magamban ösztönt érezék, annak sirjánal mély bánattal mondom: legyen áldott emlékezete! Családja pedig, ha ily csapásnál enyhitésről szólhatni, keressen vigasztalást a gondolatban, hogy könnyei közé pártkülömbség nélkül egy nemzet részvét könye vegyül; és legyen szabad hozzátennem, hogy bár sokan osztoznak is a gróf Dessewffy-ház fájdalmában, de őszintébb részvéttel senki, mint én.«

A »Világ« szerkesztését Dessewffy halála után Andrássy helytartósági hivatalnok vette át. Hatása azonban végleg megszünt.

Az ellenzék 1844 elején két táborra szakadt, melyeknek egyike sem közeledett elvben a conservativ párthoz, de egymással ellenkező tanokat hirdettek; erélyük és hatásuk tehát e szakadás következtében a kormánynyal szemben csökkent. A szakadásra az adott okot, hogy Kossuth

Lajos a Pesti Hirlap szerkesztésétől vissza lépett, s a lap szerkesztését Szalay László vette át, a ki azt Csengery Antal, báró Eötvös József, Szontagh Pál, Trefort Ágoston s több más munkatársa segélyével az eddigiektől teljesen eltérő elvek szerint vezette.

Kossuth 1844. év junius végén vált meg a Pesti Hirlaptól. Az osztrák kormány vagy megrémitette, vagy megfizette a lap kiadóját, s ez szerkesztőjével összeveszvén, utóbbi ott hagyta dicsőségének terét. Némelyek gróf Széchenyi Istvánt vették gyanuba, hogy irigyelvén a nagy népszerüséget, melyet Kossuth a Pesti Hirlap által szerez magának országszerte, ő adta volna a tanácsot a bécsi kormánynak, hogy mi módon lehet Kossuthtól, mint szerkesztőtől legkönnyebben megszabadulni. [1])

Attól a közönségtől, melyet lángeszének hatalmával a Pesti Hirlapnak nevezett politikai szószékről felvillanyozott, a következő cikkben vett búcsút:

»De mielőtt letenném a tollat, mely a Pesti Hirlapot $3^1/_2$ éven át vezérelte, legyen szabad a tisztelt közönség emlékezetébe hínom az igéretet, melyet pályám küszöbén tevék. Igértem, hogy szennyes érdekek vezetni sohasem fognak, meggyőződésem nem lesz eladó, és sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársaim heve soha meg nem tántorit. Hirlapszerkesztői életem negyedfél éves időszaka ugy áll a nemzet előtt, mint egy nyitott könyv, e nemzetet hivom fel birámul, hivom bármelyik ellenségemet, vessen rám követ, a ki egyetlen egy esetben meg tudja bizonyitani, hogy lelkem sugallatát akár félelemért, akár hiuságért, akár önérdekemért, akár barátaim érdekeiért, valaha megtagadtam, a ki meg tudja bizonyitani, hogy elleneim iránt, tenger bántalmak között is, igazságtalan, magam gyarlósága s barátaim gyarlósága iránt engedékeny valék, vagy ellenemben a jót, az érdemet el nem ismerém, barátaimnál bűnt, visszaélést, hibát, kicsapongást elnéztem, vagy épen fedezgettem valaha.

---

[1]) *Szemere:* Kossuth 23 lap; *Lenitschnigg:* Kossuth und seine Bannerschaft I. k. 11. lap; *Prohazka:* Revelations 24. lap.

Méltánylat vagy kárhoztatás, rokonszenv vagy gyülölet, helyeslés vagy rosszalás tőletek függ, polgártársaim; ezt csak ti adhatjátok; de egyet magam adok magamnak, s ezt tőlem senki el nem veheti, s ez a lelkiismeret tisztasága, s azon önérzet, hogy szennyes érdek nem vezetett, meggyőződésem nem volt eladó, és sem a hatalmasak komor tekintete, sem polgártársaim heve meg nem tántoritott. Minden egyebet elvehettek tőlem, minden egyebet nektek köszönök, ez egyet önmagamnak köszönöm, s ezt tőlem senki el nem veheti, ennek vigasztaló érzetét elviszem magammal csendes magányomba; egyebet csaknem semmit sem viszek.

S most nincs egyéb hátra, mint hogy szivem mélyéből legforróbb köszönetet mondjak mindazoknak, kik nehéz munkámban, szives közredolgozásukkal, levelezéseikkel, tanácsaikkal gyámolitottak; annál melegebb köszönetet mondjak, minél nemesebb ösztönből eredett hozzámi szilárd, hű csatlakozásuk, melylyel a tövisekben, mikkel a zsurnalistikai pályán oly bő mértékben találkozám, velem híven, testvérileg megosztanak, s melyért én pótlékul semmit sem nyujthaték, mint részét az öntudatnak, részét a becsületesen teljesített polgári kötelesség érzetének, mely magányomba engem is elkisér. Ők voltak azok, kik gyámolitásának köszönhetem, hogy irigység, ármányos gyülölet össze nem zúztak; nélkülök elfúttak volna pályámról a hatalmasok, mint tőrül szakadt katángkórót a fergeteg. Vegyék legforróbb köszönetemet; s engedjék reméllenem, hogy ha, — amint hiszem — kis idő mulva közredolgozásukat ujra felkérem, derültebb körülmények közt nem tagadandják meg tőlem azon közredolgozást, melylyel borús viszonyok közt hűn és férfiasan gyámolitottak.

Isten tartsa meg a királyt! Isten óvja meg a nemzetet minden gonosztól! de ha elkövetkeznének a viszontagság napjai, melyekben szükség lenne férfiakra, kik tegyenek és áldozzanak, mit ember tehet, ember áldozhat, szabad legyen ismételnem egykor nehéz napok sulya után egy diszes körben tett nyilatkozatomat; hogy tartozásom és hálám érzetében felejteni fogom erőtlenségemet, — ez érzet óriássá

feszitendi bennem a törpe erőt, s én, ki egyike vagyok a leggyöngébbeknek, versenyre kelendek a legerősebbekkel, nem hirért, nem jutalomért, nem dicsőségért, hanem versenyre tettben, versenyre áldozatban a közjóért. S most Isten velünk. Szerencsés találkozásig!«

És ezzel egyszer mindenkorra elbúcsúzhatunk Kossuthtól, mint szerkesztőtől. Tett ugyan még egy kisérletet, hogy lapinditási engedélyt kapjon, de volt annyi eszük, hogy másodszor nem adták azt meg neki. Metternich Kelemen intimusa maga is elismeri,[1]) hogy mindenkinek feltünt, miként volt lehetséges Kossuthnak a Pesti Hirlap szerkesztését megengedni; s konstatálja, hogy a midőn Bécsben a rendőrség ugy találta, hogy Kossuth nagyon is mélyen nyul bele a nyilvános életbe, akkor a bécsi rendőrminiszternek a kegyencze, Landerer, aki a lap kiadó tulajdonosa volt, *rögtön talált alapot arra, hogy Kossuthot a lap szerkesztésétől elmozditsa.*

Kossuth egyenest Metternich herczeghez ment, s őt kérte, hogy eszközöljön ki neki uj lap inditására engedélyt.

A két hatalmas férfiu találkozását Metternich feljegyzéseiből ismerjük, s miután erről Kossuth soha sem nem irt, sem tudtommal nem beszélt, kénytelenek vagyunk e feljegyzéseket valóknak elfogadni. Ezáltal egyuttal kétségtelenné, s légből kapottá válik, — mint sok egyéb Kossuthra vonatkozó állitás, — az is, hogy Kossuth fogadást tett volna az osztrák elleni gyülölettől instigálva, hogy sohasem megy Bécsbe.[2])

Kossuth elbeszélte Metternichnek Landererrel való ügyét, s elébe terjesztette azon kivánságát, hogy szabadalmat szeretne egy ujság kiadására. Megjegyezte azonban, hogy reá nézve a legfontosabb az, hogy kérvénye gyorsan el legyen intézve.

Metternich Kossuthnak erre azt válaszolta, hogy nem hiszi, mikép megkapja az engedélyt; az osztrák kormány *szereti ugyan* a jó ujságot, de a *sok ujságot* nem tartja

---

[1]) *Wirkner Lajos:* Élményeim 121—123.

[2]) Politische charaktere 23. lap.

szükségesnek. Ezután hozzá fogott a nagy hazafinak osztrákos módon való megdolgozásához, első sorban is nagy kegyesen tudtára adta, hogy szereplését a nyilvánosság terén kezdettől fogva figyelemmel kisérte, s azon meggyőződés érlelődött meg benne, hogy Kossuthban kitűnő irói tehetségek vannak, de törekvéseinek valódi czélját nem látja. Ő ezzel nem akarja szellemi tehetségeit támadni, de tudatlansága nem ösztönözheti őt arra, hogy Kossuth kérését a lapinditási engedélyt illetőleg támogassa.

Metternich kénytelen beismerni, hogy Kossuth törekvéseit ugy igyekezett jellemezni, mint oly férfiu, a ki hazájának javára igazán törekszik: »én kivánom a jót, s mindig kész vagyok tevékenységemet annak szentelni, és azt hiszem, hogy ezt nem egyszer be is bizonyitám,« — mondá Metternichnek, a ki miután hosszasan kapaczitálta Kossuthot, hogy lépjen le a hirlapirói pályáról, szavait így végzé:

— Mondjon le egy elérhetetlen privilégiumról, mely ha elérhető volna is, a hasznos térről eltávolítaná. A vállalkozó az által, hogy minél nagyobb számu előfizetőket biztosítson, jövedelmének rabszolgájává lesz. A pap az oltárról él, ez méltányos és természetszerű; az irói pálya biztos jövedelem nélkül keveset nyújt; ha a tehetséges férfiu számára a szükséges kedélynyugalom az élet gondjainak elhárítása által biztositható, ezt tenni azoknak kötelessége, kik a jó ügyet előmozditani akarják. *Ha ön, mint független író tehetségeit ez utóbbinak akarja szentelni, lesz arra mód található, mely a megvesztegetésnek gyülöletes bélyegét ne hordja magán.*

Magától értetődik, hogy Kossuth Metternichnek ez ajánlatát undorral utasította vissza. Miután azonban Metternich azt mondta neki, hogy Pozsonyban tegye magát Wirkner Lajossal érintkezésbe, ő az alábbi levelet intézte Wirknerhez, melyben újra, s határozottan kéri lapinditási kérvényének sürgős elintézését, — a többiekre nézve pedig önérzetesen utasít vissza minden olyast, ami tiszta hazaszeretetének gátúl szolgálhatna. A levél így szól:

Méltóságos Uram!

Jelen soraim tartalmából világosan ki fogja venni Méltóságod azon okot, melynél fogva a jelen írásbeli nyilatkozatomnál a német nyelvet használom.

Én úgy gondolom, hogy Méltóságod hivatva érezendi magát ezen sorok tartalmáról egy igen tisztelt, magas állású férfiut tudósítani s ha ezen föltevésemben nem csalatkozom, az által az illem követelményének és a közönséges udvariasság szabályának hódolok, a mennyiben ezen alázatos közlésemnél azon nyelvet használom, mely levelemet magát az előterjesztésre alkalmassá teszi.

Ezen napokban Bécsben voltam s azon szerencsében részesültem, hogy Metternich herczegnél személyesen terjeszthettem elő alázatos kérésemet egy társadalmi, politikai lap kiadhatásának tárgyában.

Bármi legyen is alázatos kérésem eredménye, mindig hálával fogok emlékezni azon magas kegyre, melyben ő herczegsége az által részesített, hogy mindazon fontos államkérdésekről meghallgatott, melyek a népek kormánya vezetőjének becses idejét igénybe veszik, sőt elég kegyes volt, engem egy hosszabb s fölötte tanúlságos közléssel meg is lepni.

Kegyes nyilatkozata közben ő herczegsége azon megjegyzést tette, hogy a népélet szellemi mozzanatainak jelenlegi viszonyainál fogva, melyek a politikai íróknak roppant nagy hatáskört nyitnak, ő herczegsége nekem a politikai irodalom terén némi tehetséget tulajdonít s ezen, noha meg nem érdemlett, de mindenesetre igen hizelgő vélemény következtében ő herczegsége jónak tartotta, hogy igen delikát, és egy szabad férfi elhatározását érinteni nem akaró módon engem arra szólítson föl, hogy a szellemtelen, anyagias ujságszerkesztés köznapi munkájával hagyjak föl s mint szabad s független író inkább oly irányban dolgozzam, hogy azon esetben, mikor a magas államkormány szándékai és rendszabályai az én meggyőződésemmel összhangzanak, az ily czélok és rendszabályok előmozdítására legjobb belátásom szerint közreműködjem. Ő herczegsége hozzá tette, hogy ezen megjegyzésével épen nem azt czé-

lozza, hogy saját, szabad meggyőződésemet feláldozzam, az erkölcsi önérzetet csak legkisebb mértékben is sértő kötelezettséget vegyek magamra, sem pedig, hogy nézeterőszakolást kövessen el rajtam: — sőt ő herczegsége nyiltan kijelentette, hogy a megvesztegetést utálja, és azon embert, ki magát megvesztegetteti, utálja; azért kegyesen fölszólított, hogy nem közreműködésem jutalmazása, hanem fáradozásom és munkám természetes kárpótlása végett tegyek inditványt azon anyagi tekintetekre nézve, melyek kivánságaimnak és érzelmeimnek leginkább megfelelnek.

Miután ő herczegsége magát ily nyiltan és tartózkodás nélkül fejezte ki, böcstelen, sőt bűnös tett volna tőlem, ami által oly férfinak gyöngéd érzetét és önbecsülését megsértené, ki egy viszontagságteljes élet kemény próbaiskolájában azon egyedüli kincset őrizte meg magának, hogy szabadon tekinthet Isten- és emberekre azon boldogító öntudatban, hogy lelkiismeretét és meggyőződését soha semmi emberi tekintetnek, semmi reménynek és semmi félelemnek föl nem áldozta.

Azt hiszem tehát, hogy köteles tiszteletemet és hódolatomat a magas állású herczeg, Európa első államférfia irányában az által rovom le legjobban, hogy szavainak semmi oly értelmet nem tulajdonitok, mely nyiltan kifejezett véleményétől távol állott.

Mert az egész ajánlatot a legtermészetesebb értelemben fogva föl, ő herczegségét a legnagyobb alázattal arra bátorkodtam figyelmeztetni, hogy Magyarországban az úgynevezett oppozicziónak nem azon jelentménye van, mely azon szóhoz a nyugoti alkotmányos államokban füződik.

Ott az oppoziczió azon párt, mely a hatalom elnyeréséért küzd. Ezen jelentmény Magyarországban az oppoziczió szótól önként elesik, mert nálunk testületi kormányforma van s ez a parlamenti kormányforma eszméjét lényegileg kizárja.

Ebből következik azután, hogy Magyarországban az oppoziczió nem törekedhetik a kormányhatalomra, következőleg azt sem tarthatja szem előtt, hogy az ország javára

ezt vagy amazt maga foganatosítsa, hanem inkább csak arra kel törekednie, hogy a mi jó, az megtörténjék.

Ezen viszonyok természetes következményekép bátor valék megjegyezni, hogy ha a magas államkormány nemcsak átalános igéretekben, hanem határozott irányban, tüzetesen megjelölve, világos és őszinte akaratnyilvánítással s az alkotmányos formák megtartásával a háza javára ilyen vagy amolyan közhasznú rendszabályt akar foganatosítani: minden bizonynyal a legtermészetesebb s legegyszerűbb kötelessége minden hű alattvalónak és jó polgárnak, a kormányt abban erejéhez képest támogatni és hogy a magas államkormány egészen bizvást számithat arra, hogy minden olyan esetben mindig találkozni fog az úgynevezett oppoziczió minden becsületes tagjának legtörvényszerűbb közreműködésével és minket legmegbízhatóbb párthívei közé fog számíthatni, amint azt az oppoziczió 1832. óta már nemcsak egyszer becsületesen, híven és igazán bebizonyította. Ha tehát ő herczegsége tőlem, a ki szabadon és nyiltan a független férfiainak pártját, vagy ha úgy tetszik, az oppozicziót vallom magaménak, — ha mondom, ő herczegsége tőlem semmi egyebet sem kíván, mint hogy ott, a hol az én meggyőződésem és öntudatom a magas államkormány szándékaival és rendszabályaival találkozni fog, a kormány szándékait csekély erőmhöz képest előmozdítani segitsem, ehhez egyáltalában semmi felszólítás, semmi lekötelezés, semmi szerződés vagy jutalom nem szükséges, mert ez a legegyszerübb, legtermészetesebb állampolgári kötelesség; de ha valamivel többről, csak árnyékáról is volna szó oly erkölcsi kötelezettségnek, mely ezen vonalon túlmenne: természetesen önmagától jelentkeznék a kötelezettségnek erkölcsi lehetetlensége is.

Ez volt az én hódolatteljes feleletemnek értelme s azt hiszem, hogy azzal egyformán teljesíttetem nemcsak a hű alattvalónak és jó polgárnak, hanem a becsületes embernek kötelességeit is.

Igy folyt a beszélgetés tovább, míg végre ő herczegsége tőlem búcsút véve, azon szavakkal bocsátott el, hogy fölszólítását vegyem még egyszer fontolóra s az Ön köz-

vetítésével, Méltóságos Uram, véleményemet arra nézve juttassam ő herczegségének tudomására.

Ebben rejlik oka és egyszersmind mentsége annak, hogy Méltóságodat jelen iratommal terhelem. Tiszteletteljesen könyörgök, méltóztassék ő herczegségének jelentést tenni:

hogy én ő herczegségének kegyes szándékait hálás szívvel elismerem és méltányolom;

hogy érjen bár szerencse vagy szerencsétlenség; várjon bár rám kényelmes vagy gondokkal terhes élet; minden viszonyban, minden körülményben mindig az lesz büszkeségem és boldogságom, hogy olyan lelkületü alattvalója vagyok ő fölségének, az én uramnak és királyomnak, a ki hüségben és loyalitásban egy élő lénynek sem áll utána;

hogy én az élet minden viszonyában legtermészetesebb polgári kötelességemnek fogom tartani, hogy a magas államkormánynak minden lépésénél és rendszabályánál lelkiismeretemmel és meggyőződésemmel számot vessek s az egybehangzás minden egyes esetében teljes erőmet és tevékenységemet a szeretett haza javára a magas államkormány legjobb akaratú szándékainak s alkotmányos rendszabályainak lehető előmozdítására a hazaszeretet és meggyőződés egész hatályával szenteljem, amint azt ő fölségének mindon más hű alattvalója is szentelni fogja, szentelni tartozik;

hogy én erősen meg vagyok győződve, miszerint ez egy állampolgárnak sokkal természetesebb kötelessége, hogy sem az csak a legcsekélyebb külön lekötelezést is igényelje, sőt azt el is tűrhesse. Hisz az állampolgári kötelesség egy becsületes ember szívének sokkal magasabb becsű, hogy sem annak teljesítését a magán lekötelezés alacsony útjára leszállítani szabad lehetne;

hogy én tehát hálásan elismerem ő herczegsége azon megtisztelő kegyét, melynél fogva tőlem becsülettel ellenkező dolgot nem várt, azt hiszem, hogy hálaérzetemet tisztábban nem nyilváníthatom, mintha ő herczegségének kegyére az által iparkodom magamat méltónak mutatni, hogy tiszteletteljes nyiltságommal kinyilatkoztatom, miszerint az állampolgári kötelesség teljesítéseért semmi jutal-

mat sem kívánok, sem el nem fogadok, de ezen kötelesség hű és becsületes teljesítésén kívül valami másra a világ minden kincseért sem vállalkozom.

Én tehát alázatosan semmi más kegyet nem kérek, mint kegyes engedélyt az én tervezett hirlapom kiadására.

Erősen meg vagyok arról győződve, hogy a kormány az ország javát óhajtja. Csekély véleményem szerint tehát a jóakaratú államkormány érdekében kell annak feküdni, hogy a független gondolkozású férfiak alatt, kik az országban némi bizalmat élveznek, ne legyen elzárva, a véleménycsere mezeje az időszaki sajtó útján, a hol ők minden bizonynyal némi sikerrel működnek közre a magas államkormány jóakaratú szándékainak alkotmányos foganatosításánál. Ezen közreműködés mindenesetre sikeres lehetne épen azért, mert szabad, független, mert a meggyőződésnek és kötelességérzetnek önkéntes következménye, s én alig tudok oly eszközt képzelni, mely a kormány és nemzet között a mostani bizalom erősítésére jótékonyabban hathatna, mint épen ez. Másrészről pedig az ellenkező esetben azon tapasztalás, hogy a magas államkormány az időszaki sajtó korlátait a független meggyőződésű férfiak előtt még annak daczára is elzárja, hogy a czenzurát ő kezeli; azon tapasztalás, hogy az időszaki sajtó arra látszik szánva, hogy csak egy pártnak monopoliumává legyen — bajosan szolgálhatna alkalmas eszközül a közvéleményben a bizalom táplálására, szilárdítására és ébrentartására a kormány végczéljaira nézve; bajosan lehetne alkalmas eszköz arra, hogy az úgynevezett oppoziczionak erős tevékenységű működését, a kormány szándékaiba való szíves beleegyezését biztosítsa.

Ha valaki a sajtót ellenkező irányban akarná kizsákmányolni, ha valaki rosszat akarna tenni, ott a czenzura, akadályoztassa meg; de akkor is meg kell akadályoztatni, ha jót akar, ha jót tesz, csak azért, mert oly férfi, a ki meggyőződését szabadon megőrzi?

Azonban egy hirlapszabadalom engedélyezése kegyelmi dolog; a kegyelmi tény elnyeréséért nem hozhatók föl indokok; annak a királyi fölséggel járó kegyesség és jóság kifolyásának kell lenni; különben megszünnék kegyelem

lenni. Ha oly szerencsés leszek, hogy ő felségének ezen kegyével dicsekedhetem, ugy már maga annak megadása erős bizonyíték, én pedig élő példa leszek a kormány loyalitásának polgártársaim előtt, ha pedig ezt nem nyerik meg, akkor kötelességszerü alázattal alkalmazkodnom kell ő felsége legmagasabb akaratához s azon reménynyel vigasztalnom magam, hogy hisz nem kell az embernek éppen hirlapi szabadalommal bírni arra, hogy az irodalom terén mint jó és becsületes állampolgár a közjó érdekében müködjék.

Történjék tehát az, a mi ő felségének s a magas államkormánynak tetszik; én ismételten, igen buzgón csak egy kegyet kérek, s az: kérelmem gyors elintézése, mert én családapa vagyok; mint fiu, testvér, apa és férj édes kötelességek terhét hordozom vállaimon s mindezen kötelességek teljesitése, egy számos tagú család sorsa érzékenyen szenvedne a hosszú bizonytalanság alatt.

Ezennel teljesítve ő herczegsége parancsát, teljesítettem kötelességemet. Még csak az van hátra, hogy méltóságodat alázatosan megkérjem ezen őszinte nyilatkozatnak, egy becsületes ember nyilatkozatának, szíves előterjesztésére s egyszersmind, ha azt Méltóságod tőlem rossz néven nem veszi, esedezem hathatós közbenjárásáért is a hirlapügyre nézve.

Ha Méltóságod engem talán válaszára érdemesítene, kötelességemnek tartom Méltóságodat arról becsületszavammal biztosítani, hogy a jóságával való minden visszaélésre nézve teljesen nyugodt lehet. Fogadja kitünő tiszteletem biztositását, melyel vagyok Méltóságodnak alázatos szolgája

Kossuth Lajos.«

Ismétlem ujra, hogy az engedélyt nem kapta meg, s így többé nem lett szerkesztő. Azonban mégis talált módot és alkalmat a közönségre hatni. A Hetilapba írt vezérczikkeket. Ebben jelent meg a többek közt ama híres czikke Fiumeről, melyben elejétől végig megkapó ékesszólás vonúl át, s melynek már kezdő szavai is: »Tengerre magyar!« óriási hatást keltettek.

VI.

1844—1847.

Nem birt pihenni! Pedig mikor mint hirlapiró leszorult a működés teréről, akkor azzal a szándékkal ment ki a pestmegyei Tinye községébe lakni, hogy tudomást sem vesz többé a közéletről. Oda menekült ki, abba a szegényes kis nemesi kuriába, s kezdetben azzal töltötte idejét, hogy fáit nyesegette s kertészkedett. De csak kezdetben volt meg »csömörölve« a politikai élettől. Rövid idő alatt azonban belátta, hogy a közélet őt ép ugy nem nélkülözheti, mint ahogy szüksége van neki a közügyek zajára.

Volt alkalmam a nagy ember egy ismerősének kéziratban levő naplótöredékeit átlapozhatni abból a korból,[1]) mely majdnem chronologice rámutat, miként érlelődött meg a nagy hazafi agyában a védegylet eszméje. Napokig eltöprengett a felett, hogy nagy uraink, gazdag mágnásaink nem ismerik saját hazájukat, — de annál jobban a külföldet. Ha valamelyiket kérdezik, mondá egy alkalommal, hogy néz ki Erdély vagy felső Magyarország valamely kies pontja? hidegen azt válaszolja, nem tudom; nem jártam arra. Kérdezd ugyanazt, látta-e a magyar Alföld délibábos rónáit, a kanyargó Tiszát, a hömpölygő Dunát, a kenyértermő szép síkságot, a nádfödeles gunyhót, a ménest, a gulyát, a népet?

Erre a nagy utazók, a világjáró emberek büszke gúnymosollyal azt válaszolják: Mit gondol! hogy jártam volna én ott! De láttam én annál sokkal különb dolgokat Bécsben, Párisban, Londonban.

---

[1]) *Özv. Bornemiszáné Tahy Katalin* kezeim közt levő kiadatlan Naplójegyzetei.

Itt érlelődött meg Kossuth agyában a terv, hogy életképessé kell tenni a magyar ipart. Mert már ő akkor belátta, hogy nem szabad többé önvesztünkre egyedül azt hirdetni, hogy földmívelő nemzet vagyunk. Nem! Hazánkban, — mely dúskálódik mindenben, — a munkafelosztás nagy elvét kell biztosítani, hogy nemzetgazdasága ne legyen egyoldalú. Ezt pedig csak úgy lehet elérni, ha a terményt értékesítő ipar útján virágzó állammá vagyunk képesek hazánkat fejleszteni.

És belátták ezt mások is, azok, kikkel tinyei magányából sűrűn levelezve, — oldala mellé állottak, — belátták, hogy csak ipar és szorgalom boldogítja a népeket, s hogy hazánk ezekben nagyon is hátra van. Az okokat akkor mindenki másban kereste. Némelyik az irányadó férfiak közül az idő mostohaságát emlegette; a másik az osztrák kormányt tette, talán jogosan is, e miatt felelőssé; míg a harmadik rész, — s ezek között Kossuth is, egyenesen kimutatta s bebizonyította azt, hogy mi magunk vagyunk okai hátramaradásunknak.

Tényleg azonban ez a három ok mind összejátszott, s ép azért a közelszegényedés, a nemzeti sorvadástól volt legszentebb kötelesség, legmagasztosabb hazafiui feladat a hazát megmenteni. Ekkor kezdődött országszerte az agitatió a védegyletek alakítása mellett. Kimondták a védegylet élén álló hazafiak, hogy a fényűzés minden más országban áldás, de a magyarnak átok; átok azért, mert innen külföldre szívódik az által a pénz, míg más iparűző országokban a gazdagok jövedelmük fölöslegét az iparos hazafiak kezébe adják, s ez által az ipart és szorgalmat előmozdítva, a mesterségek tökéletesítésére és a belfogyasztás szaporítására nemcsak hathatós eszközt, de egyúttal a pénzforgalom elszélesztésére alkalmat is szolgáltatnak.

A védegylet minden egyes tagja becsületszavával kötelezte magát, hogy hazánkban kapható kelmén kívül egyebet nem vesz, nem használ, nem visel.

A védegylet, melynek elnöke gróf Battyáni Kázmér, igazgatója Kossuth Lajos lett, megalakúlt, s másfél év alatt százötven fiókegylettel hálózta be Kossuth a hazát. 1846

augusztusában a muzeumban ipar- és műkiállítást rendeztek. A kiállítás megnyitásáról a Pesti Hirlap[1]) ezeket írja:

»Ő fenségét, a nádort a helybeli hatóságok, u. m. Pestmegye és sz. kir. Pest és Buda városainak küldöttségei várták magyar ruhában a Muzeum kapujánál, s az iparegyleti küldöttség, névszerint — annak igazgatója Kossuth Lajos kalauzolta a tisztelt vendégeket azon termekben, melyeknek szépen rendezett, dús és szembeszökő haladás jelenségei által minden igaz magyarra nézve lélekemelő tartalma a hazai ipar jelen állását képviseli. Ez épület első emeletében 8 nagy terem s egy hosszú folyosó, földszinti részében ismét téres kapualj s folyosó vannak megtöltve derék iparosaink küldeményeivel, melyet a főherczeg 4 órától $6^1/_2$ óráig nem lankadó érdekkel s figyelemmel nézett át, részvétdús kérdéseket intézve az iparegyesületi rendezőkhöz, kik mindnyájan a termekben valának. Különösen érdekelni látszott a főherczeget a posztó iparnak fejlett állása, a zay-ugróczi új gyár kitünő szépségű küldeményei, úgy szinte Valeró selyemgyárának pompás szövetei, s a szerencsi porczellángyár (Fischeré) kiállítása.

A nagy közönség, melynek számára a kiállítás tegnap, augusztus 12-én nyittatott meg, ez alkalommal nem bocsáttatott még be, mindazonáltal egy pár száz főre menő tömeg volt a termekben a kiállítókon kívül is, s nemcsak buzgó hazafiak keble dobogott fel magas örömben e látványon, hanem a jelen volt külföldiek is nyiltan kimondták meglepetésüket s vallomásukat, *hogy ekkora haladást, az alig másfél év óta létező iparmozgalmak következtében, nem vártak volna*«.

Igy írt a Kossuth által kezdeményezett, s nagy sikerre emelt védegyleti mozgalomról az a Pesti Hirlap, mely bár sohasem merte tagadni a védegyleti mozgalom életrevalóságát, azért nyiltan mégis a vámszövetségnek volt híve, pártolója és támogatója.

---

[1]) Pesti Hirlap, 1846. aug. 13. száma.

S Kossuth nagyon jól látta már ekkor, hogy a bécsi kormány az országos reformokkal és haladási eszmékkel szemben hosszú ideig nem maradhat összetett kézzel, s nem lehet nyugodt szemlélője a magyarországi dolgok ilyetén menetének.

Nagyon bölcsen sejtette! A bécsi udvar nagyhamar maga vette kezébe a cselekvés fonalát, s 1845-ben kinevezte Apponyi György grófot kanczellárnak, a kinek meg volt a főrendiházban a többsége, s hivatása lett volna a kormány részére a többséget az országgyűlésen is biztositani. Egy szóval a derék grófot beültették Metternich Kelemen herczeg örökébe, mert az utolsó országgyűlés vége felé Metternich egy hosszabb levelet intézett a Nádor főherczeghez, melyben azt fejti ki, hogy a kormánynak minden áron többséget kell szerezni, különben a »*helyzet nem javúl*«. Igaz, hogy József nádorban volt annyi bölcsesség s államférfiui tapintat, hogy válaszának erre vonatkozó része így hangzott: »minden javítás csak úgy lehet sikeres, ha a közvéleménynyel találkozik.«

Apponyi, hogy az országgyűlés alsó házában is biztosíthassa magának a többséget, mindenek előtt a megyék feletti hatalmat igyekezett kezébe kaparítani. Ezt leghelyesebben az által vélte elérni, ha a megyéket saját embereiből kiválogatott főispáni helytartókkal rakja meg, s kormányoztatja. Ekkor kezdődött a híres administratori rendszer. A rendszer behozatalának tényleges czélja az volt, hogy a haladás embereit a megyei tisztikarból teljesen kiszorítsák. Igy, a nyakas megyei uraknak a foga ki lévén húzva, a befolyásos tisztviselők az útból szépen eltéve, — a legközelebbi választásoknál a követi utasításokat majd úgy készítik, ahogy Apponyi kanczellár diktálja.

Ekkor azután kezdetét vette a lélekvásárlás, vesztegetés, és hivatalok osztogatása országszerte.

Apponyi administratorai közül a leghirhedtebbek voltak *Luka* hontmegyei, s *Tisza* Lajos biharmegyei főispáni helyettesek; úgy hogy országszerte híresse vált e két urról e szójáték: »A pokolnak egy lika van, az *Luka*, egy folyója

és az *Tisza*«.[1]) És igazán nem lehet csodálkozni, hogy ha ily férfiak vezetése alatt a megyegyüléseken oly jelenetek folytak le, melyek a nemzet jobb érzését felháborították.

Bármennyire el is volt Kossuth Lajos foglalva a védegylet szervezésével s az iparegylet felállításával, azért a bécsi kormány működését még sem nézhette tétlenül. Egy általán akkor tájban oly hallatlan munkásságot fejtett ki, hogy erről az időről jegyzi fel róla naplójában Széchenyi István: »Ez az ember sem nem eszik, sem nem iszik, hanem benső láztól csont és bőrré soványodik le. Ez a forradalom benső láza.«

Kossuth tehát 1845-ben megjelent a pestmegyei tavaszi közgyülésen, s ott egy oly fulmináns és satyrikus beszédet tartott az *»új kreishauptmannok«* ellen, a mint Apponyi administratorait elnevezte, hogy az egész intézmény kanczellárostól együtt az egész ország előtt örökre nevetségessé volt téve.

Ebben a beszédében domborodik ki legelőször Kossuthnak hatalmas, utólérhetetlen, bűbájos szónoki fönsége. Bajos volna talán még ma is oly hatalmas vágású tehetséget találni, a ki az alakok festésében és jellemzésében képes volna őt túlszárnyalni; a ki a napi eseményeket, és a közélet embereit élénkébb színekkel, elevenebb ecsetvonásokkal tudná a közönség elé állítani, mint Kossuth. Csakis az ő utólérhetlen fantasiája volt képes arra, hogy Pestmegye közönsége előtt oly hihetetlen eleven színekkel rajzolja le a Kreishauptmanokat, hogy a midőn Kossuth őket »falrafestett ördögök«-nek nevezte, — a jelenvoltak önkénytelen a falra tekintettek.

Es tényleg a kreishauptmanok alatt az igazságszolgáltatás a lehető legrosszabb karba jutott; sőt egyes helyeken teljesen fel is akadt. Ha a megyék, sérelmeik orvoslására, ő felségéhez akartak folyamodni, ő felsége nemcsak nem fogadta őket, de végre még a kérvényezési jog is eltiltatott. Az alispánok ősidőktől fogva a megyéknek tartoztak felelősséggel. Az administratorok felruházták az alispá-

[1]) *Madarász József:* Emlékirataim 92. lap.

nokat szuronyhatalommal, s egyúttal ez időtől kezdve nem a megyéknek, hanem az administratornak voltak felelősek minden tetteikért. Több megyében az administratorok vérlázító kegyetlenségeket követtek el.

Kossuth 1846 augusztus 20-án a védegylet igazgatóságáról leköszönt, s tiszteletbeli elnökké lőn választva. Ugyanezen a napon tartott a haladó párt is ülést Pesten a megye házában Szentkirályi Móricz szállásán. A tanácskozás tárgya az volt, hogy miután a kormánypárt conservativ névvel megalakúlt, minő név és alakkal alakúljon meg a haladó-párt? *A haladó-párt* nevét megtartották. A programmra nézve azonban vagy nem bírtak, vagy helyesebben mondva ez alkalommal nem *akartak dönteni,* hanem a jelen volt huszonegy tag elhatározta, hogy bizottságot küldenek ki, mely a programmot megszerkeszti, s azt a pesti őszi vásárkor tartandó országos értekezlet elé terjeszti. A programm szerkesztésével az értekezlet titkos szavazat útján *Batthyány* Lajost, *Deák* Ferenczet és *Szentkirályi* Móriczot bízta meg.

Világos volt tehát, hogy egyesek ez alkalommal azért nem akarták megszerkeszteni a programmot, mert akkor a bizottságból nem lehetett volna a jelen levő Kossuthot a távol levő Deák Ferencz miatt kihagyni. Batthyányi elismert vezére volt ekkor már a haladó pártnak, s mögötte állott az aristocratia. Szentkirályit, mint házigazdát, szintén nem lehetett mellőzni, — tehát az elodázás volt az egyedüli mód, hogy esetleg Kossuth valami túlradikális ideát ne csepegtethessen az ellenzék programmjába.

A haladó párt, mely ekkor már nyilt harczban állott a konservativekkel, megyénként kezdett szervezkedni, hogy a közelgő tiszti és követválasztásoknál jelöltjei érdekeit megvédje és biztosítsa. Széchenyi, e nagy töprengő, e modern Hamlet a pártokon kívül állt, s ekkor bocsátotta közre Politikai programm czímü munkáját, melyben óvatosságra inti az ellenzéket, s főleg Kossuthot kéri az isten szerelmére, hogy legyen mérsékelt, s viseltessék bizalommal a kormány iránt.

A »nagy gróf« jó tanácsai későn érkeztek. Kossuth előtt világos volt, hogy »a ki nem velünk, az ellenünk«, s ekkor már nyiltan fellépett Széchenyi ellen. Széchenyi Programm töredékei tehát ép ellenkező hatást csináltak, mint aminőt irójuk gondolt. A gróf ugyanis munkájában egyes szenvedélyes és személykedő kifejezést használt, mire azután Kossuth a következő satyrikus nyilatkozattal felelt: »Alig jelent meg ama két nyomoruságos czikk a hetilapban, s a gróf epelázba esett. S lázas paroxismusában könyvet ír ellene. Ellene? Nem! hanem gyülölt személyem ellen s Dózsának, paraszt lázadónak nevezett s hűsretétellel fenyegetett. Megjelent pedig ezen keresztényi epeömlengése ő exellentiájának Krisztus születése után 1847-ik esztendőben, Mondják, az van benne, a mit emlitég; mondják, én nem tudom, nem olvastam. Sokkal inkább van szerencsétlenségem ő exellentiáját ösmerni, s új helyzetének és új viszonyainak természetes exigentiáit sokkal könnyebb felfognom, mintsem látatlanban is ne tudnám, hogy mindennek, a mit excellentiája írni méltóztatik, tartalma következő öt dologból áll: 1. Magasztalása önmagának s búsongó variatió super eó; háládatlan, vak, ostoba nemzet, miért nem tánczolsz bekötött szemmel füttyöm szerint. 2. Zagyva szóhalmaz minden dologról, melyeket Isten teremtett, de omni re scríbili et de rebus quibusdam aliís. Csak arról semmi, miről a czím szerint tulajdonképen szólni kellene. 3. Bizalomszavazás a kórmánynak, melynek maga is tagja; tehát egyrészt önmagának. 4. Kefélése és verabschiedolása az ellenzéknek. 5. Gúny, gyanusítás, mocsok, piszkolódás és denuncziaczió én ellenem. Nem tudom, jól találtam-e? Ugy áldozzunk egy kakast Aesculapnak. Ő exellentiája beteg, nagyon beteg, s én nagyon sajnálom, de nem olvasom töredékeit«.

De Széchenyi programmtöredékének volt még egy más haszna is, nemcsak Kossuth fentebbi nyilatkozata. Az ellenzék, a haladópárt bevallotta, hogy nem halogathatja programmja kiadását.

1847. junius 5-én össze is jött Pesten az ellenzék az egész országból, s ekkor adták ki a Deák Ferencz által fogalmazott: *Ellenzéki nyilatkozatot,* melyben részletesen ki

van fejtve, hogy a kormánynak sem ereje, sem jóakarata nincs arra, hogy az alkotmányt és törvényeket megtartsa. Hosszasan foglalkozik a nyilatkozat a kormány által elkövetett számos törvénysértésekkel, azután az ellenzék által követelt reformokat a következőkben adja elő:

a) a közterhekbeni osztozás. Mire nézve az eddig egyedül adózott nép terheinek megkönnyítését főbb kötelességünknek ismerjük; az alkotmányos biztosítékokat, ezekre nézve is, mindnyájunk számára gyarapítani törekedünk; de az ország közszükségeinek eddig el nem látott fedezésénél a czélok országgyülési meghatározását, számadást és felelősséget feltételül kötjük;

b) a honpolgárok nem nemes osztályainak, mindenek előtt pedig a királyi városoknak és szabad kerületeknek, képviselet alapján, úgy törvényhozási mint helyhatósági jogokban valóságos részesítése.

c) a törvény előtti egyenlőség;

d) az urbéri viszonyoknak kármentesítés mellett, kötelező törvény általi megszüntetése; mire nézve legkívánatosbbnak véljük, hogy előlépések történjenek, miszerint az örökváltság, a status közbejöttével, országos eszközlésbe vétethessék;

e) az ősiség eltörlésével a hitel és birtokszerzés biztosítása.

E főpontokon kívül kívánja még a parlamenti felelős kormányt, a sajtó szabadságot, Erdélylyel az Uniót, a vallásszabadságot és azt, hogy a honpolgárok minden osztályainak érdekei, a más nyelvű népességek óvatos kíméletével, nemzetiség és alkotmányosság alapján egyesítessenek.

Végül kijelenti a nyilatkozat, hogy az ellenzék a legközelebb tartandó országgyülésen annak szellemében fog müködni.

Ugy a választási előkészületekből, mint »a falon megjelent tüzes kéz-ről arra lehetne következtetni, hogy a pártok nagy események előestéjén állanak. Az előtt soha országgyülési választásra ily hatalmasan nem készülődtek a pártok. Előrelátható volt, hogy a harcz makacs és elke-

seredett leend, — és semmi esetre sem olyan, melynek kimenetele már eleve látható.

Az ellenzék manifestumával pár hét alatt elárasztotta az országot. Ideje volt. Kevéssel reá, szeptember 17-én már megjelent a királyi rendelet, mely az országgyülést november 7-ére Pozsonyba hívta össze. A választási mozgalom rendkívül élénk volt az ország minden megyéjében. De a Kreishauptmanok három évi gazdálkodásának, s a kormány erőszakoskodásának meg volt a maga eredménye. Még olyan megyékben is, a hol azelőtt a kormánypártnak híre-hamva sem volt, — győztek a konzervativek. Az ellenzék legkiválóbb férfiai elbuktak Biharban, Csongrádban, Temesben, Tolnában. Igy tehát Beöthy Ödön, Bezerédy István, Klauzál Gábor és Vukovics Sabbas nem vehettek részt a törvényhozásban. Deák Ferencz megválasztatott ugyan, de kijelenté, hogy gyenge egészségi állapota miatt nem fogadhatja el. Széchenyi István — aki ekkor már egészen a konservativek karjaiba dobta magát — okvetlen, beakart jutni az alsóházba, hogy ott ellensulyozhassa Kossuthot. Sopronban ugyan megbukott, de megválasztotta Mosony.

Az egész ország figyelme Kossuth, illetőleg Pestmegyére volt irányitva. Meg lesz-e Kossuth, vagy elbukik; nem csoda tehát, ha legnagyobb, mondhatni epochalis jelentősége volt a pestmegyei választásnak.

Tény, hogy Apponyi kanczellár minden erejét megfeszitette, csakhogy Kossuthot elbuktassa, tény az is, hogy megfeszitett erővel dolgozott az ellenzék minden egyes férfia azon, hogy meglehessen, de az már nem áll, mintha a két Batthyány gróf *óriási összegeket áldozott volna*[1]. Határozott tény, hogy Kossuth megválasztása, a pótköltségekkel együtt 16.000 frtba került.[2])

A dolog története röviden ez:

Gróf Batthyány Lajos, az országos ellenzék vezére, jelölte ki Kossuthot Pestmegye követéül. Az ő erélye és

---

[1]) *Szemere B.:* Ludvigh Kossuth 28. lap.

[2]) Br. *Podmaniczky* Frigyes: Naplótöredékek II. kötet 194 lap.

szivóssága nélkül Kossuth bajosan lett volna Pestmegye követévé, mert a pestmegyei nemes urak lenézték, kicsinyelték a »zempléni fiscalist«. Batthyány Lajos volt az, aki Patay Józsefet rávette, hogy ne lépjen fel, s midőn Apponyi kanczellár titkos ágensei mégis korteskedni kezdtek Patay mellett, utóbbi kijelenté: »Inkább kiköltözöm a megyéből, semhogy Kossuth ellen fellépjek«.[1]) De miért forcierozta Batthyány ennyire Kossuth jelöltségét? Talán egyéni vonzalomból, vagy magán rokonszenvből? Nem! Az országos ellenzék vezére abból a nézetből indult ki, hogy Kossuth Lajosnak jelen kell lenni Pozsonyban oly nevezetes alkalommal, midőn alkotmányos életünk forduló ponthoz közeledik. Némelyek ugyan, kik nincsenek ily jó véleménynyel Batthyány Lajos grófról, s nem vélik azt, hogy Kossuthban valódi államférfit látott, — oly nézeteknek is adtak kifejezést, hogy a gróf nem akarta, miként a népszerű és hatalmas agitator Pesten maradjon, s alkalmilag onnan, mint dictator küldje rendeleteit a pozsonyi habozók vagy gyengéknek.

Kossuthot gróf Ráday Gedeon szép utczai lakásán jelölték ki Pestmegye követévé.[2]) A választási mozgalmak vezetését Batthyány Lajos vállalta magára; a döntő voksok, — az áporkai nemesek megszerzését Ráday Gedeonra bizták. És sajátságos véletlene a sorsnak, hogy ezeket az áporkai nemeseket, akik a választásnál döntő sulylyal birtok, ép annak a férfinak öcscse[3]), vezette Pestre a vármegyeházához, akivel szemben Kossuth rövid idővel azután mint antagonista állt szemben.

Maga a választás október 18-án volt. Már október 17-én elárasztotta a Kossuth-párt Pest összes utczáit. A váczi-, kerepesi-, üllői- és soroksári-utczákból beözönlő nemesség a hatvani kapu sarkán a Zrinyi kávéház előtt találkozott, s beérkezésük után vette kezdetét a körmenet az országuton, nagy-hid- és uri-utczákon végig a megyeháza elé.

---

[1]) *Horváth M.* Huszonöt év története II. k. 488—489 lapok.

[2]) Br. *Podmaniczky* Frigyes Naplótöredékek II. kötet 179. lap.

[3]) Id. *Görgei István* 1848—1849-ből I. köt. 1—2. lapok.

Olyan volt e körmenet, aminőt Pest sem azelőtt, sem azután nem látott.

A menet élén lovagoltak részint diszmagyarban, részint szürt vagy gubát öltve, keleti diszben ragyogó kitünő hátas lovakon, gróf Batthyány Lajos, Kázmér és Ödön, gróf Teleky Domokos, gróf Ráday Gedeon, Beniczky Ödön, br. Podmaniczky Frigyes és sok mások. Amint a czigányzene a Rákóczy indulót elhuzta, Batthyány Lajos lekapta fővegét, melyre vörös szalag volt kötve, s e verset szavalta:

Egy halálom egy életem
Kossuth Lajos a követem.

Észbontó, fanatizaló jelenett lehetet biz az, az antik, márvány arczu, kopasz fejü s hosszú szakállú főurat igy látni. A menet a megyeház előtt megállott, s annak erkélyéről Szentkirályi Mór és Kossuth Lajos tartottak beszédeket, melyek elvégezte után éljenek harsogása és zenekiséret mellett vonult be a korteshad tanyáira.

A választás másnap végbe ment. Szentkirályit egyhangulag kikiáltották, s csak Kossuthra s ellenjelöltjére Balla Endrére kezdődött meg a szavazás, mely 6 órakor lőn befejezve. Kossuth 1600 szavazattöbséggel lett megválasztva.

Általános feltünést keltett a választás szinhelyén, hogy egy császári királyi gyalogszázados egyenruhában jelent meg a megyeház udvarán szavazati jogát gyakorolni. Várt étlen-szomjan reggeltől estig s mikor rákerült a sor, *leszavazott Kossuthra.* Ez a császári tiszt Kosztolányi Móricz volt[1]), a későbbi honvédezredes és hadosztály-parancsnok.

---

[1]) *Id. Görgey István*: 1848—1849-ből. II. kötet. 2 lap.

VII.

1847—1848.

Az utolsó rendi országgyülés 1847 november 12-én nyilt meg Pozsonyban. Soha követi tábla összekevertebb elemekből alakitva nem volt. Az egész ország figyelme Pozsony felé fordult. S nem ok nélkül! Hisz az országgyülést hirdető királyi rendelet kibocsátása után Majláth Antal helyét, mint kanczellár gróf Apponyi György foglalta el. De kiváncsian nézett az ország nagy része az elé, a mi Pozsonyban történik, másrészt főleg a miatt is, mert az ellenzéki párt hallgatag megegyezésével abban a vezéri szerepet Kossuth Lajos foglalta el.[1])

Azt hiszem, e hely legalkalmasabb arra, hogy Kossuthot, mint szónokot megkisértsük jellemezni.

Batthyány Lajos és az ellenzék vezérférfiai igen jól tudták, mit cselekesznek akkor, midőn Kossuth Lajos megválasztását elősegitik. Tudták, hogyha ezt az ékesen szóló, tiszta jellemü férfiut megválasztatják, akkor a maguk méltóságát növelik a képviselőházban.

De ezenkivül Kossuthban szüksége volt az ellenzéki pártnak egy viadorra, ki a konservativek egész gárdájával képes is, kész is, megis tudja vivni a szóharczot.

Kossuth Lajos határozottan legnagyobb szónoka Magyarországnak. Igen! Bármiként kissebbitette is Csengery Antal Kossuth Lajos érdemeit, mint szónokét, én ujból ismétlem, hogy ő Magyarország legelső, legnagyobb és megközelithetlenül utolérhetlen szónoka. Kossuth szónok-

---

[1]) *Horváth Mihály*: Huszonötév története II. köt. 506—507.

lata nem hasonlitható Széchényiéhez, akinek nem volt meg az a bájos hangja és hatalmas dialektikája, mint Kossuthnak; sem Beöthy Ödönhöz, aki tüzes volt és pattagott; sem Deák Ferenczhez, aki beszédközben higgadt maradt és nyugodt, s érvelése inkább az észhez szólott, mint a szivhez; sem Szentkirályi Móriczhoz, aki a hidegséggel az apró bonczolási művészetet párositá szónoklatában, — de a fősulyt ő is a dialektikára fektette s igy hallgatóságát nem tudta magával ragadni.

Kossuth már megjelenésével elragadta a közönséget Sugár volt és karcsú, alakja ruganyos is hajlékony. Kék szemeinek ábrándosan szelid kifejezésével, hangjának kelleme és bájával forma szerint elbűvölte a hallgatóságot. Amint beszélni kezd, külömben is magas alakja megnyulik; s érzi ő maga is, hogy lényével, megjelenésével már uralja a helyzetet.

És főleg a hangja volt az Kossuth Lajosnak, ami hasonlithatlanul szebb volt, mint valamennyi kortársáé. S hogy tudott bánni azzal a bűbájosan szép hanggal. Anynyira mestere volt hangjának, ugy ki tudta annak mélységét és magasságát használni, mint a mily biztossággal kezelte Liszt Ferencz a zongora billentyűit. Igen! Kossuth valódi mestere volt a szónoklat művészetének.

Több izben történt a szabadságharcz idejében, hogy rögtönzéseivel lepte meg a képviselőházat; vagy fáradtan, betegen, kimerülten ment fel a szószékre; ülve kezdte meg beszédét, s csak midőn az elvek és szenvedélyek már anynyira feltüzelték, hogy eszméinek hatása őt magát is megragadta s vitte; akkor pattant fel ülő helyéről, s aki pár perczczel azelőtt még inkább halott volt mint élő, ekkor körösztül törte a varázsfátyolt, s ragadta az egész képviselőházat magával, úgy hogy a »törpe minoritás« elnémult, elhallgatott, — s a diadal az övé maradt.

Ezért a közös jótulajdonaiért ismerte el hallgatagon az ellenzéki párt Kossuthot rögtön megválasztatása után vezérének. Igaz, hogy párthiveinek nem mindegyike rokonszenvezett vele, de azt érezte az ellenzék minden egyes tagja, hogy a conservativekkel szemben erősen össze kell

tartani. Kossuth volt most a valódi mozgató erő, mely a pártok eleibe a küzdtérre tárgyat vetett. Ő inditványozá az ellenzék kivánatait; ő adta elő annak sérelmeit és panaszait. A határozatokat nyilvános üléseken ő adta elő, s ő fejtette ki minden fontosabb kérdésben.

A tulajdonképeni vita november 22-én kezdődött. Baranya követe, a konzervativek egyik vezére, Somssich Pál köszönő válaszfeliratot inditványozott a királynak. Somssich után Kossuth emelt szót, s az ellenzék nézeteit ő, a vezér fejtette fel a kormány vezérszónoka ellenében. Ekkor egyikét tartá azon fényes és elragadó beszédeinek, melyek tanubizonyságot tesznek arról, mennyire képes uralkodni a közönség kedélyén, érzelmein s szenvedélyein. »Nézeteim — mondá — Baranya követének nézeteitől a válaszfelirat úgy terének, mint feladatának egész philosophiájára nézve különböznek. Ha ő egyezséget lát a kormány és nemzet között a teendőkre nézve, én az egyezséget csak némely tárgyak kifejlődésére nézve látom; de látok ezen tárgyak elintézésének irányára nézve oly végtelen külömbséget, minő van az alkotmányos és absolutisticus irány között. Hazánk sorsának e fontos perczeiben a törvényhozási kötelességre hivatva, nehéz feladatunk szerencsés megoldásának első kellékeihez vélem tartozni a körülmények komoly felismerését, s a fenforgó viszonyok közti öntájékozást, melynek alapján munkálkodásunk irányára nézve a t. rendek akarata constatirozva legyen, s ezen constatirozott nemzeti akarat a fejedelem irányában ünnepélyesen nyilatkozzék.

Én a királyi előterjesztéseket a kormány részéröli oly manifestatiónak tekintem, melylyel az országgyülés munkálatának irány adatni czéloztatik; s azért úgy gondolom, hogy a t. rendek válaszfeliratában viszont azon iránynak kell kifejeztetni, melyet a t. rendek követni szándékoznak, de minthogy ez nagyrészben a körülmények gondos felismerése által feltételeztetik, szükségesnek látom egyszersmind, hogy a válaszfelirat alkalmával a t. rendek taglalat alá vegyék mind általában az ország állapotát, mind különösen erre vonatkozólag a mult országgyülés

óta követett kormánypolitikának úgy általános irányát, mint tettekben vagy mulasztásokban nyilatkozott főbb momentumait; miszerint a kormány irányában ellenőrködésre jogositott országgyülésnek véleménye úgy önmagunk előtt tudva legyen, mint felséges királyunknak tudomására juttathassék.

Vizsgálván a királyi előadásokat, nyilt őszinteséggel vallom meg, hogy midőn ő felsége több oly ügyek tárgyalására hivja fel az ország rendeit, melyeknek elintézését a nemzeti közóhajtások közé emeli, s korunk kitünő feladatának kijelölt: ennyiben a királyi előadások nemcsak a nemzet szándokával s akaratával találkoznak; hanem egyszersmind ő felsége részéről a nemzet reformczélzatú törekvése iránt rokonszenvet s hajlandóságot tanusitanak. És én ezt méltányló hálával elismerem.

De minél őszíntébb elismeréssel fogadjuk a kir. szándok eme nyiatkozatát, annál nagyobb kötelességünk ő felségének nyilt őszinteséggel elmondani, mik azon akadályok, melyeknek el kell hárittatniok, hogy királyi szándoka teljesedjék. Mert hiszen az ország ily szellemü előadásokat már máskor is látott, s mégis csak kevés eredmény mérsékelheté a meghiusult remények fájdalmát. A siker feltételeinek e kijelölésével tartozunk az ország méltó várakozásának; ... és tartozunk a felséges uralkodóház iránti ragaszkodásunknak is. Egy gondos pillanat Európa s a monarchia viszonyaira; egy pillanat a politikai láthatáron oly olvashatólag feltünedező jelekre, lehetetlen, hogy minden embert, ki ép értelemmel bir, meg ne győzzön, mikép a felséges ausztriai ház jövendője Magyarország alkotmányos kifejlésével kapcsolatban áll. Én ezt szükségesnek tartám kimondani, mert úgy országunknak, mint a királyiháznak érdekében vélem lenni, hogy komoly meggyőződéssé váljék, miként az, ki Magyarország közügyeit vagy alkotmányosságában csorbitani akarná, vagy reformokat nem akarna, vagy azokat nem alkományos és nemzeti irányban akarná, az meglehet, hogy valamely idegenszerü kormányrendszer mechanismusának támogatásán dolgoz-

nék, de az uralkodóház érdekeinek biztositásán nem dolgoznék.

Én tehát kötelességemnek érzem országunk állapotának vázolatába bocsátkozni. — És itt én mindenek előtt sajnosan vagyok kénytelen azon tagadhatatlan tényt emliteni, hogy azon kormánypolitikában, mely a hazánknak s velünk egy fejedelemnek hódoló ausztriai monarchiának közös status viszonyait intézi, a magyar kormányt nem látom azon hatékony befolyással birni, mely törvények és alkukötések által biztositott országos szabad önállóságunknak megfeleljen. Innen van aztán, hogy ama politikát országunk érdekeivel összhangzónak gyakorta nem találhatjuk; mert a kormányunk által képviseltetni kellő alkotmányos érdekeink nem birnak eléggé nyomatékos befolyással a monarchia közös status-viszonyainak intézetében; az ezt vezérlő politika nem birja eléggé méltánylani a magyar nemzetnek az uralkodó ház iránti áldozati készségét.

Ámde hazánk állapotát legközelebbről s a leglényegesebben azon viszony érdekli, melyben mi az ausztriai monarchia tartományaihoz állunk. Senki nálamnál ezen viszonyt jobban nem tisztelheti, s pedig nemcsak azért, mivel az, fejedelmünk egységének az 1723-ki 2-ik t.-czikkben megerősitésével szentesitve van; hanem azért is, mivel én e viszony szövetségében látom úgy hazánk, mint az uralkodóház jövendőjének biztositását, sőt látom annak constitutionalis kifejlődésében az európai civilisationak egyik hatalmas paizsát; de ezen tisztelet és ragaszkodás miatt nem szabad szem elől tévesztenem azon országos önállást és azon jogokat, melyek e viszony mellett hazánk számára az 1790-ki 10-ik t.-czikkben királyi szentesitett szóval biztosittattak. E viszony a fejedelem egységének s nem az országos önállás feláldozásának viszonya. És mégis — fájdalom — oda jutottunk, hogy sokan ép e viszonyban keresnék hazánk jogszerü igényeinek akadályait, mivelhogy tapasztalják, miként az érdekek találkozásának eseteiben hazánk érdekei az ausztriai örökös tartományok vélt érdekeinek gyakorta alárendeltetnek, és

igazságos kivánataink elmellőzése azon ürügygyel mentegettetik, hogy teljesedésüket az ausztriai tartományokra való tekintet nem engedi.

Ámde én ezen imputatió alaposságát a legkerekebben tagadom, sőt állitom, hogy az uralkodó háznak rosz szolgálatot teszen, aki azon véleményt igyekszik terjeszteni, mintha hazánk jogszerü érdekeit Ausztria érdekei szükségkép elleneznék. Én ezt kereken tagadom, s lelkem egész meggyőződésével ismételem, mit a karok és rendek táblája 1844-ben kimondott, hogy a »magyar alkotmányos élet teljes kifejlődése az örökös tartományok mellett lehetséges«; és állitom azt, hogy ha e tekintetben nehézségek forognak fenn, ha érdekeink itt-ott összeütközésbe lenni látszanak, ezen nehézségek s ezen összeütközés nem a szövetséges tartományokkali viszony természetéből, hanem ama kormányrendszer divergens irányából erednek, mely a szomszéd tartományokkali találkozásunk historiai alakját megváltoztatván, a magyar alkotmányossággal irányellentétbe jött, s e divergentia által érdektalálkozásainkat is ütközésekbe ragadta. Fájdalmas, de természetes, hogy amaz absolutisticus változásból előbb divergentiáknak, utóbb érdekösszeütközéseknek kellett következni, melyek azonban nem onnan származtak, mintha érdekeink a birodalmi tartományok érdekeitől természetszerüleg különböznének; hanem származtak onnan, hogy ama kormányzati rendszer által különbözőkké tétettek. Én legalább meg vagyok győződve, hogyha ezen változás közbe nem jő vala, s ennek következtében az egyik szövetséges fél állapotának kifejlődése mesterkélt irányba nem vezettetik; a másiké pedig természetszerű kifejlődésében fel nem tartóztatik, sem érdekeink ütközésbe nem jőnek vala, sem az egy fejedelmet türhetlen hűséggel uraló népek között a feszültségnek semmi neme nem léteznék; sőt inkább az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdekegység, erősebb kölcsönös bizodalom kötné össze, s külön nemzetiségeink megőrzése mellett, velök az alkotmányosság érzelem rokonitó alapján, a polgárisodás s közjóllét legszivesbb barátságában találkozva, mindnyájan azon közös megnyugvásnak örvendhetnénk,

hogy érdekeink rokonsága, sőt ugyanazonossága nyujtja a királyi szék növekedő erejére és dicsőségére a legrendithetlenebb talapot. Van pedig jogom ezt hinni annyival inkább, mert nemzetemet mindenkor azon hajlam lelkesitette, miszerint részünkről minden készség megvolt és megvan, a különválni látszó érdekek kiegyenlitésére örömest nyujtani segédkezet, csak a részben legyünk biztosak, hogy ezért országos önállóságunk vagy épen alkotmányosságunk árul nem kivántatik. Ily ár követelése pedig nem a birodalmi tartományok derék nemzeteitől, nem a kapcsolati viszony természetéből, hanem csak ama kormányrendszer divergens irányából eredhetne.

Ezen kormányrendszernek saját belügyeinkre is alkotmányellenes befolyásától akarták őseink e hazát biztositani, midőn az 1790-ki 10-dik törvényczikkben királyi akarattal is szentesítve kimondották, hogy hazánk szabad ország, s egész törvényhozási és kormányzási rendszerében független, tehát semmi más országnak avagy nemzetnek alája nem rendelt. Azonban, fájdalom, de ki kell mondanom, hogy ezen sarkalatos törvénynek az élet, a valóság meg nem felel. Nem gondolom, hogy volna közöttünk valaki, aki ezt ne fájlalná, vagy épen állításom igazságát tagadásba venni akarhatná; de ha mégis valaki erre magában kedvet érezne, ám tessék: gondolom, sokan leszünk, kik a keztyüt felveszszük, és fogunk részletes adatokkal szolgálni. Azt hiszem, hogy a bizonyításnak, fájdalom, szükében nem igen vagyunk. A tényt tehát, hogy az 1790: 10-dik törvényczikkely nem valóság, ki kellett mondanom. Ezen tényből, t. rendek, sokféle bajoknak egész özöne forrásozik; és innen az örökös tusa a nemzet és kormány közjogi hatalmának korlátai felett, mely ily mértékben a világon sehol sem fordul elő, s nálunk is csak azért van, mivel az 1790: 10. törvényczikk nem valóság, s mert a birodalmi főkormányhatalom rendszere az alkotmányossággal összhangzásban nincs.

Azt hiszem, t. rendek, ezt már ideje volt tisztán kimondani, kivált a reformokra hivatott országgyülés elején; mert aminő igaz, hogy hazánk jövendője a nép iránti igaz-

ságtól s az alkotmányos élet organicus kifejlődésétől függ, oly bizonyos az is, hogy ez iránybani haladási czélzataink főakadálya épen amaz absolutisticus befolyásban van. Az alkotmányos nemzet minden reformot, minden uj institutiót természetesen akként kiván intéztetni, miszerint a nemzeti szabadság támasza s az alkotmányos kifejlődés igényeivel összhangzásban legyen; ama nem alkotmányos kormányrendszer ellenben befolyását oda intézi, hogy minden új institutióval saját hatalmát öregbítse.

Ámde azt mondhatná valaki: ha igaz, hogy ezen kormányrendszer — mert rendszerről szólok — ily befolyással van hazánk ügyeire: hasztalan szólalunk fel ellene; mert hiszen, véganalysisben, e panasz felett is ő határoz. De nem hasztalan, t. rendek, nem hasztalan, mert bizodalmunknak van oly oszlopa, mely e rendszernek is felette áll. És ez, a királyi szék, az uralkodó dynastia érdeke. És nem hihetem, t. rendek, hogy az uralkodóház hű népeinek loyalis szózata által figyelmeztetve, eme rendszer fentartását saját érdekében lenni találhassa. Mert hiszen milyen érdek javasolhatná ezt? Mit nyujt eme rendszer a királyi háznak ár gyanánt önmagáért? Nyujt talán korlátlan országlási hatalmat? Nem; mert hiszen az ily kormányrendszer bureaucratiai mechanismusának korlátai semmi pótlékot sem adnak, mint épen — a bureaucratiát. Vagy talán külsúlyt és suprematiát nyujt e rendszer a kir. háznak? Nem, t. rendek. Elannyira nem látom hát én ezen rendszer fentartását a fenséges uralkodóháznak érdekeivel azonosítva, hogy inkább azon véleményben volnék, miként az leszen a Habsburg-ház második alapítója, ki ezen rendszert constitutionalis irányban reformálandja.

A királyi szándokkal találkozó haladási célzataink sikerének egyik főakadálya tehát az, hogy az 1790: 10. törvényczikk nem valóság.

De van még egy másik akadály is: és itt már csak saját kormányunkkal s nem a taglalt idegenszerű kormányrendszer befolyásával van dolgunk; mert ezen befolyás hazánk organicus, alkotmányszerű kifejlődését akadályoztatja, de hogy positiv sérelmek követtessenek el, azt nem

parancsolhatja. Ezen második akadály pedig abban áll, mit az ország rendei már az 1825-iki országgyülésen kimondottak s azóta öt országgyülés ismételt, hogy t. i. ámbár mi a közboldogság növelésére s az ország javára czélzó királyi szándék előmozdítására a leghajlandóbbak vagyunk: előre láthatjuk mégis, hogy törvényeink is foganatlanok lesznek, ha csak alkotmányos lételünknek hol egy, hol más oldalról megrendített talpköve igazságos sérelmeink orvoslásával meg nem erősíttetik.

Ez, t. karok és rendek, mély igazság; mert ahol a törvény nem szent, s végrehajtása nem bizonyos, ott a törvények hiába alkottatnak; s azért a törvények szentsége oly alap lévén, melyen alkotmányos életünk nyugszik; ezen alap épségének követését mi hagyományul kaptuk őseinktől. Ezt nem szabad felednünk s elhanyagolnunk; mert az alkotmányos létet a bizonytalan jövendő semmi reményeiért sem adhatjuk fel. Senki nálamnál jobban nem örvendene, ha itt a nemzet képviselőivel szemközt, egy felelős parlamentáris kormány állván, ezen állás magában biztosítaná, hogy a multakat bizton feledhetjük, mert jövendőnket nem teszik bizonytalanná, és zavartalanul vihetnők a reform munkálatát. És én az ily kormányt megyei institutiónkkal tökéletesen megegyeztethetőnek vélvén, az alkotmányos lét ezen postulatumának valósítására minden erőmet felajánlom; de ha már ez valósítva volna is, a kormánytól törvényeink szentségét számon kérni, minden időben első kötelességünkhöz tartoznék. Mennyivel inkább nem szabad mellőznünk ezen alapot, midőn sajnosan kell tapasztalnunk, hogy sarkalatos sérelmeink annyi országgyüléseken át orvosolatlanok maradtak.«

A régiebb sérelmekről átmegy azután a legújabbakra, a kormánynak a mult országgyülés óta követett politikájára; mire nézve »tény az, ugymond, hogy köz- és magánjogi viszonyainkban most is a törvényhozó hatalom mellőzésének, a kormányhatalom garantiák nélküli terjeszkedésének, s az alkotmányos biztosítékokat képező institutiók erőtlenítésének anticonstitutionalis iránya tapasztalható.« Ennek bebizonyítására a sokak tömegéből, ugymond, csak három

főmomentumot említ; — s kifejtvén aztán az administratori rendszerből, a horvátországi tartományi gyülés körül elkövetett státuscsinyből, s a vallást és váltóügyeket illető újabb törvényeknek az ország határőrvidéki részeiben kihirdetésének s foganatosításának elmulasztásából eredt újabb sérelmeket, *oly indítványt tett, mely szerint ellenkezőleg Somsich indítványával, a válaszfeliratban mindezeket megemlíttetni kívánja, mint akadályait a kormány által is szándéklott reformoknak.*

Az indítványok felett hosszu és tüzes vita indult meg. A többség Kossuth indítványának — emberi számítás szerint — biztosítva volt. Ekkor azonban egy váratlan harczos lépett — mint deus ex machina a küzdők közé, gróf Széchényi István személyében, aki a vita ötödik napján egy közvetítő indítványnyal állott elő. Somsich látván, hogy javaslata nem kapja meg a többséget, de meg egy Széchényi által alakítandó középpárt segélyével vélte Kossuthot a vezérségről leszorítani, rögtön visszavonta a maga indítványát s csatlakozott Széchényi Istvánéhoz. Széchényi sem volt azonban szerencsésebb Somsichnál, mert javaslata *három szavazattal* kisebbségben maradt.

A feliratot tehát Szentkirályi szerkesztette. Bent volt minden, amit az ellenzék akart, de a főrendek semmivé tették. A felirat Szerencsy István főpohárnokmester indítványára visszaküldetett a karok és rendekhez. 1847. decz. 15-én került vissza a főrendektől a felirat a rendekhez. Legelőször Kossuth emelt szót, s lelke egész hevét beleöntötte beszédébe. Kijelenté, hogy az alsóház nem hátrálhat meg kompromissió nélkül. A válaszfelirat nem lehet egyezkedés dolga, aztán nyiltan elmondá, az ország állapota felőli itéletét; és indítványozta:

1. Hogy a tábla itéletéhez tovább is ragaszkodjék.
2. A válaszfeliratot leteszi.
3. A sérelmek tárgyában *külön felterjesztéseket teend s alkalmilag az illető feliratokat csatolandja az* őfelségének megszavazott köszönethez.

Az alsóház Kossuth indítványának elfogadásával kettőt mutatott meg: erejét, melylyel a kormánynak imponált,

s határozottságát, mely szerint alapelvekre nézve a felsőházzal egyezkedésbe sohasem bocsátkozik.

A kormánypárt igy egyik vereséget a másik után szenvedvén, őrjöngött dühében, s el volt határozva, hogy megtöri Kossuth vezéri hatalmát.

A bécsi kormány titkos agenst használt erre a czélra, ugynevezett: »*elefánt-szelidítőt*«. Ez az elefánt-szelidítő senki más nem volt, mint Metternich intimusa, Wirkner Lajos. Wirkner egész cynikusan elmondja maga, miként értekezett az ellenzéki vezérférfiakkal, azokkal t. i., akik »Kossuth tulsúlya alól ki akarták magukat vonni.«[1] Legelőször is Lónyay János titkos tanácsossal lépett összeköttetésbe, akit még az 1830-iki országgyülésről ismert, *mikor ez Nagy Pállal együtt az akkori kanczellárnak, Reviczkynek hasznos szolgálatot tett.*

Mint 1830-ban, úgy 1847-ben is szivesen magára vállalta Lónyay János azt a missiót, hogy közbenjáró fog lenni egyrészt a kanczellária és a nádor, másrészt Szentkirályi Móricz, Pázmándy Dénes, Lónyay Gábor és Lónyay Menyhért (utóbbi véletlenül épen a saját fiacskája volt) között.

Ezek igéretet tettek, hogy elejtik az Apponyi kanczellár személye ellen folytatott támadást, ha biztosítékot nyernek az iránt, hogy az administratori kinevezés miatt királyi deklaratorium fog megjelenni; ha igéretet tesznek a nemesség megadóztatása, az évenkinti országgyülés, s főleg a városok szavazási kérdésének liberális uton leendő megoldása iránt. Ezek a tárgyalások 1848. január 12-én kezdődtek, s folytak a hónap végeig. Február 1-én Lónyay János bemutatta a nádornak Szentkirályit, Pázmándyt, Lónyay Gábort és Menyhértet, — s biztosította a fölséget, hogy ezek a derék ellenzéki urak készek loyális föliratttal válaszolni, s nem törődve azzal, mit akar Kossuth, rögtön hozzá fognak az előttük fekvő tárgyak megvitatásába.

Szentkirályi, Pázmándy és Lónyay Gábor egyenként köszönték meg a nádorfőherczegnek, hogy szíves volt őket fogadni, s biztosították mind a hárman, *hogy a kormány*

---

[1] *Wirkner Lajos:* Élményeim. 191. lap.

nem csak ebben, hanem minden más kérdésben is rendelkezhet velük.

Bármily titokban folytak azonban ez alkudozások, Kossuth és Batthyány azokról rögtön értesültek. Tudták: kik közt s mi miatt folyik az alkudozás. Lehet gondolni, mennyire megütődtek az ellenzéki követek, amint ezen »árulás«-ról[1]) értesültek. Nem csoda, ha a jó előre informált hallgatóság a declaratoriumot már első felolvasáskor haragosan lezúgta, s azokat a követeket, akikről tudva volt, hogy Kossuth és Batthyány ellen intriguálnak a kormánynyal, nemcsak szólani nem akarták engedni, de már a tanácskozási terembe léptükkor kifütyölték és kigúnyolták. A hangulatot észlelve, Szentkirályi, Pázmándy és Lónyay Gábor magukba szálltak; a fiatal Lónyay Menyhért azonban, akit a többiek ez alkalommal teljesen mellőztek s figyelmen kívül hagytak, — nem reterált meg, hanem midőn február 5-én a declaratorium felvétetett s Szentiványi Károly megtette az indítványt, hogy a multra nézve esetleg fentartatik e specziális sérelem tárgyalása, ő Beregmegye részéről ellenindítványt nyujtott be, melyben az országgyülés háláját kivánta kifejezni a felségnek, hogy a nemzet aggodalmait megszüntette.

Leirhatlan jelenet következett. A vita a legnagyobb ingerültségben folyt le. A veszprémi követek megsemmisitették a megye szavazatát; az egyik bihari követ: Reviczky, Lónyay indítványa mellett szavazott, mire a testileg beteg, összetört másik bihari követ: Papszász felegyenesedett helyéről, s lelkesedve kiáltá, hogy Bihar szelleme mindig alkotmány szerető volt, hogy a demoralisatió öli meg a nemzeteket, s hogy ő Szentiványi javaslatára szavaz, mert neki nem rang és hivatal kell, hanem szabadság és haza.

Oly vihar keletkezett, hogy a hullámok majdnem kicsaptak medrükből. Szentiványi indítványára már 23 szavazat esett, Lónyayéra 22. Az ellenzék többsége biztosnak tetszett, amidőn a soproni követ *Simon*, megyéje határozott utasítása ellenére a beregi javaslatra voksolt, s így egyenlő

---

[1]) *Wirkner Lajos:* Élményeim 194. lap.

levén a szavazat száma a két feliratra, — s nem volt más hátra, csak Horvátország szavazata. A horvátországi követ, nagyon természetes, hogy a beregi inditványt pártolta, — s így az ellenzék le lőn győzve.

Oly zaj következett erre, hogy az elnök nem birt csendet csinálni, s a követek veszekedéseinek másnap két párbajban lőn a folytatása.

Amidőn hosszú idő múlva a zaj csillapodott, Kossuth felemelkedett helyéről, s csendre inté a követeket, mert — ugymond – a haza és szabadság jövendőjéről van szó. Azután pedig elkeseredett hangon folytatá: »Ám vessenek számot magukkal, kiknek tetszett a dolgot így élire állítani; e szavak következtében az országgyülésen béke többé nem lehet; legyen hát harcz, miután az engesztelődés ajánlatát visszautasították, — és lesz harcz az utolsó perczig. Azon uraknak, kiknek utasítása az administratori rendszert sérelmesnek bélyegzi, tetszett Beregmegye indítványára szavazni: ám lássák; szóló őket feleletre nem vonhatja; de azt megjegyzi, hogy e szavazás által nincs még eldöntve, vajjon a rendek az administratori rendszerben fekvő egyes sérelmeket is el akarják-e dobni, vagy nem? Sőt most már inditványozza a választmányi munkálatok felvételét. »Tény, — mondá a többek közt, hogy harmincz megye az administratori rendszert sérelmesnek ismeri; s ennek ellenében mit jelenthet-e szavazás?

Gömör követe oly indítványt tett, melyet maga sem tartott jónak; de megtette azt hazafiui resignatióval, jó béke kedvéért, hogy megkisértse a közelítés ösvényét. Ezen ut nem tetszett, sőt tetszett ingerültséget és aggodalmakat idézni elő. Maga a tény szól, hogy a czél nem más, mint ő felségét a nádort, ki ezen új rendszerben részt nem vett, szinte belevonni, hogy magas személyéhez támaszkodhassanak; de ő minden erővel azon lesz, hogy a nádor méltósága és népszerűsége fentartassék. Kijelenti, hogy nem feszíti meg ugyan a hurokat pattanásig; de meg sem ereszti azokat.

A kormány örült diadalának, s már tanácskoztak, hogy ha másként nem lehetne, úgy fogják a követ urakat

loyalitásra tanítani, hagy egynémelyiküket *»elutaztatják Kufsteinba«*,[1]) amidőn az események rohamos fejlődése legyőzte a taktikázó nagy urakat. Európában ekkor már minden forrongásban, lázban volt. Tudta ezt az egész világ, csakis Bécsben és Pozsonyban »nem mozgott még a föld«. Végre ott is megmozdult! Okot erre nem a politika, hanem a kereskedelem pangása, az állampapirok értékének minimumra csökkenése — adott. Ekkor a politikai körökben nyiltan kezdtek a bécsi bank bukásáról beszélni, s az osztrák bank jegyeit nem akarta elfogadni senki.

Ily viszonyok közt, márczius 3-án, Győrmegye követe inditványozta, hogy ő felsége a bank állása, s különösen a forgalomban levő bankjegyek fedezete iránt legyen kegyes felvilágosítást adni, hogy a kedélyek megnyugodjanak.

Kossuth felhasználta ezt a pillanatot! Akik beszélni hallották, azt mondják, soha exaltáltabb nyelven nem beszélt. Az események magas színvonalára emelte politikánkat, s a bajok első forrására mutatott rá, mely oka a bécsi pénzügyek folytonos deficzitjének, s mely oka lesz a bank bukásának is, s ez nem más, mint ausztria politikája.

Felemlitve, hogy a bank által magánuton nehány követtel közlött kimutatása, melynek hivatalos közzétételét követeli, világosan mutatja, hogy az jelenben még alapos nyugtalanságot okozható veszélyben nincs, hanem igy folytatja, veszélybe csak az által jőhetne, ha a kormánypolitika tovább is folytattatnék, s ez által a status, melynek financzidi már rendes viszonyok között is folytonos deficzitben vannak, napról-napra több áldozatba sodortatnék; melynek okvetlenül egy ujabb banquerott lenne kikerülhetetlen következménye. Ha ezen politika gyökeresen megváltoztattatik, akkor nézetem szerint a bank iránt nyugodtak lehetnek és azért én azon szempontokra kivánom a Kk. és Rr. figyelmét intézni, melyek a közbajok veszélyének növekedését elháríthatják. Általában véve akként vagyok meggyőződve, hogy miután látják, miképen az ausztriai financzialis viszonyok pénz- és értékviszonyainkra

[1]) *Wirkner Lajos:* Élményeim 206. lap.

minő hatást gyakorolhatnak, nekünk a bank kimutatásának kivánásánál nem lehet megállapodnunk, mert ez csak egy részlet, mely az egésznek következménye, hanem nekünk a magyar statusjövedelmek és statusszükségek számbavételét, az ország financiainak alkotmányos kezelés alá tételét, szóval önálló magyar fináncminiszteriumot kell kivánnunk, mert különben a rólunk, nélkülünk intézkedő idegen hatalom pénzviszonyainkat végetlen zavarba bonyolithatja, ha ellenben felelős fináncministeriumunk lesz, a királyi szék diszéről, hazánk szükségeiről s minden jogszerü kötelességeink teljesitéséről, okszerü gazdálkodással gondoskodhatunk, s polgártársaink pénzviszonyait minden veszélyes fluktuaciók ellen biztosságba helyezhetjük. A bankviszonyokról tehát csak annyit akarok szólani, miként hiszem, hogy a nélkülözhetlen két lépésre a szükséges intézkedések már is megtétettek; melyeknek egyike az, hogy a közönség a bank állapota iránt hivatalosan megnyugtattassék, másika pedig, hogy a bankjegyeknek ezüst pénzrei beváltására az ország minden részében sikeres intézkedések tétessenek és ha ehhez még a kormánypolitikának iránya is okszerüen megváltoztattatik, reménylem, hogy a bizalom helyreáll, melyet helyreállitani zsebeink érdeke, de a dynastia érdeke is mulhatatlanul megkivánja. És azért én a bajok kutfejének taglalatára s a mentő szerek kijelölésére intézem előadásomat. Már midőn ez országgyülés elején a válaszfeliratot inditványozám, kötelességemnek éreztem hazánk állapotának taglalásába bocsájtkozni, úgy saját belügyeink, mint azon viszonyok tekintetében, melyek a pragmatika sanctio következtébenköztünk és az ausztriai császári birodalom között fenforognak. Kimondottam meggyőződésemet, miként hazánk alkotmányos jövendője iránt mindaddig tökéletesen nyugodtak nem lehetünk, valameddig fölséges királyunkat minden egyéb uralkodó viszonyaiban is alkotmányos országlási formák nem környezendik. Kimondottam meggyőződésemet, miszerint én a nemzet által várt reformok tekintetében sem érezhetem hazánkat arra nézve biztosnak, hogy irányuk alkotmányos és eredményük a nemzeti szabadságnak ked-

vező leend, valameddig a velünk egy fejedelmet uraló birodalom kormány rendszere az alkotmányossággal ellentétben áll. Kimondottam meggyőződésemet, hogy a köztünk és a császári birodalom szövetség népei közt fenforgó érdektalálkozást, önállásunk szabadságunk, jólétünk kára nélkül csak a közös alkotmányosság érzelem rokonitó alapján lehet kiegyenliteni. Egy fájdalmas pillanatot veték a bureaukratikus kormányrendszer eredetére és kifejlődésére, emlitém, miként emelte fel hatalmának épületét és elszámlálva e kormány-mechanizmus következményeit és betekintve az élet könyvébe, hol az események fátumszerű logikája revelatioját hirdeti, az uralkodó ház iránti igaz, hű ragaszkodásom meleg érzetében jóslatot mondék: hogy az leszen Habsburgház második alapitója, ki a birodalom kormányrendszerét alkotmányos irányban reformálandja, s felséges háza trónusát hű népeinek szabadságára fektetendi le rendithetlenül. E szavak óta hires bőlcsességgel támogatott trónusok dőltek össze, s népek nyerték vissza szabadságaikat, miknek ily közel jövőjét három hónap előtt alig álmodák, mi pedig három hónapon át görditjük fáradatlanul Sysiphus kövét. S az én lelkemre epesztő aggodalommal borul a mozdulatlanság fájdalma; vérző szivvel látom, miként izzad annyi nemes erő, annyi hű tehetség egy háladatlan munkában, mely a taposó malom kinjaihoz hasonlit, Igenis, t. Rendek, egy fojtó gőznek nehéz átka ül hazánkon, a bécsi kabinet csontházából egy sorvasztó szél fú reánk, mely idegeinket megmerevíti, és lelkünk röptére zsibbasztólag hat. De ha akkorig csak azért aggódtam a felett, mivelhogy ama rendszer befolyása miatt kifejlődésünket, annak kipótalhatlan kárával, minden mértéken túl feltartóztatva látni fájlalom; s mert látom, hogy haladásunk alkotmányos iránya biztositva nincs, és azt látom hogy azon divergentia, mely a birodalmi rendszer absolutistikus természete és a magyar nemzet alkotmányos iránya között három század óta fennál, kiegyenlítve maiglan sincs és kiegyenlitve egyik vagy másik irány feladása nélkül nem is lehet; most már t. Rendek, nemcsak e miatt aggódom, hanem aggódom a felett, hogy a bureaukratikus

mozdulatlanság politikája a birodalmat dissolutioba sodorhatja; hazánkat pedig, melynek önmagába önmagával annyi teendője, melynek saját boldogsága végett minden ereje, minden nélkülözhetlen fillérjére szüksége van, sorvasztó áldozatokba, végetlen bajokba sodorhatja. Én a dolgokat ekképen látom és mivel ekkép látom, halaszthatatlan kötelességemnek tartom a t. Rr-et tisztelettel fölkérni, hogy figyelmüket ezen állapotra és az e miatt hazánkat fenyegető bajok megelőzésére kiterjeszteni méltóztassanak. Nekünk, t. Rr., kiket a nemzet azzal bizott meg, hogy jelene fölött őrködjünk és jövőjét biztositsuk, nekünk nem szabad szembehunyva várni, mig hazánkat a bajok özöne elboritja; megelőzni a bajt, ez hivatásunk s én akként vagyok meggyőződve, hogy ha ezt elmulasztanók, isten, világ és önlelkiismeretünk előtt felelősekké válnánk mindazon szerencsétlenségért, mely e mulasztásból következendik. Ha egyszer a politika fonáksága miatt a békés kiegyenlitésnek, a fátum megkérlelésének ideje lejárt, a koczka visszavehetlenül elvettetett, ha ennek megelőzésére a nemzet képviselőinek szabadon emelt loyalis szavát mérlegbe vetni elmulasztottuk; ha odáig engedtük a bonyodalmakat vitetni, hogy csak áldozatok közt lehessen választanunk, melyeknek végét az isten láthatja be, akkor a bánat késő leszen, a tétlenül elfecsérelt perczet a mindenható sem adhatja vissza. — Én legalább e késő bánatnak, ha mint hazafi következéseiben osztozni kénytelen leszek is, mint követ, felelősségében osztozni nem akarok. Méltóztassanak, t. Rr., a franczia háboruk idejére visszaemlékezni, mi közünk volt nekünk magyaroknak a franczia nemzet belügyeivel. Országgyülésünk együtt volt 1790-ben, de figyelmét az internationalis politikára ki nem terjeszté, s mi volt a következés? az, hogy nélkülünk, de rovásunkra elkövetett hibának átka huszonöt nehéz év tömérdek áldozatával súlyosodott hazánkra; a nemzet vére patakokban omlott, értékes vagyona örvénybe hányatott, és e tömérdek áldozat között látták apáink hazánk földén a távol nyugot diadalmas fegyvereit, e várost magát, törvényhozásunk szokott székhelyét, a győző hatalmában, a monarchiát bomlásnak

indulva, büszke triumphator kegyelmének fonalán függeni, és láttak siralmas financialis zavarokat, melyek a birodalomnak szoros kapcsolatnál fogva két status banquerott irtózatos csapásaival nehezedtek szegény ártatlan hazánkra. És e tömérdek szerencsétlenségben még csak azon vigasztalás is meg volt tőlünk tagadva, hogy mondhatnók, miként a fenyegető vész elháritására tettünk, tettünk amit lehetett, midőn még ideje volt. Isten ne adja, hogy ez országgyülésre is ily itéletet mondjon egykor a história. Isten ne adja, hogy lelkünkre nehezedjék a bánatos gondolat, miként láttuk közeledni a vészt királyunk trónja, láttuk közeledni hazánk felé és nem léptünk fel férfias határozottsággal azt elháritani, mindenesetre pedig emlékezetünket kötelességmulasztás vádjától felmenteni. Én hát arra szólitom fel a t. Rrt, emeljük fel politikánkat a körülmények szinvonalára, meritsünk erőt a dynastia iránti hűség érzetéből, meritsünk erőt a rajtunk fekvő felelősség és polgári kötelesség érzetéből, nagy körülményekhez illő nagysoru határozottságra. Ezen körülményeket, miként a monarchián belül s a külföldön vannak, rajzolni nem akarom, mert közönségesen tudvák, de kimondom erős meggyőződésemet, miként a birodalombeli nyugalom bomladozásának és ebből eredő minden balkövetkezéseknek valódi kútfeje a kormányrendszerben fekszik. Természetelleni politikai rendszerek is soká tarthatják fenn magukat, mert a népek türelme s a kétségbeesés között hosszú út fekszik, de vannak politikai rendszerek, melyek az által, hogy sokáig tartottak, erőben nem nyertek, hanem vesztettek, s végre elkövetkezik a percz, midőn azokat tovább tartogatni akarni veszélyes volna, mert hosszú életük megérett arra, hogy meghalhassanak. Halálban pedig osztozni lehet, azt kikerülni: nem. Tudom én, hogy elvénhedt rendszernek, elvénhedett embernek nehéz megválni egy hosszú élet eszméjétől, tudom, hogy fáj darabról darabra összetörve látni, mit egy hosszú élet épitgetett; de midőn az alap hibás, a dőlés fátuma kikerülhetlen; s mi előttünk, kikre a gondviselés egy nemzet sorsát bizta, halandó ember gyarlóságai befolyást nem gyakorolhatnak. A nép örök s öröknek

kivánjuk e nép hazáját, s öröknek ama dynasztia fényét, melyet uralkodónknak ismerünk.

En félek, hogy ha a nemzetek loyalis nyilatkozványai közbe nem jőnek, ama politika az istenben boldogult szent szövetség egy újabb kiadásában keresend még tengődést, pedig a szent szövetség első kiadásakor sem ez mentette meg a trónokot, hanem a népek lelkesedése, egy oly lelkesedés, melynek alapja szabadságigéret volt. Dynastia iránt, mely népeinek szabadságaira támaszkodik, keletkezni mindig fog lelkesedés, mert szivből hű csak szabad ember lehet, de bureaukratiák iránt lelkesedés nem keletkezhetik. Életet és vért adhatnak a népek szeretett dynastiájukért, de egy nyomasztó kormányrendszer politikáért, soha egy verébfióknak sem lesz kedve meghalni. Igenis, t. Rr., erős meggyőződésem, hogy dynastiánk jövendője a birodalom különféle népeinek egy szivben lélekben való egyesüléséhez van csatolva, — ezen egyesülést nemzetiségeik respectálása mellett csak az alkotmányosság érzelemrokonitó forrasztéka teremtheti meg.

Bureau és bayonnet nyomorult kapocs. Én hát inditványomban, melyet tenni akarok, dynastiai szempontból indulok ki, és istennek hála, hogy ezen szempont hazánk érdekeivel kapcsolatban van.

Ki gondolhatna borzadás nélkül amaz eszmére, hogy a nép áldozatokba bonyolíttatik, szellemi és anyagi kárpótlás nélkül? ha mi ez országgyülésről szétoszlanánk, a nélkül, hogy megvinnők a népnek, mit a törvényhozástól annyi joggal és oly méltán vár, ki merné magára vállalni a felelősséget? Ki merné magára vállalni a jótállást, hogy a lelkesedés és áldozatkészség, melylyel e ház falait megrendíthetjük, az életben is visszhangra talál? A t. Rr. is érezni fogják a körülmények súlyát, azért e viszonyokat tovább nem fejtegetem, hanem általmegyek inditványomra, melyet ajkaimra a dynastia iránti hű ragaszkodás, hazánk és a nép iránti tartozás és felelősségem érzete ad. De mielőtt ezt előterjeszteném, még csak azon egyet jegyzem meg, hogy inditványomban az országgyülés némely teendőit elszámlálandván, sérelmeket, mint minők a részek kérdése,

a vallásügyi viszonyok és különösen az oly fontos horvát ügy, azért nem említek, mert oly alapkívánatokat fogok előterjeszteni, melyek ha — amint joggal hiszem, — teljesednek, egyszersmind ezen sérelmek orvoslásának biztositékát is magukban foglalják. Indítványomban tehát ezen nagyfontosságú kérdéseket is, és különösen a horvát kérdést, melyet ez országgyülésen megoldatlanul hagyni nem szabad, a biztos megoldás fokára akarom emelni, változatlanul el lévén határozva, hogy ha a megoldás ez uton, melyen egyszersmind a multak sebeinek keserű fölszaggatása is elmellőzhető, nem sikerülne, legyen bár a multak sebeinek fölszaggatásával, a horvát kérdést lelkem egész rokonszenvével minden részleteiben fölkarolni legsürgetőbb kötelességeink közé számítom, s hiszem, hogy a t. Rr. is hasonlón vannak iránta lelkesítve. És most minden motivatio nélkül fölhivást indítványozok a fölséghez, melynek tartalma következő:

Fölséges stb. A legujabb időkben kifejlett események mulaszthatatlan kötelességül teszik: figyelmünket azokra fordítani, miket fölséged uralkodóháza iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkiván.

Historiánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete, hogy három század óta alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nem csak ki nem fejthettük, de sőt leginkább fentartására kelle minden gondjainkat fordítanunk.

Ennek oka: hogy fölséged birodalmi kormánya nem lévén alkotmányos irányú, úgy kormányunk önállásával, mint alkotmányos életünkkel összhangzásban nem lehetett.

Eddig ezen irány csak alkotmányosságunk kifejlődését hátráltatta, most úgy látjuk, hogy, ha tovább is folytattatik, és a birodalmi kormány az alkotmányossággal összhangba nem hozatik, fölséged trónját és a pragmatica sanctionál fogva kedvelt kapcsokkal hozzánk kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolíthatja, hazánkra pedig kimondhatatlan kárt áraszt.

Fölséged minket reformokra hitt össze, mi régi óhaj-

tásunkat láttuk ez által teljesedve és buzgó készséggel fogtunk a munkához. Elhatároztuk, hogy közös teherviselés által a nép közterheiben, melyekkel a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezi, osztozni fogunk, s az ország új szükségeinek pótolásáról is hasonló alapon gondoskodandunk.

Elhatároztuk, hogy az urbéri viszonyokbóli kibontakozást kármentesítéssel összekötve eszközöljük s ez által a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve, hazánk boldogságának gyarapításával fölséged trónját megszilárdítandjuk.

A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyítése gondjaink főbbjei közé tartozik.

A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és politikai rendezését halaszthatlan tárgynak tekintjük és a népnek is politikai jogokban illő részesítésére az időt elérkezettnek véljük.

Hogy földmivelésünk, műiparunk, kereskedésünk fölvirágzására sikeres lépések tétessenek, hazánk méltán várja.

De alkotmányos életünk is valódi képviseleti irányban igényel fejlődést. — szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek. Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek és a honlakosok különböző osztályainak érdekessége alapján gyökeres átalakítást kíván, ez pedig úgy fölséges királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségeinek számbavételét és felelős kezelés alá tételét, tovább nem halaszthatjuk, mert csak így teljesíthetjük azon alkotmányos tisztünket, hogy úgy fölséged királyi székének diszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerű kötelességeknek fedezéséről sikeresen intézkedhessünk.

Sokban e kérdések közül az örökös tartományokkali érdektalálkozás kiegyenlítésének szüksége forog fön, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömest nyujtunk segédkezet.

De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára

hozandó törvényeink csak az által nyernek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lenne megbízva, mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása s ezért kollegiális kormányrendszerünknek magyar felelős ministeriummá alakítását minden reformjaink alapföltételének és lényeges biztositékának tekintjük.

Ekként fogtuk fel hivatásunkat.

Ezeket fölségeddel egyetértve az országgyülésen szerencsésen megoldani elhatározott komoly szándékunk. Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugallja a hűség és ragaszkodás ösztöne, melylyel fölséged uralkodóháza iránt tántoríthatlanul viseltetünk, mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezáltal fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat és bizalmas egyetértést oly szilárd alapra, miszerint azt váratlan esemény, viharok meg ne ingassák, s a békének és elégedésnek ily biztosításával szerezhetjük csak meg az erők azon lelkesült összhangzását és gyarapodását, melyre fölséged uralkodóháza minden viszonyok között nyugodtan támaszkodhassék.

Ámde fölséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközlésére béke kell és kellenek zavartalan nyugodt viszonyok.

És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, melyek a pragmatica sactionál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak, s melyeknek sulyát a legujabb külső események előreláthatlan fejleményei sokszerün növelhetik.

Nem akarjuk fölséged atyai szivét a bomladozás ama jeleinek részletes fölemlítésével szomoritani; nem a pénzviszonyok tekintetében már is érezhető hatást fejtegetni, de a hűség ösztöne s a rajtunk fekvő felelősség kényszerit kimondani, hogy mi, valamint a jelentkező bajok valódi kutfejét és saját elmaradásunk egyik főokát is a birodalmi kényszer-rendszer természetében találjuk, ugy erősen meg vagyunk győződve, hogy fölséged az elkövetkezhető baleseményeks legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátsá-

gosabb egyetértését, a monarchia különböző tartományainak legerősebb forrasztékát s mindezek által fölséges trónjának s az uralkodóháznak legrendíthetlenebb támaszát abban találandja föl, ha fejedelmi székét minden uralkodói viszonyaiban a kor szükségei által mulhatatlanul igényelt alkotmányos institutiókkal környezendi.

Azonban fölséges úr! az események isten kezében vannak. Mi bizunk a gondviselés oltalmában, de érezzük a kötelességet: gondoskodni, hogy fölséged hü Magyarországát a bizonytalan jövendő készületlenül ne lepje meg. E gondoskodás halaszthatlan kellékeül tekintjük mi a fennemlített átalakulási kérdéseknek még ez országgyülésen alkotmányos iránybani megoldását és aggódunk, hogy a szokásos országgyülési alkudozások és kormányszéki tárgyalások kollegiális rendszerszülte hosszadalmassága a fölséged atyai szándékának és hazánk méltó várakozásának megfelelő sikert veszélyesen késleltetheti.

És azért a királyi szék iránti tántoríthatatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk felségednek, méltóztassék a fenforgó rendkivüli körülmények tekintetbe vételével legkegyelmesebb királyi akaratának teljhatalmú organumai, egyszersmind a fennálló törvények szerint hazánk legfőbb kormányszékének a m. kir. helytartótanácsnak tagjai gyanánt; a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban oly egyéneket az országgyülésre utasitani, kik, mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban annak gyakorlatára fölséged kegyes bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos organumok, és kiknek, mint ilyeneknek személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő, országgyülési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek, s fölséged királyi szándoka iránt az ország rendeit tájékozva s a kellő felvilágositásokat és kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzviszonyok tekintetében is megadva, a fenforgó fontos kérdések megoldását oly sikerrel előmozdítsák, miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarább fölséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek, s általuk a jelen körülmények bármi váratlan fordulatának esetére is biztosítva legyen

hazánkban a béke, megszilárdítva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, melyben fölséged tántoríthatlan hűségünk mellett, a bizonytalan jövendő minden eseményei között királyi székének legrendíthetlenebb támaszát fogja találni.

Kik egyébiránt stb.

Kossuth indítványa határtalan lelkesedéssel egy szó ellentmondás nélkül fogadtatott el, s másnap az országos ülés elé vitetett.

Ez volt a: *„Felirás az országgyülés teendői iránt“* s itt kezdődik a magyar nemzet alkotmányos élete.

A lapok szerte vitték Kossuth beszédét az országba. Az országgyülési fiatalság még az nap 400-át meghaladó aláirással kérvényt adott be, melyben a sajtószabadság behozatalát sürgetik.

A főrendeket azonban még mindig Wirkner Lajos sugalmazta, s ők konzekvensen vonakodtak a feliratot tárgyalás alá venni. Wirkner Lajos Kossuth beszéde után a következő levelet intézte Metternich herczeghez: »Kegyelmes Herczeg! A mai kerületi ülés Kossuth azon indítványát, mely Magyarország részére teljesen külön kormányzást, az osztrák örökös tartományoknak pedig alkotmányt követel, elfogadta annélkül, hogy az országgyülés tanácskozási termében s azon kívül is eddig mindig és minden módon gyalázott és ezért már halálra fáradt konzervativek részéről csak egy hang is ellene szólt volna.

Ha én már egy héttel ezelőtt az országgyülés szétoszlatását sürgetve kértem, ugy az imént jelentettem eljárás ezen rendszabály szükségességét annál kifogástalanabbúl indokolja, mennél tántoríthatlanabb bizonyitékot nyújt arra nézve, hogy ezen országgyüléstől nemcsak üdvös eredmény nem várható, hanem annak további fennállása a dinasztia és ország érdekeire perczről-perczre veszélyesebb lehet.

Ezekután indíttatva érezvén magam ismételve az országgyülés gyors szétoszlatását kérelmezni, egyeszersmind bátorkodom jelenteni, hogy az erre vonatkozó, szükséges értesítéseket szóbelileg kivánván adni, jövő éjjel Bécsbe jövök stb. stb.

Metternich tökéletesen egyetértett Wirknerrel abban, hogy az országgyülést haladéktalanul fel kell oszlatni, s márczius 4-én délután 4 órakor tudatta Wirknerrel, hogy Lajos főherczeg is hozzájárult tervükhöz, s hogy az arra vonatkozó legfelsőbb királyi kézirat még az nap expediálva lesz. De úgy Wirkner, mint Metternich is tévedtek. Ez ügyben István nádor-főherczeg elnöklete alatt értekezletet tartottak, s Lajos főherczegen és Metternichen kívül az értekezlet tagjai közűl senki sem nyilatkozott a mellett, hogy fel kell oszlatni az országgyülést.

E helyett azonban márczius 7-én a kerületi ülésben Madarász László követ, a főrendeket az országgyülési teendők *azonnali* tárgyalására kivánta felszólítani. Márczius 8-án az ülés az elnökséget bízta meg, hogy szólítsa fel az országbirót, ha pedig ez távol lenne, a tárnokat főrendi ülés tartására. Az elnökség azzal a jelentéssel tért vissza, hogy az illető zászlós urak eltávoztak Pozsonyból. Ez tény is volt. Valamennyi fent volt Bécsban, s ott »kavarták a boszorkány tálat«.

A fondorkodások legnagyobb mestere volt Széchényi István s azt az ajánlatot tette a bécsi kormánynak, hogy hajlandó az ügyek élére állni akár mint kanczellár, akár mint teljhatalmú királyi biztos. Feltételei ezek voltak: Tizezer forint azonnal kifizetve s ötezer frt havonkint. — A folyó kiadások megtérítése. A Szent István-rend nagy keresztje. A legfelsőbb kézirat Széchényi tollbamondása szerint. Minden kinevezés tőle függjön s minden hivatalnok neki fogadjon szót. Minden segédeszköz, a katonaság is, rendelkezésére álljon. Ellenparancs ne jőjjön, míg vissza nem hivják. Hat hónap alatt országgyülés.

S hogy Széchényi terveiről Kossuthék is tudtak, bizonyítja az, miként br. Perényi Zsigmond márczius elején figyelmezteté Széchényit: Hagyjon fel okoskodásaival, ha nem akar »vasvillát a hasába«. S hogy Széchényi még azután sem hagyott fel azzal a tervvel, hogy a hatalmat magához ragadja, kitűnik abból, hogy a midőn az országos küldöttség már Bécsben volt, még ott is folytatta cselszö-

ványeit, úgy hogy br. Wenckheim Béla figyelmezteté ekkor: »hagyjon fel akadékoskodásaival,« különben leszúrják.[1])

Kossuth Lajos erre azt inditványozta, hogy a feliratot terjesszék a rendek a főrendiház mellőzésével ő felsége elé. A rendek azonban Kossuth ezen inditványával szemben Pázmándy Dénes azon javaslatát fogadták el, hogy az alsóház a körülményekről egy üzenettel értesíti a főrendeket.

Az alsóház habozott! A törvényesség korlátai közt kivánt maradni. De már késő volt. A forradalom lüktetése a Rajnától a Dunáig terjedt, s a bécsi népet a végletekig fanatizálta Kossuth márczius 3-iki beszéde.

Márczius 11-én német forditásban olvasták fel Bécs utczáin e beszédet a népnek. Az aula kezébe vette a haladás zászlaját, kezdeményezett és határozott. A csendes vérű, sörivó bécsi nyárspolgárok tömegekben gyültek össze a tartományi rendek háza előtt, s reformot, alkotmányt sürgettek. Egész Bécs Kossuthról beszélt, őt istenitette!

Ily viszonyok, a kedélyek ily izgatottsága mellett nem csoda, ha Bécsben polgárvér folyt. Erre azután a hatalmas kanczellár, a teljhatalmú despota, Metternich Kelemen herczeg leköszönt, s Bécset titkon, álruhában hagyta el.

Leirhatatlan volt az a felindulás és diadalérzet, melylyel e hir Pozsonyban fogadtatott. A rendek rögtön küldöttséget menesztettek a nádorhoz, s kérték, hogy feliratukat az országgyülési teendők tárgyában bocsássa főrendiházi tanácskozás alá.

István nádor hosszasan beszélgetett ugy a napi eseményekről, mint a jövő teendőiről Kossuth Lajossal, s szemeiben könyek égtek. A midön elváltak, a nádor e szavakkal vett bucsút Kossuthtól:

»A felelősség terhe az ön vállain fekszik.«

Ugyanaznap, márczius 14-én csakugyan tartott a főrendiház ülést. A nádor előlegesen, az egész tábla nevében, kinyilatkoztatta Kossuth feliratának minden szóváltás nélküli elfogadását. Leirhatlan meglepetés ült a konzervativek arczain! Oly ábrázatot vágtak, mint midőn valakinek halottja

---

[1]) Gróf *Széchényi István* Naplói; 548—550. lapok.

van. S volt is! Metternich bukása után Apponyi és régi rendszere lőn eltemetve!

Az országgyülés 1848. márczius 15-én egy országos küldöttséget menesztett Bécsbe a felirattal. Előbb azonban egy rövid ülésben határozatilag kimondta Kossuth Lajos inditványára *a közös teherviselés nagy elvét.*

Az országos küldöttség Bécsben határtalan lelkesedéssel fogadtatott. Még mielőtt a »magyar argonautákat« vivő hajó megérkezett volna, a Jaegerzeile felől egy csinos uri hintó robogott a Pozsonyból érkező gőzhajók kikötője felé. A hintóban két férfiu ült, s ezek egyike élénken tudakozódott egy szintén ott várakozó magyar öltözetü ifjunál azután, vajjon ismeri-e Kossuth Lajost? Amint a kocsik végtelen sora lassu lépésben közeledett, a magyar ifju megmutatta a kiváncsi bécsi urnak az első kocsiban Kossuthot. Erre a bécsi ur megállíttatá Kossuth nyitott hintaját, kalap levéve közeledett hozzá, bemutatá magát, s lelkes szónoklattal üdvözlé őt, mint a nép-szabadság hősét, és vele a magyar országgyülés küldöttségét Bécs kapuinál. Ez a »bécsi ur«, ez a vehemens, lelkes szónok senki más nem volt, mint *dr. Bach Sándor, a későbbi »polgár miniszter«.*[1])

Bevonulásuk után a magyarok teljesen urai lettek Bécsnek. A bécsi fiatalság örömtől ragyogó arczczal szorítá keblére a magyar ifjakat, s virágokkal, koszorukkal hintették tele Kossuth utját, a merre csak ment. Kossuth és társai ez alkalommal Bécsben a szabadság diadalmenetét tartották.

Kossuth maga következőleg rajzolja e nagyszerű eseményeket: Amint korszerű politikai javitásaink Pozsonyban az országgyülés mindkét tábláján keresztül mentek, országos küldöttség lett István főherczeg nádor vezetése alatt Bécsbe menesztve, hogy a királyi szentesítést kieszközölje. Tagja voltam e küldöttségnek. Gőzösre szálltunk, a parton ezernyi ezerül összegyült nép örömkiáltásai közt, mely minket magyar argonautáknak nevezett, kik utrakeltünk az igazság aranygyapjának keresésére. . . . .

---

[1]) Id. Görgey István. 1848–1849-ből. I. köt. 4 lap.

... Bécs forradalmi állapotban volt. A polgárvér kiontása miatt feldühödött nép kényszerítette az udvart, hogy a Windischgrätz parancsnoksága alatt állott harminczezer főnyi hadsereget a várostól több órai távolba elparancsolja. A város kapui a nép kezében voltak s a felfegyverzett polgárok nagy vigyázattal őrködtek minden ki és bejárat felett. Ilyen volt Bécs a »magyar argonauták« megérkezésének idején.

De én még csak nem is álmodtam a dolgok felől, mik reám Bécsben vártak. Idegen földön idegen voltam, kit személyesen a császári városban alig ismert valaki, de még hangzott a hur a felvillanyozott bécsi nép szivében, melyet számára szabadságot követelő szavaim rezgésbe hoztak, — s én, az igénytelen idegen, oly határtalan ragaszkodással láttam magamat körülvéve, mely a válságok perczeiben a gyenge kéznek is hatalmat ad, hajtva vagy visszatartva, de belemarkolhatni a történelem kerekének küllőibe.

Lázasan ingerült százezer ember kiséretében érkeztem szállásomra. Este a nép frenetikus ujjongásai között myriád lámpa fényénél, szemlét tartottam az utczákon felállított ötvenezernyi polgári katona felett, s amint a császári lak alá értem, melynek sötét, hallgatag ablakai mögül a büszke császárok ivadékai remegve lesték a végzet itéletét, végig czikkázott agyamon a gondolat, hogy mi történhetnék a Burgnak ügyefogyott gazdáival, kiknek minden oltalma csak a Burg udvarán tanyázott két dragonyos századból állott, s kik előtt az elzárt városból minden kimenet elvágva volt; mi történhetnék velök, egy negyed óra alatt, ha én a körülöttem tátongó puskaporos aknába az élő szó szikráját vetném bele; ott, ahol az irott szó is lángot gyujtott, mely az absolutismus százados épületét elhamvasztotta. De engem, ki csak igazságot jöttem keresni hazámnak, nem vitt kisértetbe az alkalom.

Vártunk. Nap mult nap után s ők ott a Burgban, a kamarilla ármányának habjai által hányatva, határozatra jutni nem birtak. Megtagadni tőlünk az igazságot még sem volt bátorságuk, — megadni nem volt erkölcsük.

Haboztak, lesve amaz ostoba valószinütlenségek egyikét, melylyel a sors szeszélye a Habsburgokat, a népek átkára, oly sokszor megmentette, s ezt lesve, forralták a gonoszságnak terveit. Én megsokallottam a kinos bizonytalanságot, mely az általános forrongás közben Magyarországon a hosszutürés fonalát megszakíthatná (a minek az ország fővárosában már is jelei mutatkoztak) és felmentem a Burgba egyedül, kiséretlenül, s hiven előadva a helyzetet, kijelentettem, hogy határozott választ kivánok: akarnak-e hazámnak igazságot szolgáltatni, vagy nem? — mert ha ily választ nem kapok, én megyek, a hová követi kötelességem hiv, s ha én elmegyek megmondani nemzetemnek, hogy igazságra nem számíthat, tudhatják, hogy mi lesz a következés.

Erre a gyermektelen császár trónörökös testvére, a hatalmat kezelő Ferencz Károly főherczeg, atyja annak, kinek hatalmát az oroszok czárja boldogtalan nemzetem nyakába lökte, azt felelé, hogy »ő felsége elismeri kivánságaink igazságát, szivesen is teljesítené, csak Bécs nyugodt volna, nehogy úgy látszassék, hogy nem szabad akaratból, nem atyai szivének sugallatából, hanem forradalom nyomása alatt szolgáltatott hű magyar nemzetének igazságot.

— Adja nekem felséged becsületszavát, felelém, — hogy meg is adják, s becsületesen meg is tartják, a mivel jog és igazság szerint nemzetemnek tartoznak, — s én nyugalmat szerzek az osztrák háznak Bécsben (ich schaffe Ruhe dem Hause österreich in Wien).

— És az osztrák ház önnek örök hálára lesz kötelezve, mondá a főherczeg és szavát adá és adott szavát meleg kézszorítással kisérte.

— Az egyedüli hála, melyet kivánok: igazság nemzetem iránt, — válaszolá Kossuth[1]) s vissza ment a várból, számot adni az országos küldöttségnek eljárása felől; és ezek helyeslését kinyerve, alkudozásokba bocsátkozott a bécsi mozgalom vezéreivel, s kivitte, hogy Bécsben nyugalom

---

[1]) *Kossuth Lajos:* Irataim az emigratióból. II. kötet 186—188. lapok.

legyen. Ugy is lett! Másnap, midőn a császár sétakocsizást tőn a városban, mindenütt öröm és lelkesedéssel üdvözölték: A reá következő napon gróf Batthyány Lajos megbizatott a független magyar felelős miniszterium alakításával.

De mi történt ez alatt Pesten?

A pesti eseményeket, az úgynevezett »paraplé forradalmat« egy szemtanú[1]) így irja le dióhéjba számítva:

Mártius 15-én korán reggel tudtomra esik, hogy a bécsi véres események kebellázító, magyar szégyenítő hirére Petőfi Sándor és Jókai Mór barátim Vasvárival és Bulyovszkyval rögtön elhatározták a cselekvés csatamezejére gyorsan kilépni. Programmot irtak tehát rögtön, melynek kivánatai forradalmilag legyenek kivivandók. Legelőbb is elindultak erőt szerezni, azután egy nyomdát megrohanni, s a programmot nép-hatalommal kinyomatni.

Én futok fölkeresésükre.

Az iskola felé látom a népet hullámzani, sorra tarték; s a mártius 15-iki téren csakugyan nagyszámu rivalgó sokaságot találok, mely mindig növekszik; kérdem, mi történik itt? s azt felelik, hogy az ifjuságot szabadítják iskoláikból, hol tanitóik börtönözve tartják, megtiltván nekiek, kicsapási büntetés alatt, csoportozni s politizálni. Nehány percz mulva Jókai az ifjak vállain kiemelkedik a sokaságból, a programmot fölolvassa, mely a nemzet kivánalmait adja elő, reá mutat az isten szabadító kezére, mely a népek felett szemlátomást kiterjeszkedik, tolmácsolja szózatát az időnek. A lelkesedés rémítő rivalgásával visszhangoztatik, a sokaság ajkiról. Ekkor Petőfi felemelkedik, mint egy tulvilági alak, mint megtestesült népszenvedés, mint egy ezeréves tantalusi szomjuság, — mint népitélet halálangyala. Elüvölti nemzeti dalát! — E hangok leirhatlanok. Most is hallom és látom azokat, és örökké fogom látni és hallani, mert e kép és hang elválaszthatlanok.

Leirhatlan e dalnak hatása a népre, mely nöttön nőtt; s megesküvék isten szabad ege alatt. Hangosan dobogott minden kebel, dobogá ez érzelmet: most vagy soha! lelke

---

[1]) *Egressy Gábor:* Életképek 1848. évi 14. szám.

legbensöbb mélyéből, hogy »rab tovább nem leszen.« Ekkor Petőfi igy szólt: »Most e programmot nyomdába viszszük s ki fogjuk nyomatni.« *Egy hang:* Budára kell menni, s a censurai főnököt aláirásra kényszeriteni. *Petőfi:* Censorhoz nem megyünk, nem ismerjük el, — tehát a nyomdába.

Ekkor megindulunk Landerer nyomdája felé, a volt hatvani, most már szabadsajtó-utczába, odaérvén, Petőfi feláll a kapu szeglet kövére, s igy szól: most egy bizottmány bemegy a műhelybe, a programm kinyomatását eszközölni, mindjárt visszatérünk az eredménnyel, addig legyünk itt kinn békével. Landerer az iroda ajtajában állván, ezeket látta, hallotta, s látván a helyzet kényszerüségét, ellent nem állott. Ez kijelentetett a népnek. — A nép a nemzeti dal kinyomatását is követelte. Az is foganatba ment. Az eső már ekkor is sürün esett, s a nép mégis mindig gyült és várt. Mialatt a sajtó odabenn működék, Vasvári, Degré, Irányi, Jókai, Petőfi, egy izraelita orvos és én beszéltünk a néphez.

Izgatásunk a rend és béke szellemében történt; forradalmunk a személyt és tulajdont sérthetlennek nyilvánitá. Erkölcsi hatalmunk rémitő dandárai voltak előharczosaink, az összes népakarat, mely a mennydörgés hangján nyilatkozik, jelentvén, hogy odabenn mennykövek vannak, melyek az előfutárokat rögtön követendik; s jelentvén, hogy ha a rendszerinti lehetőség határiban czélhoz nem juthatunk, akkor jöjjön, a minek jönni kell: élet vagy halál. A lelkesedés folyvást emelkedvén, mindig határozottabb és félelmesebb alakot vőn.

Egy rövid óra mulva megjelenik a nyomda ajtajában Irányi, hozván a kinyomott programm legelső példányát, a börtönből kiszababult szellem szülöttét: a szabadsajtó legelső müvét e honban. És fenn lebegtetvén azt, lelkes szónoklattal tolmácsolá diadal érzetünket. Mondhatlanul nagyok, szentek, ünnepélyesek valának a perczek, és mi átérzők e históriai perczek érzelmeit egész leirhatatlanságukban. Szánalomra méltó százezrek ti, kik a mult évtized alatt elhunytatok és e történeteket álmaitok remény mámorában csak egy század végetlen és homályos távolában

láttátok. És ti szánalomraméltó jövők, kik nem szenvedétek, mit mi szenvedénk, s nem élvezétek, mit mi élvezünk, az átélt ellentétnek mondhatlanul édes élvezetét! Szegény boldogok ti, kiknek a szerencse jutott, a nagy nemzeti eseményeket megérhetni: — a népek világforradalmát, — a nemzetek nagy lépését az emberi méltóság pontja felé. És ti távollevő feleink, véreink, honfitársaink, kik csak szellemben voltatok jelen bennünk, kebleink rokonérzelmeiben, miért nem osztoztatok a szerencsében és örömben, nagy események tényezői lehetni közvetlenül!

A nyomda ezalatt gyorsan működvén, a példányok osztattak és szerte hajigáltattak az irodából a nép közé; s más vidékiek, kik jelen voltak, szintén kaptak az első példányokból, hogy a sajtószabadság legelső fecskéi lehessenek vidékeiken, a nemzeti élet tavasz hirnökei. Somogyiaknak és borsódiaknak én valék szerencsés juttatni.

A dél megérkezvén, a nyomda megürült, a kék blouzos legények ebédre mentek. A népnek kikiáltatott, hogy most oszoljanak el, s délután háromkor a muzeum udvarára gyülekezzenek; az akkorig elkészülendő nyomtatványok ott fognak kiadatni, onnan a városházra lesznek menendők, Pestnek polgárságát és tanácsát felkérni, hogy velünk érzelemben és programmunkban elszámlált kivánatainkban egyesüljenek, lépéseinkben segéljenek. A nép eloszlott rendben, békében.

Délben küldöttség ment Bajzához, kivánván a nép nevében, hogy este a nemzeti szinházban Bánkbán adassék. Teljesíttetett a szinház ünnepélyes kivilágitásával.

Három óra elérkezett. Roppant nép tolult elő mindenfelül. Kis idő mulva hozatnak a programm és Petőfi dalának nyomtatványai és kiosztatnak; de tiz annyi sem lett volna elég, hanem kijelentetett, hogy a nyomda folyvást működik.

Most a nép elindult a városháza felé, miután kikiáltás által képviselőket választottak, mely a nép kivánatát a város tanácsa és választó polgársága előtt kijelentse. A küldöttség tagjai voltak: Petőfi, Jókai, Vasvári, Degré, Irinyi, Egressi Gábor.

A tömérdek néptömegen keresztül felhatolván a terembe, melyet a tanács, a választó polgárság és hallgatóság, ezek között Klauzál Gábor, Nyári s több derék honfiak elfoglaltak, — a küldöttség szónoka előadta a nép szavát a város polgáraihoz.

A tanács részéről Kacskovits Lajos fogadá a küldöttséget, s a programm pontjait kevés különbséggel sajátjává tevé, oly értelemben, miszerint e pontok Pest város követeinek utasitásul részint már is adattak, részint adatni fognak.

Ez alatt lenn a »szabadság tere« — azelőtt városháztér, — egészen megtelt néppel, számát nagyitás nélkül tehetni tizenhat ezerre. E rengeteg népnek, a városház első emeletének ablakaiból három vagy négy tolmács kéztelegrafjaik magyarázó segélyével folyvást közlötte a tanácsteremben történteket. És a népnek ezrei alant a mennydörgés szörnyü hangján nyilatkoztaták itéletüket a fenn történtek felett.

A főjegyző után Holovits tanácsnok emelt szót, melynek értelme odament ki, hogy ő, bár a közjót szivesen akarja, de kényszeríttetni magát elvek elfogadására nem engedi; azért a nép előterjesztését a városi tanács zárt ülésében előbb megvitattatni kivánja, s a határozatot akkor adatni a nép tudtára.

E nyilatkozat határtalan ingerültséget okozott fenn és alant. Egy forradalom irányában, hol huszezer ember követel szent igazságot, ily megkövesült conservativ szellemben nyilatkozni, mily rövidlátás, mily tapintatlanság, mily balfelfogása az időnek, viszonyoknak, a következés csaknem véresen igazolta. Itt most nem helyhatósági belügyekről vala a szó, miknek gondját a bezárkózott tanácsnok urak egy pár sor indokolásával lerázhaták. Egy nemzet sorsa forgott kérdésben. A küldöttség nyilatkozott a nép nevében.

A választó polgárság e nyilatkozványt felkiáltással tette magáévá, a honszeretettől lángoló kebellel. A tanácsnak nem volt más tennivalója, mint a polgárság többségének akaratát végzésül kimondani, mert ez közgyülés volt.

Nekünk nem volt időnk várakozni, mert most a percek századok. Eleget várakoztunk 300 esztendő óta. A szónoklatok ideje elmult. Most tenni kell, s nekünk még az nap igen sok tennivalóink voltak. Lent a téren 20 ezer ember várt a feleletre. Végre sikerült némi csendet eszközölni. Mi, a küldöttség, Nyári Pálnak engedük át a szót. Fölmagasztalt kebellel üdvözlé e nagy napot, mely legelső nyitá meg a tanácsterem zárait a népnek, a nyilvánosságnak. Értelmezé és indokolá a nép szózatát. A törvényesség kerékvágása szerint igyekezvén a forradalom irányát kirajzolni. E közben igen sok idő telt el. Egy hang azt kiáltja az ablakból: »katonaság jön!« E szót rémitő felháborodás követte. A nép dühe iszonyu fokra hágott: »fegyverre! fegyvert elő! A városházi fegyvertárra! ki a térre!!« Az orditás zajából e szavak voltak kivehetők. Boszutól szikrázó szemeket láttam Holovitsra irányozva, s felemelt öklökkel fenyegetve. Végre a katonaság jövetelét álhirnek tapasztalván a nép, sokáig némi csendesség lőn. Nyári után Klauzált kivánta a nép hallani, ki hasonló szellemben nyilatkozott Nyárival. A nép azonban perczenként türelmetlenebbé lévén, a szónokot számtalanszor félbeszakitá — végzést követelt a tanácstól. És a tanács, e két vészteljes óráig tartó kebellázongás után, kimondá határozatát. A végzés igy hangzik: »A város ugynevezett polgársága egyesül Pestnek összes népével, kivánatban, érzelemben; testvériesen kezet fog a programm minden pontjainak sükeresitésére a béke, rend és törvényszerüség körében.« Klauzál folytatá beszédét, a békés forradalom rögtöni teendőire hiván fel a város polgárainak összeségét és tanácsát. Ekkor küldöttség neveztetett ki, már most az egyesült lakosságból, mely rögtön Budára menjen, s a kir. helytartó tanácsot szólítsa fel a censura rögtöni megszüntetésére országszerte, s a sajtószabadságnak biztosságba helyezésére az egész hazában. Továbbá szólítsa fel a kir. helytartó tanácsot, miszerint Stancsics Mihályt, ki mint iró tartatik fogva, szabadon bocsássa, valamint a többi státus-foglyokat is.

És a küldöttség Nyári Pál vezérlése alatt tömérdek ezerek kiséretében indult Budára.

A kir. helytartótanács a küldöttséget szivesen fogadá, s ez által nemcsak bölcsességet, hanem tiszteletreméltó hazafiságot is tanusitott: okozta legyen bár ezt a helyzet kényszerüsége, vagy ne, végtére mindegy. Elég az, hogy a nép kivánata teljesedésbe ment, a sajtó e pillanattól fogva szabad lőn. Stancsics a szabadon iró status-fogoly szabadlábra tétetett, a népezrek viharzó üdvözletei között. Nyári Pál e szavakkal üdvözlé őt: »a békés forradalom legelső tavaszvirága: ön szabad!« A lelkesedés este a szinházban kimondhatatlan magas fokra emelkedett. Az előadás mindjárt kezdetén félbeszakittatott azon tömérdek ezrek zajától kik Budáról Stancsicscsal megérkeztek. Megkérdeztetvén a nép, mit kiván? azt nyilvánitá: miszerint Hunyadi Lászlóból »Meghalt a cselszövő« szövegü énekrész, a Hymnus, Hattyu-dal, Szózat s más kedvencz darabok játszassanak; aztán Petőfi Nemzeti dala általam elszavaltassék, s végül a kar által eldaloltassék; zenéjét Egressi Béni akkorra már elkészitvén. Az eskü szavait, a szavalás közben, ezrek keble visszhangzá. Ilyen volt az est képe.

Másnap, 16-ikán, a küldöttség elrendeltetett, Pozsonyba s Bécsbe megviendő kivánatainkat.

És ebben van a mi forradalmunk egyik dicsősége. Nem szédité el ezt hatalmának öntudata, nem a kezdet sikere, mint szokott megvakitni egyeseket erkölcsi ugy anyagi hatalma érzete. A forradalom kérni ment, még akkor is, midőn követelhet, kérni egy cast képviseletétől, kérni fejedelmétől, a hüség bizalmával.

Miként már tudva van, ezentul az állandó választmány folytonos munkásságba tétetett. Fegyver kéretett küldöttség által Budáról a béke fentartására már összeiratni kezdett nemzetőrség számára. Kivántuk és sikerrel a lotteriák és trafikák, s a temesvári dohánygyár bezáratását, osztrák sasok elrepitését szineikkel együtt stb.

Midőn ezeket irnám, hallom: hogy a fővárosi küldöttség miképen fogadtaték a kerületi ülésén. Nem akartam azt hinni, olvasnom, látnom kelle az elfogadás irott szavait, szellemét. És olvasom ezt azon beszédekben, melyek a Nemzeti Ujsághoz mellékelve közöltettek. Mi ez? kérdezém magam-

tól. Hát lehet igy beszélni egy forradalommal szemközt, melynek tényezője közvetlenül 100,000 ember ugyan, de közvetőleg milliomok, s mely forradalomhoz naponként, óránként, városok és kerületek csatlakoznak távolról és közelről.

Kérdem én, van a mi forradalmunk programmjának 12 pontja között egyetlen betű, mely nem a kiváltságtalan nép milliónak szivvérével lett volna irva? Ha ezt a magyar nép megtagadja, ám legyen a fővárosi forradalom neve bitor, midőn kivánatainak jogczimeül a nemzet nevét arrogálja; de hogyha e kivánatokban, közvetőleg, 15 milliónyi nép nyilatkozik, — talán néhány ezer kiváltságos hiján, — akkor e nép csakugyan ur, nemcsak minden egyes tekintélyek, nemcsak azon apostolok fölött, kik az ő nevében prédikálnak, de igenis parancsoló ura és birája magának a törvényhozásnak is.

Van-e példa rá a világon, hogy bárcsak egyesek is, kik emberi jogokért elnyomott nemzet nevében küzdöttenek. jogbitorlóknak bélyegeztettek volna?

És ez itt 160,000 emberrel szemközt mondatik, mely sajtószabadságot adott egy egész nemzetnek, a forradalom erkölcsi hatalmával, és adott tényleg nemzetőséget, eltörlé a sorsjátékokat és dohánytrafikákat, s az osztrák színeket nemzetiekkel váltotta fel e hazában.

Avagy nem a nép hő vágyainak és akaratának szellemében történtek-e mindezek? és avagy Pestre kell vala előbb meghíni a népet, a magyar státushatalom központjára, hogy velünk együtt csináljon forradalmat majd hónapok mulva? irjuk meg a párisi hősöknek, hogy midőn az emberiség nevében emelnek színt és ontják véröket, a mi nevünkben működni ne merészeljenek.

A nemzet jogczimét, melylyel 160,000 ember él egy forradalomban, még oly törvényhozás sem utasíthatja el rövid uton, mely az összes nemzetet képviseli, mennyivel kevésbbé az, mely csupán kiváltságosokat képvisel. 160,000 ember, forradalmi állapotban, s midőn vérontás nélkül győz, csupán egységének és végelszántságának erkölcsi súlyával; e nép igen tiszteletre méltó ur, kit respectálni

kell, annyival inkább, midőn urasága városok és kerületek csatlakozásaival oly óriásivá készül növekedni, hogy elbámul belé minden hatalom.

Határtalanul nagyobb hősöknek tartom én az eszmék hőseit azoknál, kik az eszmékért egy igen csekély értékü életet vetnek áldozatul, mert a nemzeti ujjászületés valódi tényezői, s a forradalmi siker biztositói azok, kik évtizedeken át birták, ápolják és érlelik a jogérzetet a népmilliók kebelében. Ámde épen azért ne akarják ezek ignorálni a históriát, a nagyszerü valót, mely néhány nappal vagy talán hónapokkal előbb és nélkülök hozta létre tényleg azon reformokat, mikben ők fáradoztak, s miknek ők csak biztositására kéretének fel. És ne akarják ignorálni azon forradalmat, melynek jelszava: béke és egyetértés. Melynek programmját alkotmányos szellem lengi át; ne taszitsák el azon forradalom bizalmát, mely a törvényesség és rend iránt példátlan tiszteletet tanusit, mely előtt a személy és tulajdon szent maradt, s mely fegyverét csupán a békeháboritók ellen használja. Ez nem azon mód, melylyel forradalmi kedélyekre békitő, lankasztó s megnyugtató hatást gyakorolhatni, — forradalomra, melyet félünk, s méltán, mert végét be nem láthatjuk.

Azonban, én hiszek a nép istenében, hogy e forradalom dicső véget érend, még pedig csupán erkölcsi hatalmának súlyával, mely a nyelvbeli s minden egyéb társadalmi felekezetek teljes egységének eddigelé példátlan typusában van kifejezve. Testvériség uralkodik e tanban, minő még soha sem uralkodék. Ez, a rend és béke mellett, a siker egyedüli feltétele. A mit szereztünk, azt többé el nem veszthetjük. Programmunk első, második és ötödik pontját életbe léptetők; ezek csak formulázandók és sanctionálandók. A Batthyány ministerium iránt mi teljes bizalommal viseltetünk elölegesen is. Teljesen hisszük, hogy általa kivánataink minden pontjai életbe lépendnek. Várjuk el, mit tesznek a magyar miniszterek; várjuk el, mi történik a külügyminister és pénzügyminister kérdésével; várjuk el az összes népet képviselő pesti országgyülést, melyet hat hétnél tovább halasztania nem lehet. Legyen

addig is, mint eddig volt: béke, szabadság és egyetértés közöttünk, s ennek biztositására fegyverezzük fel magunkat mindnyájan.

*

De térjünk vissza a bécsi küldöttséghez!

A magyar argonauták márczius 17-én tértek vissza Bécsből Pozsonyba; s ekkor adatott ki a legfelsőbb kézirat, mely a felelős ministeriumra nézve a királyi beleegyezést tartalmazza; s ugyanazon a napon bizatott meg gróf Batthyány Lajos mint ministerelnök a magyar ministerium alakitásával. Ezzel egyidejüleg azonban, a Pozsonyban ülésező országgyülés volt arra hivatva, hogy az uj rendszer által szükségessé vált törvényjavaslatokat dolgozza ki.

Az országgyülés emberül megfelelt feladatának. Sem munkát, sem fáradságot nem kimélt, hanem a legfontosabb törvényeket nyakra-főre vette tárgyalás alá, tárgyalta le és fogadta el.

E közben Batthyány kérése folytán Deák Ferencz is megérkezett Pozsonyba, s neki és Batthyány Lajosnak sikerült elhárítani azokat az akadályokat, melyek felmerültek az iránt, hogy Kossuth és Széchenyi egy kabinet tagjai legyenek. Széchenyi István már ekkor oly népszerűtlen volt, hogy a közvélemény absolute nem is gondolt arra, hogy a »nagy gróf« tagja leend a felelős ministeriumnak.[1]) Kossuth »Irataim«-ban visszautasitja Horváth Mihály azon állítását, mintha ő belügyminiszter akart volna lenni. Beismeri, hogy a belügyminiszterséghez gyakorlati routine kell, s ő azelőtt sohasem levén közhivatalban, e routine nála hiányzott. Ő egyetlen embert tartott erre alkalmasnak: Nyáry Pált, de Batthyány értekezletet tartott, s kandidálta a minisztereket[2]) s ott a belügyminiszterségre egyedül Szemere Bertalant jelölte. A pénzügyminiszterség

---

[1]) *Janiticky von Adlerstein:* Archiv der ung. ministeriums. I. köt. 7. lap.

[2]) *Kossuth Lajos:* Irataim. I. köt. 270. lap.

kérdésénél pedig a miniszterelnök egyenesen *követelte* Kossuthtól, hogy fogadja el a pénzügyi tárczát, mert ha »*Kossuth a pénzügyminiszterséget el nem vállalja, ő veszi a kalapját, megyen egyenesen a nádorhoz s tudtára adja, hogy lemond a minisztérium alakításáról.* Kossuth eleinte kijelenté, hogy ő nem vállal hivatalt, s csak amikor gróf Batthyány Lajos becsület szavát adta, hogy megteszi, amit mondott, s a felelősséget Kossuthra hárította; akkor engedett a közóhajnak, s »engedte magát hivatalba tuszkoltatni«.

És midőn Batthyány Lajos azt a határozott szavakat kimondotta, tökéletes igaza volt. Abban az időben teljes lehetetlenség volt Kossuth Lajos nélkül kabinetet alakítani, — mert az egész ország szeme rajta csüngött, mint megváltóján. Ha Kossuth nem lépett volna be a miniszteriumba, akkor az alig élte volna túl születésének hetét. De meg nem is lehetett volna kihagyni őt a kabinetből, ha csak a törvényhozó teremben nem akarta volna őt a miniszterelnök egy ellenzék élére állítni. S ha valami, úgy bizonyára az is döntő befolyással lehetett Kossuthra, midőn tárczát vállalt a kabinetben, hogy látta, miként gróf Apponyi György presumtiv örökösét, Széchenyi Istvánt szintén beveszi Batthyány Lajos a miniszteriumba. Bizonyos ellenőrző szerepre vállalkozott a »nagy gróf« mellett. És ha most, majdnem egy félszázad múlva, végig nézzük az első magyar felelős miniszterium névsorát, a bámulat fog el bennünket, amidőn látjuk, minő különböző nézetü, vérmérsékletü, elvü, meggyőződésü és gondolkodásmodorú férfiú volt ott egy közös vegyi konyhában összekeverve: Kossuth és Széchenyi; Batthyány és Szemere; Eszterházy Pál herczeg és Mészáros Lázár; Deák Ferencz, báró Eötvös József és Klauzál Gábor. Az új miniszteriumot Batthyány a márczius 23-iki ülésen mutatta be.

S ha ezek a kiváló férfiak politikai meggyőződés szerint valamennyien együtt éreztek volna, még akkor is nagyon nehéz feladatok vártak reájuk müködésük kezdetén. Hát még így! Magyarország akkor bizonyos átmeneti stádiumban volt: A gubó hernyóvá készült lenni, azaz régi alkotmány már alig-alig volt, új pedig még nem létezett.

Az irányadó férfiak szemei előtt az lebegett, hogy parlamentáris intézményeket kell inaugurálni.

A pesti vezérférfiak egy része a felelős miniszterium megalakítása után azonban a pozsonyi országgyülés további működését nem akarta kompetensnek elismerni. Azt követelték, hogy a törvényhozók menjenek le mielőbb Pestre. A túlnyomólag döntő többség véleménye azonban oda lyukadt ki, hogy mindaddig, mig a nemsokára összehivandó képviseleti alapra helyezett országgyülésre vonatkozó előkészületek meg nem tétetnek, — addig a pozsonyi országgyülés feladatát nem töltötte be, s rendeltetésének meg nem felelt. Folytatta tehát lázas működését, figyelmét a legsürgősebb teendőkre terjesztvén ki. A kedélyek Pesten azonban folyton ingerültebbek lettek. S ezt az ingerültséget növelte a sajtót szabályozó törvényjavaslat, mert szigorúnak találták annak pontjait nemcsak a kautiót, de a sajtóvétségek megbüntetését illetőleg is. *A törvényjavaslatot a nép nyilvánosan megégette.* S ez volt az egyetlen tényleges hatás, amit a pesti »*paraplé-forradalom*« a pozsonyi országgyülésre gyakorolt. A pesti au-to-dafé annyira hatott, hogy *a sajtótörvényeket újból szerkesztették.*

Ez alatt azonban a bécsi reactionariusok sem nyugodtak. A felelős kormányt illető feliratra márczius 29-én érkezett meg a válasz a képviselőházhoz. Ebben a királyi igéret nem csak hogy nem váltatott be, sőt ellenkezőleg világos nyomai mutatkoztak oly ármánynak, mely még a régi politikai rendszer hálójában szövetett. E királyi leiratban ugyanis a magyar kormányzatnak pénz és hadügyi ága a bécsi kormány revisiója alá rendeltetik. Metternich Bécsben rekedt tanítványai nem vették figyelembe, hogy az alkotmányos irány által Ausztria helyzete megváltozott a külfölddel szemben is. Attól a pillanattól kezdve, hogy a király megadta Magyarországnak az alkotmányt, a bécsi udvarnak szakítania kellett volna az orosz barátsággal, s kűlpolitikailag Németország egysége felé gravitálni. A bécsi kormány azonban sem nem bírta, sem nem merte hóna alól kirántani az orosz mankót. Ez volt az oka, amiért Jellasich bárót horvát bánná nevezték ki; az ő személye és egyéni-

ségével akarták ellensulyozni azokat a reformokat, amiket Magyarország nyert.

El lehet képzelni, mily elkeseredést szült a királyi leirat. A követi táblán jogos és törvényes követelése érzetében nemes harag tört ki. Kossuth kijelenté, hogy nem áll jót a következményekért, s az esetleges vérontásért a felelősséget a bécsi kormányra hárította.[1]) A nádor azonban szavát adta az országgyülésnek, hogy vagy leteszi nádori hivatalát, vagy kedvező választ hoz Bécsből. És tényleg márczius 29-én tért vissza István nádor a második királyi resolutióval Pozsonyba. Ekkor mondá Deák Ferencz azokat a jóslatszerü szavakat: »minden meg van nyerve, amit csak papiroson meg lehet nyerni«. Kossuth bámulatos szép beszédet rögtönzött. Ritkán beszélt szívhez szólóbban. Nemes odaadással nyilatkoztatta ki, hogy ily feltételek alatt elfogadja a miniszteri tárczát, bár most sem kerülne egy szavánál többe, hogy az ország a resolutiót is visszautasitsa.

A kedélyek tehát lecsillapodtak; s minél közelebb ért végéhez az országgyülés, annál több új ember jelent ott meg. A megyék éltek visszahivási jogukkal, és politikai csődbe került követeiket haza parancsolták, hogy ezek a szabadság bajnokainak helyet csináljanak. Az országgyülés levegője nagyot változott! Megtisztult. Az ellenzék megerősödött, a miniszteri tanácskozmányok megkezdődtek.

Végre köztudomásra lőn hozva, hogy az országgyülést ápril 11-én rekesztik be. A király családjával együtt ápril 10-én este fél hatkor érkezett Pozsonyba, s másnap a következő szavakkal rekesztette be az országgyülést: »Hív magyar nemzetemnek szívből óhajtom boldogságát; mert abban találom fel a magamét is. Amit tehát ennek elérésére tőlem kívánt, nemcsak teljesítettem, hanem királyi szavammal erősitve, ezennel által is adom neked, kedves öcsém — s általad az egész nemzetnek, úgymint kinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását s gazdagságát«.

---

[1]) *Vahot Imre:* Országgyülési emlék. 29.

Az igaz lelkesedés kitörése követte e beszédet, melyre a nádor pár szóval válaszolt. Ferdinánd király, úgy a karzaton megjelent királyné, s ennek kiséretében levő Ferencz Károly és Ferencz József harsány éljenek közt távoztak a teremből. A fejedelmi család déli egy órakor indult vissza Bécsbe.

A királyi vendégek távozása után az országgyülés is búcsút mondott Pozsony városának, melyhez a nemzet sok szomorú emléke van csatolva, de egyúttal oda vannak csatolva az 1847/48-iki országgyülés küzdelmei és diadala is. És ezeknek a diadaloknak oroszlánrésze elválaszthatlanul össze van kötve Kossuth Lajos nevével.

VIII.

1848.

És most következik az a kor, melynek emlékénél melegebben lüktet a vér ereinkben, mert annak a kornak minden napját a nemzeti dicsőség fénykoszorúja világítja meg. A magyar nemzet sohasem volt nagyobb, hatalmasabb, sohasem mutatta magát életre valóbbnak, mint 1848 és 1849-ben, amidőn napról-napra újabb és újabb változó szenvedélyek dúlták bensőjét. Alig maradt e szegény nemzetnek annyi ideje, hogy a márcziusi napok fenséges mámorából kijózanodjék, s már fenyegette a legmagasabb körökből a reakczió, fenyegette már akkor, midőn Bécs utczáin az anarchia dühöngött. Nemsokára felütötte fejét a szerb lázadás, s hiába erőlködtünk, nem birtuk azt leverni. Majd beköszöntött a horvát mozgalom, és olyanná vált, mint a megfenésedett seb az emberi testen: napról-napra jobban elmérgesedett, — mindaddig, míg Jellasich rablótámadásában lázas állapotának legmagasabb hőfokát el nem éri. A kibékülési törekvések hajótörést szenvednek Siófok és Szemes között a Balaton hullámain, és István nádor titkon elhagyja az országot. Jött a pákozdi győzelem; Bécs ostroma s megvétele Windischgrätz által; majd a schwechati szerencsétlen ütközet, és Görgey Arthur feltünése az események szinpadán; Erdélyben a föllázadt oláhság, a határainkon beözönlő ellenség, s végre a magyar kormány menekülése Debreczenbe s Windischgrätz bevonulása Pestre.

Ekkor már elveszettnek hitte a magyar szabadság ügyét mindenki. És ime! a legzordabb tél közepén fellobban a régi hősi szellem, seregeink keresztül törik az ellen-

ség vasövét, mely napról-napra szükebbre szoritá a nemzeti szabadság utolsó menhelyét, — és győzelem lépett fegyvereink nyomába a Dunától egész az erdélyi havasokig s már május 21-én reggeli $^{1}/_{2}$4 órakor Budavár falain leng ujra a nemzeti zászló. Ekkor egy csomó elfecsérelt idő, majd orosz beavatkozás, két hatalmas császár szövetsége a maroknyi magyar ellen, — s végre a világosi fegyverletétel, — mely után elveszett minden, haza, szabadság, — s a magyar megszünvén egy időre magyar lenni, — a hősi eposzra következett az utálatig rút tragédia.

Azt mondjuk el alább, mit tett, mit művelt Kossuth Lajos e nagy napokban.

Amint Kossuth Lajos Pestre ért, rögtön hozzáfogott a pénzügyminiszterium szervezéséhez. Államtitkára Pulszky Ferencz lett, s első osztályfőnök államtitkári ranggal Duschek Ferencz, a későbbi pénzügyminiszter.

Kossuth, testileg teljesen kimerülve a parlamenti küzdelmek által, betegen érkezett az ország fővárosába, pedig itt most költségvetést kellett készítnie, s a közigazgatás költségeit fedezni, holott az állampénztárban nem volt egy garas sem, mert a pénzkészletet mindenhonnan felküldték Bécsbe, ugy hogy az első évnegyedben már több, mint fele hiányzott. De Kossuth ezenkivül kénytelen volt részt venni a minisztertanács hosszadalmas gyülésein is, melyek Budán István nádor elnöklete alatt tartattak; meg azután a sok miniszteri értekezlet Pesten szintén igénybe vette idejét. De az ő csodálatos testi szervezete és alkata megbirta ezt a borzasztó munkát. Néha két órát is alig-alig aludt. Ezt is karos székben hátra dőlve.

Nézzük először is, milyen volt az ország pénzügyeinek állapota akkor, midőn 1848 ápril 11-én az első felelős miniszterium átvette Magyarország kormányzatát.

Kossuth Lajos, midőn hazánk önállóvá vált pénzügyeit átvevé, az összes álladalmi kincstárakban 506,015 frt $24^{1}/_{2}$ krajczárt talált pengő pénzben.[1])

---

[1]) *Lukács Béla:* Az 1848—49-iki magyar pénzügy.

Ezzel a csekély összeggel kezdte meg a független miniszterium működését. Az állami pénztárak függetlenné levén a bécsi kormánytól, ezután már csak a magyar minisztériumtól vették utasitásaikat, s ennélfogva a fölöslegüknek Bécsbe küldése megszünt.

A fent emlitett félmilliónyi összegen kivül, Magyarország egy évi rendes jövedelmét 11.567,748 frtra lehetett tenni. Ez a bevétel azonban rendes és normális viszonyokat feltételezett. Csakhogy az ország állapotát mindennek lehetett inkább nevezni, — de normálisnak nem. Igy tehát a rendes jövedelmek befolyására számitani nem lehetett. A rendes kereset ágai fenakadtak; a kereskedés az általános európai bonyodalmak és forrongások közepette tetemesen csökkent. Ehhez hozzájárult még egyrészt a két éven át tartó rossz termés, másrészt pedig az urbéri jövedelmek megszűnése.

Ily körülmények közt az ország rendes jövedelmeire nem lehetett oly biztosan számitni, mint rendes, békés időkben. De vegyük figyelembe és tekintetbe még azt is, hogy akkor a számadási és közigazgatási év november 1-ével kezdődött, s mikor Kossuth Lajos a pénzügyek vezetését átvette, akkor, 1847 évi november 1-től 1848 április 1-ig már 6.551,480 frt folyt be.

Ez összegből az osztrák miniszterium 1847 novembertől deczemberig kiadott 295,102; deczembertől 1848 évi márczius végéig 5.730,263 frtot.

Az összeg tehát, melyre a magyar kormánynak áprilistól novemberig, vagyis az uj közigazgatási év kezdetéig számolnia lehetett: 5.036,268 frt volt.

Ezen összegből junius végeig befolyt . .	2.540,938	frt.
Ehhez a kincstárban talált készlet	506,015	»
Összesen	3.046,953	frt

volt, melylyel a magyar pénzügyminiszter 1843 junius végeig rendelkezhetett.

De ezekkel a bevételekkel szemben nézzük a kiadásokat 1848 junius végeig.

A kiadások óriási mértékben növekedtek. Az alvidéki lázadás, — mint fennebb is emlitettük, — mind nagyobb és nagyobb dimensiókat öltött, s főleg Kossuth előtt világos volt, hogy a nemzet jogait csak fegyveres erejére támaszkodva védheti meg. De tetemesen szaporodtak a közigazgatási reformok is. A magyar kormány kénytelen volt tovább fizetni a volt kormányok hivatalnokait, ezenkivül uj, eddig nem létezett közigazgatási osztályok állittattak fel, minők a honvédelmi, igazság és külügyi, közlekedési, földmívelési, ipar és kereskedelmi miniszteriumok egészen, a pénz és vallásügyi miniszteriumok pedig részben. De továbbá a nemzetőrség rendezése, közel 12 ezer főnyi honvédsereg kiállitása, a nemzetőrség egy részének mozgósítása, a lázadások elfojtására használt rendes katonaságok zsoldjának felemelése, fegyverek beszerzése, fegyvergyár állítása, ágyútelepek felszerelése, hadigőzösök vásárlása és épittetése, — a lázadások elfojtása, várak élelmezése, a szegedi és drávavonalok összevonása, rendőri, diplomatiai költségek, s a rendkivüli kiadásoknak ezer és ezer más nemei előre nem látott fedezést igényeltek.

És daczára ezen óriási mértékben felszaporodott rendkivüli kiadásoknak, Kossuth nemcsak képes volt fedezni minden kiadást, hanem fedezte ezt a rendes jövedelmekből, a nélkül, hogy kölcsönt vagy előlegezést igénybe vett volna. Kossuth előterjesztései szerint 1848 junius végeig a kiadásokat teljesen fedezte a bevétel, mely, miként fentebb kimutattuk, meghaladta a 3 milliót. Ezt a roppantul emelkedett kiadást a rendes jövedelmekből azonban csak ugy lehetett fedezni, hogy a vidéki pénztárak feleslege nem hagyatott künn az eddigi szokott beszállitási határnapig, hanem szigoruan megköveteltetett a folytonos beszolgáltatás, némely költségek pedig a vidéki pénztárak apródonkint befolydogáló jövedelmeiből fedeztettek. Denique junius végével a pénztárban mint felesleg 519 frt 40 kr készpénz maradt.

Sokkal rosszabb arányban állottak azonban a bevételek a kiadásokhoz az 1848. év második felében.

Az 1848. második félévi költségvetés kiadásai össze-

sen 28.485,507 frtra voltak előirányozva; mely összegbe azonban nem volt bevéve Erdély közigazgatási költsége.

Az 1848-iki második félévi budget következő tételekre oszlott:

A királyi udvar $^{3}/_{4}$ évre . . .	2.166,667	frt.
A nádor udvara és hivatala . .	112,860	»
Ministerelnökség	41,750	»
Külügyi ministerium	49,308	»
Belügyi ministerium	408,720	»
Pénzügyi ministerium	1.449,910	»
Közmunka ministerium	4.412,475	»
Ipar- és kereskedelmi ministerium	318,813	»
Vallás- és közoktatási ministerium	825,414	»
Iparügyi ministerium	404,590	»
Hadügyi ministerium	16.480,000	»
Nemzetőrség	2.175,000	»
Félévi összeg	28.845,507	frt.

Nem mondhatjuk, hogy valami tulságos magasra van csigázva az előirányzat. Azt azonban bátran, nyugodt lelkiismerettel konstatálhatjuk, hogy az egész költségvetésnek ideiglenes és háborús szinezete van.

Lássuk már most a bevételeket:

Közvetlen adó	3.953,631	frt.
Közvetett adó	4.102,000	»
Állami és megürült papi javak jövedelme	553,300	»
Különféle közjövedelmek . . .	275,210	»
A Királyhágón túli jövedelmek .	1.442,589	»
A jövedelem:	10.126,730	frt.
A szükséglet:	28.845,507	»
Hiány:	18.718,777	frt.

A törvényhozás belátta, hogy a pénzügyminiszter rendkivüli viszonyokkal áll szemben, eltekintve az átmeneti állapottól. Ép ezért az adóbehajtásra vonatkozólag oly tágkörü felhatalmazást adott Kossuthnak, a minőt alkotmányos miniszter még alig gyakorolt valahol.

De ezenkivül Kossuth jósszelleme előre látott mindent. A midőn mások békéről predikáltak, ő tudta, hogy harcz lesz, s míg a rövidlátók és kishitüek egyezkedtek kedtek és töprenkedtek, ő készült a harczra és segédeszközökről gondoskodott. Pénzt teremtett első sorban is! Apellált a milliók filléreire, hogy független magyar nemzeti bankot alapíthasson magyar bankjegyek kibocsátására érczalappal. Kossuth egy felhivást tett közzé, s a nemzetet felszólítá adakozásra. »Tegye le filléreit a haza oltárára,« igy kezdődött a felhivás, és pár hó alatt ajándékul 688,571 frt, kölcsönképen pedig 993,424 frt gyült be aranyban és ezüstben.

Az 1848-iki képviselőház, melyen Kossuth Lajos a Pest belvárosi kerületet képviselte, julius 5-én nyilt meg. A király sulyos betegsége miatt nem jöhetvén le személyesen, — a gyülést István főherczeg nyitotta meg. Már a reggeli órákban zeneszóval vonult végig a nemzetőrség Pest és Buda utczáin, melyeken a nép nagy csoportokban verődött össze, főleg akkor, midőn a honatyák a királyi várlakból a képviselők üléstermébe vonultak.

Déli 12 órakor ágyulövés jelezte, hogy a nádor főherczeg elindult a várlakból. A polgárság viharos éljenzéssel fogadta a főherczeget, a merre csak ment. A menet a következő rendben indult: Elől Perczel Mór, az országos rendőrség főnöke lóháton, utána a pesti polgármester kocsin, azután a miniszterek, kiket egy csapat lovas nemzetőr kisért. Ezután jött a nádor, mint a király helytartója 6 lovas aranyozott udvari diszhintón Batthyány miniszterelnök kiséretében; mögöttük egy század vértes és egy lovas nemzetőr csapat. A főherczeget a képviselőház küldöttei fogadták, s a terembe kisérték, hol a képviselők lelkesen megéljénezték. A nádor megnyitotta az országgyülést s felolvastatta a királyi leiratot, valamint azt a királyi rendeletet is, melyben ő korlátlan hatalommal lőn felruházva.

Ezután elmondta a trónbeszédet, melynek befejezte után a miniszterelnök megnyitottnak jelentette ki az országgyülést.

Ezzel kezdetét vette a magyar parlament egyik legfontosabb korszaka. Amint a képviselőház megalakult, a felirati vitának kellett volna következni, de hosszabb vitatkozás támadt a kérdés fölött, vajjon az tárgyaltassék-e előbb, vagy pedig egy, az ország védelmére vonatkozó fontos kérdés tüzessék napi rendre? Kossuth Lajos javaslatára az utóbbi fogadtatott el.

A reá következő napon, julius 11-én, Kossuth Lajos pénzügyminiszter az összes miniszterek és képviselők, nemkülönben nagy számú közönség előtt, mely a karzatokat megtöltötte, — a szószékre lépett, hogy javaslatát a haza megmentésére beterjessze és indokolja. Beszéde hosszu ugyan, de legsikerültebbnek tartjuk a nagy férfiu szónoklatai közül, ép azért közöljük egész terjedelmében:

Uraim! (Felkiáltás: üljön le.) Majd engedelmet kérek, ha kifáradok. — Midőn a szószékre lépek, hogy önöket felhivjam, uraim, mentsék meg a hazát, e percznek nagyszerüsége szoritva hat le keblemre. Ugy érzem magamat, mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót, mely felkiáltja a halottakat, hogy ha vétkesek, vagy gyengék, örök halálba visszasülyedjenek; ha pedig van bennük életerő, örökre ébredjenek. Önöknek, uraim! Isten kezükbe adta a mai határozattal, melyet inditványomra hozandnak, határozni a nemzet élete és halála felett. De épen, mert e percz ily nagyszerű, feltettem magamban, nem folyamodni az ékesszólás fegyveréhez, mert lehetetlen nem hinnem, lehetetlen nem meggyőződve lennem, hogy bármiben különbözzenek is a vélemények e házban, a haza szent szeretete, a haza becsületének, a haza önállásának, a haza szabadságának oly érzete, hogy azért utolsó csepp vérét is kész e ház feláldozni, mindnyájunkkal közös (éljen!) És ahol ezen érzés közös, ott a buzdításnak helye nincs, ott csak a hideg észnek kell az eszközök között választani. Uraim! A haza veszélyben van! E szót elég volna tán száraz hidegen kimondanom, mert hiszen a szabadság napjának felvirradtával lehullott a homály a nemzetről, és önök tudják, miként áll e hon, önök tudják, hogy az országban rendelkezésünkre álló sorkatonaságon kivül közel 12,000 önkénytes honvéd állíttatott ki, önök tudják, hogy a törvényhatóságok fel voltak szólítva a nemzetőrségi seregek mobilisatiójára, miként legyen erő képes védni a

hazát, s megtorolni a bűnt oda lenn a széleken. És e felszólítás a nemzetben visszhangra talált. Ha a nemzet nem érezte volna, hogy veszélyben van, nem talált volna ilyen visszhangra. Ez maga köznemzeti nyilatkozata annak, hogy a veszélynek érzete közös. De én azért mégis ugy gondolom, hogy köteles vagyok önöknek, uraim, nagyobbszerű vonásokban csak, és ez uttal — nem minden apró részleteiben, a haza állapotának némi rajzát előterjeszteni.

Amint a mult országgyűlés szétoszlott, és az első felelős magyar miniszterium hivatalába lépett üres pénztárral, fegyver nélkül, honvéderő nélkül; lehetetlen volt mély fájdalommal nem éreznie a nemzet állapotjának irtózatos elhanyagolását. Én egyike voltam azon számosaknak, kik éveken keresztül figyelmeztették a nemzetet, legyen igazságos a nép iránt, mert késő lészen. Talán még a hazafiúságnak közös érzete és közlelkesedés a késő szó átkának egész sulyát fejünkről elháríthatja; de annyi bizonyos, hogy elkésett a nemzet és a hatalom az igazságban, s ezen elkésés miatt azon percz, melyben először volt igazság a nép iránt, bomlásnak inditott minden létező viszonyokat.

Ily körülmények közt vettük át a kormányzatot, megtámadva árulás, pártütés, reactionalis mozgalmak, és mindazon szenvedélyek által, melyeknek tusáját átkos örökségül hagyta reánk Metternich politicája. Még alig voltunk a kormányban, sőt még össze sem jöttünk mindnyájan, már a leghitelesebb tudósításokat vettük arról, hogy a panszláv izgatások a felvidéket nyilt lázadásba borítni szándékoznak, nem csak, hanem a napot is kitűzték már, mikoron törjön az ki Selmeczen. — Nagyobbszerű vonásokban akarok csak rajzolni; azért itt megállapodom, s csak annyit mondok, hogy a felföld nyugodtan van. De ezen nyugalom nem a biztonság nyugalma, tűz az, mely a hamu alatt lappang. — Az ország közepén, maga a magyar faj között is, melynek életrevalósága amott a Drávavonalnál és az ó-kéri tábor táján oly szívemelő áldozatkészségben nyilatkozik, nehéz volt a népnek hosszas szolgaság után a szabadság eszméjével rögtön megbarátkozni és tájékozni magát annak első viszonyai között, mert nem hiányoztak bujtogatók, kik a népben aggodalmat költöttek, még azon — nem mondom adományok, hanem igazságok iránt is, melyeket a mult országgyűlés nekik adott. — Kilencz hét múlt el azóta és az

ország belseje nyugodt. A magyar faj áldozatra kész, önkényt, nem kényszeritve viszi vérét, életét oda, hová felszólították.

Ámde Horvátország nyilt pártütésben van. Sok évek folytak le azóta, mióta e házában nem egy-két ember figyelmezteté a hatalmat, hogy midőn az illyr bujtogatásokat szitogatja, szitogatja mondom, — s nemcsak elnézi, — oly kígyót táplál kebelében, mely az uralkodó háznak vesztét fogja maga után következtethetni, és most azt gondolák az urak ott lenn, hogy mivel a lázas állapot, melyben Európa van, megingatta a rend minden oszlopát, már most büntetlenűl nyilt pártütésben törhetnek ki. — Én, ha e pártütésre a magyar valamely alapos okot szolgáltatott volna, e perczben is, nem tekintve azt, hogy pártütés van, arra szólítanám fel önöket: legyenek Horvátország iránt igazságosak, s nem fegyverrel, hanem az igazság szent szavával csillapítsák le a lázadást. Így levén lelkesítve, kötelesnek érzem magamat egy futó pillanatot vetni Horvátországnak Magyarország iránti viszonyaira. — Önök előtt tudva van, uraim, hogy a nemzet még azon időben is, midőn különösen kegyelt kiváltságosoknak osztatta csak a maga jogait, Horvátországot minden jogokban részesítette, nem volt a nemzetnek Árpád kora óta egy joga sem, melyet, mióta Horvátország velünk kapcsolatban van, vele e nemzet meg nem osztott volna testvériesen (igaz!) és nemcsak, de midőn megosztott vele minden jogot, adott neki még azon kívül önmaga terhére különös kiváltságokat. Azt látom a históriában, hogy nagy birodalmaknak egyes részei a közös jogból kitagadtatnak, látom, hogy Irland nem mindennel bír, a mivel Anglia, de hogy egy nemzet tömege nagyobb része önmagát tagadja ki jogokból, hogy bizonyos kevesbségnek kedveért ezen nagylelkűségre példát csak Magyarország adott a horvátok irányában. (Igaz!) Tehát hol van a multban azon ok, minélfogva habár a pártütés leverésére fegyvert fogunk is, szivünkben érezni erre ok nincs? Vagy talán a legközelebbi országgyűlés, mely új aerát nyitott e nemzet életében, tett változást a horvátoknak annyira kedvező régi viszonyokon? azt mondom: *nem;* a mely jogokat kivívtunk magunknak, kivívtuk azokat nekik is; a mely szabadság a népnek megadatott, Horvátország népének is megadatott; a mely kármentesítést az itteni nemességnek biztositottunk, — Magyarország maga erszényének rovására, mert a parányi Horvátország nem birná saját

kármentesítését — az övéket is elvállaltuk. Nemzetiségi tekintetből nem jól felfogva bár, s hibásan képzelve, de mégis aggodalmuk volt, s az országgyűlés kimondotta, hogy a horvátoknak közéletükben saját nyelvükkel, saját szabályaik következtében is élni tökéletesen joguk van; s ekként nemzetiségüket nyilt elismeréssel sanctionálta. Municipalis jogaikat pedig nemcsak nem csorbította, sőt nevelte, gyarapította. Van-e magasztosabb jog, mint a képviselők választásáról rendelkezni, kik hivatva legyenek törvényt szabni, szabadságot adni, s megvédeni; és az országgyűlés azt mondotta: Ti, horvát barátaink, magatok rendezzétek, mikép válaszszátok képviselőiteket. Ezáltal municipalis állását és ezen municipalis körben nemzeti önállását Horvátországnak a mult országgyűlés ujabban consolidálta, tehát ha a multban nem volt ok, mely ezen pártütést menthetné, a mult országgyűlés cselekvényei okot reá bizonyosan nem szolgáltattak. Avagy talán a miniszterium? Mi egy lépést tevénk, a miért önöknek felelősek vagyunk; ha sikerült volna e lépéssel lecsillapítani a fellázadt kedélyeket, örömre szolgált volna azt megemlíteni, így azon elismeréssel említem azt, hogy a miniszterium némi részben túlment a törvényen; hanem ment azért, mert lehetetlennek látta el nem fogadni a törvény természetes következményeit.

Ha az országgyűlés elismerte azt, hogy a horvátoknak beldolgaikat saját nyelvükön folytatniok joguk van, a miniszterium a körülmények szerint hivatva érezte magát arra, hogy nemzetiségüknek ezen elismerését a kormánynyal való érintkezésekbe is bevegye, s azért elhatározá, hogy a velük való érintkezésben a diplomaticai magyar nyelv mellett egyszersmind az ő nyelvükön való fordítást is használja. A horvátok a báni hatalomba igen nagy súlyt helyeztek. A mult országgyűlés ezen báni hatalmat nemcsak sértetlenül hagyá, hanem egyszersmind az ország összes kormányzatában való befolyását is biztosította, midőn törvény által meghivta a bánt, hogy vegyen részt az ország közálladalmi tanácsában.

És a miniszterium ennek következtében semmit sem tartott sürgetőbbnek, mint azon bánt, kit igazságnak és szabadságnak ostora alatt leszállott hatalom, léteiének utolsó perczében átok gyanánt tolt nyakunkra, hogy megkisértse, valljon nem lehetne-e a kárhozatos reactió ördögét felidézni? A miniszterium még sem

vonakodott első perczben is a bánt felszólitani, foglalja el székét István kir. helytartó álladalmi tanácsában, és a miniszterekkel értekezzék arról, miképen lehetne Horvátországnak nyugalmát, békéjét, csendét biztositani, mik Horvátország azon igazságos kivánatai, melyeknek teljesítésére, ha ez a ministeriumnak hatalmában van, késznek nyilatkozott, ha pedig nincs, késznek nyilatkozott arra, hogy önök előtt inditványt tegyen, és annak elfogadásához állását kösse. A bán meg nem jelent, makacsul visszautasította a felszólítást, s a törvény helyett pártütésre támaszkodott, melynek élére vetvén magát, most már a magyar koronátóli pronunciált elszakadás terén áll. Nem tagadom én, hogy Horvátországnak vannak részletes sérelmei, melyek megorvosolhatlanok, de azokat nem a ministerium, nem a nemzet okozta; ezen sérelmek hagyomány gyanánt maradtak reánk a mult kormányról, a nemzet pedig azon sérelmeket magáévá tette minden időben, és mindent elkövetett orvoslásukért, épen úgy mint saját sérelmei tárgyában és az bizonyosan egyike volt az okoknak, miért hogy Jellachichot, mint ő felsége által akkor kinevezett volt bánt, felszólították, tegye magát érintkezésbe a miniszteriummal, miszerint a sérelmek megszüntetésére rögtön intézkedhessünk, mert a miniszterium nemcsak felhatalmazva, de kötelesnek is érzi magát arra, hogy a törvényt, ha sértve van, a maga épségébe visszahelyezze; de a bán még annak lehetőségét is elvágta pártütése által, hogy a horvátoknak az 1845-ki tartományi gyűlésből ő felségéhez felterjesztett kivánataikra nézve a ministerium nyilatkozhatott volna. És mégis ezen viszonyok közt is a ministerium semmit el nem mulasztott, mit Horvátország és a határszélek megnyugtatására czélszerünek vélt. A határőrvidékek képviseleti joggal ruháztattak fel a múlt országgyülés által, nyertek tehát oly jogot, melylyel nem birtak soha, mióta határőrvidék. A miniszterium annak valósítására nézve megtette az intézkedéseket, melyek hatalmában állottak, de egyszersmind keresve kereste az alkalmat, mit tehessen azon népségnek megnyugtatására, és br. Hrabovszky főhadi parancsnokot, mint kir. biztost megkérte és felhatalmazta arra, hogy a határőrvidékeknek a föld tulajdonát adja meg, mint meg van adva a magyar földön lakó volt úrbéri jobbágyaknak; felhatalmazta arra, hogy a robotokat, melyek az álladalom irányában ott fennállottak, törülje el; felhatalmazta arra, hogy az iparnak, kereskedésnek, művészetnek űzésére szabad-

ságot adjon, melylyel eddig nem birtak; felhatalmazta arra, hogy a szabad költözködést mindenkép könnyítse; felhatalmazta arra, hogy a szabad communitásoknak nevezett helyeken a rendezett tanácscsal biró községi rendszert polgári alapon s az előljáróknak a nép által szabad választása mellett hozza be; egyszersmind felhivta arra, hogy a nép maga községenként vagy kerületenként válaszszon maga közül embereket, kik ide feljövén, tájékozzák a miniszteriumot, tolmácsolják előtte a népnek ottani kivánságait, miszerint ha volna még valami, mit azonkivül számukra jogszerüen adni lehet, azt a miniszterium nyomban megadhassa. Pártütéssel, lázadással feleltek ezen elcsábított szerencsétlen emberek, úgy hogy azon jótétemények valósítására sem lehetett alkalom, melyeket a miniszterium hetek előtt megadni elhatározott.

Nemzetségükről már szólottam. A hivatalviselést mi illeti: a ministerium mindjárt kezdetben számos egyéneket nevezett ki, minden pártkülönbség nélkül a kapcsolt országokból, sőt a horvát dolgok számára több ministeriumokban különös osztályokat is alakított, melyek a köztünk levő kapocsnak erőszakos megszakítása miatt nincsenek betöltve. Többek közt egyike volt azon vidékek érzékeny sérelmeinek, hogy a tengermelléken, mely Horvátországot a Száváig sóval ellátja, a siciliai sónak behozatala meg nem engedtetik. Fiuménak a régi sérelme volt. Mi megengedtük a siciliai sónak behozatalát, és annak árát tetemesen leszállítottuk. Szóval semmit egyátalában el nem mulasztottunk, mit ottan a kedélyek megnyugtatására, koronánk épségének. s a nemzet szabadságának és jogainak határáig tennünk lehetett. Mi tehát, uraim, a horvát pártütést sem a miniszterium, sem a nemzet részéről legkevesebb ok által is provokáltnak el nem ismerjük. Ámde, ha egy nép kevesli a szabadságot, melylyel bir, — a többinek kivívására fegyvert ragad, kétes játékot űz bár, mert a fegyvernek két éle van, — ezt legalább meg fogni tudom, de mikor azt mondja valamely nép: nekem sok a te szabadságod, nekem nem kell, a mit adtál, hanem megyek görbülni a régi absolutismus jårma felé, ezt én megfogni nem tudom. Pedig a dolog körülbelül így áll, mert úgynevezett petitiójukban, melyet a zágrábi conventiculumból ő felségéhez küldöttek, egyenesen azt kérik, hogy el akarnak Magyarországtól szakadni, nem a végett, hogy önállók és egészen elszakadt független ország legyenek, hanem

hogy magukat az ausztriai miniszteriumnak vessék alá! Ez uraim a hajdani Vendel szerepe, de melyet részünkről terrorismus nem provocált, s hol a fejedelem iránt affectált hűség leple alatt is csak reactionalis ármány lappang. Avagy kérdem én, hűségnek jele-e nem akarni engedelmeskedni az austriai miniszteriumnak, mely parancsait az aula szeszélyeitől veszi, mely annyi erővel sem bir, hogy urát, császárját ősi várában megtudta volna védeni, hogy futni ne legyen kénytelen. (Helyes!) Kérdem én, nem nagyobb hűség-e a magyar koronától függni, azon koronától, mely mint symboluma ezen országnak, azon perczben, midőn a bécsi miniszterium gyáva gyengesége miatt fejedelmünk ősi várát elhagyta, nem él vissza a perczczel arra, hogy elszakitsa a kapcsot, mely közte és az ősi várából kiüzött fejedelem közt fennáll, hanem egy szívvel lélekkel felkérte a királyt, jőjjön közénk, támaszkodjék férfias hűségünkre, mi megvédjük őt a poklok ellen is. (Éljen!) Vagy nagyobb hűség talán azon bécsi miniszteriumtól függni, mely ha volna, mert most nincs, és megkérdeztetnék, ki hát tulajdonkép urad, kitől veszed a parancsokat, császárodtól-e, az aulától-e, a bécsi birodalmi országgyüléstől-e, vagy pedig a frankfurti Reichsverwesertől? E kérdésre nem tudna felelni; ki azt sem tudja, hogy fejedelme alá lesz-e vetve a frankfurti gyülésnek, és be fog-e olvadni Austria a nagy Németországba, vagy pedig a kis Bécs fogja absorbeálni a nagy Németországot. — És ők azt mondják, hogy ők a hűség érzeténél fogva rebellálnak V. Ferdinand ellen (kaczaj). Azonban őszintén megvallom, miként én a szabadság érzetének a tömegekre nézve oly erős hatását hiszem, miszerint lehetetlen, hogy meg ne győződjem, miként maga azon affectált hűség is még affectatióban sem egyéb puszta ürügynél, melylyel más czélok fedeztetnek. A vezérek részéről fedeztetik a reactionalis mozgalom, más részről pedig kapcsolatban van ezen eszme az ausztriai birodalomnak sláv alapra való állításával. — Azt mondják: Bécsbe fogunk követeket küldeni, csinálni fogunk a szláv elemnek többséget, Austria megszünik német birodalom lenni; majd a cseheknél egyik, ide lent pedig más sláv birodalom emelkedik. És kétes játék, majd határoz felette alkalmasint Európa, mert ha mi nem birnánk vele, európai kérdéssé válik; de annyi bizonyos, hogy ezen combinatió, ha húz valamit maga után, az austriai háznak vesztét húzza maga után okvetlenűl. Erről nincs

kétség. Elmondottam, uraim, önök előtt, mit tettünk a horvát nemzet irányában, a megnyugtatásra még egy lépés van, melyet említenem kell. Látjuk, miként, ha István fhg. és kir. helyt. parancsol, és a magas miniszterium rendelkezik, ezen parancsok és rendeletek ellenében a pártütők azt mondják, hogy ők a fejedelem nevében tagadják meg az engedelmességet, mi tehát kötelességünknek tartottuk megkérni a királyt nyiltan, őszintén, — hiszen nincs terrorismus alatt, mert Insbruckban van, hű tyroljai közt, — adja tudtára a népnek, mi hát az ő királyi akarata? A felség nyiltan, őszintén tudtára adta népeinek, a mit vallásosságától, a mit a törvény iránt tartozott kötelességétől várni lehetett. S midőn ő felségének ezen parancsai hozzájok érkeztek, ismét azt mondották rá: Ez sem a király akarata, — a terroristicus magyar miniszterium kényszerítette a királyt oly szóknak mondására, melyeket ő nem értett. Ezt mind tapasztalva, azt gondolánk, hogy meg kell kisérteni, ezen ürügynek elvágni minden alkalmat, azért fordultunk ő felségéhez, hogy miután Jellachich és párthívei nemcsak a hajdan hatalmában volt, most pedig megbukott camarilla körébe tartozóknak titkos szitogatásaira hivatkoznak, hanem még a dynastia némely tagjairól is azt mondják, mintha kedves volna előttük a pártütés, méltóztassék a dynastiának egyik tagját, kit nem gyanusíthatnak, mint István főherczeget aláváló módon gyanusították, hogy segítette megtörni a király hatalmát, Zágrábba küldeni, hogy mondja meg élő szóval a népeknek, miként rágalom az, mit a fejedelemről s a dynasztiáról hiresztelnek, és hogy ő felségének ez az akarata, melyet június 10-ki manifestumában proclamált, melyben Jellachichot minden hivatalától felfüggesztette, a horvátországi pártütést felségsértésnek nyilatkoztatta, s br. Hrabovszkyt megbízta arra, hogy törvényes intézkedéseit ellenökben, ha kell, fegyverrel is vigye keresztül. Ő felsége méltóztatott János főherczeget e tekintetben intermediatióra megbízni; János főherczeg, mint tudva van e ház előtt, időközben az austriai birodalomban császári képviselővé lévén kinevezve, kijelenté, hogy a kiegyenlítésnek megkisérlését szivesen elvállalja; de azt, hogy Horvátországba menjen, ezen körülménynél fogva, lehetetlennek nyilatkoztatta. Mi ő felségének nem késtünk kijelenteni, miképen véleményünk szerint ő fensége sikeres eljárásának induló pontja épen az, hogy Horvátországban a

dynastia oly tagja, minő ő, élő szóval világositsa fel azt, miként a dynastia és a fejedelem koronája ellen intézett horvátországi mozgalmakat valóságos pártütésnek veszi. És kinyilatkoztatjuk azt, miszerint kételkedünk, hogy a kiegyenlitési eljárásnak sikere lehessen, ha ezen kiindulási pont elmellőztetik; de kinyilatkoztattuk másodszor azt is, miképen mi Horvátországnak a magyar korona ellenében oly állását, mintha önálló független hatalom önálló hatalommal alkudnék, el nem ismerjük. Mi Horvátország irányában minden méltányos és igazságos kivánatokra hajolni készek vagyunk, de Jellachichot nem tekinthetjük a magyar királylyal paritativos állásban, a magyar király megbocsáthat, de Jellachich szerepe az engedelmesség (helyes); azért kinyilatkoztatjuk, hogy mi a horvát viszonyok kiegyenlitésében azon úthoz ragaszkodunk, hogy ő fensége méltóztassék maga részéről is közbenjárni, miszerint Horvátországban törvényes tartományi gyűlés tartassék, hol a vélemények tökéletes szabadsággal nyilatkozhassanak; rendezzék el a követválasztást, küldjenek ide képviselőket, azok által terjeszszék elő kivánataikat, melyeket, ha kivánságaik méltányosak és igazságosak lesznek, a magyar nemzet nem késend teljesiteni, mi pedig azoknak teljesitéséhez állásunkat kötjük, és ha más oly kivánságai lesznek a törvényesen tartandó tartományi gyűlésnek, melyeknek törvény, jog, igazság szerinti teljesitésére maga a kormány hatalommal bir, azokat terjeszszék fel a kormánynak, és a kormány irántok nyilatkozni fog. Ő fensége János főherczeg a német birodalom főnökévé neveztetvén, talán épen tegnapelőtt, ha jól tudom a napot, Frankfurtba utazott, néhány nap mulva visszajön, és akkor meg fogjuk látni, valjon az ezen alaponi kiegyenlitéshez remény lehet-e? De a horvátok azon vakmerő kivánságát, hogy ha kiegyenlitésről van szó, Magyarország részéről minden hadi készületek szüntessenek meg, indignatio pectore vetettük vissza magunktól, s kötelességünknek tartottuk kijelenteni, hogy jőjjön bár, a mi jönni fog, a magyar készülni fog, a kormány készül minden erejével s azért hívta össze az országgyülést, hogy annál nagyobb erővel készülhessen. Nem volna tanácsos, de önök kivánni sem fogják, hogy tábláját mutassam elő számszerint azon erőnek, mely az erélyes és a háza hálájára érdemes Csányi országos biztos intézkedése alatt a Dráva partjánál összehúzva van; annyit azonban mondhatok, miként az ott

összevont erőnek tekintélyes voltát eléggé mutatja az, hogy a horvát lázadók, bár régóta sóvárognak a szép magyarföld kenyerére, borára, e perczig Magyarországnak földét megtámadni nem merték; nem is merhettek a nélkül, hogy vissza ne verettek volna, mindamellett, hogy multbóli szerkezetüknél fogva fegyveresen készen voltak, nekünk pedig teremtenünk kellett.

A másik dolog ott lenn a szerblázadás. A mi ennek okait illeti: itt a kutatásban még a dialectica is megszakad. Horvátország, bár koronánkhoz kapcsolt ország, mely a kapcsolatot felségsértés nélkül meg nem támadhatja, de ország mégis. Ellenben a ki Magyarország területén külön országot akar alkotni, az oly lázító, oly pártütő, kinek a statarium kötelével kell csak felelni. (Helyeslés.) Hanem, uraim! A polgárvér ontása még a bűnösök irányában is nagy dolog; azért a kormány tekintetbe vevén azt, hogy ily izgalmas és lázas korban, mint a melyben most vagyunk, az elcsábított tömegeket a polgárháború iszonyaiba borítni nehány nagyravágyó bünös vétkei miatt, oly cselekvés, melyet, ha a hazáról elháríthatunk, megérdemeltük az istennek s az embereknek is helyeslését; e tekintetben sem akartunk semmit kisérlet nélkül hagyni. Azért a mi kivánságok itt fenforognak, ezen kivánságok teljesítésére intézkedtünk. De hiszem, az ország integritásának sérelme nélkül más kivánság fenn nem foroghatott, mint az, hogy ezen vallásuak számára, kikhez a szerbek Magyarországon tartoznak, hivják össze azon congressust, melyet a mult kormány sok esztendőn keresztül össze nem hivott. E részben megtörtént a rendelkezés, de Rajacsics érsek jónak látta Karloviczon népgyűlést tartani, azt a szerb nemzet gyűlésének proclamálni s a szomszéd Szerbiából betolakodott rablócsapatok által a gyülevész tömeget nehány ezerre szaporítva, maguknak nemzeti állást arrogálnak, a Bánátot, Bácskát, Szerémet, Baranyát sajátjuknak declarálták, s patriarkát és vajdát választották. Mi a bonyolódások első jeleire királyi biztosokat küldtünk ki. A szerémi vidékre br. Hrabovszkyt péterváradi főparancsnokot, kit épen ezen, állásnál fogva e czélra legalkalmasabbnak kellett itélnünk, mert parancsnoka azon határőrvidéki ezredeknek, melynek felbujtogatására leginkább remélt támaszkodni a pártütés. A dunáninneni vidékekre kiküldöttük a temesi grófot és főispánt: Csernovits Pétert, egyrészt azért, mert személyessége és érzései iránt a mult idők nyo-

mán bizodalommal viseltetünk, s másrészről azért, mert unokája azon Csernovits Arsennek, kinek nevéhez a szerbek között pietás csatlakozik. A bánáti vidéken pedig Vukovits Sabbás temesi alispán működik. Mig ezeknek működése tartana, mi iparkodtunk seregeinket egybegyűjteni; de seregeket, biztos seregeket Magyarországon, a mostani körülmények közt, hirtelen összeteremteni nem könnyű dolog. Azért úgy gondolom, hogy az országra nézve nagy nyereségnek tekinthető már az is, hogy ezen pártütő lázadást is felfelé terjedésében megállítottuk, s le a szélekre szorítottuk, megóván az országot az elborítástól addig, míg elég erőnk gyűlt össze, mint a sas reájuk ütni s a rablócsapatokat semmivé tenni.

Azon időközben, míg a seregek összevonulnának, Csernovits Péter kir. biztos jónak látta a békéltetés eszközeit megkisérteni s érintkezésbe bocsátkozván a pártütés főnökeivel, oly egyezkedést kötött, mely önök előtt a hirlapokból tudva van, és melynek tartalma az: hogy tíznapi fegyvernyugvás adatik, miszerint azon idő alatt a pártütés vezérei szétoszlatván seregeiket, a törvény iránt való engedelmességre mind maguk visszatérjenek, mind az elcsábított szerencsétlen népet visszatérítsék. Ezen fegyvernyugvás kötésének ideje július 4-kén járt le, s ezen kötést a kir. biztos önfelelősségére tette, különös meghatalmazással erre nem volt felruházva, de ki volt küldve kir. biztosul oly átalános felhatalmazással, hogy a zavart csendet minden szükséges eszközökkel ő állítsa helyre, úgy vélte, hogy azon eszköz a csend helyreállítására alkalmas leszen. E lépés azon lépések sorába tartozik, melyeknek helyeslése vagy kárhoztatása a sikerhez van kötve. Most e perczben tekintélyes erő van ott, egy ügyes, tapasztalt, bátor és vitéz hadvezérnek parancsnoksága alatt. Az eljárási terv általa a helyszinén megállapíttatott, közöltetett a hadügyminiszter úrral, ki azt végkép megállapította. Hogy mikép fogott és mikép kell egy tábornoknak a harczmezején eljárni, úgy gondolom, az ily strategicus tervek nem a nyilvánosság elé valók, (számosan: Igaz!) mert nem akarjuk, nem akarhatjuk visszaidézni azon kort, midőn a magyarországi török táborozás harczainak menetelét a bécsi Hofkriegsrath aluszékony pamlagon intézgette, minek következtében vagy megverettünk, vagy ha meg nem verettünk, csak azért nem verettünk meg, mert volt hadvezér, ki az ütközetről

rendelkező parancsot bontatlanul zsebre tette, és a törököt megverte. (Tetszés.)

Egyet akarok még mondani. Azon hír kezd tegnapelőtt óta terjedni, mintha ujabb fegyvernyugvás köttetett volna a lázadó szerbekkel. Én és az egész miniszterium erről átalában semmit sem tudunk. Nem lehet hinnünk, hogy ha ez való volna, róla tudósítva nem volnánk, de még sem mondhatom azt, hogy nincs; csak annyit mondhatok, hogy róla semmit sem tudunk, s utolsó leveleink is melyek július 6-áról szólnak, egyátalában a fegyvernyugvásról még csak említést sem tettek, s azt gyanítanunk sem engedik, sőt fegyvernyugvás helyett harcz és győzelemnek nézünk minden órán elébe. Hanem van egy, uraim, mi a kebelnek fáj! Fáj az, hogy a pártütés szerte azon vidéken el levén terjedve, imitt-amott egyes specialis szerencsétlenség történik, mint ez történt Torontál-megye szélén Szent-Mihály helységében. Erre csak annyit akarok megjegyezni, hogy ha egyszer egy vidék lázadásban van, én a lázadás elnyomására megbizott emberek részéről a legnagyobb hibának venném, ha minden helységnek szalmafedelét, minden embernek biztosságát külön-külön intézkedés tárgyává tevén, azáltal megoszlatnák az erőt, s az egész lázadásnak elnyomását bizonytalanná tennék. Minden lázadásnak meg van ezen szerencsétlensége. Az elvesztett életet isten nem adja vissza, de a kárt kipótolja azoknak vagyona, kik azt okozták, — hanem azért, mert itt-ott egyes helyek felgyujtattak, nem lehet kivánni, hogy a tábor strategicus tervéből kimozduljon, s ide is, oda is szétdarabolja a seregeket, a háta megett meghagyván a római sánczokba árkolt ellenséget, míg lentebb egy falut véd, fent az ország belsejét a pártütés terjedésével nyitja ki. Én sajnálom, hogy ily szerencsétlenségek történtek, de azt nem lehet kivánni a miniszteriumtól, hogy a sereget oszlassa fel s hogy minden falut külön őrizzen. (Helyeslés.) Itt sem szólok arról, mennyi erőnk, mennyi katonánk van, hanem örömmel csak annyit mondhatok, hogy a haza védelmének készségében reményemen s bizodalmamon túl fel tudott a magyar lelkesülni. Néhány évek előtt borús érzéssel óhajtottam, csak egy pontot adjon az Isten, melyre támaszkodva mondhassam, hogy e nemzet fel tud lelkesülni, és én nem esem kétségbe jövendője felett. Most meghagyta isten érnem

a perczet, a magyar fellelkesült, s én nem esem kétségbe a nemzet jövője felett. (Zajos tetszés és taps.)

A harmadik uraim! Azon viszonyok között, melyek a hazának védállapotba helyezésére intenek, az aldunai tartományok állapotja. Amint minden nemzettől a világon megkövetelem a magyar irányában, hogy beldolgaiba ne avatkozzék, úgy a magyar is kétségtelenül azon tartományok beldolgaiba avatkozni nem akar. Erről tehát nem is szándékom szólani, s csak annyit mondok, hogy a Pruth szélén egy hatalmas orosz sereg áll, mely fordulhat jobbra, fordulhat balra, lehet irányunkban barátságos, lehet ellenséges, de mivel lehet ez, lehet amaz, a nemzetnek készülni kell. (Ugy van!) Eddig még nem lépett be Oláhországba, azonban a minisztérium részéről az orosz követség interpelláltatván, azt felelte: korántsem a török hatalom ellen való barátságtalan indulatból indította oda seregeit, hanem saját tartományai nyugalmának oltalmára. Egyébiránt kinyilatkoztatja, hogy ha Oláh- és Moldvaország kormánya által bejövetelre felszólíttatnék, meg fogja tenni azt, mert arra a drinápolyi békekötés által kötelezve van, de kinyilatkoztatja egyszersmind azt is, hogy a magyar nemzettel szomszédságos jó egyetértésben kíván maradni, és Magyarország irányában semmi ellenséges lépést nem fog tenni mindaddig, míg a magyar nemzet kebelében valamely oly fegyveres csoportozásokat nem tapasztal, melyek ő ellene vannak intézve.

Ez arra vonatkozik, hogy a moldva- és oláhországi viszontagságok következtében némely odavaló egyének átmenekültek Erdélybe. Mi kötelességünknek tartottuk kijelenteni, miként a magyar nemzet vendégszerető készséggel tárja ki karjait minden üldözöttnek, minden menekvőnek; hanem azt nem fogja tűrni, hogy ezek visszaéljenek a vendégszeretettel az ország békéjének háborítására. (Tetszés, helyeslés.) Ez tehát harmadik tényező. A negyedik a bosnyákországi szélek, hol a legujabb tudósitás szerint a bosnyákországi vezér 40—50000-nyi tábort gyüjtött össze a végett, hogy Szerbia nyugtalanságait figyelemmel kisérje, s legyen elég erős a porta érdekében akként föllépni, amint kötelessége. Történt, hogy a bosnyákországi ráják nagyobb számmal fegyveresen költöztek át Horvátországba, adván okul azt, hogy a török hatalom által nyomattak és üldöztettek, tehát mint menek-

vők jöttek át. Nem lehet tagadni, hogy a török administratiónak régi természete szerint némi zsarolások s elnyomások fordulnak elő, de annyit mondhatok, hogy a porta részéről a keresztény ráják irányában valamely ujabb ellenséges lépés nem határoztatott s igy azok átjövetelét annak kell tulajdonitani, hogy csak ürügyül használták fel állitólagos elnyomatásukat, csakhogy a zavarban s rablásban osztozhassanak. Ezen átlépések gátlása a bosnyák vezér készületének második oka, e perczig nincs semmi okunk arról kételkedni, miként a bosnyákországi seraskiernak fellépése irántunk barátságos szint visel. Végre, uraim, meg kell emliteni Ausztria iránt való viszonyunkat. (Halljuk! halljuk!)

Én igazságos akarván lenni, természetesnek találom, hogy a bécsi falakban létező hatalomnak fáj, Magyarország felett nem rendelkezhetni többé. De azért, mert valamely fájdalom természetes, nem minden fájdalom jogszerű, és még kevésbé következik, hogy valamely fájdalom iránti könyörületből egy nemzet a maga jogait megnyirbáltatni hajlandó legyen. (Nagy tetszés és éljenzés!) Igenis, uraim, meg vannak, kétségtelenül megvannak azon mozgalmak, hogy ha egyebet nem, tehát legalább a pénz- és hadügyi tárczát ismét a bécsi miniszterium számára visszaszerezni sikerüljön. Mert hiszen a többi majd elkövetkezik. A kinek keze egy nemzet zsebében s kinek kezében egy nemzet fegyvere van: az ezzel a nemzettel rendelkezik. (Igaz, igaz!) Világos összeköttetésben látszik lenni ezzel a horvát mozgalom is; mert Jellacsics azt nyilatkoztatta, hogy neki nem kell szabadság, hanem az, hogy Magyarország had- és pénzügyi tárczája a bécsi miniszteriumra bizassék. És a legutóbbi perczekben, junius utolsó napjaiban, lehullott a nyilvános titkok fátyola. A bécsi miniszterium jónak látta az ausztriai császár nevében megizenni a magyar királyi miniszteriumnak, hogy ha minden áron meg nem alkuszik a horvátokkal, fel fogja mondani ellenünkben a neutralitást. Mintha mondaná, hogy az ausztriai császár a magyar királynak, azaz maga magának hadat izent. (Kaczaj.) Lehetnek, uraim, a miniszterium iránt ilyen vagy amolyan véleménynyel; hanem azt hiszem, hogy annyi honfiui szives becsülésükre számithatunk, miszerint ne kelljen hosszasan mutogatnom, miként ezen fenyegetésre akként feleltünk, mint a nemzet becsülete megkivánta. (Tapsvihar, átalános helyeslés és hosszantartó éljen.) Hanem épen midőn ezen jegyzék

hozzánk és a mi feleletünk hozzájuk utban volt: ismét jött egy másik, melynek tartalma az, hogy mily rettenetes ember az a magyar pénzügyminiszter, miszerint ő a párütő Jellacsicsnak nem akar pénzt adni. Mert természetes, hogy amint Horvátország nyilt pártütésre lépett, azonnal a zágrábi hadi parancsnokságnak megszüntettem a pénzküldést; s valóban nem érdemelném, hogy szivjam a levegőt, hanem megérdemelném, hogy szembe köpjön a nemzet, ha ellenségének pénzt adtam volna. (Átalános tetszés és zajos helyeslés.) Hanem a bécsi miniszterium másként vélekedett, ő szörnyű gondolatnak s a monarchia felforgatására törekvésnek nézte, hogy azon pártütőnek, ki a magyar király koronáját akarja szétdarabolni, a magyar király pénzügyminisztere nem akar pénzt küldeni. Fogták tehát magukat, s ők küldtek a kedves pártütőnek — mint irák — százezer, de valósággal 150 ezer forintot.

Ezen tett, uraim! nagyszerű boszankodásra, nemzeti haragra ébreszthetné a házat; de ne ébredjenek haragra, uraim! mert ama miniszterium, mely ily politikában kereste tengődését, nincs többé. A bécsi aula elfujta. (Nevetés és általános helyeslés.) S én reménylem, hogy akármely tagokból álljon is össze az uj miniszterium, érezni fogja, hogy ha csak az ausztriai császár iránt, ki egyszersmind magyar király is, a hűség ösvényéről nem akar lelépni, miszerint a pártütők részére álljon ura és császárja ellen, ezen politikát Magyarország irányában nem követheti tovább a nélkül, hogy Magyarországot ne provocálja, a honunkbani pártütőt gyámolitgató Ausztriának lábához dobni megszegett szövetségét, és másokat szerezni, hivebbeket. (Szünni nem akaró éljenzés és taps.) Nincs semmi okom, uraim! neheztelést legkevésbbé is érezni az ausztriai nemzet iránt, neki csak erőt és kalauzt kívánok; mind a kettőnek még eddig hijával volt, amit mondék, az az ausztriai volt miniszteriumot érdeklette, s reménylem, hogy e szó meg fog hallatni Bécsben is, s nem maradand nyom nélkül az uj miniszterium politikájának választásában. Tehát az ausztriai viszonyok itt, amott az aldunai tartományok körülményei, a szerb lázadás, a horvátországi pártütés, a panslavistikus agitátorok, s imitt-amott reactionalis mozgalmacskák is, mikre nézve Pest megyének érdemes alispánja és követe, ha specialitásokra ereszkedni kellene, hivatalos adatokat terjesztene elő, ezek együttvéve képezik a körülmények összegét, minélfogva mondanom kell, hogy

e nemzet magát el nem határozza, hogy élni akar. (Tetszés.) És e veszély között hol és kiben keressük az országnak biztositékát? Külszövetségesekben talán? Nem kicsinylem én a külszövetségek fontosságát, sőt azt vélem, hogy kötelességét mulasztaná a miniszterium, ha e tekintetben is mindent nem tenne, a mit a nemzet biztositása megkiván. Hivatalba lépésünk első perczében mindjárt a miniszterium az angol hatalommal érintkezésbe bocsátkozott, őt felvilágcsitván arról, hogy urunk királyunkkal tökéletesen egy téren állunk, s felvilágositottuk azon érdekekre nézve, melyek köztünk és közte, ha lefelé tekintünk a Dunán, közösek. És az angol hatalom részéről erre oly választ nyerénk, aminőt azon nemzetnek liberális gondolkozásától s egyszersmind a maga érdekeit józanul felfogni tudó politikájától várnunk lehetett. Azonban arról meg lehetünk győződve, hogy az angol ott és annyira és addig fog bennünket pártolni, a mennyiben saját érdekével megegyezőnek találandja.

Második Francziaország! (Halljuk!) Én a franczia nemzet iránt, mint a szabadság személyesitője iránt az ó világban, a legnagyobb rokonszenvvel viseltetem, de nemzetem életét az ő oltalmazásától vagy szövetségétől feltételezve látni nem akarom. Francziaország e perczben egy második 18-iki Brumairet látott. Francziaország a dictaturának küszöbén áll, meglehet, hogy ebből a világ egy második Washingtont, de az is meglehet, hogy egy Napoleont látand támadni, de annyi mindenesetre igaz, hogy tanulság nekünk Francziaország arra, mikép minden láz a szabadság érdekében történik, és hogy egy nemzet, midőn a szabadság kivivására törekedik, legkönnyebben jut a szolgaság jármába azáltal, ha tulhág a kellő korlátokon (Zajos taps és tetszés.) Szomoru eset oly nemzet körében, mint a dicső franczia nemzet, hogy Páris utczáin polgárkéz által 12,000 polgárnak vére ontaték. Isten őrizzen saját keblünknek ily dulásától. — Egyébiránt akármint alakuljanak is a francziaországi viszonyok, legyen azon férfiból kit az isteni gondviselés most ezen nagy és dicső nemzetnek élére állitott, egy második Washington, ki el tudja magától vetni a koronát, vagy egy második Napoleon, ki a népnek szabadságán emelje fel a véres dicsőség templomát, annyi bizonyos, hogy Francziaország messze van. Lengyelország is franczia sympatiára támaszkodott, — a sympathia megvolt, de Legyel-

ország nincs többé. (Tetszés.) A harmadik a német birodalom. Uraim! nyiltan kimondom, miként én érzem annak természetes igazságát, hogy a magyar német hivatva van a szabad magyar nemzettel szoros barátságos viszonyban élni és együtt állani őrt a nyugoti czivilisatio felett. (Zajos tetszés.) Ezen szempontból fogjuk fel a dolgot, midőn teendőink elseje közé számitottuk, hogy amint Németország saját egysége felé a frankfurti gyülés összehivása által lépést tett, azonnal két érdemes hazánkfiát, kik közül egyet (az elnökre mutatva) most a tisztelt ház ezen polczra emelt — Frankfurtba küldöttük, hol ők a magyar nemzet iránt tartozott s e nemzet által meg is érdemelt tekintettel fogadtattak ugyan, de minthogy épen a frankfurti gyülés az alakulás vajudásaiban volt, minthogy még nem jött ki a test a formából, mellyel rezultátumra lehetett volna vinni az érintkezést, s ez csak a Reichsverweser megválasztása után alakulandó miniszteriummal történhetik, egyik kiküldöttünk most is ott van, hogy azon perczben, melyben lesz kivel, hivatalos érintkezésbe bocsátkozzék, szorosabb összeszövése iránt azon barátságnak, melyet köztünk és Németország közt fenállni ohajtunk, de ugy, hogy jogainkból, önállásunkból, nemzeti szabadságunkból senkinek barátságaért és senkinek fenyegetése miatt, egy hajszálnyit se engedjünk. (Nagy taps és harsány helyeslés.)

Tehát mert a veszély nagy, vagyis inkább nagygyá lehető veszély vonul össze hazánk láthatárán, annak elháritására önmagunkban kell az erőt keresnünk mindenek felett. Élni csak azon nemzet fog, melyben magában van életerő, kit nem saját életereje, hanem csak másoknak gyámolitása tartogat, annak nincs jövője. (Tetszés!)

Én, uraim! ezennel egy nagyszerű határozatra hivom fel önöket. (Átalános derültség, harsány: Halljuk!) Felhivom önöket azon határozatra: mondják ki önök azt, hogy azon rendkivüli körülményeket, melyeknél fogva a hongyülés rendkivülileg is összehivatott, méltó tekintetbe vevén a nemzet, de el van határozva: koronájának, szabadságának, önállóságának védelmére a legnagyobb áldozatokat is meghozni és hogy e tekintetben oly alkut, a mely a nemzetnek önállóságát, szabadságát legkevésbbé is sérthetné, senkitől semmi áron el nem fogad, (erélyes felkiáltások: »Ugy van!!«) hanem minden méltányos kivánatokat akárki

irányában is örökké teljesiteni kész. Hogy pedig ezen komoly határozatát valósitsa, miszerint becsületes békét eszközölhessen, ha lehet, vagy győzedelmes harczot vivhasson, ha kell, felhatalmazza a kormányt arra, hogy az ország disponibilis hadseregét 200,000 főre emelhesse, s e végett első perczben 40,000 embert mindjárt kiállithasson, a többit pedig ugy és a szerint, mint a haza oltalmának, a nemzet becsületének szüksége kivánni fogja. (Hosszas köztetszés.) 200,000 embernek kiállitása, fegyverrel való ellátása és évi tartása 42.000,000 frtba, 40,000 emberé pedig 8—10.000,000 frtba kerül. Én, uraim! elő fogom a háznak majd a következő napokban terjeszteni, midőn ezen inditványom elfogadtatván, részletesen lesz tárgyalandó, financziális tervemet, most előre kijelentvén, miként eszemágában sincs a nemzettől kivánni, hogy 42.000,000-nyi adót fizessen, hanem ugy gondolom, hogy annyi adót viseljen, a mennyit elbir, s ha ez a szükséges költségeket nem fedezhetné, hitellel kell a hiányt pótolnunk. Előlegesen is örömömre válik kijelenteni, miként tervem, melyet előterjesztendek, oly adókulcsot foglal magában, melyet azon erdélyi adókulcscsal combinálván, mit Mária Terézia ezelőtt egy századdal megállapitott, az ennél kevesebb, s ha elfogadtatik, s teszen a ház külön intézkedést, hogy a végrehajtás körében sikeretlenül ne enyészszék el a nemzet képviselőinek áldozatkészsége, a nemzet meg fogja azt birni nagy terheltetés nélkül, s meg fogja menteni az országot. De a mennyiben a hadierőnek kiállitására, mely a körülmények szerint szükséges leend, a kivetendett adók elegendők nem lennének: felhatalmazást kérek arra, hogy hitel nyittassék a kormány számára azon határig, melyet a képviselők kiszabandnak; s azon határig, vagy kölcsön vagy papirospénz kibocsájtása vagy más financziális munkálat által segitsen az ország szükségletein. Ezek inditványaim. (Helyeslés.) Uraim! én azon véleményben vagyok, hogy a határozattól, melyet a ház inditványomra hozand, e nemzetnek jövendője függ, nemcsak, hanem nagy részben függ azon módtól is, miszerint a ház e határozatot hozandja. (Ugy van, igaz!!) És ez az egyik ok, uraim, miért nem akartam én e kérdést a válaszfelirat vitatkozásaiba meriteni. Azt hiszem, hogy midőn egy nemzet minden oldalról fenyegettetik, de magában minden fenyegetés visszaverésére akaratot s erőt is érez, akkor a haza megmentésének kérdését semmi kérdéstől

nem szabad felfüggeszteni. (Zaj, tetszés és éljenzés.) Ma mi vagyunk a nemzet miniszterei, holnap mások lehetnek — ez mindegy — miniszterium változhatik, de neked maradnod kell oh hazám! s a nemzetnek erőt kell teremtenie. Azért, minden balmagyarázatok kikerülése végett, egyenesen, ünnepélyesen kinyilatkoztatom, hogy midőn azt kérem: adja meg a képviselőház a 200 ezer főnyi katonát s erre szükséges pénzerőt.... (Itt szónok nem folytathatta tovább beszédét. Nyáry felkelt s az ünnepélyes csendben jobbját esküre emelve, mondá: »Megadjuk!« és a képviselők határtalan lelkesedéssel keltek fel mindnyájan helyeikről s a lelkesedés legzajosabb kitörése közt kiáltották: »Megadjuk!« és felemelvén kezeiket, esküdni látszának, hogy a hazát meg fogják menteni.

A lelkesedés kitörése után nagyszerü csend állott be, a lélekzet is megszüntnek lenni látszék, ekkor a szónok kinek roncsolt testi erejét a lélek mindeddig feltartotta, keresztbe fonta mellén karjait, s könyes szemekkel mélyen hajlott meg a ház előtt, imigy folytatván beszédét):

Uraim! mondani akartam még: ne vegyék e kérést a miniszterium részéről olyannak, mintha maga iránt bizalmat kivánna szavaztatni; kérni akartam még önöket uraim, hogy ha van valahol a hazában egy sajgó kebel, mely orvosklásra, ha van egy kivánság, mely kielégitésre vár: szenvedjen még egy kissé e sajgó kebel; és várjon még egy kissé e kivánság, ne függeszszük fel ezektől azt, hogy a hazát megmentsük (zajosan kitörő helyeslés.) Ezt akartam még kérni, uraim, de önök felállottak mint egy férfiu s én leborulok a nemzet nagysága előtt, s csak azt mondom, annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem döntendik meg. (Óriási lelkesedés és hosszas éljenzés.)

A ház minden tagja ujra felkél, ujra megriadnak balról és jobbról az »elfogadjuk« és »megszavazzuk« hatalmas hangjai. Az elnök erre kijelenti, hogy a pénzügyminiszter inditványára a ház egyértelemmel 200 ezer katonát szavaz, és 42 millió kölcsönre hitelt nyit.

*

Phenomenalis valami volt, ami akkor történt, midőn Kossuth e beszédét befejezte. A ház, mint egy ember kelt fel, s javaslatát minden ellenvetés nélkül egyhangulag e szavakkal fogadta el: »Megadjuk!« A képviselőház minden tagja lázban volt, s kimondhatlan lelkesedés ragadta el az egész országgyülést. Kossuth e jelenetet látva, igy kiáltott fel: »Ily nagylelküség előtt meghajlok! A haza megvan mentve!« Kossuth akkor már testileg annyira ki volt merülve, hogy Perczel Mór karjaira támaszkodva volt csak képes elhagyni a szószéket s helyére menni, ahol a ház elnöke már várta, s megölelte. Az egész ház tapsolt és éljenzett, az elnök pedig kénytelen volt az ülést egy *egész órára* felfüggeszteni, oly izgatottak lettek a beszéd hatása alatt a kedélyek.

E nyilatkozat főleg külföldön keltett nagy feltünést [1]) s a későbbi események fejlődésére annyiban birt nagy horderővel, mert a korona megtagadta szentesítését a képviselőház által megszavazott 200,000 főnyi ujonczállítástól, melyet azonban a honvédelmi bizottmány később egyszerűen elrendelt. Nagyszerű, hatalmas tüntetés volt biz az! de csak tüntetés volt.

Nehány nappal ezután már komolyabb akadályokkal kellett a kormánynak megküzdenie. Ugyanis a válaszfelirati vita alkalmával volt hivatva nyilatkozni arról, hogy mily állást foglal el az olasz forradalommal szemben, mely a külháború jellegét öltötte magára. A magyar nép rokonszenvezett az olasz felkeléssel, hiszen azoknak is szabadság, testvériség, egyenlőség kellett, ép mint a pesti és pozsonyi forradalmároknak. Ki tehet arról, hogy nem lehet mindenütt oly békésen forradalmat csinálni, mint nálunk magyaroknál. Annál szebb volt attól az olasztól, hogy amikor kellett, használni is tudta fegyverét, s azzal vívta ki szabadságát. Ilyen s ehhez hasonló volt az olasz ügygyel szemben a közhangulat, nagyon természetes tehát, hogy a közvélemény ellene volt az olaszok ellen való katonaküldésnek.

---

[1]) *Gelich Richárd:* Magyarország függetlenségi harcza 1848—49-ben. I. köt. 84. l.

Bécsben azonban a pragmatica sanctió szavaira hivatkoztak, s felhívták a kormányt, hogy járuljon hozzá Magyarország nevében a monarchia közös védelméhez. A kormány tudta, hogy a pragmatica sanctió szerint igaza van Bécsnek, s ép ezért elvben megadandónak vélte az olaszországi seregszaporítást, de kijelentette, hogy mindaddig nem enged kivinni az országból katonát, amíg az ország déli részén el nem lesz nyomva a lázadás. Már itt, az alkotmányosság első napjaiban kiderült, mily ferde helyzete van Bécscsel szemben úgy a kormánynak, mint az ország közvéleményének.

Az ország nem akart katonát adni az olasz szabadság leverésére; s a kormány még sem volt abban a helyzetben, hogy nyiltan a közvélemény álláspontjára helyezkedhetett volna, mert utóbbi esetben a nyilt szakadás már ekkor beállott volna a magyar kormány és a bécsi udvar között.

Nagyon természetes, hogy az ellenzék, melynek élén a Madarászok, Nyáry Pál, Perczel Mór és gróf Teleky László állottak, kizsákmányolta a kormánynak ezt a helyzetét, s metsző éles szavakkal támadták meg politikáját. Nyáry Pál kijelentette, hogy a »felirat kell hogy tükre legyen a magyar nemzet függetlenségének, állami önállásának; ez pedig kompromittálva van a ministerium által, mert az bázisát a pragmatica sanctióra alapítja. Helyzetünk sohasem terjedt tovább, minthogy az osztrák császár fején van a magyar korona is. Mi okunk van rá, hogy magunkat Ausztria rabigájába hajtsuk?« Az ellenzék részéről Zákó István adott be egy módosítványt, mely így hangzott: »*Mi minden nemzetekkel békében akarunk élni, a be nem avatkozás elvét akarjuk követni, s így üdvözölve felségedet, az olasz kérdésre is a be nem avatkozás elvét kivánjuk követni.*«

Erre a javaslatra az ellenzék 36 tagja szavazott. Konstatálnunk kell azonban, hogy maguk az ellenzék szónokai is elismerték, miként nagyobb szerencsétlenség nem érhetné az országot, mintha a kormány megbuknék.

Ekkor történt az, hogy Kossuth odakiáltotta az ellenzéknek: »Némuljon el a törpe minoritás!« minek követ-

keztében Perczel Mór, aki rendőrfőnök is volt, rögtön beadta lemondását.

A válaszfelirati vita bebizonyította azt, hogy Kossuth Lajos a kormány valódi vezére, lelke; de kitünt egyúttal az is, hogy most már lehetetlen elkerülni a nyilt összeütközést Bécscsel. Batthyányi Lajos nagyon is érezte ezt, de azért el volt határozva megkisérteni még a lehetetlent is. Felment tehát Bécsbe, hogy találkozzék ott Jellasichcsal, s megbeszélje vele azokat a kérdéseket, melyek a magyarok és horvátok közt levő viszály magvát képezik, s melyekről még bizton tudomása az országban senkinek sem volt. Össze is jött ott a »lovagias« bánnal, s kijelentette előtte, hogy Magyarország békében akar lenni Horvátországgal; ki akarja elégíteni kivánságait, s e tekintetben el megy a méltányosság legvégső határáig. Kérte, adja elő, mi kivánsága van Horvátországnak, és kezdjék meg tárgyalásaikat azon az alapon.

Jellasich erre — el kell ismerni — katonás egyszerűséggel kijelenté: Horvátország első követelése az, hogy a birodalom had- és pénzügyének központosítása maradjon Bécsben, s hogy Magyarország az államadósság egy részét vállalja el. Az apróbb kivánságok még ezek voltak: Mondassék ki a horvát nyelv egyenjogusága a magyarral; és hogy a magyarországi szerbek kivánságai nemzetiségükre és territorialis kormányzatukra nézve elégíttessenek ki.

A tárgyalás folyamán Jellasich még azt mondta, hogy Horvátország legfőbb óhaja a birodalom erejének és tekintélyének visszaállítása, és Horvátország nem nézheti közönyösen, ha Magyarország megtöri a monarchia egységét; mert szerinte, minden törekvés, mely e czélra volna intézve, nem egyéb, mint rebellió.

Erre Batthyány szemére hányta az osztrák ezredesből horvát bánná avangierozott politizáló katonának, hogy miért utasít vissza minden kisérletet, mely a viszálykodás barátságos kiegyenlítésére czéloz?

— Köztünk — felelé Jellasich ekkor már egész nyiltan — nem particularis sérelmek kérdése forog fenn, melyet ki lehetne egyenlíteni. Önök Magyarországot szabad és

független Magyarországnak akarják, én pedig az osztrák birodalom politikai egységére esküdtem, ha ebbe bele nem egyeznek, köztünk csak a kard határozhat.

Erre a magyar ministernök figyelmezteti Jellasichot, hogy Horvátországban pánszláv mozgalom forr, ez pedig nem osztrák birodalmi egyezségre czéloz, mire Jellasich így felelt:

— Nekem önök ellen fanatizmusra van szükségem Erre a pánszláv agitátió eszköznek jó. Csak önök legyenek leverve, a többi az én gondom.

Ezekből a szavakból már Batthyány is belátta világosan, hogy a háború elkerülhetetlen, s hogy készülnie kell a háborúba.

*

Kossuth Lajos már azt régebben látta, hogy készülni kell a háborúra. Ep azért, mintha száz keze lett volna, olyan lázas tevékenységgel dolgozott a haza megmentésén. Ő előre tudta, előre látta — mintha belátott volna a jövendőbe — mindazt, ami következik.

Észre vette jó korán, hogy azóta, mióta az osztrák újra elfoglalta Lombardiát, az áramlat Bécsben nagyot fordult, s az ellenforradalom nyiltan mert mozogni. Bach, a forradalmi szónok, ki őt márczius közepén mint Ausztria szabadítóját üdvözölte, a bécsi birodalmi gyülésen már ekkor a nemzetiségek egyenjoguságát, mint a ministerium egyik lényeges pontját, hangsúlyozta, mely nem ismer el semmiféle nemzeti fensőséget. Kossuth jó eleve értesült bécsi ügynökei által arról, hogy Latour hadügyminister küldött Jellasichnak pénzt és fegyvert, midőn azonban ezt a bécsi ministernél sérelem gyanánt hozta fel, az gúnyosan felelte, csak tévedésből történt az egész dolog.

A belgrádi osztrák konsul nyiltan toborzott legénységet a magyarországi szerbek részére.

Radeczky visszaküldte horvát zászlóaljait a határőrvidékre, hogy erősítsék Jellasich hadát. Erre az volt a felelet, hogy vitézül harczoltak Olaszországban, tehát jutalmul küldték őket haza a családi tűzhelyhez.[1])

---

[1]) *Pulszky Ferencz:* Életem és korom »A forradalom alatt. 117. lap.

Augusztus második felében végre azzal lepték meg az országot, hogy a király visszavonta az István főherczegnek adott teljhatalmat. Mindezekből tehát világosan kitünt, hogy Bécsben megelégelték a magyar alkotmányosdi pünkösdi királyságát és ugy a márcziusi engedményeket, mint az áprilisi törvényeket vissza akarják vonni.

Kossuth tehát mindenek előtt pénzt teremtett, s mondhatni a semmiből. Felszólította a hazafiakat, hogy adakozzanak ezüstöt-aranyat a haza oltárára. Rövid idő alatt az adakozások oly nagy mérvet öltöttek, hogy a »haza oltárára« letett arany és ezüst alapra *egy millió kétszázötvenezer forint erejéig* bocsátott ki *egy forintos* bankókat. Látván továbbá, hogy a fegyverszerződés, melyet a magyar miniszterelnök egy osztrák czéggel kötött, eredményre nem vezet, külföldön vásároltatott fegyvert. Végre egész erélylyel hozzáfogott a honvédség szervezéséhez, ami a legnagyobbszerű eredménynyel sikerült.

És ekkor, a baj, a vész, a chaos idejében mutatta meg Kossuth Lajos, hogy mennyire kimagaslik ő kortársai közül, mennyivel nagyobb valamennyinél, mert hisz egyedül ő képviselte az idők egész jelentőségét.

Az elért eredményekért, a sikerekért is az övé ugy a felelősség, mint a dicsőség. Mert amikor a reakczió minden nemes hazafit ellentállásra késztetett, amikor a bécsi udvar kétszinü játéka forradalomba sodorta a nemzetet, akkor Kossuth Lajos volt a nemzet erkölcsi érzetének megtestesülése, ő volt a nemzet választott vezére.

A magyar nemzet léte, alkotmánya, megszerzett jogai, egyszóval egész jövője mint nemzeté, azon fordult meg: érvényben maradnak-e az 1848-iki törvények? A király ugyan szentesitette azokat, de a bécsi udvar és katonai párt, mint fentebb kimutattuk, nem ismerte el. Izgattak, ármánykodtak, s az udvar szemet hunyt a cselszövényekre, mert azt hitte, hogy visszaszerzi elvesztett absolutisticus hatalmát. Magyarország törvényes függetlenségének elnyomása volt az udvar, a sereg, az osztrák ministerek tetteinek végczélja. Ez ellen ragadott fegyvert a nemzet.

És ennek a nemzeti akaratnak, ennek az elhatározás-

nak volt szószólója Kossuth Lajos, — szószólója volt csak, — de nem kezdeményezője, mert ezt a hazafiság sugta mindenkinek, s a nemzet százados történelmi multja. Köszönettel, örök hálával tartozik a nemzet vezérének, hogy eszközöket teremtett a nemzet elhatározásának keresztül vitelére: Pénzt, fegyvert, sereget! Beigazolt történeti tény, hogy Kossuth Lajos sohasem állott azoknak a békekisérleteknek utjába, melyeket Batthyány, Deák, Eötvös és a többiek Bécscsel megkiséreltek! Ezt ellenei is elismerik. De Kossuth nem bizott abban, hogy e kisérletek eredményre fognak vezetni, s ezért készité elő a nemzetet lázas tevékenységgel a végzetes halálküzdelemre.

Tudjuk, hogy a bécsi kamarilla kezében Jellasich volt az eszköz. Végtelenül önhitt és elbizakodott ember volt az a »lovagias«, bán ő és tisztjei meg voltak győződve, hogy Magyarországot kardcsapás nélkül fogják meghóditani. Erre Jellasich czélzott már akkor, midőn Batthyánynyal való tanácskozása véget érvén, a magyar miniszterelnök e bucsú-szavaira: »Viszontlátásra a Drávánál!« — ezt felelte nagy gúnyosan: »Viszontlátásra a Dunánál!«

De hisz nem csoda, ha el volt ő és tisztikara bizakodva! Tudták jól, hogy azok a tábornokok, kik a magyar ezredeket vezénylik, nem akarnak összeütközni bajtársaikkal. Tudták jól, hogy a magyar ezredek főtisztjei már jó eleve meginditották a mozgalmat, hogy a házában levő magyar katonaságot, főleg a huszárokat, helyezzék át külföldi stácziókba.[1])

Tudták jól, hogy ha összeütközésre kerül a dolog, a régi kamerádok egy része vagy ott hagyja ezredét, s félre vonul, vagy átmegy hozzá,[2]) s azt hitték, hogy Kossuthfegyelmezetlen népfelkelői nem képesek ellentállani a rendes katonaságnak.

---

[1]) *Darmay V.* Cs kir. huszáraink a forradalom kitörésekor. Hazánk és külföld 1868. 106. 120. 181. 195-ik lapok.

[2]) Lukács Sándor jelentése a képviselőháznak 1848. aug. 28-an hogy Csányi István közhuszár Győrött bejelentette, miként a tisztek azt parancsolták, hogy vakra töltsenek, az ellenséget ne támadják sőt álljanak Jellasicshoz.

Jellasich seregének zöme az Olaszországban harczedzett, illetve puskaport szagolt határőrvidéki zászlóaljakból állott. Lovassága hitvány volt és gyenge, mert a horvát nem üli meg a lovat, de számitott, s nem ok nélkül, a Dunántul elszállásolt vasas és vértes ezredekre. Táborkarában voltak Kempen, Welden és Zeisberg régi császári tábornokok, s Theodorovics vezette a rabló, harácsoló basibozuk-fajtáju fegyelmezetlen népfelkelést. Tartalék hadát Roth és Philippovics, szintén császári tábornokok vezényelték; s kivülök még egy fiatal Nugent gróf tört be egy martalócz-csapattal.

Ilyen haddal, — összesen alig ment negyvenezer emberre, — jött be Jellasich Magyarországba, hogy azt meghóditsa, s ujra az osztrák császár vazallus tartományává tegye, mint tette valamikor Basta György Erdélyt. Az első számitása sikerült a horvát bánnak. A magyar tábornokok nem akartak megütközni a horvátokkal.

A magyar sereg vezetőinek gyámoltalansága kormányválságot idézett elö Pesten. Batthyány Lajos, arra a hirre, hogy a horvát bán seregével átlépte a Drávát, september 11-én összehivta a minisztereket s mindannyian beadták lemondásukat. Ezt rögtön be is jelentették a nádornak és a képviselőháznak, s csakis Szemere Bertalan belügyminiszter tartotta meg tárczáját, hogy az uj miniszterek kinevezését ellenjegyezhesse. Ebben a legkritikusabb pillanatban tehát Magyarország alkotmányos kormány nélkül volt.

De egy furcsa körülmény nagyon is hamar észretéritett sok embert! Az uj kormány kinevezéseig ugyan is István nádor akarta a kormány-hatalmat magához ragadni. Ekkor azonban ujra előállott Kossuth Lajos, — és felemelte vetó szavát. Kossuth ugyanis érezte a pillanat végzetes voltát, bizott a nemzet erejében, s nem hitte, hogy a hazába berontott horvát sereg képes lesz valami komoly dolgokat művelni az országban. Kossuth el volt határozva, hogy az erőnek erővel áll ellent.

A nádor hatalmi aspirácziójával szemben azon meggyőződésből indult ki, hogy a hatalom, ha azt a kormány kezéből kiejti, nem szállhat a nádorra, hanem az országi

gyülésre. Az országgyülés szeptember 11-én törvénytelennek jelentette ki a nádor főherczeg leiratát, minthogy az ellenjegyezve nem volt. Ezután egy bizottságot küldött István nádorhoz azzal a kérelemmel, vegye azt vissza, erősitse meg az uj kormány megalakitásáig Szemerét és Kossuthot, s bizzon meg valakit kabinet alakítással. Addig is Kossuth, az országgyülés viharos éljenzése közt visszaült a miniszteri székbe, s megszavaztatta magának a felhatalmazást, hogy a törvényeket, melyek szentesítés végett fel voltak küldve a királyhoz, nevezetesen az ujonczok állítása s az öt forintos bankók kibocsátása iránt, haladéktalanul hajtsa végre; az idegen katonaság pedig tüstént utasíttassék ki az országból. [1])

István nádor erre kijelentette, hogy az országgyülés félreértette szándékát, mely mindig a legalkotmányosabb volt, — de a miniszter-kérdést hallgatással mellőzte. Ép ezért a képviselőház másnap kijelenteni határozta, hogy bizik a főherczegben s reméli, hogy az országot a ház által kijelölt egyénekkel együtt erélyesen fogja igazgatni, s bizbiztosítja a nádort, hogy a nemzet képviselőinek közremunkálására annál inkább számíthat, mivel el van határozva a királyi széket és hazát, kerüljön bármily áldozatba, min-

---

[1]) *Balleydier Alphonse:* Histoire des revolutions de l'Empire d'Autriche, 1848—1849. czimü munkája, mely valódi osztrákhoz méltó rossz akarattal szedi le, — a hol csak teheti, Kossuthról a tisztességet, ezt a jelenetet igy irja le: A 17-ik ülésben, mikor Pázmándy jelentést tett, hogy a nádor hajlandó kezébe venni a kormány gyeplőit, mig a király uj kabinetet nevez ki, — Kossuth, kit pár napig könnyü betegség tartott otthon, szintén megjelent, s mint leköszönt miniszter, a szélső baloldalon foglalt helyet. — Erről az emelkedett helyről megtámadta a leiratot, mely nincs miniszter által ellenjegyezve. Halvány homloka kivörösödik a haragtól; előbb gyenge hangja harsog; az ügyes komédiás a szinpad hősévé lesz, minden szem felé fordul és mindenki csattanós véget vár; és valóban a természet törvényei fölé emelkedve az ügyes néptribun, ki hazája törvényei ellen lázadt, igy kiált: E percztől nem akarok többé beteg lenni, e percztől erős akarok lenni! És kiszámított felháborodástól reszketve, fogta székét és oda csapta az üres miniszteri székek elé! A ház lelkesen megtapsolta ezt az inkább akrobatikus, mintsem

den ármány és árulások daczára megmenteni. A határozatot Kossuth maga vitte fel küldöttségileg a nádorhoz.

És itt látom szükségesnek elmondani azt az érdekes episodot, ami ezekben a septemberi napokban Kossuth és István nádor között lejátszódott.

Egy késő éjjel, — ugy éjfél körül lehetett, István főherczeg magához hivatta Kossuthot. Egyedül volt s nagyon izgatott.

— Bocsásson meg, — mondá Kossuthnak, — hogy ily későn felzavartam. Nem tudok aludni. Nagyon nyugtalan vagyok. Nem kapok hirt Bécsből. Mit tud ön? Miként állanak a dolgok odafenn? Van-e remény?

Kossuth nem mondhatott semmi megnyugtató hirt a főherczegnek.

— Én istenem! szólt István nádor, — mivé lesznek szép reményeink! Hová fog ez vezetni! Mi lesz ebből!?

Mi lesz? felelé Kossuth, lesz harcz a késig és szálljon a már is kiontott s még patakokban omlandó vér azoknak fejére, akik kiontását okozták!

A főherczeg kezeire hajtá arczát, lihegő kebellel az asztalra borult s igy szólt:

---

szónoki fogást, és Kossuth előre nyujtva kezeit, mintha a miniszteri tárczát akarná megragadni, szólt: »E percztől fogva ujra miniszter vagyok!« Kossuth diadala nem sokáig tartott, mert a nádor uj miniszterium alakításával Batthyányt bizta meg. Az uj kabinetben a szabadelvű conservativ irány dominált, a demokratia vezérei kimaradtak, és ujból elfoglalták helyüket a szélső ellenzéken. Kossuth csakhamar észre vette magát: szokása szerint jogtalan eszközhöz folyamodva, a képviselőházat oly határozat hozatalra ragadta, mely a nemzetet a forradalom terére taszítá. E néptribun inditványára elfogadták, hogy egy utolsó küldöttséget menesztenek, nem Schőnbrunba a királyhoz, hanem Bécsbe. — Viszonzásul a demokraticus klubok: nők, férfiak, tanulók és népszónokok, kiktől hemzsegett a főváros, a küldöttségnek nevetséges demonstratiót rendeztek fáklyafénynél, s annak főhőse Kossuth volt. E napon láttunk osztrákokat, kik nemzeti érzületüket lábbal tiporva, virággal koszoruzták Austria legnagyobb ellenségének szobrát; a magyar agitátor képét, a l'hôtel de Francfurt egyik fülkéjébe helyezték, azután térdet hajtottak az árulás e jelvénye előtt, s hazájuk legnagyobb ellenségét ugy imádták, mint valami istent.

— Tehát harcz! Meggondolta ön, hogy a harcz mit helyezhet kilátásba?

— Meggondoltam fenség. Egy oldalon koronát, más oldalon talán vérpadot.

A főherczeg az elborzadás jeleivel tekintett Kossuthra.

— Ne borzadjon fenséged, — mond Kossuth. A vérpad csak nekünk juthat, s mi, ha isten ezt ránk mérte, zugolódás nélkül fogadjuk el a hazáért. Fenségednek csak a korona juthat.

— Csak nem teszi fel ön felőlem, hogy én unokatestvéremet trónjától megfosztani képes lehetnék?

Erre Kossuth hosszasan kifejtette a nádor előtt, hogy az udvaronczok visszaélnek a király lelki-testi állapotával. A magyar loyalis, és most is őrködik a trón biztonsága fölött. De hát mint nemzet élni akar, s nem fog meghalni senki kedvéért. A trón meg fog ürülni, — s ezért ajánlá a főherczegnek: fontolja meg, nem jobb-e, ha ő ül a trónra, mintsem hogy az üresen marad, vagy egy idegen ház sarjadéka ül bele? Ha a főherczeg ezt megteheti, akkor az önvédelmi harcz egész más szint fog ölteni a külhatalmakkal szemben. Mennyire elsimulna utunkból — végzé Kossuth szavait, — minden diplomatiai nehézség, ha fenséged megkoronázása által Európát a monarchicus elv, a minden anarchicus rázkódtatásoktól ment rend, s Európa érdekeinek tiszteletben tartása felől megnyugtathatnók.

A főherczeg végig hallgatta Kossuthot, és ezt kérdé:

— És ön gondolja, hogy ez nem találna ellenvetésre az országgyülésnél, a nemzetnél?

Kossuth mosolyogva igy felelt:

— Fenséges ur, nekem volt szerencsém fenségednek nádorrá választását előbb Pestmegye gyülésén javaslatba, utóbb az országgyülésen inditványba hozni. Hatalmazzon fel engem felséged, bizalmasan reményt nyujtani polgártársaimnak, hogy nem fogja nemzetem ajánlatát visszautasítani, — és én fejemmel állok jót, hogy 24 órával azután, amint a bécsi udvari conspirátió evolutioja ily eseményekre az alkalmat előhozza, az országgyülés oly lelkesedéssel

fogja fenségedet Magyarország királyának üdvözölni, mint aminő lelkesedéssel kiáltotta fel fenséged ősanyjához a »moriamur«-t Nem áltatom magamat azzal, hogy fenséged méltónak tartható egy ily igénytelen embernek, aminő én vagyok, jellemére figyelmet forditani, azért kérem fenségedet, ne vegye e biztosításomat elbizakodott kérdésnek. Én nem vagyok, eléggé hiu, hogy az egykori angol Warwick-ok szerepét negélyezzem. Én semmi sem vagyok, de nem egyszer mutattam meg, hogy számba tudom venni nemzetem üterének lüktetéseit. Midőn fenséged tavaly első körutjából visszatért, én mint az iparegyesület küldöttségének vezére, azon mondattal üdvözöltem fenségedet, »hogy a nemzet behintette fenségednek utjait a szeretetnek virágaivel. »Aminő igazat mondtam akkor, — esküszöm, — oly igazat mondok most is: hogy ha fenséged vissza nem utasítja tanácsomat, örömrivalgás közt fog a magyar nemzet szivéből e kiáltás felhangzani: *Éljen VI. István magyar király!*« És e felkiáltáshoz lelkesült készséggel hozzá teendi azt a másikat is,mely tettekben testesülve meg, Mária Tereziát megmentette, midőn nem volt fejét hova lehajtania.

A főherczeg pár perczig gondolkozott. Azután kezeit éghez emelve, mondá:

— Nem teszem! nem tehetem! Haldokló atyám kezére borulva esküdtem meg, hogy ezt semmi körülmények közt soha tenni nem fogom. Jőjjön, a minek jönni kell, én az eskümet meg nem szegem. Ne szóljunk erről soha többet.[1])

Nem is szóltak a dologról többé egy szót sem, mert mint Kossuth Lajos keserüen megjegyzi, István főherczeg »inkább akart osztrák főherczeg lenni, mint magyar«, hanem e helyett Kossuth a szeptember 12-iki esti ülésen kiemelve a nádor érdemeit, inditványozta, hogy a képviselőház kérje fel őt küldöttségileg, vessen véget ennek a bizonytalan állapotnak és alakítson kormányt.

A ház elfogadta Kossuth indítványát s megválasztotta a küldöttséget. Batthyány Lajos gróf ekkor kijelenté, hogy

---

[1]) *Kossuth Lajos*: Irataim az Emigratióból. II. kötet, 265–269.

ő van megbizva a kormány alakitásával, mit ő a tegnap kijelentett föltétel mellett elfogadott. Erre nagy éljenzés volt, de sokan hangoztatták Kossuth nevét is. Batthyány az ujonnan alakítandó kabinetbe nem akarta bevenni Kossuthot. A régi miniszterek közül csak Eötvös József bárót és Mészáros Lázárt szándékozott megtartani; a többi tárczákat Szentkirályira, Ghyczy Kálmánra, báró Vay Miklósra, gróf Erdődy Sándorra és báró Kemény Dénesre akarta bizni. Az uj miniszterek absolute nem birták a képviselőház bizalmát, s bizony-bizony abba a furcsa helyzetbe jöhetett volna az uj miniszterium, hogy bemutatásakor megbukik, ha a bécsiek nem húzták volna Batthyány lábából ki a szálkát azzal, hogy a felterjesztett miniszteri névsort nem erősitették meg.

Ez a helyzetet még jobban bonyolítá!

Ily zavaros körülmények közt a képviselőház valami mentő eszközt keresett, s egy bizottságot nevezett ki, mely Batthyányt volt hivatva támogatni, s egyuttal a ház és a miniszterelnök közt olyan közvetitő-féle szerepet játszott. Ez a bizottság később kinőtte magát a hires és hatalmas honvédelmi bizottmánynyá. Tagjait szeptember 21-én az ülés vége felé választá meg a ház a következőkben: Kossuth Lajos, Nyáry Pál, Zsembery Imre, Madarász László, és Pállffy János.

Batthyány és István nádor mindent elkövettek, hogy Jellasichcsal a végzetes összeütközést, kikerüljék, de felülről nem támogattak őket, Batthyányi pedig feltételül tűzte ki az uj miniszterium megalakitásánál, hogy Jellasich ne csak visszaparancsoltassék Horvátországba, hanem tényleg menjen is vissza.

A bécsi udvari körök azonban már érett almának nézték a magyar ügyet, mely ölükbe potytyan, ők már nem alkudoztak, de parancsolgatni akartak.

De nagyon csalódtak!

Kossuth ugyanis nem aludt, hanem ép ellenkezőleg Bajza József szerkesztésében napi lapot inditott *Kossuth Hirlapja* czim alatt, ebben naponkint lángszavakkal ösztö-

kélte a nemzetet ellentállásra, olyanokkal, minőket ma már nem hallunk:

Jóslat.

»Jóslatot mondok, hazámfiai! szegény elárult magyarok! Hét év óta sok jóslatot mondék, és szinte borzadok, látván, hogy minden, de minden oly borzasztón hamar teljesedett.

Minden, de minden szavam teljesedett, még az is teljesedett, hogy egy férfiunak irtózatos betegségét megjósolám, kinek emlékezetéhez sok érdem csatlakozik, és kinek szellemi halála mély fájdalommal illeti az emberkebelt.

A mit a birodalomról, a mit a magyar aristocratiáról, amit Horvátországról jósolék, minden, de minden teljesedett, és az is teljesedő félben van, mit a dynastiáról jósolék.

Szinte megborzadok magamtól. Ugy vagyok, mintha nyitva volna szemeim előtt a fátum könyve, s hiába hunyom be előtte szemeimet, a világosság átczikáz lelkemen, mint villám a sötétségen.

És én a kényszerüség ösztönének hódolva, ismét jóslatot mondok.

Hallgassatok meg hazámfiai!

Az örökkévaló Isten nem egyes csodákban, hanem általános törvényekben nyilatkozik.

Isten örök törvénye, hogy aki magát elhagyja, az az Istentől is elhagyatik.

Örök törvény, hogy a ki magán segit, azt az Isten is megsegiti.

Isten törvénye, hogy a hitszegés végeredményében magamagát bünteti meg.

Isten törvénye, hogy aki a hitszegésnek, az igazságtalanságnak szolgál, az igazságnak diadalát késziti elő akaratlanul.

A mindenség ezen öröktörvényeire támaszkodva esküszöm, hogy jóslatom teljesedni fog. És jóslatom ez:

Jellasich beütéséből Magyarországba, Magyarország szabadsága fog következni.

Szegény hitszegően elárult magyar hazánk szent nevére kérlek, higyjetek a jóslatnak; ha hisztek, teljesedni fog.

Miből áll ennek a Jellasichnak hatalma?

Egy kis anyagi erő 50—60—70 ezer ember, pillanatnyilag hatalmasuak látszó, mert a határőrvidéki szerkezetnél fogva mintegy 30-ezer kész fegyverest talált.

De mi van a háta megett? mire támaszkodik? hol van a nemzet, mely az igazság lelkesedésével támogassa őt? mely kipótolja seregének csak azon hiányát is, melyet nem is a szive mélyében sértett magyar engesztelhetlen karja, hanem maga az ut fáradalma, s a mohón hörpölt magyar bor kidönt?

Nincs sehol — sehol.

Egy ilyen sereg csak pusztitani képes. Hóditani, vagy hóditását megtartani nem.

Batu kán százezrekkel szállotta meg hazánkat. — Pusztitott, de kiment.

Az ilyen Jellacsics-féle expeditió legfölebb sáskajárás. A sáskasereg mindig előre nyomul, de mindig fogy, végtére kivesz.

Minél belebb nyomuland Jellacsics az országba, annál biztosabb, hogy egy embere sem látja többé a Száva vizét.

Mi magyarok, csak akarnunk kell, elegen vagyunk, hogy csak kővel is agyonverjük.

Hogy aztán mi történik? arról majd akkor szólunk. A magyar nem érdemelné meg, hogy Isten napvilága reásüssön, ha reggel első és este utolsó gondolata nem volna, az ocsmány hitszegésnek a rut árulásnak eleven emlékezete, melylyel a magyarnak az élők sorábóli kiirtására oly példátlan aláválósággal összeesküdtek.

A magyarnak tehát most csak két teendője van. Egyik: felállani tömegben a haza földét megszállott ellenség agyonnyomására. — A másik: »Emlékezni!«

Ha a magyar e kettőt nem teszi, akkor oly gyáva, nyomorult nép, melynek neve a világ históriájában ugyanazonossá lesz a szégyen s gyalázat névvel; akkor a magyar oly gyáva nyomorult nép, mely megfertőztette ősei szent emlékét, melyre maga az örökkévaló Isten azt fogja mondani: »Bánom, hogy teremtettem!« akkor a magyar oly istentől elátkozott nép, melytől a levegő meg fogja tagadni éltető erejét, melynek kezei alatt a televény buzaföld sivatag homokká fog változni, melynek közelitésekor kiaszik a szomjat enyhitő forrás, ki hontalan bujdosandik a föld hátán, ki hiába kérendi az irgalomtól az alamizsnának száraz

kenyerét, kit alamizsna helyett arczul csapand az idegen faj, mely őt saját hazájában vándor koldussá teendi, kit, mint a gazdátlan ebet, büntetlenül verend agyon bármely gazember, olyanná lesz, mint a bélpoklos, kit minden ember kerül, mint az indus pária, kire az ebeket uszitják. Hiába forduland a vallás malasztjához, neki nem adand az vigasztalást. Isten! kinek teremtési mivét gyáván meggyalázta, nem bocsájtandja meg büneit sem ezen a világon, sem a másikon; a leány, kihez szemeit felemelendi, seprővel hajtandja el a küszöbről, mint a rühös állatot, neje utálattal köpend gyáva szemei közé, s gyermekének első szava az lesz, hogy apját megátkozza.

Borzasztó! borzasztó! de igy lesz. Az átok kérlelhetetlen eskütjével esküszöm a szabadság istenére, e hont vérrel szerzett őseink meggyalázott emlékezetére esküszöm, hogy igy leszen, ha a magyar faj oly gyáva, hogy tömegestül fel nem kel Jellacsics szolga poroszlóit és a szerb rablókat és minden árulót, ki a magyar ellen karját emelni meri, összezuzni, mint zuzza a fergeteg az utjába vetett kötetlen szalmakévét, s ha oly gyáva lesz a magyar faj, hogy szétzuzván ellenségeit, megtudna bocsájtani vagy egy perczig is elfelejteni az árulókat és az árulást.

Nem, nem! ezt a magyar nem teheti! és legyen átkozott, ha megteszi.

Azért mondom én, hogy Jellacsics beütéséből Magyarország szabadsága fog következni.

Először győzni, azután leszámolni. Ez a feladat.

Fegyverre tehát, aki férfiu!

Az asszonyok pedig Veszprém és Fejérvár között ássanak egy irtózatos sírt, melybe vagy a magyar nevet, magyar becsületet, a magyar nemzetet — vagy ellenségeinket eltemessük; s melyen vagy a magyar név szégyenoszlopa álland ily felirással: »*Igy bünteti Isten a gyávaságot,*« vagy álland a szabadság örökzöld fája, melynek lombjai közül Isten szava szóland, mint szólott Mózeshez az égő tüskebokorból: »*A hely, melyen állasz, szent, igy jutalmazom a bátorságot! szabadság, dicsőség, jólét és boldogság a magyarnak!*«

Fegyverre tehát magyar! életedért, becsületedért, hazádért, ősi tüzhelyedért, a földért, mely táplál, melyet véres verejtékkel miveltél, s melyet mint a hitszegők, szabadságod megdöntésének

béreül akarnak a szerbeknek, illyreknek kezére játszani, s téged saját hazádban földönfutóvá tenni, mint tették már a temerini szegény magyarokat.

Fel, fel fegyverre magyar! Aki a törvénynek nem engedelmeskedik, melyre a király is megesküdött, az áruló; aki pedig áruló, azt el kell fogni, s a törvénynek kezébe kell szolgáltatni.

Hazánk mindenünk! a hazát megmenteni első kötelesség! a hazát mentve, magunkat mentjük.

A kinek egy faluban, akinek egy megyében legkisebb hatása van, ragadjon zászlót! ne halljunk más zenét Magyarhon terein, mint Rákóczynak búskomor indulóját, gyüjtsön maga körül 10—20—50—100—1000 embert, ki mennyit tud s vigye Veszprém felé; Veszprém táján gyüljön össze az egész magyar nép, mint összegyülend itélet napján a feltámadott emberiség, s rajta az ellenségre!

Énekeljétek ama szent éneket, melyet ismertek:

»Tartsd meg Isten országunkat
Mi magyar hazánkat;
Rontsd meg ellenségeinket,
Akik üldöznek bennünket.

Fel! fel! fegyverre!! velünk van Isten és az igazság.«

*

Iszonyú! elképzelhetlen, mily hatása volt Kossuth e felhivásának a nemzetre.

Az ifjúság az őrülésig fanatizálva lőn.

Ekkor Kossuth egy második, *az alább közölt czikkben röviden összefoglalva ecseteli a helyzetet márcziustól a válságos pillanatig,* hogy mindenki megérthesse állapotainkat, s főleg Kossuth politikáját.

Egyénisége e czikkben, mint tükörben áll előttünk, jellemzi a pillanat válságát s jellemzi magát Kossuthot csalódásaiban, reményeiben, aggályaiban. Közlöm e czikket már csak azért is, mert nagyobb hűséggel az akkori ese-

ményeket senki sem képes ecsetelni. Ez a czikk visszatükrözi az eseményeket teljes valóságukban.

Lemondásom s a mi utána következett.

Kötelességnek érzem, röviden számot adni polgártársaimnak. A márcziusi napok nem ember míve. Az örökké való Istené. Nekem csak annyi részem volt benne, hogy határozottan megragadám az események fonalát.

Mielőtt Bécsbe menénk, az országgyűlés küldöttei, Batthányi Lajost leendő első magyar ministerelnöknek kiáltám ki a pozsonyi erkélyről a nép ezreinek, s Isten azt mondá: »Amen!«

Úgy lőn!

Egy perczig Bécsben magában oly hatalom állott kezemben, melynek emlékére is borzadok.

Intésemtől függött, mi történjék a bécsi »Burg«-gal.

És én azt mondám az ausztriai háznak: »Hived vagyok, nekem nem kell semmi, én nem ismerek nagyravágyást eddig. Adja meg a király Magyarországnak, mihez ennek régi joga van, a mire tizennégy király megesküdött, és esküjét egy sem tartotta meg, adja meg neki önálló független kormányzatát »und ich werde Ruhe schaffen dem Hause Oesterreich in Wien.«

Úgy lőn.

És mi loyalis magyarok beértük a legszorosabb igazsággal, kevesebbel, mint az igazsággal; midőn *minden* kezünkben volt.

Elég kábák voltunk azt hinni, hálásak lesznek a magyar nemzet iránt! még csak seregeinket sem hivták vissza a külföldről. A pragmatica sanctio iránti gyöngédségből hagytuk künn, támogatni a roskadozó ház oszlopait; benn pedig megszenvedtük az idegen tiszteket, idegen zsoldosokat, s etettük saját kenyerünkkel, fizettük keserves véres verejtékünkkel.

S mi lett belőle? miként hálálták meg? Seregeink vérével győzelmet vivtak ki Olaszországban, s dijul a magyar szabadságot akarják eltiporni. — Az idegen sereget pedig összeesküdtették az őket tápláló hazánk ellen.

Bécsből megjövénk, a mint nevezének, »magyar argonauták«. Kértem a ministerelnököt, hagyjon ki engem minister combinátiójából, gyomromból utálom a hivatalt.

Azt mondták: »Nem lehet«, nélkülem nem alakulhat ministerium; nem meri senki a financz tárczát elvállalni.

Engednem kellett. Meghozám az áldozatot, a legnagyobbat életemben. Ministerré lettem, — s a sok kegymosoly csak úgy özönlött reám a magasból.

S én megborzadtam önmagamtól, midőn a sanctio napján a trónus lépcsőzetéhez kellett állanom. Én mondám magamnak: »Mindenható Isten! Miért mérted reám e pohárt!«

Elkövetkeztek a kezdődő vésznek napjai. Elvem volt: igazság, de az igazság mellett kérlelhetlen szigor a kigyófaj ellen, ahol csak fejét felemeli.

Azt mondták: diplomatizáljunk, ne kisértsük energiával a fatumot. Hiszen lehetetlen, hogy elhagyjanak; lehetetlen, hogy ne támogassanak királyi esküvel szentesített törvény és igazság mellett.

És diplomatizáltunk. És megcsalták szegény hazánkat, rútul, iszonyatosan.

Midőn világos volt, hogy megcsaltak, mondám: »Az idő ugyan veszve van, most tizezer ember kell, hol kétezer elég volt volna«. Azonban bátorság, energia; még veszve nincsen semmi!

És mondák: igen energia, de a »törvényes formák között«, azontúl nem lehet lépni, akármi történjék is.

No mondám: formák miatt elvesz a haza. De biz az csak úgy ment, hogy ha valamely parancsnok elárult, irtuk neki igy híres lőcsei formára: »Herr N. N. soll nicht äussern, miért árulta el az országot?«

Jellasich nem úgy bánt a dologgal, akasztófát állított annak számára, a ki nem akart pártütő lenni, s mikor elég erős volt, azt mondá a péterváradi főhadi kormányzónak, a nálánál öregebb, rendjelekkel rakott, érdem s nem pártütés által emelkedett Feldmarschall-Lieutenant Hrabovszkynak: »Kendet a császár tette ide, én pedig leteszem, menjen kend pokolba!«

És elment — mondván: majd »satisfactiót kér a császártól«, a császár pedig azt mondá: »Mein lieber Jellasich, ön derék, hű, loyalis pártfogóm; biztosítom önt magas császári kegyelmemről.«

És mi mindig »törvényes formákról« és diplomatiáról és Militair-Reglementről és »Aeusserungok«-ról beszélgettünk.

Százszor mondám: »resignálok«; azt felelték: »Az Istenért

ne, szétbomlik a ministerium, soha sem lesz többé magyar financzminister. Én leszek felelős a haza szabadságáért«.

Kinos egy helyzet volt. Öt hónapon át soha egy nyugodt pillanat, soha egy, melyben magammal elégedett lehettem volna.

Időközben a császár megszökött Bécsből. Más nemzet azt mondta volna, a mit a nemzetek mondani szoktak, midőn fejedelmük megszökik.

Mi, mindig hű, mindig loyalis magyarok, kettőztettük hűségünket. A »Márczius« szerkesztője perbe fogatott, mert azt hirlé, hogy István főherczeg ideiglenesen kezébe vevé az országlást.

Könyörögtünk, hogy jöjön a király hű körünkbe, s elég naivak voltunk hinni, hogy megteszi, annyival inkább, mert meg is igérte, miként előtte tizennégy ősei ezerszer megigérték és háromszáz esztendőn át alig töltöttek háromszáz napot Magyarországon.

Ekkor a vezérpolitika az volt: »Budapest nyugodt legyen minden áron, különben a király el nem jő«, és Budapesten e nyugalom végett annyi katona vesztegelt, mennyivel Kiss Ernő kiirtotta volna a szerbeket.

Majd mindinkább világosságra jöttek a reactio ármányai, a katonai parancsnokok részint haboztak, részint nem engedelmeskedtek; a bécsi »Hofkriegsrath« épületének személyzete mindenütt bemártotta kezét a magyarországi katonaság dolgaiba; Jellasich nyiltan revoltált; külföldről a magyar katonát nem adták ide, hermetice elzárták a magyar kormánynyal való közlekedéstől, ha valamely ezrednek Magyarhonba való jövetelét megengedték is, a végrehajtás elmaradt. Maga a király is parancsolt, még sem lett sikere; s azt mondák Bécsből: »Mi mindent megtevénk, de — ez s ez ezredes, ez s ez parancsnok nem engedelmeskedik«.

Általában Ő felsége a király kevés kivétellel, mindaddig míg Olaszországban Radeczky nem győzött, mindig kiadta a törvényes parancsokat, Jellasichot pártütőnek nyilatkoztatta, a hadi főparancsnokságoknak, határőröknek megparancsolta, hogy a magyar hadügyministernek engedelmeskedjenek. Ámde parancsainak ritkán engedelmeskedett valaki, s az ellenséges szellemü főtiszteknél azon maxima uralkodott, hogy nem az a fejedelem akarata, a mit ir, hanem az, a mit »*mások a fejedelem legközelebbi körében mondanak*«.

Igy űzte a camarilla velünk és a király nevével a legrútabb játékot.

János főherczeg nem ment Horvátországba a fejedelem törvényes akaratát tudtul adni a népnek s határőröknek. Jellasich ellenben, kit a király pártütőnek nyilatkoztatott, Bécsben a legnagyobb kitüntetéssel fogadtatott. Bécsből, mint mondták *»tévedésből«* ágyukat, lőszert, puskát, fegyvereket küldtek neki; küldöttek neki pénzt, nehogy a szegény határőrök szükséget szenvedjenek; a közös harminczadi hivataloknak megparancsolták, hogy a magyar jövedelmet Jellasichnak adják ki, nyugtatvány mellett; Fiume védelmére rendelt magyar gránátosokat *»tévedésből«* Radeczkyhez küldték; Dreyhahn alezredest, ki Fehértemplomot oly rútul elárulá, *»tévedésből«* ezredessé tevék; Mayerhoffer, ausztriai consul és tábornok »nehogy polgárvér öntessék«, a határőröket fellázította, s a rabló szerbekkel czimborált, miután először Bécsben, onnan Zágrábban megfordult. Szt.-Tamás körül árulás tette semmivé igazságos reményeinket. A magyar hadügyminister rendeletei ellen minden ember »alázatos remonstrátiókat« tett és senki sem engedelmeskedett; a bécsi ministerium a horvátok részére felmondta a neutralitást ellenük, a birodalmi országgyűlés előtt a fellázadt rabló szerbeket »Waffenbrüdereknek«, az ellenök viselt háborút »természetellenesnek« nevezte, a tót-, oláh-vidékiek Bécsből lázadásra izgattattak, Erdély az unio megtörésére bujtogattatott. Szóval mindenütt pártütés, árulás, lázadás és mindenütt a fejedelem iránti hűség és loyalitás nevében, a törvény ellen.

Ezalatt hűtelen vezéreink bácsi táborunkat, mely jól vezetve elég volt volna a szerbeket akkor kiirtani, két hónapi tétlenségben, szabad ég alatt örökösen nyugtalanított állásban elkinozva, elkedvetlenítették, jobb felét betegségnek adták martalékul, végre csatába vezették; a hadi tanácsban megállapított dispositiókat éjjel megváltoztatták a nélkül, hogy a »változásról« értesítettek volna, s midőn Bakonyi mindezek ellenére már a sánczot meghágta, a győzelem perczében hátrálót fuvattak!

Irtózatos!

Majd ismét Temerin és Járek esett áldozatul, mit a szerb gyújtogatóknak egy kardvágás nélkül feladtak; s visszavonulni nem is próbáltak.

Előbb pedig Földvárt elfoglalák s elfoglalván, visszavonultak,

átadták a szerbeknek s három héten át nézték egy puskalövésnyiről, miként csinálnak ellenünk egy újabb erősséget.

Végre pedig főtisztek s egész seregek — az idegenek közül — nyiltan kijelentették, hogy a határőrök ellen nem fognak küzdeni.

Elvették pénzünket s elárulták törvényünket — és ezt katonai becsületnek keresztelték!

Tényeket mondottam el. Ügyekeztem lelkem s minden tehetségem szerint a vészt ellensúlyozni, de a hadi tárcza nem volt kezemben, én csak szólhattam, tennem nem lehetett, — lemondásomat pedig a legfőbb vésznek mondá mindenki, s én hónapokon át azon kinos helyzetben valék, hogy együtt kellett oly politika felelősségének czimét viselnem, mely vagy nem egyezett az én nézetemmel, vagy későn fogadtatott el, vagy a foganatbavételnél megtörött.

Végre a bajok annyira nőttek, ugyanazon egy fejedelemnek egyik ministeriuma velünk oly ellenséges lábra tette magát, hogy a dolog már tovább így nem maradhatott.

Tisztába kellett elvégre is jönni, akar-e a király magyar koronája épségének, hű magyar nemzete törvényes önállásának s a király által esküvel erősitett törvényeinek megvédésében, minket gyámolitani vagy pedig nem?

Mert ezen irtózatos állapot tovább nem húzható, halasztható, hogy a pártütők, lázadók, de még a rablók is, a fejedelem nevében borítsák lángba, vérbe az országot, irtóháborút viseljenek a magyar faj ellen, a fejedelem közvetlen köréből szőjék Magyarország ellen az összeesküvést, ha a fejedelem a törvény érdekében parancsol valamit, azt a királyi udvarból tegyék semmivé, a pártütők pedig azzal lázítsák a népet, hogy akkor tesz a királynak kedves dolgot, ha a király törvényes rendeleteinek ellene szegül.

Azért hát, mert ezen borzasztó játék tovább nem türhető — a ministerium elvégre belátta, hogy a diplomatizálásnak véget kell vetni, s a király akaratjával tisztába jönni

Felutazott tehát két minister Bécsbe, a királyhoz a törvényes kivánatokkal:

1. Jöjjön le az országba.

2. Összehitta az országgyűlést a végett, hogy a haza védelmére pénzről és katonáról gondoskodjék. Meg van a kész törvény, hát sanctionálja.

3. Ha a magyar katona vérzik érte Olaszországban, tegye, kötelességévé a Magyarhonban levő idegen katonának, hogy engedelmeskedjék a magyar kormánynak és védje a törvényt a pártütés ellen és nyilatkoztassa becstelennek, aki azt nem teszi.

4. Tiltsa meg Jellasichnak, hogy Magyarországot meg merje támadni.

Ha e szó: »Királyi eskü« szent, lehet-e ezeket megtagadni? Azonban mi történt? Ministereink oda voltak tiz napig s komolyan senki szóba sem állott velük.

Hanem időközben ministereink ott lételét teljesen ignorálva. Ő Felsége aláirása alatt kelt kézirat kiséretében a bécsi ministerium az ismeretes emlékiratot küldte le Budára, mely emlékiratnál nagyobb politikai bünt nem mutathat a história.

Hazánk vérben, lángban van a király nevének bitorlása mellett izgatott pártolás által, mi arra kérjük a királyt, segitsen minket királyi tekintélyével a hazát, a királyi széket s a törvényt megvédeni; s nekünk egy emlékirattal felelnek, melynek tartalma: »A törvény, melyre a király megesküdött, semmit sem ér, Magyarország szünjék meg önálló ország lenni, s a német ministerium által Bécsből kormányoztassék, miszerint pénzünkről jövendőben se számoljanak, mint ekkorig nem számoltak; magyar vitézeink tovább is a népek szabadságának elnyomására fordíttassanak, mint ekkorig fordíttattak; minket pedig idegen zsoldosok tartsanak igában, mint eddig tartottak; és legyünk továbbra is egy gyarmattartomány, szükségre, nyomorúságra kárhoztatva, mint eddig valánk.

Ez volt a felelet igazságos kivánatunkra; ez volt a hála hűségünkért; ez volt a köszönet a dynastiához való ragaszkodásunkért.

De még ez nem volt elég; ministeriumunk küldöttei ott vesztegeltek Bécsben eredmény nélkül. Velök e dologról nem is szóltak. Az országgyűlés látván a camarilla taktikáját, miszerint halogatással akarja hazánkat elveszteni, küldöttséget menesztett Bécsbe, a ministerium kivánatainak teljesedését a nemzet nevében követelni.

És minő választ kapott?

Azt, hogy Ő felsége beteg, tehát nem jöhet az országba. A törvények sanctionálásáról majd gondoskodni fog, s ha volna is ellenök észrevétele, senki arra ne magyarázza, mintha a törvé-

nyeket nem akarná megtartani; a többi kivánságok iránt pedig részint már intézkedet, részint pedig majd a ministeriuma utján kiadandja határozatait.

Szóval a küldöttség is egészen hiába járt, de mégis .... nem járt hiába, mert magával hozá ujság gyanánt Ő felségének neve alatt kelt egy kéziratát, melyben őt, ki a törvény ellen fellázadt, ki Ő felsége törvényes rendeleteinek ellene szegült, kit Ő felsége pártütőnek nyilatkoztatott, — most minden ministeri ellenjegyzés nélkül, tehát a törvény ellenére hivatalaiba, melyekről *gyanusítások alapján* függesztetett fel, visszahelyezi, őt eddigi eljárásáért (t. i. hogy a törvény és törvényes kormány ellen fellázadt), megdicséri, s azon várakozását jelenti ki, hogy tovább is az összes *birodalom érdekében* oly hű, loyális ember lesz, mint eddig volt.

Valóban ily rettenetes dolgok csak onnan magyarázhatók, hogy a király mint maga is mondja beteg; — de már az csakugyan türhetetlen állapot, hogy a király betegségével a titkos camarilla, a nem felelős udvari tanácsadók annyira visszaéljenek, hogy szegény hazánknak szabadságát, alkotmányát, nemzeti lételét semmivé tegyék; s a király és törvény elleni pártütésre a beteg királynak mintegy helyeslését függeszszék rá.

Az ország ekként ellevén árulva, a királytól, kinek ministerei valánk, elgyengült egészsége miatt így ellévén hagyatva, s a pártütés ellenünk a királyi név által gyámolítva, a ministeriumnak természetesesen resignálni kellett.

István nádor már a lemondást elfogadta, de ministerelnököt mindjárt nem nevezett, az ország tehát felelős kormány nélkül nélkül volt.

Azon ponton állottunk, hogy a mire a bécsi cselszövények müködtek, a mi végett Jellasich feláradt, t. i. hogy ne legyen magyar ministerium, csakugyan teljesedni fog, s visszaesünk a bécsi kamarilla járma alá.

Ezt nem engedhettük. A képviselőház kötelezte a lelépett miniszteriumot, folytassa hivatalát addig, mig más miniszterium alakittatik; — a többiek nem akarták, én és Szemere kötelességünknek véltük megtenni, s a ház osztatlan bizalommal kiséré cselekvésünket. melyet arra használtunk, hogy letegyük a magyar hadseregnek alapját, és pénzerőt biztositsunk az ország védelmére.

Fent nagyon haragudtak, de mi azt mondtuk: itt az országban miniszteri ellenjegyzés nélkül senki sem parancsolhat, tessék miniszterelnököt nevezni annak kezeibe leteszszük a hatalmat, de másnak nem.

Használt mi tehetetlenné tettük magunkat, de a miniszter kormányformát és vele Magyarország önállását megmentettük.

Gróf Battyányi Lajos miniszterelnökké neveztetvén, uj miniszterium alakitásával bizatott meg.

Egyszersmind megérkezett a hir, hogy a pártütő Jellasich beütött az országba.

Batthányi a miniszterium alakitására feltétlenül kötötte, *hogy ezen* pártütőt Ö felsége az országból kiparancsolja.

Három napig vártunk a válaszra. Ezalatt érkezett hire Teleky Ádám borzasztó árulásának. Ezalatt szólitott fel a nádor, hogy mint az ország főkapitánya, nádori kötelessége szerint menjen személyesen védeni az országot. Mit ő teljesitett is.

Végre elérkezett a király válasza. Batthányi miniszterelnök elfogadtatott, de a pártütőnek az országból való kiparancsolása iránt Ö felsége azt mondá, hadd lássa először, minő egyéneket teend Batthánnyi javaslatba miniszterekké, s neheztelőleg szólt, — miért toborzunk katonáért s miért bocsátunk ki papirospénzt!

Értsétek meg jól hazámfiai!

A beteg király nevében adatik tudtunkra, hogy, az valjon Ö felsége kiparancsolja-e a vétkes pártütőt, ki hazánkat jogtalanul megtámadta, s Budának elfoglalásával fenyegetődzék, attól függ Péter vagy Pál lesz-e ministeri candidátus?

S a beteg király nevében rosszalják, hogy védeni akarjuk az országot, védeni s királyi széket, a pártütés ellen, melylyel udvari cselszövény hazánkat megszállotta.

Tehát sanctió nélkül szabad volt pártot ütni, de mi védelem nélkül görbüljünk meg a járom alá! s adjuk fel hazánkat gyáván, hűtlenül!

Irtóztató! minő játékot űznek a beteg király esküjével.

Sokan rosszalják talán, hogy ezen elválasztó perczben azon bizalomnál fogva, mely a legközelebbi napokban csekély személyem iránt nyilvánult, nem ragadtam kezeimbe a hatalom gyeplőjét a haza megmentésére.

Nem — hazámfiai — én azt nem tevém, sőt minden örömmel oda dolgoztam, hogy gróf Battyányit reá birjuk, alakitson miniszteriumot, még pedig akként alakitva: hogy én, minden oly név mellőzve legyen mely ürügyül szolgálhatna a királyi helybehagyást megtagadni.

Istenemre esküszöm, csak igy lehetett a haza megmentésére időt nyerni.

Elmondom röviden okaimat. A nemzet elébe vetett kelepcze nagyon is világos volt.

Bármily borzasztó tömege nehezedett is hazánkra az árulásnak, — mégis van a jogban s igazságban annyi erő, hogy nem mernék a beteg király nevében Jellasichnak az országba való beütést világosan megparancsolni; nem mernék a hatalmaságot a törvény iránti engedetlenségre világosan utasitani.

Ámde most azt gondolák: Batthányi feltétele nem levén elfogadva, ő le fog mondani az elnökségről, uj elnököt nem lehet rögtön nevezni, mert a beteg király Bécsben van, a nádor táborba ment, kormány nélkül azonban az ország egy perczig sem lehet, azt hitték tehát, hogy a sok hitszegés által méltán felingerlett országgyülés ragadja kezébe a végrehajtó hatalmat, s vagy dictaturát ugy provisorius kormányt állitand.

És akkor készen van az árulás által annyira ohajtott ürügy, — a beteg király nevében azt mondani: »imhol Kossuth, Nyáry vagy nem tudom ki — kezükbe ragadták jogtalanul a kormányt, kivetkőztették a nádort törvényes hatóságából, kivették a király kezéből a kormány nevezési jogot, most tehát már a király parancsolja, hogy Jellasich nyomuljon előre Budáig, üzze el a király jogait bitorló kormányt, s helyezze be ez és ez minisztereket, kik között pénz és hadügyi, kereskedési s külügyi miniszterek nem lettek volna, a többiek pedig azon vétkes camarillának tagjai voltak volna, mely hónapok óta ármánykodik hazánk szabadsága ellen, s kész vért ontani, az országot lángba boritani, királyi széket a hitszegés utján veszélyben dönteni, csakhogy elveszett hatalmát minden áron visszakeritse.

Ehez járul még, hogy a nádor a helyett, hogy most az ország védelmébe vezérkedik, itt hagyta volna az országot, s jöttek volna parancsok királyi névvel, hogy a katonaság ne merjen a provisorius kormánynak engedelmeskedni, Jellasich ellen ne mer-

jen senki harczolni, ne merjen senki önkéntesnek beállani, ne a magyar banknótát elfogadni, szóval keresve lettek az ürügyök, hogy az ország védelmi ereje elzsibbasztatván, a szegény magyar nemzet, védtelenül semmisüljön meg, s kitöröltessék a nemzetek soraiból.

S most itéljen minden igaz hazafi.

Nem követtem volna-e el a hazát veszélyeztető bünt, ha az irántam nyilatkozó bizalom által elszédittetve, s engedve azon méltó indignationak, mely minden igaz magyar kebelt elfoglal, megadtam volna az árulásnak azon ürügyöt, melyre oly régen hiába várakozik.

Nem, és azt mondom, ha van egy mákszemnyi érdem életemben, ha van, a miért hazámfiai szives hajlandóságát megérdemlem, az által érdemeltem meg, hogy ezt nem tevém.

A képviselőház pedig, mert egyhangu nyilatkozatával Batthányit miniszterium alakitására reábirta, s Batthányi, hogy azt elvállalta, a nemzet köszönetére érdemes.

Most csak az minden hazafi teendője, hogy készüljünk a védelemre addig, mig a bajjal tartogatott törvényességi formák megbuktatására az ármány és árulás ujabb ürügyöt nem talál.

Keresend és találand kétségtelenül, mint a farkas Aesopus meséjében a bárány ellen talált. De már csak holnap is készültebbek leszünk, mint tegnap valánk, s a farkas nem bárányokra fog bennünk találni.

Gondolkozzatok, lelkesüljetek, s fegyverre, fegyverre!! az elárult hon védelmében, a hazánkat megszállott ellenség ellen. Őt megbuktatva, megbuktatjuk a gyalázatos camarillát, s a szegény beteg király s a szegény elárult hon mentve lenne.

Kossuth Lajos.

Lángszavak voltak ezek, olyan lángszavak, melyekkel Kossuth Lajos felkorbácsolta a nemzetet. És hogy a szó nem maradt szó, azokból látható, miként szeptember 24-én Kossuth bejelentette a képviselőháznak, hogy pár óra mulva utra kél, s a nagy magyar városok népét fekelésre serkenti. Hogy nem járt hiába, abból látható, miként pár nap alatt a nagy magyar alföldi városok nehányából, főleg Kőrös, Kecskemét és Czeglédből 12,000 embert toborzott össze.

Hogy Kossuth akkor a nemzet valódi lelke volt, azt elismeri egyik legnagyobb politikai ellensége, aki munkájában egy helyen[1]) azt mondja, hogy »ő is, mint Mazzini, hazája romlásához füzte nevét,« és »ha a hagyomány nem csal, Kossuth bölcsője Attila sirjának közelében ringott. Az Isten ostorának hamvaiból kiillanó párák mentek-e át ennek az élő embernek szervezetébe, ki vértengeren át, hullák fölött jutott a diktátori székbe«. És ugyanez az iró elismeri, hogy mikor a főváros védelméről volt szó, akkor Kossuth mindenhol jelen volt, s mintegy megsokszorozva látszott lenni[2]) reggel az eröditményeken dolgozik; este az országgyülésen hangzik fel szava; *lelkesedése átszáll minden szivbe:* »Testvérek! kiáltja 25-én (a dátum hibás, 24-e a valódi) én eltávozom Pestről, felkelésre szólitom a magyar népet, hogy az ellenségre támadjon; Isten veletek, testvérek, a viszontlátásra!« távozik, — folytatja az ellenséges szerző, — és három nap alatt beváltja szavát. Csak Czegléd, Szolnok, Nagyvárad és Debreczen egész hadsereget állitott; szavára, melyet a hazaszeretettel álczázott becsvágy inspirál, legiók teremnek elő. Ugy is volt! Kossuth szeptember 27-én pár órára Pestre érkezett, — azután ujra utra kelt, s teremté elő a honvédek legióit a földből. Ugyanezt constatálja nagy művében az Egyesült Államok bécsi követe: Williám H. Stiles is.[3])

Ebben az időtájban kezdte meg tényleg működését a honvédelmi bizottmány is, mely a képviselőház által teljhatalommal lőn felruházva, s főleg azzal megbizva, hogy a minister távollétében *az ország védelmét és minden védelmi pontjait az alkotmány iránti hüségnek biztositsa.*

A honvédelmi bizottmánynak jutott a szomoru szerep, Lamberg gróf teljhatalmu császári biztos meggyilkolása után a főváros népét csend, rend, béke és nyugalomra inteni. Ettől a percztől kezdve azonban Kossuth Lajosnak,

---

[1]) *Balleydier Alphonse:* Histoire des revolutions de l'Empire d'Autriche, anneés 1848 et 1849. 1853-iki kiadás XLIX. oldal.

[2]) Ugyanott 249-ik lap.

[3]) *William H. Stiles:* Revolution in Hungary. Vol. II. 81. lap.

mint a honvédelmi bizottmány elnökének kezében volt összpontositva minden hatalom.

A honvédelmi bizottmány alakitására vonatkozó alábbi határozatot október 8-án hozta a képviselőház:

»A honvédelmi bizottmány elnöke Kossuth Lajos.

Mig az országnak törvényes kormánya nem lesz, a honvédelmi bizottmány mindazon hatalommal felruháztatik, melylyel az országgyülés bir; és végre:

A bizottmány egyes tagjainak teendőit az elnök jelöli ki.«

Ezuttal, az először választott hat taghoz az alsó házból még Szemere Bertalan, Mészáros Lázár, és ifju Pázmándy Dénes választattak; a felsőház pedig szintén négy tagot választott, nevezetesen: br. Perényi Zsigmondot, gr. Eszterházy Mihályt, br. Jósika Miklóst és idősb Pázmándy Dénest. Kossuth távollétében Nyáry Pál volt az elnök.

Már novemberben a képviselőháznak még a mérsékeltebb része is belátta, hogy az udvarral lehetetlen a kiegyezés. De már jóval előbb, — közvetlen a honvédelmi bizottmány kiegészitése után — kezdte Kossuth forcierozni azt, hogy a szorongatott bécsieknek hadsereggel kell segitségükre sietni. A képviselőház Kossuth ez inditványát nem fogadta el, s ezáltal Schwechát a magyar sereg, nem! a magyar szabadságügy fordulópontjává vált. Forradalmi időben azon tanakodni, hogy szabad-e sereggel átmenni Ausztriába vagy sem? igazán nevetséges, mondhatni táblabirói észjárásra mutatott.

És ennek a czopfnak a végére egy csillogó, fényes golyócska volt kötve, — melynek az a sajátsága van, hogy a legtöbb együgyü és kevéssé felvilágosult ember eszét és szemét elvakitja, — s az nem egyéb, mint a *loyalitás*. A magyar szabadságharcz élén álló férfiak nagy többsége a loyalitás hatása alatt állottak! Elég bátrak voltak arra, hogy mint a magyar király alattvalói, királyuk rendeleteit törvénytelennek jelentették ki, — de már annyira bátrak még sem voltak, hogy a »*császár és király*« hatalmával szembe mertek volna szállni. Az opportunismus felül-

kerekedett bennök, s nem merték átlépni az osztrák szomszéd határát, nehogy az ausztriai császár jogkörét megsértsék.

Nevetséges vitatkozásba keveredtek! Nem voltak képesek megállapitani, semleges terület-e Ausztria vagy sem, s van-e joga a magyar hadseregnak oda benyomulni? Pedig ez nem csak vita, hanem kérdés tárgyát sem képezhette! Hisz a magyar alkotmányos jogokat és szabadságot védő urak előtt váltig ott volt a legközvetlenebb példa: Ha semleges terület Ausztria, akkor Jellasich horvátjainak sem lett volna szabad oda benyomulni; de miután az osztrákok a horvátokkal nem bántak ugy el, mint akik semleges területet sértettek, tehát a magyaroknak sem lehetett okuk a semlegesség megsértésétől félni.

A szabadságharcz élén álló férfiaknak azonban a corpus juris és a pragmatica sanctió holt betűihez való ragaszkodás a főjellemvonásuk. Ettől nem birtak czivilisalódni még akkor sem, midőn a közvélemény nem mesterségesen, hivatalos eszközökkel »csinálódott« hanem azt a nemzet közvéleménye erőszakolta ki. A midőn a képviselőház Kossuth inditványát a Bécsnek küldendő segély ügyében nem fogadta el, ő rögtön a felvidéki táborba indult; s a habozó és az osztrákokkal egy szegre huzó Móga helyett Görgei Arthurt tette meg fővezérnek.

Görgei Arthur a szabadságharczban Kossuth után a legkiválóbb szerepet játszotta. Lehetetlen életrajzi adatait nem közölnöm. Megpróbálom dióhéjba szorítva az alábbiakban:

Görgői és toporczi *Görgei* Arthur 1818-ban született Toporczon, Szepes megyében. 1832-ben lépett mint hadapród az egyik sorezredbe. Majd a tullni utásziskolába került. 1837-ben mint alhadnagy lépett a magyar nemes testőrségbe, — s 1842-ben főhadnagy lett a 12-ik huszárezredben. Ezredesével összeveszvén, quietált, s kilépett az osztrák hadsereg kötelékéből. Ekkor Prágába ment, s ott vegyészettel foglalkozott. A bécsi vagy prágai tudományos akadémián felolvasást is tartott ez időben: *„a Kókuszdió illó részeiről.“* Itt megnősült s előbb Bécsbe, majd a Szepességre vonult, ahol nagynénje jószágán kezdett

gazdálkodni, de csak rövid ideig maradt Szepesmegyébe, honnan Pestre ment. Előbb mint czivil keresett foglalkozást, és találmányokra adta fejét. Mint feltaláló, gróf Széchényi Istvánt kereste fel abban az időben, amikor a »nagy gróf« miniszterkedését megkezdette. Beszélt-e vele vagy sem, nincs tudva; de az igen, hogy a miniszter helyett államtitkára Kovács Lajos fogadta a »fiatal embert«, aki »elmondá neki jövetele czélját, s egy röpiratot mutatott *»a vasut kocsikerekeit illető változásokra nézve«*.[1]) Görgei találmányát nem értékesíthetvén beállott honvédnek, s a győri 5-ik honvédzászlóaljban lőn százados. Azonban csakhamar, mint őrnagyot, Szolnokban találjuk.[2]) Majd Csepelen parancsnokol, s Roth és Philippovics elfogatása után főparancsnokával Perczel Mórral veszett össze, a ki kicsi hija, hogy főbe nem lövette. Ekközben felakasztatja Lórén gróf Zichy Jenőt, s ezzel neve hirtelen népszerű lesz az országban, s Kossuth első találkozásuk alkalmával megbizza, menjen Moga tábornok mellé, s tartsa szemmel, *kémlelje ki* nem-e áruló?[3]) Kossuth el van általa ragadtatva, mert Görgei határozottan kijelenti, hogy a katona nem kérdez, nem okoskodik, nem politizál, hanem teljesíti azt, amit neki parancsolnak. Nem csoda, ha amikor Moga helyett fővezért keresett a polgári kormányzat, s *Görgei a hadi tanácsban felállván, ajánlkozott a fővezéri állásra*, Kossuth a fiatal ezredes ajánlatát szives örömmel fogadta; mert határozott jellemü, puritán erkölcsü jó magyar hazafinak tartotta. Görgei azonban nem az volt, akinek magát mutatta, akinek magát simulálta mindaddig, mig egy hadsereg vezénylete nem volt kezében. Amikor már a feldunai hadsereget vezényelte, akkor rögtön politizálgatni kezdett, sőt diplomatice müködött, s ekkor már nem tartotta szem előtt azt a mondását, amivel Kossuth bizalmát

---

[1]) *Kovács Lajos:* A békepárt a forradalom alatt. 94—95. lapok.

[2]) *Görgei Arthur:* Mein Leben und Wirken in Ungarn I. köt. 2. lap.

[3]) *Görgei Athur:* Mein Leben und Wirken in Ung. I. köt. 46. lap.

megnyerte: »a katona csak engedelmeskedik. Megharagszik, és pedig minden ok nélkül Kossuthra; kiadja hires váczi kiáltványát; Windischgrätzzel összeköttetést tart fenn; sőt Windischgrätz főhadi szállásán nemcsak azt vélték tudni, hogy a feldunai hadsereg vezére állandó összeköttetésben van a herczeggel, hanem arról is meg voltak győződve, hogy seregét alkalomadtán hajlandó lesz átvinni a császáriak táborába.[1]) A magyar seregeknek azonban jobban kedvezett a szerencse, mintsem Windischgrätz és Görgei előre sejtették. Ő tehát nem tehet egyebet, mint Kápolnánál alaposan megrontja Dembinsky vitézkedéseit; Tisza-Füreden elfogatja; s az egész márcziusi hadjáratban alvezéreit hagyja csatázni. Nem vesz részt a harczban, nehogy kompromittálja magát Ausztria előtt. Csak amikor látja, hogy alvezérei nélküle, s talán ellenére is győznek, akkor dobja bele magát a harczba, s ugy tesz, mintha az ő személyes megjelenésével döntötte volna el a csatát. Utálja azt a pártot, mely kikiáltotta a függetlenségi nyilatkozatot; gyülöli s veszélyesnek tartja magát a detronisatiót, de azért hadügyi tárczát vállal a Szemere kabinetben. Ez ép oly megfejthetlen rejtély Görgei Arthur életében, mint az, hogy egyrészt konstatálja és beismeri, hogy Damjanics János nemcsak teljesen megbizható hadtestparancsnok, hanem hadvezérnek is bevált,[2]) mert a nagy-sallói csatában megmutatta, hogy képes önállóan is működni, s ennek daczára még is keresztül viszi Vukovics Sebővel szemben, hogy Damjanics menjen Debreczenbe mint helyettes hadügyminiszter.[3]) Tehát el kellett Damjanicsot távolítani a hadseregtől, mert Görgeinek az volt a jelszava: Aki hadvezérnek való, menjen a buróba! nehogy zavarhassa czirkulusaimat. Nem is zavarta azután senki; s ma már hiteles adatok vannak arra nézve, hogy ő az alatt, mig Komárom-

---

[1]) *Jos. Alex. Frei. v. Helfert.* Geschichte Oesterreichs vom Ausgange des Wiener october Aufstandes 1848. IV. Der ungarische Winter-Feldzug und die octroyirte Verfassung. Zweiter Theil 129—130. lapok.

[2]) *Görgei István:* 1848—1849-ből. II. köt 203. lap.

[3]) *Görgei István:* 1848—1849-ből. II. kötet 219-ik lap.

-tól Aradig vonult, folytonos érintkezésben volt az oroszokkal, s Aradra érve, rögtön Kossuthhoz ment és előadta neki, hogy az oroszok garantirozzák a magyaroknak az 1848-iki törvényeket azon föltétel alatt, ha Kossuth lemond s neki adja át a hatalmat.[1]) Hogy azután mi történt, azt tudjuk. E kis kitérés után lássuk, hogyan keresett Kossuth külföldön szövetségeseket a szabadság ügyének.

* * *

Kossuth ekkor nemcsak sereget teremtett a földből, s vezért a seregnek az ismeretlenből, hanem kereste és meg is találta az összeköttetést ugy az angol diplomatiával mint az amerikai Egyesült Allamok bécsi megbizottjával. Érdekesnek tartjuk itt nehány erre vonatkozó diplomatiai okmányt, melyek semmi egyebek, mint a magyar-osztrák viszonyokra vonatkozó, s az angol parlament mindkét háza elé terjesztett tárgyilagos jelentések,[2]) melyek egész határozottan megczáfolják a Nyáry Pál által terjesztett ama hirt, mintha a britt kormány kezdetben »rokonszenvvel viseltetett volna szabadságharczunk iránt.« (Jókai M. Forradalom alatt irt művei 106. lap, jegyzet.)

104. lap. Nró 77. Lord Ponsoby lord Palmerstonhoz 1848 decz. 6-án Bécsből keltezett levelében irja:

Kossuth Pulszky ellenjegyzésével küldött levelet az amerikai követhez *M. Stileshez,* melyben kéri, hogy Windischgrätz herczeggel békealkudozásokat eszközöljön. M. Stiles a közlésre szánt levelet megmutatta a herczegnek. A herczeg azt válaszolta *hogy ő nem tudna oly békefeltételeket szabni, amelyek személyes vonatkozásuknál fogva Kossuth által elfogadhatók lennének. Azt mondják, a feleletnek czélja, Kossuthot személyesen tenni felelőssé atörténtekért stb. stb.*

---

[1]) *Authentie life of his excellency Louis Kossuth, governer of Hungary.* London 1851. 28. lapon. *Görgey István:* 1848—1849-ből. III. 92. lap. (1849. julius második felében Görgey Arthur is alkudozott az oroszokkal, miért, hogyan, mikép? mi volt szándéka, mi az eredménye? utóbb látni fogjuk). 94. lap: Midőn tehát négy hétre rá Rimaszombatban Görgei Arthur tényleg alkudozásokba bocsátkozott az oroszokkal.

[2]) *Correspondence relative to The affairs of Hungary 1847—1849.* Presented to te both Hauser of Parliament by command of Her Mayestis August 15. 1850.

105. lap. Nró 78. xxx[1]) lord Palmerstonhoz. 1848. decz. 11.

Alólirott október haváig Magyarország teljhatalmu megbizottja a német központi kormánynál, legutóbb kormányától rendeletet kapott, — melyet másodlatban van szerencséje csatolni, — hogy Angliába siessen és Nagy-Brittania uralkodójának kabinetje részére pontos értesitéseket szolgáltasson a magyar királyság jelen állapotáról, remélve, hogy ha a külügyminiszter ő kegyelmessége tudomásul veszi, előleges megegyezés jöhet létre, mely hivatva lesz a magyar korona területén a rendet megszilárditani és visszaállitani a békét, mely oktalan módon meg lett zavarva, és oly forradalom kitörését helyezi kilátásba, melynek visszahatása Európa egyharmadában érezhető lenne, ha a törvényeket megillető tisztelet és adott eskü nem ellensulyozza a forradalmi s egyuttal reactionarius politika ügyetlen tapogatódzásait és félénk kisérleteiket.

Alólirott, bejelentvén érkezését a külügyminiszter ő excellentiájánál, reméli, hogy kihallgatást nyer, és a honvédelmi bizottság elnökétől nyert megbizatását előadhatja, részletes értesitést nyujthat a magyar ügynek állásáról, a mennyiben azt az angol királynő ő felségének kormánya óhajtja.

Reméli is, — egyszerü és igaz az ügy, melyet szolgál, — hogy könnyen megvilágosithatja a magyar kérdést, melyet a rosz akarat kilencz hónap óta elferditve, s a tájékozatlanság helytelenül ad elő; és kiemelheti annak sürgős szükségét, hogy e kérdés európai szempontból oldassék meg.

Alólirott még szükségesnek látja azzal is indokolni jövetelét, hogy a Rákóczy-féle szabadságharcz alkalmával a mult század elején szintén Nagy-Brittania volt a közvetitő Magyarország és Ausztria közt, ez bizonyitja, hogy a magyar koronának Ausztriához való viszonyát mindig nemzetközi érdekü dolognak tekintették, mely fölött a nagy hatalmak dönthetnek.

Aláirás: xxx.

---

[1]) Az angol kékkönyv Kossuth megbizottjának nevét nem közli. A xxx nem más, mint *Wimmer* Gottlieb-Ágost felső-lövői evangelikus lelkész, akit Kossuth előbb Berlinbe, onnan Londonba küldött. Wimmer 1848 után Amerikába emigrált, majd visszatért Franczia- és Angolországba. 1852-ben Brémában volt hitszónok és 1866-ban halt meg Bécsben.

107. lap. Nró 79. Lord Edisbury xxx-hoz.

Külügyi hivatal 1848. decz. 13.

Uram!

Lord Palmerston megbizásából tudósitom önt, hogy e hó 11-én kelt levelét megkaptuk, de lord Palmerston sajnálatára, nem fogadhatja önt. *A britt kormánynak nincs önálló Magyarországról tudomása, csakis ugy ismeri, az osztrák császársághoz tartozó részt és* bármi összeköttetés jönne is létre Nagy-Brittania és Magyarország közt, az csak Koller báró utján történhetnék, ki Ausztria császárát és udvarát képviseli nálunk.

Aláirva: *Eddisbury.*

A Wimmer által becsatolt Kossuth-féle meghatalmazás igy szól:

Budapest, 1848. nov. 12.

Uram!

Tekintettel arra, hogy Magyarország földrajzi fekvése, kiterjedése, terményeinek gazdagsága által mérhetetlen előnyöket képes nyujtani a bámulatosan kifejlődött angol ipar számára, és hogy a két világ között létrejövő keresdelmi összeköttetés nagy fontossággal birna Nagy-Brittániára nézve is, felkérem önt a magyar kormány nevében, hívja fel Nagy-Brittánia uralkodója kabinetjének figyelmét országunkra, és adja meg számára a szükséges felvilágosításokat, hogy tényleges helyzetünket megismerjék.

Mindenekfölött fejtse ki, hogy azon esetben, ha Magyarország ismét visszaesnék amaz, Ausztriától függő állapotba, mint a márcziusi események előtt volt, az angol ipar örökre ki maradna zárva a magyar piaczról, és folytatólag is Ausztria monopolizálná.

Igyekezzék a britt kormánynak határozott eszmét nyujtani, ama politikai események kifejlésérül, melynek most hazánk színhelye volt. Ez alkalommal mutassa ki, hogy mennyire kényszerítve voltunk, az osztrák dynasztiának minden lehető engedményeket megadni, melyek hazánk jólétével összeegyeztethetők voltak. Ámbár törvényekbe

foglalt jogok biztosították számunkra Magyarország függetlenségét, és a végletekig üzetve őrizkedtünk lelépni a jogos térről, melyet a királynak annyi esküvel biztosítottak.

Mondja el mindazon kegyetlenségeket, melyeket az osztrák udvar részéről el kellett szenvednünk, daczára, hogy mi tökéletesen jogosan jártunk el.

Ha tehát a nagy nemzet, saját érdekét felfogva, hajlandónak mutatkozik a mi igaz ügyünket pártolni, ön fel van hatalmazva a magyar kormány nevében előleges értekezésekbe bocsátkozni ő felsége kormányával. Ezek az értekezések azonban csak akkor lesznek jogerőssé, ha Brittánia kormányától egy megbizott jön Magyarországba egyesség kötés czéljábúl. Egyezkedések statistikai alapjául csak ama kereskedelmi táblázatra kell önnek hivatkoznia, melyet Ausztria statisztikai hivatala kibocsátott: ezek a táblázatok minden tulzásnak az árnyékát is kizárják a mi részünkről.

Biztosítsa ő felsége kabinetjét legmélyebb tiszteletünkrül, és végezze feladatát oly buzgalommal, a milyenhez az ön részéről szokva vagyunk.

Aláirva: a honvédelmi bizottság elnöke.

Kossuth Lajos.

Kossuth meghatalmazottja Wimmer lelkész Eddisbury levelének vétele után az alábbi feliratot intézte lord Palmerstonhoz:

1848. decz. 15.

Milord!

Vettem nagyméltóságodnak e hó 13-árúl kelt levelét. Fájdalmasan esett látnom, hogy a külügyminister ő excellentiája nem tartja megengedhetőnek, hogy 11-érül kelt kérelmem szerint elfogadjon.

Nem titkolhatom, hogy e határozatának következő indoka: »A britt kormánynak nincs tudomása Magyarországról, csak mint az osztrák császárság kiegészítő részét ismeri«, — mélyen megrendített.

Azt hittem, általánosan ismert dolog, hogy Magyarország sohasem képezte az osztrák császárság részét; ismét-

lem *soha!* Még csak a folyó év márczius hava előtt sem. Az 1790/91-iki országgyülés czikkelye, melynek czíme: De independentia regni Hungariae stb. világosan mondja: »Sua quoque Majestas Sacratissima benigne agnoscere dignata est: quod licet successio sexus foeminei augustae Domus Austriacae per Articulos 1 et 2, 1723. in Regno Hungariae partibusque eidem adnexis stabilita eundem quem in reliquis regnis.... juxta stabilitum successionis ordinem inseperabiliter ac indivisibiliter possidentis, Principem concernat: Hungaria nihilominus cum partibus adnexis sit regnum liberem et relate ad tutam legalem regiminis formam, huc intellectis quibusvis dicasteriis suis, independens, id est: nulli alteri regno aut populo abnoxium, sed propriam habens consistentiam et constitutionem.....« Függetlennek lenni, alkotmánynyal birni, mindez kizárja a lehetőséget, hogy egy másik szervezetnek alkatrésze legyen. A magyar koronát viselheti ugyanaz, aki az osztrák koronát, anélkül, hogy Magyarország az osztrák császárság kiegészítő részét képezné.

Teljes lehetetlen tehát, milord, *hogy a magyar kormány küldöttje, a britt kabinetnél Koller bárót használhatná közvetitöül, kit oly miniszterium küldött ide, mely nyilt háborut visel Magyarországgal,* és a mely Ausztria császárjának azt a tanácsot adja, hogy Magyarország alkotmányát semmisítse meg; bitorlásról és hódításról álmodoza.

De vannak országok, melyeket nem lehet meghódítani! Magyarország is ezek közül való. Ennek a Magyarországnak kormánya azzal hizelgett magának, hogy Nagy-Brittania szivesen fogadja a tudósításokat, melyek neki a Magyarországhoz tartozó országokról nyujtatnak; remélte, hogy Nagy-Brittania, látva, hogy az egész ugynevezett osztrák területen csak az egyetlen Magyarország maradt kivül az ultra-democraticus forgatagon, és látva a királyság végtelen segéd forrásait, azt a következtetést vonja ki belőle, hogy Magyarország magvául szolgálhat egy tartomány csoportnak, mely körül veszi s körül fogja venni, képes elég nagy, elég kiterjedett politikai szervezetet képezni, hogy a rendet a bölcs és jótékony szabadságot biztosítsa;

a magyar kormány azt hitte, hogy Nagy-Brittania a saját és az európai érdeket tekintetbe véve, baráti jobbot nyujt neki, amely segítségére leendett volna e munka véghez vitelében.

Azt hiszem, milord, hogy hivatalos fogadtatásom kérdése elhalasztható addig, amig Magyarország jelenlegi állásáról részletes felvilágosítást nyujtottam, melyek azután mértékadók lennének Nagy-Brittániának Magyarországgal szemben való magatartására nézve. Azon reményben, hogy Nagyméltóságod határozatát közölni fogja velem, még egy ideig Londonban időzöm.

aláirva xxx.

Palmerston lord Edisbury által Wimmer lelkésznek a következő választ adta:

Külügyi hivatal 1848. decz. 19.

Sir!

E hó 15-éről kelt levelére lord Palmestorn azt válaszolja, hogy ő felségének kormánya nem avatkozhatik a Magyarország és osztrák birodalom közt fenforgó kérdésekbe; a britt kormánynak nincs Magyarországgal összeköttetése, csak mint az osztrák császárság kiegészitő részével, és Magyarországot illető közléseket csak az osztrák császári udvar diplomatiai organuma utján fogadhat el.

Aláirva: *Edisbury.*

Daczára annak azonban, hogy a britt külügyi kormány kijelenté, hogy nem avatkozik a Magyarország és Ausztria között fenforgó kérdésbe, mégis oly kevés jóakarattal voltak Londonban a magyar ügy iránt, hogy Wimmer lelkész és Kossuth leveleit elküldték Bécsbe az angol követhez, aki nem is késett azokat rögtön a bécsi udvari körökkel közölni.[1])

---

[1]) Correspondence relative to the affairs of Hungary 1847—1848. 110. lap nro 83.

A bécsi angol követ ezután közlé kormányával a kék könyv 126-ik lapján az osztrák »Lloyd« egy czikkének kivonatát, mely a magyarországi viszonyokat tényleg osztrák szemüvegen keresztül világitja meg. Előadja, mily szomorú következményei lettek annak az utóbbi hónapokban, hogy Magyarország pénzügyi, katonai és kereskedelmi ügyei elkülöníttettek. E jelenségek világosan bizonyitják, miként Magyarország szoros összefüggése képezi *e tartomány* felvirágzásának és az osztrák monarchia jólétének alapját; mert utóbbi csak így gyakorolhat befolyást Közép-Európa politikájára, mely az államokat egyensúlyban tartja, mint nagy és hatalmas Ausztria.

Az osztrák kormány e nagyfontosságú politikai álláspont megszilárditása czéljából törekedett századokon át e benső egyesülésre, melyet lehetetlen volt létesiteni addig, amig Magyarország alkotmányos jogokkal birt, a monarchia másik felében pedig önkényes volt az uralkodás. . .

E különböző kormányformák mindig ellenmondásba jutottak a monarchia egységében, *de most már minden változott; az önkényes osztrák uralom alkotmányossá lett, mig a magyar alkotmány megszünt létezni,* mert nem csak a magyar főnemesség fő és alapvető jogai, mint a hivatalviselés, adómentesség, katonamentesség stb. törültettek el, hanem a mi nyolcz század óta a magyar alkotmány palladiuma volt, a megyék autonómiája is megszűntnek lett nyilvánitva az utolsó pozsonyi országgyülésen; mely külön miniszteriumot erőszakolt ki a monarchia kormányától elkülönitve. . . . *A mi a magyar alkotmányban a király és monarchia befolyását illette, azt is lerombolta a Kossuth-Batthyány miniszterium és a pesti országgyülés,* melynek fele gonosz, fele terrorizált. A pragmatica sanctió által szentesitett jogoknak utolsó nyomát is eltörülték a nemes Lamberg gróf felkonczolása, Kossuth dictatorságának terrorizmusa és a jogtalan országgyülés forradalmi törekvései, mely az október 3-ki manifestum ellenére folytatja üléseit, áruló határozataival, nevezetesen a decz. 7-ivel, a legmerészebben lábbal tiporja a pragmatica sanctió jogait.

Miután a magyar alkotmánynak leglényegesebb részét

a magyarok maguk semmisitették meg, mivel a pragmatica sanctió által biztositott jogaikat fegyveres kézzel pusztitották el, mely szerint: »ne ad normam caeterarum haereditariarium provinciarum gubernetur« (ne a többi örökös tartományok mintájára kormányoztassék) és mivel maguk tették szükségessé a fegyveres beavatkozást, meghódittatást, mig a monarchia a legkevésbbé sem sértette a pragmatica sanctió feltételeit; sőt minden lehetőt elkövetett e pontra nézve, végre császárunk trónra léptével, ki ifjusága erejében van, Magyarország jelen magatartásának egészen megfelelő dolog, mellőzni a koronázás alkalmával adandó esküt, Isten és a józan ész segitségével meg lehet állapitani, hogy a magyar alkotmány többé nem létezik, és Magyarország szükségkép tabula rásának tekinthető.

Eljött a pillanat, mely hosszú időre dönt Magyarország és Ausztria sorsa fölött. A háboru kimenetelére nézve nincs többé kétség; de eme háború után első szent kötelessége lesz Ausztriának ujra szervezni az alapjában természettől oly gazdag országot, melyet az anarchicus dictatura, nyomorúságos adminisztráczió és öngyilkos háború örvénybe sodort.

A miniszteriumnak Magyarországra vonatkozó (a 80 milliós kölcsön alkalmával) nyilatkozata biztositékul szolgál, hogy az ujraszervezés végre lesz hajtva. Benső szoros unió jön létre az alkotmányozó tartománygyülésen képviselt államok és a magyar korona országai közt, mindezeknek népei egységes, elválaszthatatlan monarchiába olvadnak össze. Ezen elvek foglaltatnak a kihirdetett manifesztumban. Annyival inkább reméljük, hogy az ujjászervezés egész Magyarországra nézve megvalósúl, mert semmi jogos akadály fen nem forog.

De nem csak az angol kormányt akarta Kossuth megnyerni hazája ügyének. Az amerikai Egyesült Allamok kormányával is kereste az összeköttetést. S mindezt az ember fölötti munkát akkor végezte, a midőn a legtöbb baj volt az ország határán a sereg szervezésével. Akkor, a midőn ott álltak Mohamed koporsójakint a határon, nem tudva határozni, be-e menjenek Ausztriába, vagy sem?

A bécsiek lesték-várták, hogy a magyarok segitségükre fognak menni. A húsz tűzoszlop, mely 1848 október 28-án Bécs palotái körül az ég felé emelkedett, félelmetesen jelezte, mily szüksége van a szorongatott városnak a segitségre. »Ekkor azonban már késő lett volna a segély. Bécs a császáriak hatalmába került,« irja nagy munkájában Stiles ur, az Egyesült Államok bécsi követe.

S ugyancsak az ő utján tudjuk meg,[1]) hogy deczember 2-án egy Kossuth és Pulszky Ferencz által aláirt közleményt kapott titkos uton: melynek furcsa körülményeit igy adja elő:

1848. év deczember 2-ának éjjelén, mikor Ausztria és Magyarország közt már minden összeköttetés megszünt volt, és mindkét oldalról erős hadseregek őrizték a határt, Stiles ur, az Egyesült Allamok bécsi követe, a követség hivatalos helyiségében időzött, amikor inasa egy fiatal nőt vezetett be hozzá, ki sürgősen óhajtott vele beszélni.

Nagyon szép és bájos teremtés volt, és bár pórruhában volt, elegáns modora, folyékony franczia beszéde elárulta, hogy inkább lehet herczegnő, mintsem pórnő. Jó ideig ült és beszélgetett, mielőtt jövetelének czélját előadta volna. Mikor Stiles ur vendégét jövetelének oka iránt a legudvariasabban kérdezte, a hölgy csak arról óhajtott megbizonyosodni, hogy valóban azzal az egyénnel beszél-e, a kivel ügyét elintézni akarja. Stiles ur erre lovagias becsület szavát adta, hogy ő csakugyan az Egyesült Államok diplomatiai megbizottja a bécsi udvarnál. Erre a biztositásra a hölgy rögtön igy szólt:

— Uram! én tudósitást hoztam önnek: ezután kérdé: Van egy megbízható szolgája, ki pár pillanatra velem jönne az utczára?

Stiles erre azt jegyezte meg, hogy biztos szolgája nincs, mert azt hiszi, valamennyi a bécsi policia bérencze, de van egy magántitkára, a kiben bizik; azt majd leküldi vele.

---

[1]) *William H. Stiles:* Revolution in Hungary. Vol. II. 155. és köv. lapok.

A hölgy az előhivott titkárral lement az utczára s nemsokára visszajöttek, saroglyát czipelve. A saroglya keskeny léczdarabokból volt összerakva, szabályos keresztbefutó rácsot képezve. A léczek keresztezésén fa vagy vaspántok voltak, ugy hogy mire darabokra tudták szedni, majdnem egy egész óra telt el. Amint a saroglya szét volt szedve, csupa léczdarab hevert egy rakáson. A szép ismeretlen egyik léczet a másik után vette kezébe, gondosan megvizsgálta, végre egyiknél felkiáltott:

— Ez az!

Pedig ez a lécz is ugy hasonlitott a többihez, hogy a leggyanakadóbb beavatatlan egyén sem sejthetett rajta külömbséget. Azonban tollkés segélyével szét lehetett venni. Két darabból állván, közepén ki volt vájva s üregében elfért egy összehajtogatott levél. Ide volt rejtve, oly ügyességgel, mely túljárt az osztrákok őrszemének az eszén, az a közlemény, melyet Kossuth Stiles urnak küldött.

Mr. Stiles az Egyesült-Államok titkári hivatalához.

Az Egyesült Államok követsége. Bécs, 1848. decz. 12. Sír.

Rövid idő előtt Mr. Kossuth, volt pénzügyminiszter, utóbb a kormány feje, Magyarországról egy barátja által felszólítást intézett hozzám, kérdezve, nem-e volnék hajlandó a császári kormány és magyar királyság közt fennforgó viszályt közbenjárásommal kiegyenliteni? Én őszintén feltártam ez alkalommal a nehézségeket, melyekbe hasonló lépés ütköznék, miután az ausztriai császárság és egyik tőle függő ország közt házi viszály folyik, melybe más idegen hatalomnak semmi beavatkozási joga; ezt az elvet az Egyesült-Államok mindig féltékenyen szem előtt tartották és én nem érzem magamat hivatva, hogy ellene vétsek. Különben is, értesülésem szerint, a császári kormány oly messzeható intézkedéseket tett Magyarország leigázása céljából, hogy alig volna lehetséges most, a tizenegyedik órában, őt alkudozásra birni, mikor feltétlen meghódoltatásra van kilátása. Erre azt válaszolták, hogy ismételve küldött a magyar kormány megbizottakat egyezkedés céljából Bécsbe, de mivel ezek közül egy sem tért vissza, hihető, hogy a bécsi kormány soha nem is értesült a magyarok békülési szándékáról; most pedig minden összeköttetés meg lévén szakitva a két állam közt, nem találnak más módot a császári kormánynyal való érintkezésre, mint ha egy külföldi hatalom képviselete szólal fel érdekükben; különben mindkét tábor fegyver-

ben áll, körülbelül kétszázezer főre megy a két sereg száma s a lelkesedérből itélve nagy vérontás volna a kiegyezkedés által megakadályozva. Ekkor kérdeztem, vajjon a közbelépés czélja, nem-e végleges szakitás Ausztria és Magyarország közt, vagy pedig időnyerés a nagyobb ellentállás kifejtésére; mert ha e kettő közül bármelyik volna is a czél, nem volnék hajlandó közbelépni, miután ünnepélyesen biztositottak az ellenkezőről és állították, hogy az érintkezés czélja barátságos egyezkedés, én kijelentettem, hogy egyedül a humanitás szempontjából kiindulva vállalhatom magamra a közbenjárást, hogy a vérontás elkerültessék; ilyen czélból kötelességemnek tekintem a megbizatás elfogadását, de még abban az esetben is, ha a császári kormány beleegyez, csak annyira terjedhet a müködésem, hogy utat nyitok a békülő feleknek, a kibékülésre vonatkozó értekezéseket és alkudozásokat azonban saját meghatalmazottjaik által végeztessék békésen és közös megelégedésükre. Közvetlen e beszélgetés után elmentem Schwarzenberg herczeghez, a külügyminiszterhez és közöltem vele nyiltan, mire szólitottak fel, és mit feleltem én; kijelentettem, hogy nem érzem magamat hivatva az osztrák kormánynak valamely tartományával fennforgó egyenetlen kérdésbe beavatkozni, és csak azon esetben vállalok közbenjáró szerepet, a mennyiben az a császári kormány tetszésével találkozik. Ő méltányolta eljárásomat és utasitott, hogy ha a másik részről bármi érkezik hozzám, azt rögtön közöljem Windischgrätz herczeggel, ki a császár részéről a magyarországi ügyeket illetőleg korlátlan felhatalmazással van ellátva; de kifejezte egyuttal azt a véleményét is, hogy az ügy most már mindkét részről el van mérgesedve, — és ők aligha bocsátkozhatnak lázadókkal alkudozásokba s a császári kormány most már csak feltétlen megadást fogadhat el tőlük. — Alig mult el egy hét, az osztrák táboron átcsempészve kaptam a A) alatt mellékelt levelet, Kossuth Lajos, a honvédelmi bizottság elnökének aláirásával és Pulszky Ferencz államtitkár ellenjegyzésével. E levéllel Schwarzenberg herczeg utasitása szerint Windischgrätz herczeghez mentem, ki azonban nem volt a fővárosban. Következő nap visszatért, a mikor is megjelentem nála; neki is elmondtam mindazt, amit Schwarzenberg herczegnek előadtam, az okokat és elveket, melyeket ez ügyben szem előtt tartottam s a feltételt, melylyel közbelépésre vállalkoztam. Az ő felelete s minden további lefolyása a dolognak a mellékelt B) és C) levelekben foglaltatik. Ezóta egyik oldalról sem érkezett hozzám értesités, ugy látszik, ugy az alkudozásoknak, mint a kibékülés reményének vége. A császári hadak Magyarország felé nyomultak, ügyöket a csatatéren döntik el — a mi ugy a humanitás, mint politika szempontjából felette sajnálatos dolog; ha a magyarok vereséget szenvednek (a mi tekintve az osztrák hadsereg erejét és fegyelmezettségét, kétségtelen), ez az eredmény még fokozza az ellenséges indulatot közöttük, és miután a szabadságra megérett országot mai nap már

nem igen lehet hosszabb időre fegyverhatalommal leigázva tartani, a végső eredmény mindenesetre Magyarország felszabadulása és végleges elszakadása lesz az ausztriai császárságtól. Mielőtt tudósitásomat bezárnám, ismételve megjegyzem Sir, hogy miután e kényes ügyben a lehető legnagyobb óvatossággal és körültekintéssel jártam el, óvakodtam a legcsekélyebb lépéstől is, mely hazámat bármi módon compromittálhatná, és bármi hiba lett légyen is elkövetve, a humanitás tekintetéből is javára történt, — remélem tehát, hogy idő nem lévén miheztartásom végett utasitást kérni, a magam belátása szerint követett eljárás kormányom jóváhagyásával fog találkozni.

Van szerencsém stb.

William H. Stiles.

*

Pest, 1848. nov. 29.

Értesülvén arról, hogy ön hajlandó a humanitás nevében egyezkedést közvetiteni Ausztria és Magyarország közt, mi örömmel támaszkodva az Egyesült-Államok képviseletének igazságérzetére, arra kérjük, eszközölje ki az utját annak, hogy az Ausztria és Magyarország határán álló két hadsereg közt a tél idejére fegyverszünet jöhessen létre, és a mindkét államra nézve káros háboru megakasztassék.

Fogadja őszinte rokonszenvünk nyilvánitását minden alkalomra mikor az Egyesült-Államokkal, a szabadság és czivilizatió természetes támaszával érintkezhetni szerencsések leszünk.

A honvédelmi bizottság elnöke

Aláirva

Kossuth Lajos.

Államtitkár

Pulszky Ferencz.

*

Bécs, 1848. decz. 2.

Sir, — 1848. nov. 29-éről, Pestről keltezett levelét, melyben engemet a »humanitás« nevében és a mindkét államra nézve káros háborunak megakasztása czéljából a fegyverszünet kieszközlésére felszólit, ma este megkaptam.

Ismerve az ügynek sürgős voltát, rögtön Schwarzenberg császári külügyminiszter urhoz siettem, ki azonban Olmützben volt. Ekkor Schönbrunnba hajtattam, Windischgrätz herczeg főhadiszállására, a ki szintén Olmützbe távozott. Először is Schwarzenberg herczeggel óhajtok értekezni, azután Windischgrätz herczeg visszatérése után (kit minden perczben visszavárnak), igyekezni fogok vele személyesen beszélhetni; de ugyanezen időben, miután az ügy nagy nehézségekbe ütközik és az egyenetlenség bármi jellegü, Ausztria aligha veszi szivesen egy idegen hatalom beavatkozását; és másod-

szor miután Ausztria igen messzeterjedő-intézkedéseket tett Magyarország megtámadására és annak félbeszakitása érdekeibe ütköznék, — kevés kilátással kecsegtethetem önöket a fegyverszünet kieszközölhetésére nézve. A humanitás szempontja és hogy a vérontás megakadályoztattassék, az az egyetlen alap, melyen hajlandó vagyok Ausztria és Magyarország közt a kibékülésnek utat nyitni, hogy azután egymásközt érintkezve, szerencsés és békés megoldásra jussanak; legyen meggyőződve, hogy erre nézve nem kimélek sem időt, sem fáradságot.

Alázatos szolgája

William H. Stiles
Az Egyesült-Államok megbizottja.

*

Kossuth Lajos urnak, a honvédelmi bizottmány elnökének.

Bécs, 1848. decz. 3.

Sir, — tegnap estéről kelt levelemben értesitettem önt, hogy Windischgrätz herczeg távol van Bécsből, de én sietek felhasználni a legelső alkalmat, visszatérése után, hogy beszélhessek vele az önök ügyéről, ma reggel értesülve a herczeg hazatéréséről, siettem Schönbrunnba, és értekezve ő magasságával, most térek vissza tőle. Közöltem vele az önök kivánságát; közöltem, hogy önök már többször igyekeztek megbizottuk által a kormányhoz férni, de mindig nehézségekbe ütköztek; és most, miután a közlekedés a két ország közt el van vágva, az én közbenjárásomhoz folyamodtak. Ő magassága kegyesen fogadott, megköszönte a békéltetés czéljából tett fáradozásaimat; de a következő érdemleges választ adta: »Én nem tehetek semmit ebben a dologban«; »Én csak a császár parancsainak engedelmeskedem.« »Magyarországot meg kell hódoltatni.« »Pestet elfoglalom, a többi felől a császár határoz.« »Én azt a parancsot kaptam, hogy Magyarországot elfoglaljam, és remélem, ez sikerülni fog — azért nem bocsátkozhatom alkudozásokba.« »Nem folytathatok alkudozásokat azokkal, a kik forradalmi alapon állanak.« Sajnálatát fejezte ki, hogy kénytelen Magyarország ellen hadat vezetni; elmondta, milyen módon ejtette hatalmába a forrongó Bécset, és kijelenté, hogy folytatólag is hasonló elvek vezérlik magatartását. Egyéb figyelemreméltó kijelentést nem tett, kivéve, hogy az önök megközelitési szándékáról eddig tudomása nem volt s ez az első békéltetésre vonatkozó felszólitás, melyről értesül.

Nem akarva az ön hirvivőjét tovább tartóztatni, kérem fogadja legmélyebb sajnálatom kifejezését a miatt, hogy békés uton nem sikerült az ellenséges hangulatot megszüntetni.

Alázatos szolgája

William H. Stiles
Az E.-Á. megbizottja.

U. i. — Nem lesz talán érdektelen önnek megtudni, hogy Ferdinánd császár lemondott a trónról unokaöcscse javára; Ferencz Károly főherczeg lemondott örökösödési jogáról; és Ferencz József főherczeg lett Ausztria császáraként elismerve, I. Ferencz József név alatt.

W. H. Stiles.

Államtitkári hivatal Stiles urhoz.

Washington, 1849. febr. 2.

Sir, — van szerencsém tudósitani, hogy mult hó 15-én kétszer kaptam az ön tudósitását.

Ön uj és megzavaró helyzetbe jutott az önhez Kossuth Lajos úr által intézett felszólitás folytán, hogy eszközölje ki az Ausztria és Magyarország közt fennforgó viszály békés uton való elintézését, és dicséretére legyen mondva, ön e feladatot méltó bölcsességgel és ügyességgel oldotta meg. Külügyi megbizottainknak mindig szem előtt kell tartaniok azt az elvet, hogy idegen államok belső ügyeibe ne avatkozzanak; ön pontosan ennek megfelelően járt el. Ön nem tett egyebet, mint utat akart nyitni a két ellenséges fél számára, hogy azután ügyeiket békés módon elintézhessék az ön közbenjárása nélkül.

Tekintve, hogy a magyar kormánynak megelőző kisérletei a császári kormány megközelithetése czéljából nem vezetett eredményre és mivel más gyakorlati mód nem kinálkozott, csak az ön közbenjárása, ön igen helyesen cselekedett, midőn az első lépés megtételére vállalkozott. Ha ön Kossuth urnak kérését visszautasitja, az inhumanitás vádját vonhatta volna magára és a felelősség látszata ránehezült volna a háboruban hasztalan ontott vérért. Az elnök helyesli az ön eljárását.

Megjegyzem még, hogy Kossuth urnak 1848. nov. 29-én kelt levelében önhöz intézett kérése nem egyez meg tökéletesen azzal, amiről önt az előbb jelentkezett barátja informálta.

Kész szolgája

James Buchanan.

*
* *

E közben az események rohamosan közeledtek az egész hazában a forduló ponthoz; majdnem minden hétre, sőt minden napra esik egy többé-kevésbbé nevezetes esemény. Szept. közepén a pesti egyenlőségi club népgyülést hí össze a muzeum udvarára. Itt határozatba megy: a nádort küldöttségileg kell felkérni: »ne távozzék a hazából és kövessen el mindent a kitört pártütések és lázadások

elfojtására.« A nádor a küldötteknek elutasitólag válaszol, azt mondván nekik, ő nem közlekedhet népgyülések küldötteivel. Petőfi nevetett ezen legjobban, mert őt is beválasztották e deputáczióba s ő nyiltan kimondá: »a királyi családtól mindig egy mértföldnyi távolban leend«.[1]) Szeptember közepén már szükségesnek tartja a képviselőház azokhoz az erélyes rendszabályokhoz nyulni, melyek a nagy franczia forradalom alatt megmentették »az egy és oszthatlan franczia köztársaságot«; polgári biztosokat küld a táborba. Perczel Mór, Asztalos Pál és Bóniss Sámuel azzal az utasitással küldetnek a Dráva mellé, hogy »*mindent, mi a haza megmentésére szükséges, megtegyenek*«.

Ezzel a kedélyek kissé csillapodtak; de nagy lőn a felháborodás, amidőn köztudomásuvá vált a bécsi kormánynak a magyar ministeriumhoz intézett emlékirata. Még a folyton simulékony és a békére hajló Kazinczy Gábor is *bünnek, hazaárulásnak nevezte az emlékirat vitatásába bocsátkozást is.*[2])

Pár nappal később a magyarok megütköztek Sukorónál Jellasichcsal, s mindkét fél vertnek hitte magát, majdnem ugyanaz nap ölte meg a feldühödött nép Lamberget.

Október elején Flanckenbewegungja folytán »lovagiassá« avangierozott horvát bán elfogott futárjánál megtalált levelekből értesül, az országgyülés, hogy Ferdinánd Schönbrunnban okt. 3-án Récsey Ádámot nevezte ki miniszterelnöknek, hogy az országgyülést feloszlatta; az általa eddig nem szentesitett törvényeket törvénytelenekneknek jelenti ki; hogy *Magyarországot a kapcsolt részekkel együtt Jellasich József tábornok parancsnoksága alá helyezi;* hogy mindaddig, mig béke nem eszközöltetik, hadi törvényszék itél, s hogy végre minden gyülés tartás tilos.

A képviselőház 9 órakor este tartott ülésében e királyi irattal szemben a következő határozatot hozta:

1. A rendelet nem levén Pesten székelő minister által ellenjegyezve, érvénytelen.

---

[1]) *Madarász József:* Emlékirataim 154. lap.

[2]) *Közlöny.* 1848. szept. 26. 108-ik sz.

2. Az országgyülés számadás és költségvetés megszavazása nélkül el nem oszlatható.

3. A királynak nincs joga az országot az ellenség vezérének martalékul kiszolgáltatni; s végre

4. Magyarországot más országba olvasztani az 1790: 10. t.-cz. alapján sem lehet.

Pár napra e nyilatkozat meghozatala után okt. 6-án kitör a bécsi forradalom. A barrikad-minister Bach Sándor menekül, de Latourt felakasztják. A császári ház sem tehet egyebet, mint Bach Sándor: menekül. Windischgrätzhez a magyarok egyezkedni küldik Ivánka Imrét; a herczeg kijelentette, hogy: Rebellisekkel nem alkudozik, s a követet lefüleli és fogva tartja, nehogy baja essék a háboruban. Ezután beveszi Bécset, és gőzerővel indul, hogy leverje a lázadó magyarokat.

A zavarok növekedvén, a volt ministerelnök: gróf Batthyány Lajos lemond még a képviselőségről is, és beáll közhonvédnek; majd nagy és jelentőségteljes esemény történik: a képviselőház ugyanis proklamácziót bocsát ki Magyarország népeihez. A hangulat megitélésére nézve eléggé figyelemre méltó, hogy a proklamáczió szerkesztésével a képviselőház legszelidebb tagját, Kemény Zsigmondot bizták meg, mégis ilyen, s e fajta kifejezésekkel van tele: »Mindez istentelen merényletek a bécsi kormány által pénzzel és fegyverrel segittettek.«

A deczember 7-ki ülésben olvastatott fel a bécsi udvarnak azon irata, mely 1848. decz. 2-ki datummal kitörli Magyarországot az élő nemzetek sorából. V-ik Ferdinánd, — mint fentebb Stiles ur leveléből is láttuk már, lemondott Ferencz Károly főherczeg fia javára, aki Ferencz József név alatt kinyilatkoztatta, hogy fölvette az osztrák császári koronát, s hiszi, sikerülend a birodalmat egy nagy statustestben egyesiteni; a birodalom egyik részében (Magyarországon) levő polgárháborut pedig elfojtani. A ház egyhangulag elhatározta, hogy a magyar királyi szék birtokáról egyoldalulag senki sem rendelkezhet.

Az egész nemzet lázban volt már ekkor; aki csak tehette, fegyvert ragadott. Az épkézláb fiatalság a zászlók

alá sietett. Ideje is volt, mert Magyarországra minden oldalról tört az ellenség.; nőtt a haza ellensége; szaporodott veszedelme. Igy deczember közepén tört be Kassa vidékén Schlick. Nem állott vele szemben semmi haderő, bátran jöhetett előre; Görgei feldunai hadteste szinte megkezdte visszavonulását deczember 17-én Pozsonyból. Csak az alvidékről érkezett első izben jó hir!

A hős Damjanich győzelemről-győzelemre vezeti seregét a ráczokkal szemben. Rövid időre beköszöntött Pestre a második jó hir is, hogy Bem elfoglalta Nagy-Bányát; majd legendákat kezdtek regélni az oroszlán szivű hősről, Guyon Richárdról, aki 1700 emberrel öt óra hosszáig tartotta fel szurony harczban Nagy-Szombatnál az ellenséget. Ez alatt a derék, becsületes, jó szász atyafiak egész sutytyomban folyamodtak a Kremsierbe áttett birodalmi gyüléshez, hogy ők is »részt akarnak venni az osztrák alkotmányos szabadságnak minden áldásaiban«. Részük legyen benne, hogy emlegessék a magyarok istenét!

S bár a kedélyeket felvillanyozta az a hir, hogy Bem elfoglalta Kolozsvárt, mely messze van Pesthez, de nagyon is sokakat lehangolt s furcsán érintett az a tudósítás, hogy Görgey már a főváros szomszédságában levő Győr sánczait is feladta, s nem vivja ott meg az igért *»leonidási harczot«*; sőt a magyar honvédtábornok Kossuthhoz intézett levélben nyiltan kijelenti, hogy *„nézete szerint Magyarország lakosságának legnagyobb része nem érdemli meg, hogy egyetlen becsületes ember is feláldozza érte életét."* Ennél azonban sokkal jobban konsternálta a szabadságharcz élén álló férfiakat az, hogy Perczelt az osztrák Moornál megverte és seregét majdnem teljesen semmivé tette.

E közben a fővárosban egyik képtelen hir a másik után terjedt el.

A béke után sovárgó képviselők egy része Kossuthot leakarta tartóztatni[1]); sőt voltak köztük olyanok is, kik *hajlandók lettek volna a veszedelmes embert láb alól eltenni az esetben, ha Deák Ferencz az ország kormányának gyep-*

[1]) *Madarász József:* Emlékirataim 176—177. lapok.

löjét kezébe veszi. Deák Ferencz azonban arra nem hajlandó, *hogy ember vér árán kormányozzon;*[1]) s igy a Kossuth ellen tervezett merénylet elmarad. De megjött a fővárosba a győzelmes osztrák fővezér, Windischgrätz herczeg alábbi magyar nyelvű kiáltánya is, és az a tudósitás, hogy az osztrákok Győrben két magyar polgárt rövid uton kivégeztettek.

A kiáltvány igy hangzik:

Magyarország népeihez!

Ezennel Kossuth Lajost, a honvédelmi bizottmány tagjait és az ezek által a megyékbe és városokba szétküldött, ugynevezett kormánybiztosokat, törvényen kivülieknek és földönfutóknak nyilatkoztatom, megparancsolván valamennyi hatóságoknak és községeknek a legszorosabb felelet terhe alatt, hogy őket elfogják és a legközelebbi katonai osztaléknak által adják.

Azok, kik ennek daczára a pártütő kormánytól akármi csekély parancsot elfogadni, vagy annak engedelmeskedni merészkednének, rögtön itélő biróság utján tüstént kivégeztetnek.

Azon helységek, melyekből több lakosok egyesülve a cs. kir. hadseregnek akármi módon kárt tenni törekednek.... tüzzel vassal elpusztíttaknak.

Kelt györi főhadiszállásomon, karácson hó 29-én, 1848.

Herczeg *Windischgrätz,* cs. kir. tábornagy.

Erre azután a fővárost páni félelem fogta el; mindenki azt hitte, pár óra mulva már megszállja Windischgrätz hada Budát és Pestet.

A képviselőház is, hazafias aggodalomtól telve, megbizta elnökét, szólítsa fel a honvédelmi bizottmányt, tegyen jelentést az ország helyzetéről, s terjessze elő a hadsereg állását. A képviselők egyrésze egyezkedni akart. A másik, határozottabb, abban a nézetben volt, hogy az ország önvédelmi harczát feladni nem szabad. Egy két vesztett csata

[1]) Eötvös Károly tisztelt barátomtól nyert szóbeli értesítés, aki ezt magától Deák Ferencztől hallotta.

nem dönti el Magyarország helyzetét, s az a fő, hogy az ország kivívja függetlenségét. A képviselőház felhivása folytán a honvédelmi bizottmány deczember hó 31-én délelőtt és délután tartott ülést. Az ülésen számos képviselő és felsőházi tag volt jelen. Az ülés határozata következtében este 6 órára vegyes ülést hirdettek.

Az ülés elején Pázmándy Dénes később báró Perényi Zsigmond elnökölt. Pázmándy előadta, hogy nem-e tartaná szükségesnek a törvényhozó testület a kormánynyal együtt csata előtt biztosabb helyre távozni? Előterjeszti továbbá, hogy szükséges volna nehány küldöttet meneszteni Windischgrätz táborába, s őt felszólítani, hogy az országgyülés oly békefeltételeket, melyek az ország függetlenségével, szabadságával s a nemzet becsületével és jólétével megegyeznek, elfogadni hajlandó. Egyuttal kérdezzék meg Windischgrätzet, nyilatkozzék, mi a szándéka mert a ház a harcz okát nem ismeri.

Kossuth Lajos nagy zaj és izgatottság közt emelt szót. Kijelentette, hogy ő maga szólítja fel a tanácskozmányban a házat arra, hogy az országgyülésnek és kormánynak székhelyét ideiglenesen máshova át tegye. Ezt a következő okokból tartja szükségesnek:

Teljes hittel és reménynyel van ügyünk igazságos győzelme iránt; de a csaták kimenetele az isten kezében van. Azt véli tehát, hogy ha az országgyülés és kormány a maga székhelyét, mielőtt a csata itt a főváros közelében vivatik, máshova át nem tenné, megtörténhetnék, hogy a csata rossz kimenetele esetében zavarba jönne az ország kormánya és képviselete; pedig annak zavarba jönni nem kell, nem szabad. S mert pár csatavesztés következtében a nemzet igazságos ügyéről lemondani nem szabad, nem kell, amig annak védelmére van erő, s van akarat a nemzetben, tanácsosnak tartja, hogy a kormány és országgyülés ennek kitéve ne legyen.

Kijelenti tehát, hogy Magyarország nem támadó harczot visel, nem akar semmit acquirálni, csak megtorlani azt, amire a király megesküdött, amihez törvényes joga van; s miután egyebet nem, csak ezt akarja, s a szeren-

csétlenségek legnagyobbikának tartja a háborut, csak egyet ismer ennél nagyobbat, egy nemzet halálát, s egy nemzetnek gyalázatát.

Nem bánja, ha az országgyülés meg akarja kisérleni az osztrákokkal a békét, de azok után, a mik az ellenség részéről történtek, s azon nyilatkozatok után, miket az osztrák monarchia részéről a kremsieri országgyülésen mondani hallott, nem hiszi, hogy e lépésnek sikere legyen;

hanem ha lesz sikere, végzé beszédét Kossuth, áldani fogom az órát, midőn az országgyülés közbenjárulása által oly békét eszközöl a nemzet, mely által megvédte szabadságát és becsületét, ha pedig sikere nem lenne a lépésnek, ujabb ösztön lesz a nemzetre, megállani az igazságos harczot az utolsó emberig.

Kiket ki akarunk küldeni, kikre e szép hivatás fog esni, fel fogják találni utasitásukat azon szavakban, miket elmondatni hallottam, hogy t. i.:

»Köttessék béke Magyarország szabadságának, becsületének és jólétének megóvására.«

Batthyány Lajos gróf szerint nem lehet és nem szabad a kormánynak innen az utolsó perczben távozni, mert annak már ott kell lenni a maga helyén, mikor majd innen hátrább nyomul a sereg, — s mindaz, ki elszoríttatik.

Az országgyülést illetőleg más nézete van. Az nagyszámu testület, annak áttelepitése egyik helyről a másikra nagy bajjal jár s neheziti a kormány lépteit.

Azt hiszi, legjobb lesz, ha az országgyülés itt marad addig, mig maradhat, a kormánynak azonban adjon parancsot, hogy rögtön távozzék Debreczenbe; s ott intézkedjék arra nézve, mik a nemzet védelmére megkivántatnak.

Az országgyülés azután a küldöttség jelentését elfogadja, elbirálja, s határoz a teendők fölött.

Bezerédy István pártolja Batthyány inditványát.

Madarász László azt óhajtja, hogy necsak a kormány, hanem az országgyülés is elmenjen, mert ekkor továbbá is lesz egy törvényes konstituált hatalom Magyarországon.

Simonyi János szerint sikerre semmi kilátás nincs,

tehát a küldöttség küldését csak idővesztességnek tartja. Szükségesnek látja, hogy a kormány és országgyülés Debreczenbe menjenek.

Perényi Zsigmond báró elnök nem osztja Batthyány Lajos azon nézetét, hogy a honvédelmi bizottmány az országgyülés itt maradása esetén is sikeresen müködhet. Sőt ellenkezőleg! Ősz szakálla a kezesség, hogy ismeri nemzetét. Ha a honvédelmi bizottmány nem lesz egészen az országgyűlés kifolyása, nem lesz meg a bizalom, nem a siker. Nem osztja Batthyány abbeli nézetét sem, hogy az országgyülés, ha végperczig itt maradna is, erélyesen intézkedhetnék; hisz az utolsó perczekben elegendő erő sem lenne az országgyülés összetartására. Nézete az, távozzék az országgyülés Budapestről a honvédelmi bizotmánnyal együtt. Nincs reménye, hogy a béke sikerüljön, de a kisérletet meg kell tenni arra nézve okvetlenül.

Hunkár Antal veszprémi főispán szerint holnap reggel 7 órakor el kell innen menni, távol, biztos helyre, hogy sikerrel lehessen intézkedni. De az első szerinte az, *hogy mind ott legyenek.* Ép ezért mindannyinak együtt kell maradni. *Itt majd evidencziában kell tartani, hogy kilép a vasutra? fel kell olvasni a követek neveit, és aki nem lesz ott, az halálfia,* mert aki fellépett mint képviselő, annak kötelessége az ország jogait védeni; az nem lehet hitszegő, ha pedig az akar lenni: lakoljon életével. Az olyannal, ki ott nem lesz tehát, ugy kell bánni, mint desentorral, mint hazaárulóval. Erre Batthyány Lajos visszavonja inditványát.

Kossuth ellenben kijelenti, hogy neki oly ember solidaritása nem kell, akit bottal kellene oda verni; inkább maga viseli a felelősség terhét. A mielőbbi távozás azért kell, hogy a működésnek sikere legyen. Javasolja, a vegyes ülés maradjon együtt, míg a jegyző a határozatot felteszi, mely azonnal hitelesittetvén, hagyassék meg az elnöknek, hogy a holnapi »Közlöny«-ben jelenjék meg a ház határozata, *mely szerint tudja meg a nemzet, hogy az országgyülés határozata az, hogy a nemzet szabadságharcza nincs feladva, hogy mindenki engedelmeskedni köteles a honvédelmi bizottmány Pest vagy bárhonnan adandó rendeleteinek.*

Pázmándy Dénes elnök indítványozza, hogy Windischgrätzhez küldessenek egyezkedni: *Majláth* György, *Majláth* Antal, *Lonovics* egri érsek, *Batthyány* Lajos, *Deák* Ferencz. Miután a nevezetteket megválasztották:

Deák Ferencz is felszólalt, s kijelenté, hogy sikert nem remél; mert az a hatalom, mely a pesti országgyülést nem ismeri el törvényes testületnek, a küldöttséget el sem fogja fogadni. De a ház parancsolt vele, tehát ő engedelmeskedik.

Ez volt az 1848-iki pesti országgyülés utolsó ülésének lefolyása.

Még Deák Ferencz sem hitte, hogy a béke-kisérletek eredményre vezessenek. Nézzük, mi volt e kisérlet eredménye?

Amidőn Windischgrätz megtudta, hogy kik a küldöttek, kijelenté, hogy *Batthyány Lajos kivételével* mind elfogadja.

Megjelenvén Windischgrätz előtt, Majláth György volt a szónok.

— Mint a magyar országgyülés küldöttei jöttünk, — mondá a herczegnek.

Windischgrätz indulatosan kiáltott közbe: *Magyar országgyülés nincs, rég feloszlatta ő felsége.*

Az országbiró nem jött zavarba, hanem folytatólag előadá, hogy a nemzet kész elfogadható feltételek alatt fölhagyni az önvédelmi harczczal.

— Unbedingte Unterwerfung! Teljes lefegyverzés és az összes várak átadása! kiáltá lakonikus rövidséggel a herczeg, hozzá tevén, hogy a többi ő felsége kegyelmétől függ!«

— Ha küldetésünknek itt nem lenne eredménye, mondá folytatólag az országbiró, utasitásunk: Tovább, egyenesen ő felségéhez menni a nemzet kérésével!

Windischgrätz erre egész határozottsággal kijelenté, hogy ő felsége nem fogadhatja (*»darf und kann nicht«*) a küldöttséget.

Majláth ezután arra kéré a herczeget, engedje őket visszatérni küldőikhez.

— Mehetnek egész biztonsággal, — mondá a herczeg; majd rögtön kijavitva szavait, tudatá velök, hogy pár napig ott kell maradniok, s majd tudtokra lesz adva, mikor távozhatnak.

Batthyány és Deák Ferencz egy szobába lettek elszállásolva s napokig voltak kénytelenek Windischgrätz főhadiszállásán tartózkodni. Internálásuk harmadik napján Deák kora reggel felébredt, s észre vette, hogy Batthyány, ki szeretett sokáig aludni, — már fel van:

— Már rég nem tudok aludni, — mondá a gróf, — látván Deák Ferencz csodálkozását; — gondolod-e, folytatá kis vártatva, hogy életem veszélyben forog?

— E kérdésre, — viszonzá Deák Ferencz, — csak ugy felelhetek, ha őszintén megmondod négy szem közt, tettél-e olyas valamit, amiről nekem nincs tudomásom; különösen volt-e részed az olasz mozgalom és a bécsi forradalom előmozdításában?

Batthyány Lajos becsületszavával erősitette, hogy mindezekben nem volt része.

— Így nem gondolnám, — mondá Deák Ferencz, — hogy életed veszélyben forogna. Azonban, folytatá, jobban meggondolva a dolgot, ilyen mozgalmas időkben senki sem tudhatja, mi történik. Ha Windischgrätz bánásmódja után itélve, tartasz valamitől: legegyszerübb dolog, most innen elmenni. Künn jártamban, sétaközben, meggyőződtem az iránt, hogy sehol sem tartanak szemügygyel. Bizton menekülhetsz! Ha nem hoztál elég pénzt magaddal, vedd, mi nálam van.

— Ah! kiáltott fel Batthyány egész határozottsággal, egy pár hitvány év miatt csak nem leszek szökevény![1])

És szegény Batthyány Lajos maradt!

A küldöttek összesen öt napot töltöttek Bicskén, a főhadiszálláson, amikor dzsidások a budai várba kisérték őket, — ahol tudtukra adták, hogy mehetnek isten hirével amerre tetszik.

---

[1]) Deák Ferencz elbeszélése nyomán, szükségesnek tartom e tények előadását, mert úgy tudom, a család abban a tévhitben van, hogy a nemes gróf halálának Kossuth az oka.

Deák Ferencz az István főherczeg vendéglőbe szállt; a nemes gondolkozású főur gróf Batthyány Lajos pedig a helyett, hogy menekülésre gondolt volna, gróf Károlyi György palotájába ment, s ott másnap elfogatta Windischgrätz.

A béke-küldöttségnek egyetlen tagja se jutott el soha Debreczenbe, ahol ekkor a magyar kormány székelt, s szervezte a nemzet ellentállását.

IX.

1849.

Mielőtt azonban a magyar kormányt Debreczenbe követnénk, szükségesnek tartjuk számot adni arról, milyen volt 1849. év elején a magyar hadtestek ereje?[1])

Állott pedig a magyar haderő így:

I. *A felső dunai hadsereg* Görgei alatt, Windischgrätz ellen 30,000 ember.

II. *Trencsén megyében* s a morva-szliácsi hegyszorosoknál br. Jeszenák és Beniczky alatt 3000 ember.

III. *Felső-Magyarországban* Pulszky Sándor vezetése alatt 8000 ember.

IV. *Arad körülzárolásánál* Máriássy János ezredes alatt 7000 ember.

V. *A Bánságban* Kiss Ernő altábornagy alatt 12,000 ember.

VI. *A Bácskában* gróf Vécsey tábornok alatt 12,000 ember.

VII. *A Dráva torkolatánál* gróf Batthyány Kázmér alatt 4000 ember.

VIII. *Erdélyben* Bem és Czecz alatt 14,000 ember.

IX. Pétervárad, Lipótvár, Munkács és Komárom várának őrségei 16,000 ember.

Összesen tehát 106,000 ember.

---

[1]) Az erre vonatkozó adatokat *Gelich* Richárd tábornok, tisztelt barátomnak a szabadságharcz hadi történetére vonatkozó kiváló szakmunkájából állítottam össze. (Gelich R. Magyarország függetlenségi harcza 1848—1849-ben. III. kötet.)

E haderő, mely jobbadán csak alakulóban volt, rosszul felfegyverezve és gyakorlatlan ujonczokból állott, minek folytán csak a harcztéren részben lehetett azt használni. Belszervezetére következőleg volt a haderő felosztható: sor, határőr és honvéd gyalogságra; tüzérségre, huszárságra, honvédvadász csapatokra, önkéntes csapatokra, és nemzetőrökre.

A magyar sorgyalogság, mely a szabadságharcz kitörésekor az országban volt, s a haza ügyéhez hiven ragaszkodott, következő ezredekből, illetve zászlóaljakból állott: A *Sándor orosz czár* nevét viselő 2-ik számú ezred 3 zászlóalja, a *Schwarczenberg herczeg* nevét viselő 19. számú ezred egy zászlóalja; az estei *Ferencz Ferdinánd* nevét viselő 32. sz. gyalogezred 1 zászlóalja; gróf *Gyulai* nevét viselő 33. ezred 1 zászlóalja; a *porosz herczeg* nevét viselő 34. számú ezred 3 zászlóalja; a *Mihály orosz* nagyherczeg nevét viselő 37. sz. ezred 1 zászlóalja; a *Dom Miguel* nevét viselő 34. ezred 3 zászlóalja; az *Ernő* főherczeg nevét viselő 48. sz. ezred 1 zászlóalja; a *Ferencz-Károly* főherczeg nevét viselő 52. sz. ezred 1 zászlóalja; a *Wasa* herczeg nevét viselő 60. sz. ezred 3 zászlóalja; a Turszky nevét viselő 62. sz. ezred 1 zászlóalja és 1 *granátos* zászlóalj: összesen 21 zászlóalj, mintegy 15—16 ezer emberrel.

A *határőrök* közül egyedül a 4. sz. székely ezred tartott a magyarokkal; a többi mind, kerületük fekvése és nemzetiségük szerint vagy a lázadó szerb és oláhokhoz, vagy Jellasich horvát seregéhez csatlakoztak.

A honvéd gyalogság. Midőn 1848 május havában a délmagyarországi szlávok politikai mozgalma mind komolyabb jelleget öltött, s a horvát bánnak készülődései nyilvánvalók lettek, akkor a magyar kormány szökségesnek látta a haza védelméről az által gondoskodni, hogy *oly nemzeti haderőt szervez*, melyre minden körülmények közt számíthat.

Ekkor a rendes sorgyalogság mintájára önkéntes ujonczozás folytán honvédzászlóaljak alakíttattak. E zászlóaljak szervezése lázas sietséggel történt, úgy hogy junius hó végén már 10 zászlóalj állott teljesen felszerelve; s 1849 január elsején már 60 honvédzászlóalj volt felállítva.

A tüzérség kezdetben gyenge volt. Az első időben, csak öt osztrák tűzér ezred vett részt a szabadság-küzdelemben, ezenkívül csak pár nemzetőrüteg volt. E pár üteg azonban később, midőn a harcz nagyobb mérveket öltött nem volt elegendő. Ennek folytán Makk József és Lukács tüzértisztek Pesten junius elején gyakorlati tűzértanfolyamot nyitottak; s a tüzérség szervezését oly erélylyel folytatta e két hazafias szellemű tiszt, hogy 1849 január hó elején a magyar csapatok 250 üteggel voltak ellátva. A tüzér-legénység legnagyobb része jobbára mérnökök, egyetemi hallgatók, technikusok, müvészek és kereskedőkből állott; s hogy jól viselték magukat, s ügyesen lőttek, kitűnik abból, hogy az osztrák hadvezérlet a bécsi körökkel elhitette, hogy a magyarok táborában franczia, lengyel és török tüzértisztek és tüzérek vannak.

A huszárok közül résztvettek a szabadságharczban: a *Ferdinánd* császár nevét viselő 1. sz. ezred 8 századdal; a *hannoveri* király nevét viselő 2. sz. 8 századdal; az *Estei Ferdinánd* főherczeg nevét viselő 3. sz. 8 századdal; a *Sándor* orosz trónörökös nevét viselő 4. sz. 8 századdal; a *würtembergi* király nevét viselő 6. sz. 8 századdal: a *szász-kóburg-góthai* herczeg nevét viselő 8. sz. 5 századdal; a *Miklós* orosz czár nevét viselő 9. sz. 8 századdal; a *székely* 11. sz. ezred 6; és a *nádor* 12. sz. ezred 3 százada. Ezekhez számítandó az ujonnan alakult 13. sz. *Hunyady* ezred 2: a 14. sz. *Lehel* ezred 2, és a 15. sz, *Mátyás* ezred 4 százada; tehát összesen 78 század.

Az önkéntesek. Az első tiz honvéd zászlóalj szervezése után hamarosan az ország négy területében rövid szolgálattételü önkéntes zászlóaljak alakíttattak. Az ujonczozási helyek voltak: *Arad, Pápa, Szolnok Vácz.* Parancsnokok: *Máriássy* János, *Kosztolányi* Mór, *Görgey* Arthur és *Ivánka* Imre őrnagyok.

Eredetileg úgy volt tervezve, hogy egy ily zászlóalj 800—1000 főnyi legyen és teljesen a hadügyminiszter közvetlen parancsa alatt álljon. Miután azonban az önkéntesek szolgálati ideje négy hónap volt; a legénység ez idő elteltével kilépett; s már a kilépés ideje előtt pár nappal nem

lehetett semmire se használni [1]), e szerint tehát épen azon időben nem állt rendelkezésre, amikor ki volt képezve és némileg katonailag számot tehetett volna.

Ez alól az általános szabály alól nehány zászlóalj kivételt képezett ugyan; azok, melyeknek legénységét a parancsnokok rávették arra, hogy a szolgálati idő lejárása után is maradjanak szolgálatban. Sőt néhány önkéntes zászlóalj (a bihari, a pesti, a szabolcsi) belépett a rendes honvédség soraiba és végig küzdötte egész szabadságharczunkat.

A nemzetőrség felállításának első idejében nagy szolgálatokat tett a hazának. Kellőleg alkalmazva hasznos szolgálatokat tehettek volna. De helytelenül alkalmazva, demorálizálva lettek, mert hiányzott náluk a katonai fegyelem. 1849-ben már alig volt a harcztéren nemzetőrség.

Idegen legio hatféle volt Magyarországon: Két *lengyel* legió: 1400 ember Wisoczki és Bulharin alatt; *a bécsi önkéntesek; a bécsi akadémiai legió;* a *tiroli vadászok* és az *olasz legió.*

A magyar hadsereg ereje tehát 1849 év elején teljesen felszerelt csapatokban a következő zászlóaljakból állt: 21 zászlóalj sor katonaság; 35 honvédzászlóalj; 20 önkéntes zászlóalj; 4 idegen legióbeli és 1 utász-zászlóalj: összesen 81 zászlóalj és 78 huszárszázad, vagyis 80000 ember 10000 lóval és 250 ágyúval.

Határozottan azt lehet állítni, hogy a magyar hadsereg legnagyobb szerencsétlensége a harcz megkezdésétől egész Világosig az volt, hogy nem volt *egységes müködési terve.* Ennek lehet tulajdonítani, hogy a győzelmek, melyeket egyes alparancsnokok az osztrák fölött arattak, soha sem lettek a maguk egészében kihasználva, kizsákmányolva. Ezért is nem vívhattak ki az osztrákkal szemben soha nagyobb előnyöket.

És e rövid eltérés után térjünk vissza a Debreczenbe induló kormány és törvényhozókhoz.

* * *

[1]) *Görgey István*: 1848—1849. böl. I. köt. 30—31.

Alig ért véget az 1848 deczember 31-iki vegyes ülés, amint azok, kik hivatva voltak Magyarország ellentállási erejét fejleszteni, a vasuti indóházba siettek, hogy mielőbb a kormány uj székhelyére, Debreczenbe jussanak.

A képviselők a vasuti indóházban találkoztak Sylveszter estéjén. A vonat kezdetben többször megállt, Kossuth a nagyobb városoknak és törvényhatóságoknak rendeleteket adott ki irásban. E rendeleteket a vonaton diktálta. 1849. január 1-én Szolnokba értek, hol a hazafias szellemű ferenczrendi barátok kolostorában szállottak meg.

Szolnoktól egész Debreczenig nemcsak az országutat, de a mellékutakat is mindennemű jármű lepte el. Hintók, pótlovak szállitmányai, ágyúk, s egyéb szállitmányok takarmánynyal és lőszerrel; ezenkivül a menekülők szekerei. Helylyel-közzel azt lehetett gondolni, hogy a régi magyarok szekértáborára tévedt az idegen, — ugy összetorlódtak a kocsik. Ezek voltak a pihenő állomások.

Hát még milyen tarka világ volt az utszéli csárdák belsejében! A legrongyosabb szalmafedelü csárdában magas rangú katonatisztek, főhivatalnokok állták körül a söntést, vegyesen gubás parasztokkal, közkatonákkal és fuvarosokkal.

Vetter tábornok, a táborkar főnöke, tisztjeivel Szolnokban maradt, s el lehet képzelni, hogy mennyi teendő szakadt ott a nyakába. Mindazt a teendőt el kellett hirtelenében ott végeznie, amit már Pesten az idő rövidsége miatt nem intézhetett el. Legelső dolga volt a csapatokhoz ellenparancsokat küldeni oly helyekre, melyeket már az ellenség szállott meg. Ezenkivül rögtöni intézkedéseket tenni egy hadtest összpontositására nézve a Felső-Tiszánál.

A honvédelmi bizottmány elnöke még az indulás előtt átlátta Pesten, hogy a honvédelmi bizottmánynak katonai tanácsadókra lesz szüksége. Ep azért maga körül egy kis katonai irodát szervezett. Ez iroda tagjai *Heimbacher* és *Bikkesy* őrnagyok; *Gelich* Richárd és *Tóth* János századosok voltak.

Ennek a táborkari irodának feladata az volt, hogy katonai tanácsokkal szolgáljon. A hadtest és csapatparancsnokoknak a honvédelmi bizottmány elnökéhez kellett intézkedéseiket beterjeszteni; s ugyancsak ez a táborkari iroda dolgozta ki Kossuth rendeleteit és intézkedéseit, valamint ez hozott mindent javaslatba, ami katonai szempontból szükségesnek látszott.

És sajátságos! Az első napokban, midőn Debreczenbe megérkeztek, folyton készen állottak a futásra. Majdnem tény tehát az, amit lord Ponsoby lord Palmerstonnak Bécsből január 21-ről e szavakkal megirt: »Pestről értesülünk, hogy Kossuth nem bizva Debreczen lakosságának vendégszeretetében, hiveivel együtt Nagy-Váradra vonult vissza.« Igaz, hogy a nemes lord, nem bizva tudósitása hitelében, ezt irja főnökének: ». . . nem tudom, igaz-e vagy nem, amit tegnap Kossuth visszavonulásáról közöltem, de az bizonyos, hogy a felkelők ellentállása tarthatatlan a Debreczentől Szegedig terjedő Alföldön; annyival inkább, mert Arad és Temesvár a császári hadak kezében van.[1])

Nem volt ugyan igaz, de ismétlem, tényleg futásra készen állottak. A honvédelmi bizottmány irattára kocsikra rakva állott a városház udvarán, hogy szükség esetén rögtön tovább indulhasson. Kossuth a városházán lakott; ott volt elnöki kanczelláriája is. Lakása közvetlen közelében két titkárja, Szőllősy és Stuller dolgoztak; a nagy tanácsterem pedig katonai irodává lett átalakitva.

Kossuth ebben a válságos napokban csodaszerü lélekjelenlétet tanusitott. Erélyét és munkakedvét egy perczre sem vesztette el, s a legóriásibb tevékenységet fejtette ki minden irányban. Napokon, éjjeleken keresztül egyhuzamban dolgozott szokatlanul, anélkül, hogy iróasztalától felkelt volna.

Megérkezése után *a Nemzet kormánya nevében* az alábbi kiáltványt intézte — *Debreczen város közönségéhez:*

---

[1]) Correspondence relatione to the affairo of Hungary 1847—1849. 130—131. lapok.

Az országgyülés határozata következtében, ugy a törvényhozó test maga, mint az ország kormánya, Debreczenbe megérkezett.

E törzsgyökeres magyar város köréből fog Magyarország megmentetni, és nemzeti szabadságunk biztosittatni.

Igen is, meg fog mentetni s biztosittatni!

— Kezességül szolgál erre az örökkévaló Isten igazsága, mely meg nem engedheti, hogy a históriában példátlan ármány, gonoszság és istentelen hitszegés Magyarország igaz ügyén erőt vehessen.

Kezességül szolgálnak vitéz hadseregeink, melyek nem az önkénynek vak eszközei, hanem a szabadságnak rettenthetlen oszlopai; kiknek karjairól a lelkesült hazaszeretet villáma omlik a zsarnokság zsoldosaira.

Kezeskedik az egész nemzet, melynek népei ezrenként kelnek fel az ellenség oldalában és háta mögött, hogy mélyen nyomult bár be az országba, de azért meghóditottnak egy talpalatnyi földdel sem mondhatna többet, mint a hol éppen pillanatnyilag megáll.

De kezeskedik főleg a Tiszának romlatlan szivü magyar népe, mely a multakban is hazánk szabadságának mindig dönthetlen oszlopa volt, melynek rettenthetlen férfias mellén mindig megtörtek az idegen zsarnokság nyilai, — mely valahányszor e nemzet szabadságot veszély fenyegeté, első volt mindig a szabadságnak szent harczaiban, s utolsó volt, mely kezéből a fegyvert letevé, és sohasem tette le hamarább, mint midőn elmondhatá, hogy a haza megmentve van!

Én láttam utamban a Kunság áldott térmezőinek férfias népét, mely szolgaságot nem türt soha, láttam szemeikben az igazságos harag villámait, s hallottam ezernyi ezereinek ajkairól a mennydörgő fogadást, mely a haza ellenségeinek halált esküdött és megesküvék nem türni soha, hogy a Kunság szabad földjét idegen járom nyomja.

Láttam a vitéz hajdukat, kiknek kebele, oly gazdag dicsőemlékezetben, kik kitüzték Bocskay ősi zászlóját, mely alatt vérrel szerzettek maguknak szabadságot; kiknek a hazáért ontott vérükből a vallás és politikai szabadság áldása terült a honra a vésznek napjaiban, s kik hivatva vannak megtartani a hazának

azon szabadságot, melyet őseik szereztenek. E rettegett ostorai a zsarnokság zsoldosainak ezerenkint állitják ki a honszeretettől hevitett férfiakat azon szent elhatározottsággal, hogy mig szabad hajdu él, Magyarország földét idegen zsarnok birni nem fogja. És kezeskedik a szeplőtlen magyar eredetiségü alföld törzsgyökeres magyar fővárosa, a lelkes Debreczen, melyet Isten a végre választott ki, hogy kebelében emelkedjék fel a magyar nemzet szabadságának erős temploma.

Debreczen azon szikla, melyre fogja épiteni Isten a magyar szabadság szentegyházát, melyen diadalmaskodni a pokol kapuid sohasem fognak.

Debreczen lakosai! polgártársaink! Ime az országgyülés s az ország kormánya testvéri bizalommal telepedik meg magyar vendégszerető tüzhelyeiteknél.

Megtelepedik azon bizodalommal, hogy körötökben a lelkesült hazaszeretetet s igaz magyar érzelem tiszta levegőjét szivandja; — melynek élterő szellemét sem sötétben ólálkodó árulás, sem pulya gyávaság, sem zavargó rendetlenség nem fogja soha megfertőztetni.

Megtelepedik azon szent bizodalommal, hogy ha kell, Debreczen lelkes magyarjainak tömegestüli fölkelése lészen a zászló, melynek magasztós lobogására a Tisza népének ezernyi ezerei mint hegyről a hógombolyag le fognak omlani az ellenségre, hogy még csak hirmondó se maradjon közüle, ki elmondja a hitszegők fejének, hová temette a tiszai magyar nép azon zsoldos sereget, mely arról álmodott, hogy édes hazánkat rablánczra füzi.

Debreczen népe! Ime én a nemzet nevében Debreczen városát, a magyar szabadság őrvárosának nyilatkoztatom, s az országgyülést és kormányt a debreczeniek becsületérzésének renditbetlen sziklájára helyezem.

Kelt Debreczenben, január 6-án 1849.

A nemzet kormánya nevében

Kossuth Lajos
a honvédelmi bizottmány elnöke.

Ezután intézkedett Kossuth, hogy az osztrákok hadműveletei által megzavart postai összeköttetés helyreállittassék. Továbbá szigoruan járt el azokkal a tisztekkel

szemben, kik a csatatereket kerülve, Debreczen utczáin lézengve csörtették kardjaikat. Ezeket simpliciter kiutasitotta Debreczenből, s csapataikhoz kergette.

Amikor Vetter tábornok január 10-én megérkezett Debreczenbe, s a hadügyministerium megkezdte működését, akkor rögtön hozzáláttak a tiszamögötti hadmüveleti alap rendezéséhez, ami nem kis dolog volt. A katonai intézeteknek ujra kellett berendezkedni és működésüket kettős erővel megkezdeni. Mindennek a lelke Kossuth Lajos volt! A csapatálladékok uj pihenési helye, ruházat, felszerelés, fegyverzet előteremtése, felállitandó uj zászlóaljak, kórházak berendezése, szállitások, katonai igazságszolgáltatások, egyes helyeken rögtönitélő biróságok felállitása, de ami a fő, az élelmezés szabályozása és raktárak felállitása a nevezetesebb hadászati helyeken, — ezek voltak a legfontosabb teendők, melyeket első sorban végeznie kellett a hadügyministeriumnak. És rendbe hozták e dolgokat csodálatosan rövid idő alatt. Egy ideig a hadmüveleti osztály élén Klapka György állott, majd midőn ő parancsnoknak neveztetett ki Mészáros helyére a Felső-Tiszához, báró Stein Miksa mérnökkari ezredes vette át az osztály vezetését.

A katonai intézeteket, melyekről fentebb szóllottunk, Nagy-Váradon helyezte el Kossuth. Várad fekvése olyan, hogy onnan ugy a közép és felsőtiszai, mint az erdélyi hadtesteket is leggyorsabban lehetett mindennel ellátni; s főleg voltak alkalmas helyiségei.

A várkastélyt fegyvertárrá alakították át; ott lett felállitva a megnagyobbitott fegyvergyár Lahner ezredes igazgatása alatt. Több mint 1000 ember dolgozott e gyárban, és az ágyulőkészleten kivül 250 ezer puskatöltény készült itt naponkint. Ugyancsak Váradon, a kazamatákban gyártották a gyutacsot is. Ezenkivül öntődét rendeztek be, és 6 fontos ágyukat öntöttek e felirással: »*Ne bántsd a magyart!*« Készitettek itt congreve-rakétákat is, melyek Bem tábornoknak tettek nagy szolgálatokat hegyi harczaiban. Volt ezenkivül röppentyügyártás; készült itt ágyutalp és társzekér. Nagyváradon székelt és müködött az energikus és tevékeny *Lukács* Sándor győri képviselő elnöklete alatt

a főruházati bizottság is; itt lőn fölállitva a nagy élelmezési raktár és tábori kenyérsütőde.

De ugy a fentebb felsorolt szükségletek előteremtésére, mint magára a háboru folytatására is pénz kellett. Amint tehát a bankjegysajtók megérkeztek Debreczenbe, Kossuth nem késett azokat rögtön müködésbe hozni. Legelső dolga volt az aprópénz hiányán segiteni. Az országgyülés jóváhagyása reményében azonnal magyar krajczárokat veretett, és három sajtón 15 és 30 krajczárosokat nyomatott.

E közben hivta meg Kossuth, Teleki László gróf ajánlatára, *Dembinski* Henriket, s nevezte ki az összes magyar hadsereg főparancsnokául. Dembinski megjelenése a magyar harcztéren vészterhes volt minden tekintetben. Előregedett, nem elég gyors, cunctatori észjárású vezér volt bizony ő már akkor, aki a fiatal magyar tábornokoknak sem észszel, sem energiával, sem hadi sikereivel, — mint Bem — nem tudott imponálni. Sok része volt neki szabadságharczunk bukásában; nevéhez főleg a szégyenteljes szőreghi és temesvári emlékek fűződnek. Kossuth azonban akkor, midőn Teleki ajánlatára Dembinskit meghivta, még nem tudhatta, mily sikerei lesznek a fiatal magyar tábornokoknak. Ő amit tett, hazafias jóindulattal tette, s azért, hogy használjon vele Magyarországnak.

Érdekesnek tartjuk felemliteni, hogy Debreczen lakossága ekkor majdnem megkétszereződött, mert 160,000 lélek tanyázott abban az időben a nagy alföldi város falai közt. A város olyan volt, mint egy tábor. Nyilvános tereken toborzó asztalok, mely körül százával hullámzott a nép, átvonuló uj honvédzászlóaljak, ujonczszállitmányok, s hadosztályokhoz csatlakozó lovas századok és ágyuütegek voltak ott nap nap után láthatók.

Ennek daczára, a legnagyobb és legpéldásabb rend uralkodott városszerte, pedig a katonai őrség csak egy zászlóalj gyalogból, s egy század lovasból állott.

* * *

Kossuth január 8-án este, értekezletre hivta össze a képviselőket a városház termébe. Elnökök nem jelentek meg, a honvédelmi bizottmány tagjai közül Nyáry Pál hiányzott.[1])

Bartal György mindjárt az értekezlet elején azzal rohanta meg Kossuthot: »*Jót állhat-e a kormány a képviselők személyeért és vagyonáért?*« — mert jegyzé meg gunyosan, az »*unbedingte Unterwerfung nem mindenkire egyenlően veszedelmes ám!*« A jelenvolt képviselők különben is idegesek voltak, s erre a szavakra már nagy zaj támadt: »Mit akarnak!« »távozzanak!« — mig azután Kossuth engesztelőleg közbelépett és kijelentette: »A haza megmentése mindnyájunk kötelessége, egyesült erőnk meg fogja menteni a hazát, ekkor lesznek személyeink és vagyonunk biztositva.«[2]) a képviselők nyugtalanul és izgatottan oszlottak szét.

Másnap, január 9-én, tartotta a ház első ülését Debreczenben. Az ülésen az elnök s alelnökök távolmaradása miatt az ösz Palóczy László elnökölt, s a ház Kossuth in-

---

[1]) *Madarász József:* Emlékirataimból 189—191-ik lapok.

[2]) Hogy Bécsben is mily rosszul voltak értesülve a magyarországi viszonyokról, arról legeclatánsabb tanuságot tesz az amerikai követ: Stiles ur, ki könyvének 170-ik lapján az alábbi képzelhetetlen valamit tálalja fel az olvasónak. Mentségére szolgál, hogy a forrást megnevezi; (az pedig nem más, mint: Baronin *Blaze de Bury:* Reise durch Deutschland, Oesterreich und Ungarn, wärend der Ereignisse von 1848—1849.) A franczia eredetiben Blaze de Bury bárónő e napokról igy ir: Sikertelen kisérletek tétettek, hogy Windischgrätz herczeg tétlen maradjon. Magasrangú, befolyásos aristokraták fogták körül s biztositották, hogy csak tőle függ, vérontás nélkül vetni véget a háborunak. Végre reményt nyujtott, *mialatt a leghallhatatlanabb árulást követték el ellene.* Láttátok volna csak a grófnőket és bárónőket Delila szerepében, — mesélte egy öreg osztrák tábornok, ki jelen volt ez ostromlásoknál; észvesztő volt látni, hogy vették körül Windischgrätz herczeget, a ki hitt szavaiknak, mert nem tudta elképzelni, hogy ily előkelő nép ennyire hamis lehet. Volt ott soireé, zene, kaczérkodás és *tea!* kiáltá az öreg kétségbeesés hangján, mintha ez lett volna a legnagyobb cselfogás, amit a hiszékeny Windischgrätz ellen elkövettek. Thea! — ismétlé, — alig volt vége a theázásnak, megjelent Kossuth Debreczenben, és ők (a grófnők és bárónők) mindent elbeszéltek neki.

ditványára kimondta: »*Vagyunk ma mint tegnap voltunk.*« Egyuttal helyeslőleg tudomásul vették a 12 és 6 krajczáros ezüst és a 30 és 15 krajczáros kincstári utalványok kibocsátását.

S miután épen a kincstári utalványok kibocsátására tértünk reá, vizsgáljuk meg részletesen azt is, hogy állott a magyar pénzügy akkor, midőn a kormány Debreczenbe költözött.

Az 1849-iki kiadások összege	62.222,368 frt	volt.
Az 1849-iki bevételek összege	16.359,058 frt	volt.
A hiány tehát	45.863,310 frtra	rugott.

Ehhez azonban hozzá kell még adni az 1848-iki második félévből fenmaradt 16 milliónyi hiányt; ezzel együtt tehát az összes 1849-iki deficit 61 millió forintra rugott.

Kossuth a szükséges összegek előteremtésére a lehető legegyszerübb módhoz folyamodott: Ugyanis a törvényhozó testület beleegyezésével bankjegyeket bocsátott ki, és pedig először is az *öt;* majd a *száz* forintos bankjegyeket hozta közforgalomba. Ez is volt a magyar kormány *egyedüli* pénzforrása attól a pillanattól kezdve, midőn a kormány Debreczenbe költözött. Ennél a pénzmüveletnél azonban az volt a fődolog, hogy a magyar pénzjegyek *párin maradjanak,* azaz teljes értéküeknek ismertessenek el a közforgalomban. Ebben a tekintetben szerencse kisérte egész a szabadságharcz lezajlásáig Kossuth pénzügyi müveleteit, mert a nemzet nemcsak teljes értéküeknek ismerte el a magyar- vagy köznyelven mondva: »*Kossuth-bankókat,*« hanem jobban kedvelte országszerte a bécsi bank pénzjegyeinél.

A Kossuth-bankó, melynek értéke Magyarország öszszes vagyona által lett garantirozva, — nemcsak hogy teljes értékében maradt meg a szabadságharcz végeig, — hanem volt reá eset, hogy agióval vásárolták.[1])

---

[1]) *Gelich Richárd*: Magyarországi függetlenségi harcza. II. kötet 236. lap. (. . . . a háboru alatt is megadta azoknak (a bankjegyeknek) a hitelt, sőt a hadiszerencse szeszélye szerint majd föl, majd leszállott értékök.)«

A bankjegysajtó volt tehát Kossuthnak az a csodálatos Áron vesszeje, melylyel a pénz forrását megnyitva, a rendkivüli kiadásokat fedezhette. Magától értetődik, hogy a hadiszerencse végkimenetelétől függött a kormány azon igéretének teljesitése, hogy teljes névértékük szerint váltja be a magyar bankjegyeket.

Kossuth, *öt, tiz, száz,* és *ezer* forintos bankjegyeket nyomatott, — de az ezer forintos nem ment át a közforgalomba.

Az ötforintos bankjegyekből 1849-ben 8.249.790 forint nyomatott, s pedig naponkint mintegy százezer forint egész julius közepéig. A tizforintos bankjegyekből 19.129.740 forintot készitettek. A százforintos bankjegyekből összesen 11.040.100 forint készült el; tehát összesen, mintegy 38 és fél millió bankjegyeket bocsátott ki Kossuth Lajos a magyar államvagyon terhére ily pénznemekben. Ha ehhez még hozzáadjuk a 2.954.000 frtnyi 15 és 30 kros jegyeket, s a julius végétől augusztus 10-ikéig kibocsátott *kétforintos* bankjegyeket. (Ezek nem mint az előbbiek vörös hasuak, hanem *fekete hasuak* voltak, s a czimer felől hiányzik a korona. A legritkább szabadságharczi papirpénz,) melyekből mintegy 600.000 forint értéküt bocsátottak át a közforgalomba, — akkor a Kossuth által kibocsátott papirpénzt 42 millió forintra tehetjük.

Azonban nézzük, mi történt január 13-án az országgyülésben? Felolvasták Deák Ferencz és társainak jelentését a békeküldöttség sikertelensége ügyében. Bezerédy István, Kubinyi Ferencz és Nyáry Pál a béke mellett foglaltak állást; Szacsvay Imre és Asztalos Pál kimondatni kivánták, hogy a küldötteknek békülési meghatalmazása megszünt. Kossuth e két inditványt ajánlja a háznak elfogadásra:

1. Azon kijelentésre, melyben halállal kinálnak, nincs más felelet, mint az, »védekezzünk utolsó emberig,« s ez rövid nyilatkozatban közöltessék az egész nemzettel.

2. Mondja ki a ház: »*Mi, Magyarország képviselői, a harcznak utolsó perczéig együtt maradunk.*«

A képviselők erre mind felállnak s esküre felemelt kezekkel a legnagyobb lelkesedés közt, egyhangulag kiáltják: »*Együtt maradunk!*«

A képviselőház erre vonatkozó hitelesitett jegyzőkönyvi kivonata igy szól: A képviselőház ezen feleletből teljesen s a legméltóbb indignatióval meggyőződvén, mikép az ausztriai ház, mely eddigi fennállásáért is annyi hálával tartozik ezen nemzetnek, oly fenhéjázó hangon, s oly zsarnok feltételeket nem átal szabni, minőket még tökéletesen megvert nemzet irányában sem szabad tennie, holott a magyar nemzet eddig nemcsak hogy leverve nincs, sőt seregeinek száma és vitézsége s a nép áldozatkészsége győzedelmet is igér, egy akarattal elhatározta, miszerint országos lételét, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét utolsó emberig, utolsó csepp vérig tovább is védelmezni fogja.[1])

E közben érdekes hirek jöttek Pestről: Az ostromállapot kihirdetése, fegyverbekérés 36 óra alatt, a kaszinó és gyülde bezárása, Havas József császári biztos müködése, s gr. Wrbna Ladislav felhivása, hogy senki se merjen összeköttetésben lenni Kossuthtal, vagy a feloszlatott országgyüléssel. Erre a hirre a képviselőház egyik elnöke, az erdélyi *Pálfy* János rögtön leköszönt; viszont a honvédelmi bizottmány január 21-én elrendelte, *hogy azok, kik az ellenségtöl hivatalt fogadtak el, mint Havas Pesten, Babarczy császári biztos Pestmegyében, Fiáth* Ferencz stb. ezek vétkes honárulóknak tekintendők, s mint ilyenek fognak büntettetni.[2])

A január 22-iki ülésen Madarász József inditványára kimondja a ház: Mindazon képviselők, kik a ház engedelme vagy a kormány kiküldetése nélkül vannak távol Debreczenből s jövő február hó 10-ig itt meg nem jelennek, ugy fognak tekintetni, mint kik helyüket hütlenül elhagyták, s kerületeik utasitandók lesznek, hogy helyettük más képviselőket válasszanak.

---

[1]) *Közlöny.* 1849-iki évf. 4. sz. 14. lap.

[2]) *Közlöny.* 1849-iki évf. 7. sz. 23. lap.

És igazán nem lehetett csodálni, hogy összesen nem jelent meg Debreczenben több mint 145 képviselő. Ugy látszott, minden összeesküdött a magyar nemzet ellen. Az embereken erőt vett természetes gyengeségük: a félelem, s kiki igyekezett bőrét védeni. Ha azonban rossz auspicziumokra volt kilátása Debreczenben az egyszerü képviselőnek, milyen lehetett akkor a kormány s főleg Kossuth Lajos helyzete? Keletről, nyugatról, északról és délről a rosszabbnál rosszabb hirek érkeztek. A feldunai hadsereg nevében Görgei Arthur kiadta ismeretes váczi proklamatióját, melyben ellentétbe helyezi magát a magyar kormánynyal s kijelenti, hogy a honvédelmi bizottmányt nem ismeri el törvényesnek; attól nem, csakis az V-ik Ferdinánd király által kinevezett Mészáros Lázár hadügyminisztertől fogad el parancsokat. Mit volt tennie Kossuthnak, vissza hivta Debreczenbe a derék jó öreg Mészáros Lázárt, aki különben jó svadronyos kapitány lehetett, de hadvezérnek való épen nem volt; s kit Schlick Kassánál jól el is páholt. Helyette pedig elment a harcztérre a hős Klapka György.

Megjött a szomoru hir Nagy-Enyed pusztulásáról s az oláhok kebellázitó kegyetlenkedéséről; ezalatt megérkezik a lengyel Dembinski, s vele kezdődik a visszavonás. A feldunai hadsereg vezére hosszabb ideig semmi hirt nem ad magáról, — de jönnek rossz hirek a többi harcztérről A derék jó székely, Boér Antal, felháborodva a szászok »*istentelenségein*«, kivánja, hogy a szászok minden jószágai a magyar állam részére lefoglaltassanak;« Fekete Lajos képviselő pedig azt kérdi a kormánytól, van-e már intézkedés és milyen téve Vay Miklós, Nádosy és gr. Eszterházy s a többi hazaárulók ellen, kik még életben vannak? [1])

Majd jön a kikelet, rózsás lesz a láthatár szerte a magyar hazában. Petőfi Sándor lelkes levele jelent meg az egyik debreczeni lapban Bem diadalutjáról; már azt lehetett hinni, utban van az öreg lengyel vezér seregestül »a Tisza partjaira, hogy a rózsák hazájának is« megmutassa

[1]) *Közlöny* 1849. 19 sz. 67 lap.

diadalmas zászlóit. Jött a hir, hogy Guyon vezérlete alatt a magyar sereg szuronynyal foglalta el Branyiczkót; hogy Klapka Kassa felé szoritá az ellenséget; sőt be ís vonult Kassára; Aradról jelentette Gál Miklós, hogy az ellenség benyomult a városba, de Asztalos és Boczkó Dániel kiverték s átkergették a Maroson; majd jött a jó hirek legjava: Bem a piski hidnál visszaverte az ellent; ez a csata döntött Erdély sorsa felett.

De viszont február 24-e körül este 10 órakor hirtelen összehivatta Kossuth a képviselőket; összejöhettek ugy 60—70-en éjjeli 11 órára. Kossuth közölte velük, hogy most kapta a hirt, miként az ellenséges vasasok Fürednél már átjöttek a Tiszán, s az ut előttük nyitva áll Debreczenig. Felhivta a követeket, hogyha csakugyan menekülni kellene Debreczenből, kövessék biztos helyre a kormányt. A képviselőház nagy többsége hajlandó volt követni a kormányt, az ugynevezett »békepárt« egyik vezérférfia Bartal György azonban felszólitotta Kossuthot, adjon neki felvilágositást az alábbiakra: *a)* miben áll a pénzügy, rendelkezik-e a kormány a szükséges pénzzel a had folytatására? *b)* minő a hadsereg szelleme? *c)* biztosittatik-e létezhetésünk?

E felszóllalásra iszonyu vihar támadt. Főleg nagyon haragos volt Boniss Sámuel, a koronaőr; ki nem mérsékelhetvén felindulását, e szavakkal lépett Bartal elé: »Ki mer itt most számoltatni akkor, mikor a veszedelem elháritásáról kell gondoskodni?!«

Bartal kimagyarázván magát, a csend és béke kissé helyreállt, s Kossuth kijelenté, hogy ami a pénzt illeti, emberi erő amit megtehet, az teljesittetik. A hadseregben lehetnek félreértések, de a nagy zöm kész életével védeni a hazát. Es ő remélli, hogy ha az egyenetlenségek elsimulnak, ami miatt ő a táborba megy, ügyünk győzedelmeskedni fog.

Némi kis izetlenkedés után az esti ülés véget ért A vasasokról szóló hír valótlannak bizonyult.

De nemcsak a honatyák veszekedtek a debreczeni conventben, hanem meg volt a veszekedés a hadsereg veze-

tői közt is. Mészáros hadügyminister egy rendelete a Görgei vezérlete alatt levő feldunai sereget is Dembinsky tábornok főparancsnoksága alá helyezte. Itt kezdődött a szabadságharcz veszedelme. Nemsokára ezután következett a kápolnai és mező-kövesdi csatavesztés; majd az a szomorú jelenet Tisza-Füreden, hogy Dembinsky ellen tisztjei fellázadtak. Erre azután Görgei ideiglenes fővezér lőn. Emiatt a tisza-füredi eset miatt sokan kárhoztatták Kossuthot. Miért nem fogatta el, vagy miért nem lövette ekkor főbe Görgei Arthurt? Kossuth erre igen észszerüen megfelelt, egy későbbi levelében azt mondván, hogy ha ö akkor megkisérti Görgei elfogatását, a magyar sereg különböző csapatai közt került volna harczra a dolog, és a sereg bizonyosan felbomlott volna. Tehát ő a szabadságharcz ügyét nem akarta koczkára tenni személyes ügyek miatt! Pedig már ekkor a külföldi hatalmasságok is értesültek arról, hogy a magyarok ügyében kedvező fordulat állott be. *Foublanque* belgrádi angol főkonzul február 26-iki kelettel értesítette sir Stretford *Canninghot,* hogy »a magyarok most magasabb hangon beszélnek, mint azelőtt.[1])

Kossuth a márczius 10-iki ülésen terjeszté elő a hadseregben kitört egyenetlenségek dolgát. Értesítette a házat, hogy Dembinszky lemondott a fővezérségről, ő pedig intézkedett, hogy a tiszamenti haderő két hadtestből álljon, az alsó sereg vezére lesz Damjanich, a felső, Tisza-Fürednél állóé pedig Görgei. Fővezérnek Vetter Antalt szemelték ki. Egyuttal biztosítá a házat, hogy a fővezéri kinevezés a hadseregnél engedelmességgel fog találkozni. E tekintetben — ő beszélt Görgeivel — egység van; a nemzet tehát nyugodt lehet.

Vetter azonban csak rövid ideig maradt fővezér; ő betegségét adva okul, visszavonult s akkor Görgei Arthur lett a fővezér.

Időközben azonban Ausztria császárja a Kremsierbe, 1848. november 15-re egybehivott országgyülést feloszlatta,

---

[1]) Correspondence relative to the affairs of Hungary 1847—1849. 163. lap.

s márczius 4-én kiadta az oktroyált alkotmányt. Az oktroyált alkotmánynak hazánkat illető pontjai az ország önállását és törvényes függetlenségét megszüntetik, törvényhozásunk legfőbb jogait a bécsi birodalmi gyülésre ruházzák, az »Uniót« megsemmisítik, Erdélyt, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországot, ugyszintén a Határőrvidéket az anyaországtól elszakitva, külön-külön tartománynyá alakitják. Az oktroyált alkotmányt *Schwarzenberg, Stadion, Krauss, Bach, Cordon, Bruck, Thinnfeld* és *Kulmer* irták alá s főbb pontjai ezek:

Minden népfaj egyenjogu. Az egész birodalom egy vám- és kereskedelmi terület. A császár mint osztrák császár koronáztatik meg és az alkotmányra esküt teend. Ő a legfőbb hadvezér, a háború és béke ura, kinek nevében szolgáltatnak mindenütt igazságot. Az egész birodalomra nézve egy közös osztrák polgári jog lép életbe. A polgárok egyik koronaországból szabadon költözködhetnek a másikba s törvény előtt egyenlők. A községek képviselőiket szabadon választják, és saját ügyeikben önkormányzattal birnak. *Tartományi ügyek:* földmivelés, középitkezés, jótékonysági intézetek, az országos kiadás és bevételek megállapitása *Birodalmi ügyek:* az uralkodóház s a külországok viszonyai egyházi, felsőbb oktatási, birodalmi, háztartási, ipar, kereskedelmi s közlekedési stb. ügyek. A törvényhozási hatalom, a császár és birodalmi gyülés, s illetőleg a császár és a tartományi gyülések kezében van stb. A birodalmi gyülés felső- és alsó-házakból áll. A felsőház tagjait a tartományi gyülések, az alsóházéit a nép választja. A legkisebb czensus 5 frtnyi, nagyobb városokban 10 frtnyi adó. A követek a császár által bármikor haza küldhetők; utasitást nem fogadnak el, s esküt tesznek le a császár és az alkotmány iránti hüségre; a hazaküldés után három hónap alatt ismét összehivandók. *Magyarország alkotmánya, amennyiben az uj alkotmánynyal össze nem fér, hatályon kivül tétetik,* stb. A végrehajtó hatalom egy és oszthatlag s kizárólag a császárt illeti. Az egyes tartományok helytartókat fognak kapni. Végrehajtási ügyekben a császár egy birodalmi tanács javaslatával élhet, melynek tagjait maga nevezi ki. Egy

legfelsőbb birodalmi törvényszék állíttatik fel a birodalom és tartományok, a ministerek és helytartók közti peres ügyek, s a felségsértések megitélésére. Az adó törvény utján határoztatik meg, valamint a katonakötelezettség is. Végre: Az államadósságért a birodalom kezes.

Ezt az octroyált alkotmányt a jó bécsi urak Windischgrätz azon hadi tudósitása alapján adták ki, hogy ő a kápolnai csatát megnyerte, s a magyar seregek teljesen meg vannak semmisitve.

Pedig ez a dolog akkor még nagyon el volt hirtelenkedve. Bécsben csak későn látták be, hogy Windischgrätz hadi tudósitásai nem felelnek meg a valóságnak, s az »osztrák fegyverek diadalmas előmenetelei Magyarországon az egységes Ausztria ujjászületésének nagy munkáját még nem végezték be«.

Abban az időben, midőn a bécsiek arról álmodoztak, hogy a rebellisek össze vannak taposva, akkor fordult egy nagyot a hadi szerencse koczkája, és a magyar fegyverek minden vonalon győzedelmeskedtek. A diadalok hosszu sorát a szabadságharcz győzhetetlen vezére: Damjanich János kezdte Szolnoknál, Bem Brassó és Vöröstoronynál, Perczel a Bácskában verik tönkre az ellent.

És ezekre a diadalokra gyors egymásutánban következnek a hatvani, bicskei, isaszeghi, váczi, nagy-sallói csaták, Komárom felszabaditása, és Budavár bevétele. Azonban ne siessünk! Térjünk vissza Debreczenbe, s lássuk, mit csinált a magyar kormány az octroyált alkotmány kibocsátása után?

*
*   *

Lehetetlen tagadni, hogy a harcztéri diadalok adták meg a lökést a debreczeni irányadó férfiaknak arra nézve, hogy az oktroyált alkotmányra *a függetlenségi nyilatkozattal* feleljenek. A függetlenségi nyilatkozat lehetett késői vagy korai, ahogy veszszük, de nemzeti és magyar alkotmányos szempontból, az akkori viszonyokat tekintve, épen nem helytelenithető.

Lehetetlen bizonyos hasonlatossságot fel nem fedezni. az amerikai Egyesült-Államok és a magyar függetlenségi nyilatkozat között.

Az amerikaiak függetlenné nyilvánították magukat az anyaországtól, mert Nagybrittániával szemben gyarmatilag voltak függő helyzetben. Magyarország alkotmányos jogainál fogva teljesen független volt mindig Ausztriától. Az amerikaiak függetlennek nyilvánitották magukat, mert a britt kormány eltörölte legbecsesebb törvényeiket, s kormányformájukat alapjában megváltoztatta. A debreczeni országgyülés is akkor kiáltotta ki a nemzet függetlenségét, amikor az oktroyált alkotmány Magyarország összes törvényeit hatályon kivül helyezte.

Talán az egész függetlenségi nyilatkozat kikiáltásában egyes egyedül az volt a baj, hogy sokáig késlekedtek vele. Ha a függetlenségi nyilatkozatot akkor adja ki a nemzet, midőn Ausztria a márcziusi törvényeket vissza vonta s álnokul nyakunkra küldte Jellasichot, akkor hazánkra nézve egész másként dőlt volna el a szabadság küzdelem.

Akkor a császári önkény tökéletesen igazolta volna Magyarország elszakadásának tényét. Ha Magyarország 1848 nyarán kiáltotta volna ki függetlenségét és pár hét mulva nem habozott volna a bécsiek hivására az osztrák főváros segélyére sietni; ha a magyar sereg, a mint az osztrák határon megjelent, nem tétovázott volna, hanem egyenesen Bécs felé indul, Windischgrätznek nem lett volna soha alkalma Bécsben rendet csinálni. Mert Bécsnek másfélszáz ezerre menő fegyverfogható népe, a magyarok által szervezve és vezetve, mint legyőzhetlen phalanx állott volna Windischgrätz hadaival szemben; *a császár pedig csekély árnak tekintette volna Magyarország függetlenségének elismerését, fővárosáért cserébe.*

A merész és elhatározó lépésre azonban csak akkor szánták rá magukat szabadságharczunk élén álló férfiaink, midőn arra az osztrák kamarilla formálisan kényszerítette őket. Mert Magyarország függetlenségének kikiáltása semmi más nem volt, mint egyszerű viszhang a márczius 4-iki császári kiáltványra. Ekkor már a nemzeti becsület köve-

telte meg, hogyha az uralkodóház a százados szerződéseket foszlányokká tépte, a nemzet is mondja ki: hogy az élni kivánó Magyarország a dinastiát többé uralkodójának el nem ismeri.

Ebből a nézetből indult ki maga Kossuth is, kiről ugy Klapka[1]) mint Vetter[2]) tábornokok elismerik, hogy barátságos közeledésével és a szivességgel, melylyel kezét Görgeinek nyujtotta, mindent elkövetett arra nézve, hogy a köztük fennálló egyenetlenséget kiegyenlítse. Késő volt! És Kossuth azon elhatározása folytán, hogy az országot függetlennek nyilvánittatja, a szakadás közte és Görgei közt teljessé vált.

Nem akarunk most annak vitatásába bocsátkozni, hogy a hadsereg előzetes beleegyezésével történt-e a függetlenségi nyilatkozat kimondása vagy sem. *A politikai ügyekhez a hadseregnek, a tiszti karnak semmi köze!* Az azonban tény, hogy Kossuth Gödöllőn előzetesen közölte azt a hadtestparancsnokokkal és Klapka[3]) konstatálja, hogy Görgeinek akkor nem volt bátorsága az ellen felszólalni, különben esetleg ők, a többi tábornokok is támogatták volna. »Görgei azonban, jegyzi meg Klapka, soha a legkisebb jelét sem adta annak, hogy közte és Kossuth között ily nagy elvi különbség létezik. És valljuk meg az igazat, a politikai dolgok folyásának, vagy egyes politikai tényeknek sohasem szabad a hadi sikerekre befolyással lenni.

A szabadságharcz titkos és nyilt ellenei azonban a függetlenségi nyilatkozatot emberül kihasználták nemcsak arra, hogy Kossuthnak s az ügy élén álló férfiaknak zavart csináljanak, hanem arra is, hogy a hadsereg szellemét lehangolják; nagyobb és nagyobb szakadást támasszanak a politikai pártokban, s igy mintegy önként megingassák a nemzet bizalmát az iránt, hogy lehetőség, kilátás van még győzelemre.

A függetlenségi nyilatkozat kellett, *feltétlen szükséges volt,* különben e nemzet nem érte volna meg ujra ébredé-

---

[1]) *Klapka Gy.:* Emlékeimből 128. lap.
[2]) *Velter Antal* kéziratban levő emlékiratai a téli hadjáratról.
[3]) *Klapka Gy.* Emlékeimből 129—130. lapok.

sét, feltámadását. Hiteles adatok vannak különben a béke-párti irók azon állításának megczáfolására, mintha Kossuth a hadsereg és parlamenttel kétszinü játékot játszott volna, s igy erőszakolta vala ki a függetlenségi nyilatkozat ki kiáltását. A debreczeni képviselőház tagjai nagyon jól ismerték a hadsereg szellemét a proclamátió óta. Szóba hozta azt ott előbb Perczel Mór, majd Irányi Dániel. Ép ugy tudta a hadsereg tisztikarának minden egyes tagja nem csak azt, hogy a Debreczenben levő képviselők nem konservativek, nem monarchicusok, nem aulikusok, hanem mind azon egyénekből került ki, akik a bécsi kormánnyal szemben folyton ellenzéket képeztek. Tehát kölcsönösen tisztában lévén egymás érzelmeivel, Kossuth Lajos ugy Debreczenben a képviselők előtt, mint Gödöllőn a hadtest-parancsnokokkal szemben, csak egyéni érzelmeinek adott kifejezést. Utóbbi, ismétlem, nem is volt kötelessége. Ez csak egyszerü udvariassági ténynek tekinthető a hadsereg vezetői iránt azért, hogy ha valamelyiküknek a teendő inditvány nem fülnék a fogához, hát tudjon magával számolni, és siessen hamarosan az osztrák sas védszárnyai alá.

Az april 14-iki függetlenségi nyilatkozat kimondásánál különben nem volt szükség sem furfangra, sem cselfogásra, ment az magától, mint a karikacsapás.[1]) Hisz mint fentebb emlitettük, a Debreczenben megjelent képviselők túlnyomó nagy része radicalis volt; a hajdan erős ellenzéki Nyáry Pál beállt Debreczenben conservativnek s ott a *»béke-párt«* egyik vezére lőn. A bekepárt alig állott 22—25 tagból; s főtámaszuk volt a hadsereg illetőleg csodálatos

[1]) Az april 14-iki függetlenségi nyilatkozat kikiáltását legbővebben tárgyalják: *Horváth Mihály:* A függetlenségi harcz II. köt. 406. és köv. lapok. *Gelich Richárd*: Magyarország függetlenségi harcza 1848—49-ben III. köt. 333. és köv. lapok. — *Görgei Arthur* Mein Leben und Wirken II. köt. 9. és köv. lapok. — *Görgei István:* 1848—1849-ből, II. köt. 124—136. — *Kossuth Lajos:* Irataim az emigratióból II. köt. 275. s köv. lapok. — *Kazinczy Gábor:* Szerepem a forradalom alatt. Hazánk 1884. évfolyam 81-ik lap. — *Kovács Lajos:* Békepárt a forradalomban 85. és köv. lapok. — *Beksich Gusztáv:* *Kemény Zsigmond* a Forradalom és kiegyezés 114. lap. Közlöny 1849. évi 80, 81, 82, 83, 84, 85-ik számok.

módon Mészáros Lázár, Klapka György és Görgei Arthur. De ezek sem akarták, ép oly kevéssé mint Görgei Arthur, az octroyált alkotmányt és Ferencz József császárt elismerni. Isten mentsen! Hanem ezek modern Rip-Van-Winckle-ekhez méltóan, még 1849. áprilisában is azon törték fejöket, mi módon lehetne V-ik Ferdinánd detronisált osztrák császárt és magyar királyt ujra installálni a magyar királyi székbe. Vajon a magyar Varvickek terve nem-e volt veszélyesebb még a függetlenségi nyilatkozatnál is? Szerintünk igen! Különben kötelességünk még azt is konstatálni, hogy a hires békepárti urak nem csak a nyilt ülésben nem tettek kifogást a függetlenségi nyilatkozat kikiáltása ellen, de az april 13-iki titkos ülésen sem tiltakoztak az ellen komolyan. E helyett azonban, midőn már ki lett kiáltva, titokban, vakondok módon működtek még akkor is ellene, a midőn az orosz invasio bevégzett ténynyé vált. Ekkor azonban az egyezkedések utja már el volt vágva. Konstatáljuk végre azt, hogy a függetlenségi nyilatkozat kikiáltása a legkisebb összefüggésben sem állott az orosz interventióval.

Ugy az orosz, mint az osztrák udvar tisztában volt már azzal 1848 nyarán, hogy a bécsi udvar igénybe veszi a czár szives, atyai jóindulatát s megtámogatja V. Ferdinánd trónját. A czár még V. Ferdinánd atyjának Ferencz császárnak tett ez irányban kötelező igéretet; s a midőn ez igéretre figyelmeztetve lőn, kijelenté, hogy kötelességének tartja adott szavát beváltani.[1])

A függetlenségi nyilatkozat kikiáltásának lefolyása a következő:

April 13-án reggel a Debreczenben jelen volt képviselők értesültek, hogy Kossuth visszaérkezett a táborból. Többen tudván, hogy titkos értekezletre hivatnak össze, találgatni kezdték, mi lesz a tárgya. A békepárti Nyáry Pál olyas félét dohogott szövetségeseinek, hogy »Kossuth

[1]) A czár már 1848-ban, egy junius 15-kéről kelt magánlevélben lőn figyelmeztetve 1837-ben tett igéretére. A levél vége igy szól: »Felséged kötelezettséget vállalt magára Ferencz császár irányában, lekötötte szavát, és szükség esetén a felségednél tapasztalt nagylelkűséggel fogja azt beváltani tudni.

a dynastia ellen akar inditványt tenni. »Ebből a békepárt azt következtette, hogy Kossuth most Ferencz József helyett V-ik Ferdinándot nyilatkoztatja ki magyar királynak és osztrák császárnak.

A titkos ülés összejövén, Kossuth előterjesztette inditványát, s kijelenté, *legyen bár másnak ellenkező véleménye, ő azt inditványozni fogja nyilt ülésen.*[1])

A jelen volt békepárt tagjai Kossuth inditványát nem merték megtámadni. Ők arra hivatkoznak, hogy »életveszély nélkül az lehetetlen volt;« de hát ha a hon java és érdeke ugy kivánta, miért nem merték azok a jó urak életüket is esetleg koczkára tenni. Fondorkodtak, elakarták odázni, kiakarták játszani az inditványt, de nyiltan nem mertek ellene fellépni.

Be kell ösmerni, hogy a békepárti urak még csak meg sem merik kisérleni, tagadásba vonni azt, *hogy a nép, főleg pedig a Tiszavidék népe, a függetlenség kikiáltásának kérdésében »Kossuth háta megett volt«.*

A zárt ülés azzal ért véget, hogy a mikor Kossuth belátta, miként Nyáryéknak a huza-vona a czélja, kijelentette ujból, hogy holnap megteszi nyilt ülésben az inditványt.

Másnap annyi nép tódult az ülésterembe, hogy ott mozogni is alig lehetett. Az utczák, terek szintén tömve voltak közönséggel. Ekkor a szerencsétlen véget ért *Drágos* János megtette az inditványt, tartsa a képviselőház ülését az nap a nagy templomban. *Besze* János csatlakozott Drágos inditványához, mire az elnök *a nélkül, hogy valaki ez ellen csak egy syllabával is tiltakozott, vagy legkisebb ellenvetést tett volna*, kimondta: az ülés ma a nagy templomban lesz. Az elnök a békepárti Almássy Pál volt.

Ott tartották tehát a gyülést! Hatalmas, imposáns lefolyása volt annak az ülésnek!

A függetlenségi nyilatkozat egy szem- és fültanuja beszéli, hogy az a jelenet a debreczeni református templom diszitetlen falai közt a legnagyszerübbek egyike volt az

---

[1]) *Beksich G.* Kemény Zsigmond: a forradalom és kiegyezés. 117. lap.

egész magyar forradalomban. Kossuth ékesszólása sohasem volt villanyozóbb, mint mikor a Habsburg dynasztia trónvesztését, tollba mondta; lángoló hazaszeretete nyugodt ékesszólásában tündökölt. A bucsuztató szavak zuhatag gyanánt dörögtek ajkairól; és mikor a nemzetnek századokon át tartott szenvedéséről, elnyomatásáról, áldozatairól beszélt, és a népnek szeme elé tárta óvásképen a multnak jeleneteit, a jelen voltak vére forrongott és az izgalom lázától reszketett minden ember. Csak a jelen öröme, a szabadulás érzése kárpótol a mult szenvedéseiért. Az elragadtatás kiáltása hangzott fel a tömegből és hatalmas áradattá nőve zúgott végig az utczákat elálló sokaságon, s az egész országon keresztül.

Viharos éljenzéssel fogadott beszéde után Kossuth Lajos inditványozta, hogy Magyarország független statusnak nyilváníttassék, a habsburg-lotharingeni ház a Magyarország feletti uralkodásból örökre zárassék ki; mondassék ki a béke és barátság minden más népekkel; az ország jövendő kormányzati formája később állapíttassék meg, s végre ez elveknek nyilatkozatba foglalására 3 tagból álló bizottság küldessék ki.

Kossuth beszéde után az *elnök* csak perczek mulva juthatott szóhoz, s akkor a határozatot a ház egyhangu helyeslése közt kimondta. Kossuth inditványának minden pontja változatlanul ellentmondás nélkül elfogadtatott.

A nagyjelentőségü történelmü okmány egész terjedelmében igy hangzik:

A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata.[1])

Mi, a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyülés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által Magyarországot elidegeníthetlen természetes jogaiba visszahelyezve, minden hozzátartozó részekkel és tartományokkal egyetemben az önálló europai státusok sorába igtatjuk, s a Habsburg-Lotharingen házat Isten és világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk: erkölcsi kötelességünknek ismerjük, ezen elhatározásunk indokait nyilvánítani, miszerint

---

[1]) *Közlöny* 1849. évfolyam 85-ik szám.

tudva legyen az egész világ előtt, hogy e lépésre a halálig üldözött magyar nemzetet nem elbizakodás s nem forradalmi viszketeg, hanem a türelem végső kimerültsége s az önfentartás kénytelensége vezeté.

Háromszáz esztendeje mult, hogy a magyar nemzet szabad választás által az osztrák házat két oldalu kötések alapján a királyi székbe emelte.

És e három század nem egyéb, mint a folytonos szenvedés három százada.

Isten ez országot a jóllét és boldogság minden elemeivel megáldotta. Közel 6000 négyszög mértföldnyi területe sokszerű bőségben van elárasztva a felvirágzás forrásaival; 15 milliónyi népe keblében hordja az ifjú erőt és fogékonyságot, hogy Europa keletén a népszabadságnak és czivilisationak hatalmas tényezője s Europa békéjének, mint hajdan őre volt, jövőben biztosítója legyen.

Soha egy dynasztiának hálásabb feladat nem jutott az isteni gondviseléstől, mint jutott a Habsburg-Lothringeni háznak Magyarországon.

Elég volt volna nem akadályoznia természetes fejlődését: s most Magyarország a legvirágzóbb országok közt állana.

Elég volt volna nem irigyelnie a mérsékelt alkotmányos szabadságot, melyet a nemzet egy ezred év viszontagságai között féltékenyen megőrizgetett, s királyai iránt a példátlan hűség kegyeletével azonosított; s a Habsburg-Lothringeni ház a magyar nemzetben trónusának rendíthetlen támaszát még sok ideig feltalálhatná.

De ezen dynasztia, mely egy uralkodót sem mutathat fel, ki népei szabadságában kereste volna erejét és dicsőségét, a magyar nemzet irányában firól fira a hitszegés politikáját követé; s vagy nyilt erőszakkal azon dolgozott, hogy ez országot törvényes önállásától s alkotmányos szabadságától megfosztva, a már elébb minden szabadságukból kivetkeztetett császári tartományaival egy közös szolgaságba összeolvaszsza; vagy ha e részben magát a nemzet megtörhetlen vigyázata által gátolva érezte, minden igyekezetét odafordítá, hogy Magyarország, erejében elzsibbasztva, kifejlődésében feltartóztatva, a császári tartományoknak gyarmatul szolgáljon, miszerint azok Magyarországból s annak rovására minél több hasznot húzhassanak, s e haszon által képessé tétessenek azon

terhek elviselésére, melyekkel rájok, az alkotmányaiktól megfosztottakra, a pazar gazdálkodásu császári uralkodás akadály nélkül nehezedett; s nehezedett nem alattvalói érdekében, hanem a korlátlan uralkodás Európa szerte terjesztésének s a népek szabadsága elnyomása érdekében.

Több izben történt, hogy e zsarnok rendszer ellenében, melynek minden lépését vagy nyilt erőszak, vagy bűnös ármány és cselszövény bélyegzé, a magyar nemzet, önfentartása végett, fegyveres védelemhez volt nyulni kénytelen.

És bár diadalmasan harczolta az igazságos védelem harczait, erejének használatában, mindig oly mérséklett, s a királyi szó iránti hitben mindig oly bizakodó volt, hogy győzelmes fegyverét azonnal letette, mihelyt királyai a nemzet jogait és szabadságait egy ujabb alkukötéssel, egy ujabb esküvel biztosították.

De hiába volt minden kötés; minden ujabb királyi eskü az uralkodó ház ajkairól, egy ujabb hitszegés kezdete volt; s a magyar nemzet országos életének megsemmisítésére intézett politikája soha sem változott háromszáz éven át.

Hiába ontá vérét nemzetünk ezen házért, valahányszor az veszélyben forgott; hiába áldozott a dynasztiának családi érdekeiért annyit, melynél többet nemzet nem áldozhat soha királyaiért; hiába felejté túlzott nagylelküséggel minden ujabb igéretnél a multak sebeit; hiába ápolt kebelében oly törhetlen hűséget királyai iránt, mely még a szenvedések közt is a vallásosságig emelkedett: a Habsburgi és utóbb Habsburg-Lothringeni ház uralkodása Magyarországon utódról-utódra a folytonos hitszegés históriája maradt.

És a magyar nemzet mind e mellett tiszteletben tartá a kapcsolatot, mely őt kétoldalu kötésekkel ezen dynasztiához kötötte; s ha most az önfentartás természeti kötelességénél fogva e hitszegő háznak trónvesztését és számüzetését elhatározza: ezen igazságos itéletre csak azon tapasztalás által volt indítható, hogy a Habsburg-Lothringeni ház kérlelhetlenül összeesküdött Magyarország státus-életének kiirtása, és önmaga tépte szét azon kötelékeket, melyek őt a magyar nemzethez csatolták, mit Európa előtt nyilt kérdéssel be is vallott.

Több ok van, mely Isten és világ előtt minden nemzetet feljogosít, hogy a felette uralkodott dynasztiát trónjáról számüzze. Ilyenek:

ha az ország ellenségeivel, rablókkal, pártütőkkel a nemzet elnyomására szövetkezik;

ha az esküvel szentesitett alkotmány s országos státusélet eltörlésére fegyveres erőszakkal támadja meg alattvalóit, kik ellene fel nem lázadtanak;

ha erőszakkal feldarabolja s megcsonkitja az ország területi épségét, melyet fentartani megesküdött;

ha idegen fegyveres erőt használ saját alattvalóinak legyilkolására s törvényes elnyomására.

Minden egyes ok elég arra, hogy a dynasztia a trónt elveszitse.

A Habsburg-Lothringeni ház példátlan hitszegéssel mindezen bűnt együtt és egyszerre követte el; s elkövette a magyar nemzet státusélete eltörlésének határozott szándékából; elkövette annyi árulás, annyi rablás, gyujtogatás, öldöklés, kegyetlenség, a népjognak oly lábbaltaposása kiséretében, hogy e bűneinek históriája felett elborzad az emberiség.

Alkalmul ezen hitszegésre az osztrák háznak azon törvények szolgáltak, melyek az ország alkotmányának biztositására a múlt 1848-ki tavaszszal hozattak.

Ezen törvények pedig a honpolgárok belső viszonyaira vonatkozó gyökeres reformokkal ujjá teremték ugyan az országot; — mert eltörülték a hűbéri adózásokat és papi tizedet; a népnek nyelvre és vallásra való tekintet nélkül képviseleti jogot adtak, az előbb arisztokratiai szerkezetü országgyülésen; letették alapját a jogegyenlőségnek, s eltörülték az adómentességek privilegiumát; visszaállitották az erőszakkal elnyomott sajtószabadságot, s visszaéléseinek fékezésére esküdtszéki institutiót alakitottak; de bár a februári franczia forradalom által előidézett szellemi rázkódtatás következtében az ausztriai birodalomnak csaknem minden tartománya forradalomban és a dynasztia egészen gyámolatlan volt; a hű magyar nemzet nem igyekezett ezen körülményt arra felhasználni, hogy a király ellenében uj, meg uj jogokat szerezzen magának; hanem megelégedett azzal, hogy nemzeti szabadságát, önállását és függetlenségét a miniszteri felelősségre alapitott közigazgatási rendszer által ujabb meg ujabb királyi hitszegés ellen biztositsa.

De azon önállás és függetlenség, melyet ez által biztosított, nem volt uj szerzemény, hanem régi törvény és királyi eskü által folytonosan fentartott jog, mely még azon jogszerü viszonyon sem változtatott legkevesebbet is, melyben Magyarország az osztrák császári birodalom irányában álla.

Magyarország ugyanis Erdélylyel, s minden hozzá tartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császári birodalomba soha bele nem olvadott; hanem mindig önálló, független szabad ország volt, még azután is, hogy a pragmatica sanctio elfogadásával a magyar királyra nézve szintazon örökösödési rendet állapitotta meg, mely az uralkodó háznak egyéb országaira s tartományaira nézve meg volt állapitva.

Világos bizonyság erre magának a pragmatica sanctionak azon törvénybeiktatása, mely által a magyar koronához tartozó országok területi épsége, s az ország önállása, függetlensége, alkotmánya és szabadsága határozottan fentartattak.

Világos bizonysága ennek az, hogy a trónörökösök a pragmatica sanctio után is csak akkor lettek Magyarország törvényes királyai, ha a nemzettel koronázási alkukötésre léptek, s annak és az ország alkotmányának és törvényeinek megtartására megesküvén, Szent-István koronájával megkoronáztattak.

A koronázási alkukötésben pedig mindig benfoglaltatik, hogy a trónörökösödési rend mellett is Magyarországnak minden jogai, szabadságai, törvényei és egész alkotmánya sérthetlenül fentartandók.

Egyetlen egy volt a pragmatica sanctió óta a Habsburg-Lothringeni házból eredett trónörökösök között, II. József, ki ezen alkukötést alá nem irta, az alkotmányra meg nem esküdött és koronázatlanul halt meg. De éppen ezért a magyar királyok sorában meg sem jelenik és minden tettei és rendeletei érvénytelenek.

Utóda II. Leopold, csak ily koronázási alkukötés, eskü és koronázás mellett ülhetett a magyar királyi székbe; mely alkalommal a királyi esküvel szentesitett 1790-iki 10-dik törvényben ujolag világosan kijelentetett, hogy Magyarország szabad ország, egész kormány formájára nézve független, és semmi más országnak avagy népnek alá nem rendelt, hanem saját önállással és

alkotmánynyal biró, s ennélfogva saját törvényei és szokásai szerint kormányozandó.

Igy esküdött meg és lett királylyá 1790 után I. Ferencz is, ki midőn a római császárság megszüntével az osztrák császári czímet felvette, tömérdék törvényszegései között annyi tartózkodással mégis birt, hogy nyiltan elismerné, miként Magyarország, a hozzá tartozó részekkel és tartományokkal, *az osztrák császárság részei közé nem tartozik: a minthogy amattól mindig külön vámrend által el is volt és van különítve.*

Igy esküdött és lett királylyá V. Ferdinánd is, ki a múlt évi törvényeket a pozsonyi országgyülésen szabad akaratból szensitette; de esküjét mihamar megszegvén, a magyar nemzetnek az önálló nemzetek sorából kitörlésére családja többi tagjaival összeesküdött.

Pedig a magyar nemzet a hűségnek pietásával ragaszkodott e hitszegőhöz. A múlt évi márcziusi napokban is, midőn császári birodalma felbomlásnak indult, midőn Olaszországban fegyvereit egymást követő veszteség érte, midőn császári lakában minden perczben elüzéstől remegett —: a magyar nemzet e körülmények kedvezései közt sem kivánt egyebet, mint hogy biztosittassék az alkotmány, és biztosittassanak azon ősi jogok, melyekre az osztrák házból tizenegy király és ő maga is megesküdött, de mindannyian hitöket szegték.

És midőn e régi jogok uj biztositékául a miniszteri felelősség törvényét szentesítette és a magyar minisztereket kinevezte, a magyar nemzet lelkesedéssel karolta körül ingadozó trónusát.

E vésznapokban is, mint több izben, az osztrák házat a magyar hűség mentette meg.

De még le sem röppent az eskü ajkairól, már összeesküdött családjával, és öröklött absolutismusi vágyai bűntársaival, a magyar nemzetet semmivé tenni.

Összeesküdött pedig főleg azért, mert miniszteri felelősség institutiója mellett Magyarország önálló alkotmányos kormányzatát a bécsi kabinetnek megsemmisitenie többé nem lehetett.

Magyarországot előbb egy Budán székelő kormányszék igazgatta, magyar királyi helytartótanács név alatt, melynek elnöke a nádor vala; ennek is világos törvényekkel meghagyott kötelessége volt, a magyar kormányt, önállását és törvények szentségét

megőriznie; de mivel collegiális forma mellett a személyes felelősség semmivé levén, ezen kormányszék kezéből a bécsi kabinet lassanként minden hatalmat kivőn, s azt igazgató kormányszéki állásából a király nevével takaródzó önkény postájává sülyesztette.

Igy történt aztán, hogy bár Magyarország törvény szerint önálló kormányzattal birt, mégis az ország pénzével és a nép vérével idegen czélokra az absolutisticus bécsi kabinet rendelkezgetett; kereskedelmi érdekeinek alárendelte, elzára a világforgalom érintkezéseitől s hazánkat gyarmati helyzetbe sülyesztette.

És az, mit a miniszteriális kormányformának behozatala jövendőre meggátlandó s a papiroson hervadó országos jogokat s királyi esküt valósággá érlelendő vala.

Ez és különösen az ország pénzével s a nép vérével való önkényes rendelkezhetés lehetetlenítése volt az ok, miérthogy az uralkodóház hitszegően elhatározá, hogy istentelen bujtogatással Magyarországot vérbe, lángba borítsa; s midőn a belső erő minden kötelékeit e szerint megszaggatnia sikerülend, a belháborúban vérző országot fegyveres erőszakkal eldarabolja; a magyar nemzetet az élő nemzetek sorából kitörülje s az eldarabolt országot önállásától megfosztva, a birodalom státus halmazába beolvaszsza.

E czéljainak kivitelét azzal kezdette meg, hogy a minisztérium alakitása közben egy osztrák tábornokot a törvény elleni pártütés zászlójának a magyar koronához tartozó Horvátországban feltüzése végett, azon ország bánjává nevezett.

És pedig azért szemelte ki a pártütés kezdetéül Horvátországot és Slavoniát, mert az odatartozó határőrvidéki részek katonai szerkezeténél fogva ott legtöbb kész fegyveres erőt vélt találhatni; s azon vidékek lakosai hosszú idő óta minden polgári jogokból az alkotmány ellenére kizárva lévén, katonai szolgaságuk megszokása által a császár nevével legkönnyebben valának felbujthatók.

És kiszemelte a pártütés kezdetéül Horvátországot és Szlavoniát azért, mert ez erőoszlatás szándékából ott a magyar nemzet elleni gyülölséget embertelen politikája már évek óta bujtogatá s azt, a nemzetiségi szenvedelmek fölizgatásával s gyalázatos eszközökkeli ápolásával egy pártnál a dühösségig ingerelni sikerült, mindamellett, hogy a magyar nemzet a horvát és slavon nemzetiséget nemcsak elnyomni soha sem akarta, sőt annak belkormány-

zatokban is szabad fejlődést engedett, polgári jogokban pedig horvát és szlavon testvéreivel nemcsak testvériesen megosztozott, hanem nekik, még saját jogainak megcsonkitásával, különös kiváltságot és szabadságot engedett.

A bán tehát a császár nevében pártot ütött s nyilt lázadást kezdett a magyar király ellen, ki ama császárral azon egy személy vala; s a lázadást annyira vitte, hogy Horvátországnak és Szlavoniának nyolcz százados kapocs után Magyarországtól elszakitását s az osztrák birodalomhoz csatolását decretáltatná.

Nemcsak a közvélemény, hanem kétségtelen adatok e pártütés meginditásával a király nagybátyját Lajos főherczeget, Ferencz Károly főherczeget, a király öcscsét s különösen nejét Zsófia herczegnét vádolák, s mert a bán pártütésében egyenesen a császár iránti hűség leplét használta, a magyar miniszterium megkérte az uralkodót, hogy nevének ezen szentségtelenitését s a családjára vetett homályt egy ünnepélyes nyilatkozattal háritsa el.

Akkor még az uralkodóház ügyei Olaszországban rosszul állottak, s azért az álarczot nyiltan levetni nem merte. Annálfogva a bánt és párthiveit pártütőknek, felségsértőknek és lázadóknak nyilvánitotta az 1848-ki jun. 10-kei rendeletében. De míg ezt nyiltan kijelentette, a pártütőt és czinkostársait császári udvaránál kegyelmekkel halmozá, s pénzzel, ágyúkkal, fegyverrel, lőszerekkel segítette.

A magyar nemzet bizván a királyi nyilatkozatban, nem sietett a pártütőt saját fészkében megtámadni, hanem a polgárvérontást, hacsak lehet, elmellőzendő, a pártütés tovább terjedésének gátlására szorítkozott.

Csakhamar hasonló módon fölizgatva, Magyarország délkeleti részén a szerb ajku lakosok lázadtak fel.

A király azt is lázadásnak nyilatkoztatá, de szintúgy mint amazokat, pénzzel, fegyverrel, ágyúval, lőszerrel segitette. Saját császári tisztjei és tisztviselői gyüjtötték be a szomszéd Szerbiából rabló csapatokat a rácz pártütők segítségére, és őket a békés magyar és német lakosok legyilkolására vezérlették. És az egész combinált horvát-rácz lázadás intézése a pártütő horvát vezér kezeibe tétetett.

Következnek a rácz lázadásban elkövetett iszonyatosságok, melyeknek hallatára is elborzad az emberi szív. A békés lakosok legyilkoltattak a kinzásoknak legirtózatosabb nemeivel; egész

virágzó városok és falvak elpusztíttattak, a gyilkosoktól menekülő magyar saját hazájában földönfutó koldus lőn, s az országnak legvirágzóbb vidéke siralom-völgyévé tétetett.

A magyar nemzet védelmezni vala kénytelen magát; de nemzeti seregeink nagy részét az osztrák cabinet már elébb Olaszországba küldé a lombard-velenczeik legyőzésére; s bár saját hazánk ezernyi sebektől vérzett, annak oltalmára haza nem eresztette.

A többi magyar seregek legnagyobb része az osztrák tartományokban volt a törvény ellenére elhelyezve; nálunk pedig az országban többnyire osztrák seregek tanyáztak, melyeknek legnagyobb része inkább a pártütésnek támasza, mint a törvény s belbéke oltalmazója vala.

Sürgettük ezen idegen katonaságnak az örökös tartományokban tanyázó magyar ezredekkel felcserélését. Részint megtagadtatott, részint minden uton késleltetett. S ha vitézeink a haza veszélyének hirére életveszélylyel csapatonként haza indultak, üldözőbe vétettek; s ha itt-ott a túlnyomó erőnek engedni valának kénytelenek, nemcsak lefegyvereztettek, de halállal is büntettettek, mert hazájokat akarák a pártütők és rablók ellen védeni.

A magyar miniszterium sürgette a királyt, utasítaná a törvény értelmében az országban létező minden hadsereg- és várparancsnokságot, hogy az alkotmány iránt hűséggel s a magyar miniszteriumnak engedelmességgel tartoznak. A parancs köröztetés végett István főherczeg nádor és királyi helytartóhoz Budára leküldetett, a levelek megirattak és postára tétettek; de a király öcscse, a nádor királyi helytartó annyira vetemedett, hogy a miniszterelnök által ellenjegyzett rendeleteket a postáról visszacsempészné, a mint azok később, midőn ő az országból hűtlenül eltávozott, hátrahagyott irományai között feltaláltattak.

A pártütő bán megtámadással fenyegette a magyar tengerpartot; az ország kormánya fegyveres erőt küldött a király megegyezésével Stiria felé, Fiume megmentésére; és a fegyveres erő ütközből Olaszországba menni kénytelenittetett. Fiumét a pártütők erőszakkal elfoglalták, s a magyar koronától elszakították.

És ezen gyalázatos ármányt a bécsi kabinet tévedésnek nyilatkoztatá, mint tévedésnek mondá azt is, hogy a horvát pártütőknek fegyvert, pénzt, ágyukat és lőszert küldött.

Átalában titkosan utasitva lettek úgy a pártütők, mint a katonai s várparancsnokok, hogy ha jön is rosszaló, vagy a magyar miniszterium iránt engedelmességet rendelő királyi parancs, annak ne engedelmeskedjenek, hanem az osztrák miniszterium utasításait kövessék.

Soha gyalázatosabb játék nemzettel nem üzetett.

A magyar nemzet e szerint pénz, fegyver, hadsereg nélkül, az ellentállásra készületlenül, rendszeres ármánynyal és árulással körülhálózva, önkénytesekkel, nemzetőrökkel s gyakorlatlan és fegyvertelen népfelkeléssel volt magát a kiirtás ellen kénytelen védelmezni, s a magyar hadseregnek az országban maradt részeitől segíttetve, nyilt csatákban mégis győzött mindenütt; de több absolut szellemű tisztek és vezéreknek ármánykodásai s árulásai miatt a sánczerősségekbe vonult rácz-, szerb- és határőrlázadást hirtelen le nem győzheté.

Új erő teremtéséről kellett gondoskodni.

A király színleg még mindig engedve az elutasíthatlanul törvényes kivánságoknak, 1848-ki jul. 2-ra országgyülést hirdetett s a nemzet képviselőit felszólította, hogy a horvát és rácz lázadás legyőzésére, az ország békéjének helyreállitására, fegyveres erőről s pénzforrásról gondoskodjanak, egyszersmind maga s egész királyi családja nevében kinyilatkoztatta, hogy a horvát pártütést s a rácz lázadást a legünnepélyesebben kárhoztatja.

Az országgyülés gondoskodott. 200,000 emberben s 42 millió forintban a szükséges erőt megszavazta, s törvényjavaslatait királyi szentesítés végett felterjesztette; egyszersmind példátlan hűséggel a királyt, ki akkoron Bécsből Innsbruckba szökött, felszólította, jőjjön Budára, segítsen jelenlétével a pártütés lecsillapításában, s támaszkodjék a magyarok hűségére, mely őt és trónusát meg fogja óvni minden veszélytől.

De ezen kérés hasztalan volt. Sőt időközben Radeczky győzvén Olaszországban, a Habsburg-Lothringeni ház e győzedelemben elbizakodva, elérkezettnek vélte az időt, hogy az álarczot levesse s nyilt erőszakkal lépjen fel a belháborúban vérző Magyarország elnyomására.

A horvát bánt, a pártütőt, s maga a király által is pártütőnek nevezettet, most már kedves hivének nyilatkoztatta; pártütéseért megdicsérte s kezdett ösvényének folytatására hivta föl.

Hasonlót nyilatkoztatott a vérben fürdő rácz lázadók iránt.

Ez volt a jelszó, melyre a pártütő horvát bán időközben királyi pártfogás alatt gyüjtött seregeivel pusztítva, rabolva, a Dráván áttört; mire az országban volt osztrák seregek nagy része hozzá pártolt; az eszéki, aradi, temesvári, gyulafehérvári várparancsnokságok, a bánsági és erdélyi hadparancsnokságok hütlenül elrabolták az országot. Felső-Magyarországba egy a király által osztrák ezredessé emelt tót pap a király szemei előtt Bécsben toborzott cseh rablókkal beütött; s a pártütő horvát vezér azon elbizakodással haladt előre a védetlen országban a főváros felé, hogy ellene a magyar hadsereg nem fog küzdeni.

Az országgyülés még most is bizott a királyi esküben s a király felszólíttatott, hogy a pártütést szüntesse meg; de válaszul az osztrák miniszterium egy nyilatkozványára hivatkozást nyert, melyben az jelentetik ki, hogy a magyar nemzet önálló kormányától a magyar pénz-, had- és kereskedelmi ügyek kormányzatát elvonni elhatározott akarata, egyszersmind a király a fegyveres erő és hadi költség iránt saját felhivására alkotott törvényektől a szentesítést megtagadta.

Erre a magyar miniszterium leköszönt; de az új miniszterium alkotására felszólitott miniszterelnök által előterjesztett miniszteri jelöltek meg nem erősittettek.

Az országgyülés, a nemzet megmentésének kötelességétől ösztönöztetve, a pénzforrásokat határozatilag elrendelte s katonaállítást parancsolt.

A nemzet teljes készséggel engedelmeskedett.

A nemzet képviselői egyszersmind felhivták a király öcscsét, István főherczeg nádor királyi helytartót, szálljon, eskü szerinti kötelezettségénél fogva táborba a pártütők ellen. Elment nagy szavakban fogadott fényes igéretekkel; de miután a pártütő horvát bánnal küldöttei által üzeneteket váltott, és már-már ütközetre kerülne a dolog, a tábort titkon elhagyá, sőt az országból is hűtlenül eltávozott.

Irományai közt pedig feltaláltatott az előre kikoholt terv, miként fog Magyarország Styriából, Ausztriából, Morvából, Sziléziából, Galicziából és Erdély felül egyszerre kilencz oldalról megtámadtatni.

És az osztrák hadügyminiszter felfogott levelezéséből kisült, miként utasittattak a Magyarországot környező tartományok hadi

parancsnokai, Magyarországba beütni s combinált hadi munkálatokkal a pártütőket gyámolítani.

És megtörtént a beütés kilencz oldalról, míg benn a házában felizgatott népségek polgárháborúja dühöngött. Mindnyája között legkeservesebb az Erdélyben való támadás, mert ezáltal Erdélynek Magyarországgal való egyesülése, — mely 1791 óta sürgetett közóhajtás volt és a mely a mult évben, előbb a magyar s csakhamar az erdélyi országgyüléseken hozott, s az uralkodó által szentesitett törvényeknél fogva úgy lőn valósággá, hogy az 1848-ki julius 2-án megnyilt magyar nemzeti gyülésen Erdély összes képviselői s köztök a szászok is megjelentek, — erőszakosan felbontatni megkisértetett. Sőt Erdélyben a hitszegő osztrák vezérek nem elégelték a rendes sereggeli hadviselést, hanem a pártütő szászok által gyámolíttatva, fellázították az oláh népességet, mely a törvény által neki ajándékozott szabadság ellen fellázadva, barbár vandalismussal gyilkolta, kinozta a védetlen magyar lakosokat; nem kimélt sem nőt, sem gyermeket, sem gyámoltalan öreget; s rommá égették és felprédálták a legvirágzóbb városokat és falvakat, s köztük Nagy-Enyedet, Erdélyben a tudományok egyik székhelyét.

De a magyar nemzet ennyi árulástól, erőszaktól s veszélytől környezve, bár fegyvertelenül, készületlenül, kétségbe nem esett jövendője felett.

Önkéntesekkel és népfelkeléssel szaporitá csekély rendezett erejét; s az igazság érzetéből merített hazafiui lelkesedéssel pótolván a gyakorlat hiányát, a pártütő horvát tábort megverte, s miután vezérük az ütközet után nyert fegyverszünetet arra használta, hogy becsületszavát szegve, vert seregével az éj sötétében megszökött, az országból kikergette. Egy másik, több mint tiz ezernyi serege pedig körülkerítve vezérestől együtt utolsó emberig elfogatott.

A vert sereg Bécs felé futamodott, s Ferdinánd király annyira vetemedett, hogy annak vezérét, a megvert, megfutamodott pártütőt Magyarországon, a királyi hatalom teljhatalmú képviselőjévé nevezné, s magát a lázadás lecsillapitására egybehivott országgyülést, melyet a törvény csak miniszteri ellenjegyzés mellett, s igy is a következő évi költségvetés megállapitása után enged feloszlattatni, — jogtalanul eloszlatottnak nyilvánítván, alkotmányt és minden alkotmányos institutiókat, hatóságokat, törvényszékeket, felfüggesztvén az egész országot hadi törvényszék

16*

alá s a polgárok életét, vagyonát, becsületét azon pártütő zsarnok kényének s korlátlan hatalmának aláveté ki mint a haza ellensége, fegyveres kézzel támadta meg az országot, a törvényt és az alkotmányt. Sőt a hitszegő osztrák ház még e borzasztó cselekedetnél sem állapodott meg.

A pártütő bánt a Bécset ostromló seregeknek ótalma alá fogadta s miután Bécset egyesitett erejük által ostrommal bevették s meghóditották, az egész egyesült sereget Magyarország meghóditására vezették.

A még mindig hű magyar nemzet parlamentairt küldött az ellenséghez. Parlamentairje elfogatott börtönbe vettetett, s a magyar nemzet igazságos felkiáltása feleletre sem méltatott; hanem mindenki, ki ártatlan hazáját védeni merné, akasztófával fenyegettetett.

Mielőtt azonban a zsarnok dynasztia főserege Magyarországra beütne, az olmüczi palotában családi revolutio eszközöltetett. V. Ferdinánd lemond a trónról, melyet annyi hitszegéssel megfértőztetett; a király testvéröcscsének, az öröködési jogról szinte lemondott Ferencz Károlynak, fia, az ifjú Ferencz József főherczeg kiáltotta ki magát osztrák császárnak és magyar királynak.

De a magyar nemzet alkotmányos trónjáról a nemzet nélkül, családi kötések által senki sem rendelkezhetik.

És mégis a magyar nemzet annyira nem ohajtott egyebet, mint törvényeinek fentartását, s azoknak általma alatt a becsületes békét, hogy ha ezen trónváltozásra a magyar nemzet megegyezése törvényes uton felkéretik, s az ifjú herczeg a magyar alkotmány fentartására esküt tenni ajánlkozik, a magyar nemzet semmit sem késett volna őt, mielőtt kezét polgárvérbe mártotta, diplomatikai kötések alapján fogadni s Szent István koronájával megkoronázni.

De ő megtagadva mindent, mi Isten és ember előtt szent, nemcsak erre nem ajánlkozott, sőt inkább, ... első szavával kikiáltotta, hogy Magyarországot, melyet ő, ..., — lázadónak mert lebélyegezni — fegyvertel hóditandja meg, s hogy élte feladatának ismeri, azt ezred-év óta fentartott önállásából kivetkeztetve, az osztrák birodalomba olvasztani.

És szavát, a mennyire tehette, igyekezett is rettenetesen beváltani. Reá küldte Magyarországra Windischgrätz teljhatalmu

helyettesének vezérlete alatt álló seregét, s egyúttal Galiczia és Styria felül az országot külön seregekkel megtámadtatta.

A magyar nemzet védelmezé magát a reá mért halál ellen. De mert ennyi ellenség ellenében, s benn az országban vandal lázadoktól zaklatva még egész védelmi erejét ki nem fejtheté, eleinte hátrálni vala kénytelen; s hogy a fővárost a prágai és bécsihez hasonló szetencsétlenségtől megmentse, s e jobbra érdemes nemzet sorsát készületlenül egy ütközet koczkájára ne tegye, elhagyta magát a fővárost is, s az országgyülés és nemzeti kormány mult január elején Debreczenbe tétetett át, az igazságos Isten segedelmébe és a nemzet erejébe vetett azon biztos reménynyel, hogy a főváros elhagyásával a nemzet nem fog elveszni.

És hála Istennek, nem veszett el! Azonban még ekkor is megkisérté a békés kiegyenlitést; követeket küldött a hitszegő dynasztia fővezéréhez; de ő kevély elbizakodottsággal az alkudozást elutasitá, az ország béke követeit az Olmützbe menetelben meggátolván letartóztatta; sőt azok egyikét, a volt miniszterelnököt fogságra vettette; s megszállván az elhagyott fővárost, ott a hóhér bárdjával zsarnoskodott; hadi foglyaink egy részét legyilkoltatla; más részét sulyos börtönre vettette, s a többieket embertelen éhségre kárhoztatta, vagy az olaszországi seregekben szolgálatra kényszeritette.

S hogy semmi sem hiányozzék az ausztriai ház bűneinek mértékéből, Erdélyben a vitéz magyar hadsereg által megveretve, az orosz czár segitségéhez folyamodott, *s a szomszéd Oláhországból úgy a magas pont tiltakozása, mint az europai hatalmak bukaresti consulainak ellenzése daczára, a népjog megsértésével, orosz seregeket hozott be Erdélybe, a magyar nemzet legyilkolására.*

És végre, hogy ennyi bűneinek gyümölcsét biztositsa Ferencz József, ki magát magyar királynak meri nenezni, folyó évi márczius 4-kei s 6-akai manifestumaiban nyiltan kimondja, hogy a magyar nemzetet kitörli az élő nemzetek sorából; az ország testületét öt részre feldarabolja Erdélyt, Horvátországot, Szlavoniát, Fiumét és a magyar tengerpartot Magyarországtól elválasztja; Magyarország belső területéből a ráczok számára külön vajdaságot kiszakit s átalában az egész országot önállóságától, törvényes függetlenségétől, s országos lételétől megfosztva, az osztrák birodalomba beolvasztja.

Ime elszámláltuk egyszerű historiai igazsággal a Habsburg-Lothringeni ház példátlan bűneinek hosszú sorát, s az örökkévaló Isten itéletére, s a világ közvéleményére hivatkozva mondjuk ki, hogy e hitszegő házzal a kibékülés lehetsége megszünt, s tartozunk Isten törvényének, tartozunk hazánknak, tartozunk a jognak, tartozunk a morálnak, becsületnek, Europának, s a civilisatio érdekeinek, hogy e hitszegő dinasztiát a magyar királyok trónjáról számüzve, adjuk át Isten itéletének, s a közvélemény, morál és becsület utálatának.

Teszszük pedig azt halálra üldözött nemzetünk törhetlen ereje érzetében.

Ime három hónapja szállotta meg hazánk fővárosát a hitszegő ellenség, és nemzetünket készületlenül lepte meg. De a magyar nép az élethalálharcznak közepette nőtt erejében, s diadalmas harczok közt szerezte magának a meggyőződést, hogy hazáját meg fogja menteni.

Három hónap óta a zsarnok ellenség minden erejével egy talpalatnyi földet sem nyert; sőt vesztett tért tér után, ütközetet ütközet után.

Három hónap előtt a Tiszáig valánk visszaszorítva, mert már igazságos fegyvereink egész Erdélyt visszaszerezték. Kolozsvárt, Nagy-Szebent, Brassót visszafoglalták, s az osztrák ház seregeit egy részt Bakorinába űzték, másrészt úgy őket, mint a segítségükre jött orosz seregeket tökéletesen megverve, Erdélyből utolsó emberig kiűzve, Oláhországba menekülni kényszerítették.

Felső-Magyarország nagy részben meg van az ellenségtől tisztítva.

A rácz lázadás megtörve: erősségeik, Szent-Tamás és a római sánczok ostrommal bevéve, s a Tisza és Duna közt levő vidék egész Bács vármegyével, le egészen a Titelig, nemzetnek visszaszerezve.

Maga a hitszegő osztrákház fővezére pedig minden egyesült erejével több egymásután következő ütközetben megverve, a Dunáig és részint a Dunán tul visszakergetve.

És azért mindezek alapján az örökkévaló Isten igazságára s a művelt világ itéletére hivatkozva, és nemzetünk természetes jogaira ugy, valamint nehéz szenvedések alatt tettleg bebizonyitott erejére támaszkodva, oly kötelességnél fogva, mely minden

nemzetet önfentartásra ösztönöz, ezennel az általunk törvényesen képviselt nemzet nevében kijelentjük és határozzuk, amint következik:

1. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzá tartozó minden részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai statusnak nyilvánittatik, s egész status területi egysége elbonthatlannak, fépsége sérthetlennek kijelentetik.

2. A Habsburg-Lothringeni ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nemkülömben azon merénylet által, miszerint az ország területi épségének feldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Szlavoniának, Fiumének s területének Magyarországtól való elszakitását, s az ország önálló status életének eltörlését fegyveres erőszakkal megkisérteni, e végett idegen hatalmon fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott; saját kezeivel szaggatván szét ugy a pragmatica santiót, mint átalában azon kapcsolatot, mely két oldalu kötések alapján közötte és Magyarország között fennállott, ezen hitszegő Habsburgi s utóbb Habsburg-Lothringeni ház Magyarország és vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, a magyar koronához tartozó minden czimek használatától megfosztatik s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

A minthogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és számüzöttnek ez ország nevében nyilvánittatik.

3. Midőn a magyar nemzet elidegeníthetlen természeti jogainál fogva az európai status családba önálló és független szabad statusként belép, egyszersmind kinyilatkoztatja, hogy azon népekkel, melyek vele ezelőtt egy fejedelem alatt állottak, békét és jó szomszédságot alapitni s folytatni és minden más nemzetekkel barátságos kötések által szövetkezni elhatározott akarata.

4. Az ország jövendő kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyülés fogja megállapitni; addig pedig, mig ez a fönebbi elvek nyomán megállapíttatnék, az országot egész egyetemes kiterjedésében, a nemzeti gyülés minden tagjainak egy ajku felkiáltásával s megegyezésével kinevezett kormányzó elnök Kossuth Lajos fogja a maga mellé veendő miniszterekkel, ugy

saját magának, mint az általa nevezendő minisztereknek személyes felelősségük és számadási kötelezettségök mellett kormányozni.

És e határozatainkat adjuk tudtára a mivelt világ minden népeinek azon erős meggyőződéssel, hogy a magyar nemzetet, mint a független önálló nemzetek sorában egyik testvérüket azon barátsággal és elismeréssel fogadandják, mely barátságot és elismerést a magyar nemzet nekik ezennel általunk felajánl.

És adjuk tudtára Magyarország és vele egyesült Erdély és a hozzátartozó minden részek és tartományok lakosainak azon kijelentéssel, hogy az említett egy és oszthatatlan magyar álladalom minden hatóságai, városai, községei, kerületei, megyéi és polgárai, szóval minden egyesek és testületek a trónvesztett Habsburgi s utóbb Habsburg-Lotharingeni ház iránti hűség és engedelmeség kötelességei alól teljesen és tökéletesen fölodva vannak; sőt attól a nemzet nevében eltiltatnak; s mind az, ki a nevezett házból netalán a királyi hatalom bitorlájául fellépni merészkedő egyént tanácscsal, szóval vagy tettel gyámolitaná, honárulási bünt követ el.

Mely határozatunknak életbe léptetését s közhirré tételét a magyar álladalom kormányának meghagyván, azt minden e végre szükséges hatósággal ezennel fölruházzuk, s a rendeletei s intézkedései iránti törvényes engedelmességre a nemzet nevében minden honpolgárt kötelezünk.

Kelt *Debreczen*, 1849. április 19-én tartott nemzeti gyülésünkből.

A magyar nemzet törvényesen egybe gyült főrendei és képviselői. Br. *Perényi* Zsigmond a felsőház elnöke, *Almássy* Pál a képviselőház alelnöke, *Szacsvay* Imre jegyző.

Kossuthot még az ápril 14-iki ülésen megválasztották Magyarország kormányzójává, s megbizták felelős miniszterium alakitásával. A következő napon, ápril 15-én Kossuth Lajos már tudatta a nagy közönséggel az általa kinevezett miniszterek neveit: amint következnek: *Szemere* Bertalan miniszterelnök és belügyminiszter, gróf *Batthyány* Kázmér külügy-, *Duschek* Ferencz pénzügy-, *Horváth* Mihály vallásügyi, *Csányi* László közmunka-, *Vukovics* Sebő kereskedelmi és végre hadügyminiszter *Görgei* Arthur.

A kormány ápril 17-én kezdette meg működését, noha az eskütétel csak május 5-én történt.

Kossuth Lajos kormányzói esküje így hangzott:

»Én Kossuth Lajos, a nemzetgyülés által választott kormányelnök, esküszöm az élő istenre, hogy a reám ruházott hivatallal járó kötelességeket, saját személyes felelősségem mellett, ugy fogom teljesiteni, hogy Magyarország függetlensége, szabadsága és területi épsége fentartassék és a nemzetgyülés által hozott törvényeknek és határozatoknak érvény szereztessék. Isten engem ugy segéljen.«

A miniszterek hasonló alakban fogalmazott esküt tettek le, de nem a Kossuth kezébe, hanem az országgyülés szine előtt, mely e pillanattól kezdve, mint Magyarország souverenitásának letéteményese, a kormányzót bizta meg a hatalommal.

A függetlenségi nyilatkozat lefordittatott valamenynyi európai nyelvre s közöltetett a hatalmakkal s udvarokkal; egyuttal megküldetvén az összes törvényhatóságoknak, kihirdettetett a nemzetiségek előtt is.

Az ugynevezett békepárt hallgatott! Utólag ugyan minden egyes tagja más és másként adja elő nemcsak a trónvesztés előzményeit, hanem azt a magatartást is, melyet ápril 14-e után e párt követett. Ep ezért, sem Kazinczy Gábor sem Kovács Lajos, de még maga Kemény Gábor sem számithat e tekintetben arra, hogy mint történetiró, a »feltétlen hiteles« czimet elnyerje. Valamennyiből a megsértett »békepárti hiuság« beszél akkor, — amidőn olyanfélét állitanak, hogy: Szemere, Bem, Dembinszky és Nagy-Sándor-József tábornok is ellene voltak a függetlenség kikiáltásának, s utólag kárhoztatták azt. Bem, Dembinszky és Nagy-Sándor József, e megdicsőült martyr nézeteit ismeri az egész világ. A Szemere Bertalanét pedig ismerte már akkor, amidőn ő az ápril 14-iki függetlenségi nyilatkozat alapján kabinet alakitásra vállalkozott; s az 1849 május 2-án tartott beszédében, melylyel a miniszterium programmját ismertette, nyiltan kijelentette, hogy a minisz-

terium magát *respublicai irányunak vallja, s demokratiai értelemben kiván és fog minden törvényeket formulázni* [1]) Ezek tehát ugy az előzmények, mint a következményekért minden felelősséget elháritanak magukról, s az egész ódium terhét Kossuth nyakába szeretnék, vagy akarnák háritani. Szerencse azonban, hogy volt még a békepárt táborában tollforgató ember, aki jóval fiatalabb levén a többinél, emlékezete frissebb s megbizhatóbb, mint a fentebbieké. Ez nem más, mint a békepárt lapjának, a debreczeni és pesti Esti-Lapoknak és az 1849-iki Pesti Hirlapnak szerkesztője: *Jókai Mór.*

Jókai egyszerüen és ridegen, de elég érthetően konstatálja, hogy a függetlenségi nyilatkozat kikiáltása után a *békepárt maga állt a mozzanat élére, melyet elforditania lehetetlen volt többé* . . . és tette ezt, — miként Jókai mondja, önfeláldozásának teljes tudatával abból a czélból, hogy a *balvégzet* a becsületességet találja a vezényleten. És Jókai erre vonatkozó feljegyzéseit tovább olvasgatva, pár sorral alább megtaláljuk az egész rebus megfejtését e szavakban: »És az egész balvégzetnek (értsed: Függetlenségi nyilatkozatnak) egy papirrongy volt az oka, melyre N. osztrák tábornok a kápolnai csata után rajzónnal e szavakat irta: (Sieg über Sieg; die Ungarn sind vernichtet.« Erre született meg a márcziusi összalkotmány. *E tény után a békepártnak nem volt többé feladata a — kibékités.*"

Ezzel a pár szóval Jókai megczáfolja Kazinczy Gábor állitását: hogy a Kossuth által becsőditett zsoldos és mámoros tömeg akarta a függetlenségi nyilatkozat kikiáltását; megczáfolja Kemény Gábor azon állitását, minha az april 14-iki nyilatkozat egyedül a debreczeni nép terrorizmusa alatt kiálltatott volna ki; s megczáfolja a különben practicus Kovács Lajos loyalitástól füstölgő frázisait »mi szerettünk volna lelépni a képviselői pályáról, de ez ki nem kerülhette volna a *tüntetés látszatát*«.

---

[1]) *Szemere Bertalan:* Szépirodalmi dolgozatok és szónoklatok 288—289; — ***Respublica*** 1. szám. Szemere Bertalan levele Csengery Antalhoz és Kemény Zsigmondhoz.

És velük szemben igazat ad Jókai Mór ezen állitásának, »hogy a márcziusi összalkotmány kihirdetése után *még a békepártnak sem volt többé feladata* a kibékités,« ugy az akkori összes hirlapok hangja és szelleme, mint a törvényhatóságok, városok, tanárok, szerzetesrendek, tudományos egyetemek, minden rendü tanodák, az ország összes törvényszékei, káptalanok, egyszóval az Isten tudná elszámolni annak az ezer és ezerre menő feliratnak szerit-számát, mely hódolattal járult a magyar kormányhoz és Kossuth Lajos kormányzóhoz, s köszönetét és háláját fejezet ki azért, amit april 14-én tettek. Ez tény, ez történelmi faktum, ezt elloyaliskodni nem lehet sem most, sem a jövőben.

Megengedem, hogy a békepárti urak a köpenyeg alatt értekeztek Görgeivel és Klapkával az iránt, hogy alkalom adtán visszaszivatják az országgyüléssel a trónvesztési nyilatkozatot, de nyiltan bevallani ezt sem volt bátorságuk. Görgei e tekintetben férfiasan viselte magát, ő elmondja emlékirataiban, hogy a békepárti urak meghivása folytán megjelent Debreczenben, s elment a conferentiájukra. Ott azonban látván, miként »vaskalapos« emberekkel van dolga, — fogta magát, s szónélkül ott hagyta őket és e percztől kezdve megszüntetett velük minden összeköttetést.

Volt-e Görgeinek tudomása a báró Stein ezredes és a békepárt által Kossuth ellen tervezett merényletről? — arra már legfeljebb ő felelhetne. Klapka ugyanis és Stein Miksa a Debreczenben levő Zaniniak és egy huszár pót-század segélyével el akarták Kossuthot fogni, s »*ismeretlen helyre*« szállitani. A katonai előkészületek meg voltak téve, de a békepárti urakat, midőn Stein tudtokra adta, hogy: »most már tenni kell!« kiverte a hideg verejték, fejöket elvesztették és a dolog abba maradt.[1])

Azt hiszem, nem lesz érdektelen az a néhány tudósitás közlése, melyeket ez időtájt küldött a bécsi angol követ kormányához; mert a világgal még ekkor is azt

---

[1]) *Gelich Rickárd:* Magyarország függetlenségi harcza 1848—1849-ben. II. 214—218. lapok; jegyzet.

akarták elhitetni, hogy a szabadságharczot hazánk kizárólag a lengyelek segélyével vivja.

Lord *Ponsoby* lord *Palmerstonhoz.*

Bécs, 1849. april 17.

. . . . . A magyar csapatok, melyek most Kossuth pártján vannak, a háboru kezdetén kevés hajlandóságot mutattak a császáriak ellen harczolni, a honvédek pedig gyakorlatlanok, fegyelmezetlenek voltak, Debreczen tehát oly könnyen elfoglalható lett volna, akár csak Győr, Buda és Pest. A kedvező alkalom elmult, mialatt a magyarok meghódolását várták, hogy az ország kimélve legyen a háború veszedelmeitől. Az osztrákok által elpocsékolt időt a magyarok ügyes hadvezérek megnyerésére használták fel; lengyelek és mások jöttek közéjük, kik bátorították, gyakorolták a magyar csapatokat és apró csatározásokkal szoktatták a harczhoz.

*

Mr. *Magenis* lord *Palmerstonhoz.*

Bécs, 1849. april 27.

. . . . Lordságod figyelmét óhajtom felhivni arra sajátszerü körülményre, hogy a Magyarországon megindult küzdelem immár *a lengyelek ügyévé* fejlődött, [1]) a seregeket lengyel tábornokok vezetik, mint Dembinski, Bem stb. és a felkelőknek, ha nem legnagyobb, de legügyesebb állományát lengyel gyalogság képezi. Azt rebesgetik, hogy Kossuth népszerűségét és befolyását a lengyel vezérek örökölték át.

*

M. *Magenis* lord *Palmerstonhoz.*

Bécs, 1849. május 1.

A magyar forradalom harczára nézve furcsa tény derül ki, melyről lordságod már kétségtelenül olvasott is a lapokban, de én kötelességemnek tartom felhivni rá a figyelmét, mivel a

---

[1]) Hentzi, midőn Irányi első felhívására felelt az ostrom előtt, szintén azt állitja, hogy Debreczenben a: »Lengyel magyar köztársaság« kiáltatott ki.

magyarországi ügyekről jól értesült egyéntől megerősitve hallottam. A magyarok majdnem mind royalisták; de Kossuth elhitette velük, hogy Ferdinánd császárt erőszakosan fosztották meg a tróntól és a most uralkodó császár csak bitorló; a magyarok tehát azt hiszik, hogy most törvényes uralkodójuk érdekében harczolnak.

* * *

Amidőn az amerikai Egyesült-Államok congressusában összegyült tizenhárom status képviselői 1776. julius 4-én a függetlenségi nyilatkozatot aláirták, az öreg Franklin Benjamin Amerika szabadságharczát a felkelő naphoz hasonlitotta, — mely csak később fog emelkedni, ragyogni és melegiteni. 1849-ben, az ápril 14-iki függetlenségi nyilatkozat kikiáltásakor, már észlelhető volt, hogy a magyar szabadságharcz napja tulhaladta delelő pontját, s lemenőben van. Nem e munka szük keretébe tartozik az okok részletes fejtegetése, de tény, hogy a szabadságharcz élén álló férfiak közt levő egyenetlenségek, surlódások és torzsalkodások nagyban hozzájárultak ahoz, hogy a csak nemrégiben felkelt nap mielőbb lenyugodjék.

A magyar fegyvereknek egy darabig kedvezett a szerencse. Ápril első részében Bem apó annyira szorongatta *Erdélyben* az osztrákot, hogy a bécsi kabinet *ápril 15-én kérte a czárt,* hogy 30000 emberrel siessen segélyére Erdélybe.[1]) Következett azután a szabadságharcz egyik legfényesebb momentuma, a nagy-sallói csata, ahol a császári seregek a szó szoros értelmében szétszórattak. Ugyanaz nap Perczel verte ki Ó-Becsénél a szerbeket sánczaikból, s kergette őket át a Tiszán; s majdnem ugyanakkor, amidőn Görgei serege felmenti Komáromot az ostromzár alól, adja meg az orosz udvar hivatalos feleletét ápril 14-ére, kijelentvén ápril 27-én kelt nyilatkozatában, hogy a »Független

[1]) Bericht über die Kriegsoperationen des Russischen Truppen gegen die Ungarischen Rebellen im Jahre 1849. Nach officiellen Quellen. Zusammen gestellt von H. v. R. kais. russischen Obristen, des Generalstabes. 21-ik lap.

Magyarország az európai egyensulyt zavarná, ép ezért remélli, hogy az európai kormányok bele fognak nyugodni Oroszország fegyveres beavatkozásába.« Nem is késlekednek soká, mert május 1-én a czár segédje, *Berg* tábornok Pozsonyban terem Welden osztrák főparancsnok főhadi szállásán, s megbeszéli utóbbival s a többi osztrák meghatalmazottal, az orosz interventió részleteit. És tényleg ezután hat nappal Panutine orosz tábornok 13 ezer emberrel és 48 ágyuval sietve bevonul Ausztriába, hogy fedezze a legnagyobb veszélyben levő Bécset a lázadók ellen, mert a birodalmi székváros bevétele a monarchiára határtalan nyomoruságot hozna.[1])

Május 8-án Miklós orosz czár teszi közzé, hogy megindította derék hadát, a lázadás leverésére; mire négy nap mulva Ferencz József császár is tudatja Magyarország népeivel, hogy: a hőn óhajtott béke biztositása végett fölséges szövetségesével egyesült a közös ellenség legyőzésére, fogadja tehát a nép ugy őket, mint barátait. Nem is lehet csodálkozni, ha erre a *szives felszólitásra Pozsonyban,* e mágnás Persionopolisban levő magyar főurak, élükön a hazáját megtagadott hazaáruló Pálfy Móriczczal, [2]) vérszemet kapnak, s adakozásra hivják fel a közönséget ő felsége segélyezésére, s önkéntes csapatokat szerveznek saját hazájuk szabadsága ellen.[3]) A fentebb emlitett két proclamatióval szemben Kossuth Lajos és gróf Batthyány Kázmér a minden hadüzenet nélkül történő orosz invasió ellen Európa szine előtt óvást emelnek, s keresztes háborut hirdetnek. Ezalatt Görgei Arthur beveszi Budavárát. Ferencz József császár Weldent visszahivja és Haynau Gyulát nevezi ki főparancsnoknak, aki azzal installálja magát, hogy Lipót várának bevétele óta a pozsonyi fogságban sinlődő *Mednyánszky* László őrnagyot, s hadnagyát *Grubert* rövid uton felakasztatja. És a magyar kormány a helyett, hogy retor-

---

[1]) Bericht über die Kriegsoperationen etc. 6-ik lap.

[2]) *Közlöny* 144 ; és a Pálfy nyilatkozatára vonatkozó képviselőházi beszédek és határozatok a Közlöny 145-ik számában.

[3]) *Respublica* I. szám; *Horváth M.* A Függetlenségi harcz II. 141. lap.

sióval élve, — bár Görgei fenyegetődzik, megelégszik azzal, hogy Szemere Bertalan republikánus kormányának felszentelt minisztere Horváth Mihály országos bőjtöt rendel el az orosz betörés veszedelmének elhárítására. Görgei lutheranus ember létére a bőjtöt nem tartván alkalmas fegyvernek a muszka invásió megakadályozására, Komárombau a junius 6-iki haditanácsban azt javasolja, helyezzék át a harcztért a Duna jobb partjára, s folytassák a szabadság küzdelmet a Dunántulnak még ki nem merült hazafias népe között; ő a tihanyi félszigetet megerősiti, a hiányzó munitiókat beszerzi Bécs-Ujhely és Gráczból, — s hiszi, hogy igy sikeresen folytathatja a küzdelmet. A magyar kormány junius elején tér vissza Debreczenből Pestre, a hol Kossuthot a közönség nagy ünnepélyességgel fogadja, ami sok gúnyos megjegyzésre adott alkalmat, főleg Görgei és környezete részéről.[1]) S mialatt Görgei és Kossuth közt az ellentét mind és mind élesebben domborodik ki, a magyar sereg beveszi Aradot, Görgei Komáromnál háromszor ütközik, s miután tudatja a magyar kormánynyal: fusson Pestről, a merre lát, — megkezdi egy hónapig tartó levonulását Világoshoz. A kormány pedig megfogadva Görgei tanácsát, Szegedre teszi át székhelyét. Ideje volt! mert julius közepén két szotnyia kozák lovagolt be *Adlerberg* százados vezénylete alatt Pestre, *s a kozák czirkálók fedezete alatt ekkor már az osztrák csapatok is át mertek jönni* a balpartra.[2]) Ezalatt a magyar kormány kénytelen Szegedről tovább futni Aradra s ott értesül, hogy az oroszok nemcsak Bem apó seregét verték tönkre Segesvárnál, de Görgei hadtestének egy részét is szétszórták Debreczen alatt. Ekkor érkezett meg derék hadával Görgei Aradhoz, s egyuttal kis vártatra rá megjött a temesvári csata elvesztésének hire is, mire a kormányzó, a miniszterelnök ellenjegy-

[1]) *Ritt. Lewitschnigg:* Kossuth und Seine Bannerschaft. I. köt. 30. köv. lapok; II. köt. 104. és köv. lapok. — *Szilágyi Sándor:* A forradalom férfiai 28. lap és Forradalom története 384. lap.

[2]) Bericht über die Kriegsoperationen der Russischsn Truppen. III. 175—177. lapok.

zésével, egy levelet intézett Görgeihez, melyben felhatalmazza, hogy egyezkedjék az ellenséges hadakkal.

Görgei erre a következö levelet intézte a kormányzóhoz.

Görgei Arthur tábornok az ország kormányzójának, Kossuth Lajos urnak Arad várában.

Kormányzó urnak a miniszterelnök ellenjegyzése mellett, engem az ellenséges hadsereggeli egyezkedésre felhatalmazó levelét kézül vettem; minthogy azonban ezen felhatalmazás a kivánt és a közös hazánk jövőjét biztositó czél elérésére nem elégséges, *és én arra, hogy azt, a mi a nemzet számára megmenthető, megmenthessem, elkerülhetlen szükségesnek tartom, hogy a jelen kormány lépjen le* s én ruháztassam fel a polgári és katonai legfőbb hatalommal: tehát ezennel fölkérem kormányzó urat, méltóztassék ekkép mielőbb határozni, ezen határozatát velem s a közönséggel is tudatni, hogy annak következtében minden késedelem nélkül azon lépéseket megtehessem, melyek egyedül képesek a nemzet jövőjét biztositani, s a végromlástól még nem késő megmenteni. Kelt *Ó-Aradon*, aug. 11. 1849. *Görgei Arthur tábornok.*

Görgei e levelének vétele után ugy a kormányzó, mint a kormány egy, a nemzethez intézett nyilatkozattal leköszöntek. A miniszterek közül alá voltak irva: *Vukovits* Sebő, *Csányi* László és *Horváth* Mihály.

Kossuth a leköszönő iraton kivül még az alábbi levelet intézte Görgeihez:

Augusztus 12-én. 1849.

Ön tegnapi napon kelt levelében oda nyilatkozván, miszerint arra, hogy azt, ami a nemzet számára megmenthető, megmenthesse, elkerülhetetlen szükségesnek tartja, hogy a kormány lépjen le, s ön ruháztassék fel a polgári s katonai legfőbb hatalommal;

Én önnek ezen kivánatát, bár igen különös dolog, hogy valaki magát kandidálja kormánynak, mégis teljesitettem, teljesítettem t. i. annyiban, a mennyiben azt teljesíteni rajtam állha-

tott, a nélkül természetesen, hogy a nemzet felsőségi jogainak ez által legkevésbbé is derogálni akarhatnék.

Önmagam iránt tartozom a kötelességgel, röviden elmondani az okokat, melyek ezen rendkivüli lépésre inditottak; egyszersmind a nemzet jogainak tiszteletben tartása iránt tartozom önt azon határokra figyelmeztetni, miket, ha csak zsarnok lenni nem akar (mit a nemzet semmi esetre nem türne), respectálni tartozik.

Indittatva találtam magamat ön kivánatát teljesiteni, mert:

1-ör. A körülmények oly rendkivülileg sulyosak, miszerint, ha kormányzói fáradozásomnak sikere nem volt volna, a historia előtt azon vádnak lettem volna kitéve, hogy elbizakodottságomnak, vagy hatalmasságomnak a haza javát alárendeltem, s hogy a dolog másképen üthetett volna ki, ha önnek, midőn kivánta, a hatalmat átadom vala. S talán (mert ellenkezőjét bizonyitani lehetetlen volt volna) saját lelkiismeretemet is nyomta volna a vád, hogy a megmentésnek valamely lehetségét elmulasztottam.

2-szor. Tettem azért, mert a mint ön tudja, boldogabb körülmények közt már hónapok előtt tettem önnek azon ajánlatot, hogy helyemet átadni akármikor kész vagyok; sőt ha elérkezetnek véli az időt erre, kész vagyok ön számára magam pártot csinálni, pedig akkor, midőn ezt mondám, a pártot, melyet csinálhaték, nagy vala, t. i. az összes nemzet. Én pedig adott szavamat meg szoktam tartani szintugy, mint a hatalom iránt, soha vágyat nem éreztem; nem akkor sem, midőn markomban koronák sorsa feküdött.

3-szor. Tettem azért, mert én csak addig teheték a kormány élén hasznot hazámnak, mig a nemzetben egységet eszközölni, vagy legalább szinét feltartani képes valék. Ez vala mindig igyekezetem, és ennek köszönhetém azon nagyszerü eredményeket, mik kormányzatom alatt történtek, egy idő óta azonban, különösen az ön vezérlete alatti seregben, egy neme a politikai korteskedésnek, s bizonyos gúnyolása a polgári hatalomnak kezdett kifejleni — a nemzet ügyének roppant kárára, melyhez midőn legközelebb a párt csinálási viszketeg magába a képviselő házba is beharapódzott; egységet többé nem eszközölheték, s a szakadást, melyet Ausztria magának, nyiltan bevallva, oly ügyesen, s annyi sikerrel czélul kitűzött, többé meg nem előzhetém.

Nekem szakadást nem legyőzni, hanem eltávolítani volt feladatom; s kitértem önnek utjából, hogy ezen feladathoz hű, és emlékezetem minden ambitiótól tisztán maradjon. Kitértem pedig annyival inkább, mert

4-szer. Ön maga lépett fel azt követelni, az egyetlen hadsereg élén, mely a dolgok gyúpontján akkor jelen volt. Önt pedig férfiunak ismerem, ki ha valaminek szükségéről meggyőződve, magában fel tett valamit, azt nem hiában tette fel. Én pedig a 18-ik brumaireket nem igen kedvező eseményeknek tartom a szabadság érdekében.

5-ször. Tettem azért, mert három miniszter ön inditványát támogatván, s egyszersmind resignálván, vagy minisztereket kellett volna neveznem, mi a jelen körülmények közt lehetetlen volt, vagy miniszterium nélkül kormányoznom, azaz dictaturát gyakorolnom, mitől magamat mindig idegennek éreztem, most pedig midőn minden teendő ugyszólván a hadseregben concentrálódik, a hatalmat katonailag képzett kezekben czélszerübbnek véltem.

Ezen okoknál fogva s mert magam sikerrel nem kormányozhatva, az országot kormány nélkül nem hagyhatám, átadtam önnek a kormányzati hatalmat.

Tudom, hogy a kormányformát változtatni nem volt jogom, de az országgyülés nem volt együtt: s azért hiszem, hogy lépésem a kénytelenség által mentve van.

De átadtam önnek a kormányzati hatalmat a nemzet javára s nem kárára, s kötelességem önt emlékeztetni, hogy a felelősségtől a nemzet irányában feloldva magát nem képzelheti; a különbség csak az, az én és az ön felelőssége közt, hogy én formák megtartásáért is felelős valék, ön csak azért, hogy roszszat ne, jót pedig, a mennyit csak tehet, tegyen a nemzetnek.

Kérem és emlékeztetem önt a nemzet nevében, tartsa tiszteletben a nemzet felségi jogát. Emlékezzék meg, hogy ön nem ura, hanem első szolgája a nemzetnek; s emlékezzék, hogy a hadsereg is nem öné, hanem a nemzeté.

Egyet tehát meg kell emlitenem. Én árulásnak tartanám, ha minden okszerü lehetség meg nem kisértetnék a nemzet megmentésére. Árulásnak tartanám, ha ön nem a nemzet, hanem csak a hadsereg részéről, nevében és számára bocsátkoznék alkudozásba. Lehet eset, hogy hadseregek becsülettel letehetik a fegyvert

tulnyomó erőszak előtt; de nem lehet eset, hogy becsülettel letehessék a fegyvert, ha ugy teszik le, hogy a nemzetnek szolgaságot vásárolnak; sok, nehány vagy kevés, egyes egyének személyes javának árán.

Ezen nyilatkozattal tartoztam magamnak s a hazának, kivánom azt a hivatalos »Közlöny«-be beigtattatni.[1])

Kossuth ezután elutazott Aradról, Görgei pedig seregét Világoshoz vezette, s ott az orosz előtt letette a fegyvert. Példáját követték a többi csapat-vezérek és várparancsnokok is.

Mielőtt Kossuthot negyvenöt éves számkivetési utján követnénk, szükségesnek látjuk még az alábbi diplomatiai okmányok közlését, melyek némileg be engednek pillantani a nagy tragoedia coulissái közé.

M. *Magenis* lord *Palmerstonhoz.*

Bécs, 1849. jun. 5.

Igen keveset tudunk itt a magyarok erejéről, vagy az érzelmekről, a melyek őket a harczra lelkesitik. Azt mondják, Kossuth igyekezett honfitársait azzal fanatizálni, *hogy az oroszok a római katholikus egyház megsemmisitése czéljából jöttek*, s hogy a görög egyház uralmát akarják helyébe állitani.

⁂

Lord *Ponsonby* lord *Palmerstonhoz.*

Bécs, 1894. aug. 14.

Kétségtelen, hogy sem Ausztria, sem az oroszok nem hagynak a magyaroknak kezében semmi eszközt arra, hogy ujból ellentállást fejthessenek ki Ausztriával szemben. Ez nagyon rosz és helytelen dolog, de tény és én kötelességemnek tartom lordságodat erre a tárgyra figyelmeztetni. Azt hiszem, az osztrákok, ha győznek, adnak valamelyes alkotmányt a magyaroknak, amennyi az ország helyi viszonyaihoz épen szükséges, de semmi áron nem állitják vissza a régi alkotmányt, melyről a magyar országgyülés

[1]) *Asbóth Lajos:* Emlékiratai I. kötet 77—82. lapok.

a liberális párt Kossuth vezetése alatt maga mondott le, és az előbbi császár által a lemondás szentesitést is nyert.

Bármikor érjen is véget a háboru, ha Ausztria javára dől el, azt vélem: Ausztria az összes magyar várakat megfogja szállani, és Bécset védelmi állapotba helyezi az utóbbiakhoz hasonló veszedelmek ellen. *A magyarok viszonylag jelentéktelen tömeggé váltak* stb. stb.

*

M. *Buchanán* lord *Palmerstonhoz.*

Szent-Pétervár, 1849. aug. 16.

Ide mellékelve küldöm az orosz hadsereg magyarországi müveleteiről szóló jelentések másolatát.

Lordságod már bizonyára értesülve van a győzelmekről, melyeket Paskievits és Lüders tábornokok a magyar Bem és Nagy-Sándor fölött arattak, és valószinüleg nem kerülte ki figyelmét Paskievits herczeg ama tapasztalata, mily ritka hüséget mutat a magyarság Görgei tábornok iránt; *ő herczegsége nem volt képes kémet kapni közöttük, sem pedig tájékoztatást nyerni a felől, milyen hadi erővel áll szemben.*

*

Consul-general *Colquhoun Palmerstonhoz.*

Bukarest, 1849. aug. 21.

Az éjjeli postával sietek értesitést küldeni a fontos eseményről, *hogy a magyarországi háborunak vége*.... E váratlan fordulat alkalmul szolgál a vezérférfiak közt uralkodott egyenetlenségekről beszélni; *mi már régebben hallottunk a meghasonlásról;* Kossuth, aki a tanácsban a küzdelem folytatására szavazott, kisebbségben maradván, nehány bátor hivével visszavonult. Hirlik, hogy Bem Görgeihez csatlakozott, de az nem bizonyos.

Miklós czár napiparancsa hadseregéhez aug. 22-én.

Gyermekeim!

Isten megáldotta bátorságtokat, önfeláldozástokat, rettenthetetlenségteket. Megtettétek kötelességteket. A felkelés el van nyomva. A hol az ellenség rátok mert támadni, legyőztétek; és nyomról-nyomra követve, ritka látványnak voltatok szemtanúi. Láttatok egy ellenséges hadsereget, amely feltétlenül lerakta előttetek fegyvereit.

Két hónap alatt átszolgáltattunk jogos tulajdonosának százötven zászlót, négyszáz ágyút. Több mint nyolczvanezer felkelő tette le a fegyvert.

Dicsőség nektek! dicsőség derék vezéreteknek! Méltónak mutatkoztatok a győzhetlen orosz hadsereg hirnevére.

Köszönöm nektek együtt és külön-külön. Megvagyok veletek elégedve, és büszke vagyok reátok.

Miklós.

Pár nap mulva a következő manifesztum jelent meg a *Journal de Petersbourg* hasábjain:

Mi Isten kegyelméből I. Miklós, minden oroszok czárja stb. tudtul adjuk:

»*Oroszország teljesiteni fogja szent hivatását!* Ezt mondtuk kedvelt alattvalóinknak, mikor kijelentettük előttük, hogy engedve szövetségesünk, Ausztria császárja óhajtásának, hadainkat a magyarországi háboru elfojtására és ott a jogrend visszaállitására rendeltük.

Isten segitségével czélt értünk. Két hónap alatt több fényes győzelem után Erdélyben és Debreczen környékén, derék hadaink Galicziából Pestig, Pesttől Aradig, Bukovinából és Moldvából a Bánságig hatoltak előre.

Végre a felkelő seregek minden oldalról szoritva, általunk északról s keletről; az osztrák hadak által nyugatról és délről körül fogva, az orosz hadsereg előtt letették a fegyvert, s hozzánk folyamodtak, hogy kegyelmet eszközöljünk számukra jogos uralkodójuknál. Miután mi szentül megtartottuk igéretünket, visszaszólitottuk hadainkat a birodalom határaira.

Hálával eltelve az iránt, a kitől minden jó származik, kiáltunk: Nobiscum Deus! Audite popules et vincemini, qui a nobiscum Deus!

Kelt *Varsóban,* 1849. aug. 17/29-ik napján, uralkodásunk 24-ik évében.

Miklós.

*

Ekkor már Magyarország a czár lábainál hevert.

X.

1849—1851.[1]

A világosi gyász nap után a magyar menekültek legnagyobb része Orsován át Törökország felé bujdokolt. Kossuth maga, Asbóth Sándor társaságában távozott Aradról s Lugosra ment. A hős Damjanich kétlovas kocsiján távozott a kormányzó, s a vitéz tábornok annyira aggódott, nem-e esik az osztrákok vagy oroszok kezébe Kossuth, hogy a hires vörös sapkások őrnagyát: *Gergey Károlyt*[2]) küldte nyomába, hogy hozzon neki hirt, szerencsésen átjutott-e az ellenséges csapatokon?

Kossuth a Lugoson összeverődött haderőt gyöngének és demoralisáltnak találta. Innen tehát Tergovára, majd Orsovára ment, s csak mikor a világosi fegyverletétel hiréről biztos tudomást szerzett, akkor lépte át Magyarország határát azért, hogy negyvenöt esztendőkkel később koporsóban hozzák haza a hálás utódok drága tetemeit.

»Kifejezhetlen érzelem vihar dulta lelkemet, midőn a világosi fegyverletétel hontalanná tett.... Leborultam hazám földjére, mielőtt határán átlépnék; zokogva nyomtam reá a fiui szeretet búcsucsókját; egy csipetnyi port vettem

---

[1]) Az emigratió viszontagságairól a következő müvek írnak legkimeritőbben: *Áldor* Imre: Vázlatok a magyar emigratió életéből. — *Adalékok* a kény uralom ellenes mozgalmak történetéhez (az Asbóth család irataiból.) — *Dancs Lajos:* Töredékek tiz éves emigrationalis élményeimből. — *Szokoly Viktor:* Az emigratió viszontagságai történetéből. — *Egressy Gábor:* Törökországi Napló. — *László Károly:* Naplótöredék.

[2]) Jelenleg nyugalomba vonult legfőbb itélőszéki biró; Székesfehérvárt él.

belőle magamhoz; — még egy lépés, és — — — ugy valék, mint a tört hajó roncsa, melyet a szélvész ki dob a homokra egy sivatagon.«

Igy ir számüzetése első perczeiről a nagy hontalan »Irataim« első kötetének előszavában. Teljesen biztosan állitni nem lehet, de minden jel arra mutat, hogy Kossuth Angliába akart menni, s ott igyekezett volna már ekkor propagandát csinálni levert, legyőzött, s rabigába vert hazájának; ez lehetett az oka teljes külső átalakulásának. Arczát anynyira átváltoztatta, hogy legjobb ismerősei is alig tudtak reá ismerni.

Sürü, szép szakállát teljesen le beretválta, bajuszát rövidre nyirta, s haját, melyet rendesen magas homloka miatt hátulról előre szokott simitani, most egészen hátra fésülte, ami koponyájának kopaszságát tüntetvén fel, idegenszerü kifejezést kölcsönzött arczának. Kezdetben Widdinben is igy járt, de később, midőn belátta, hogy sokkal kedvesebb vendége ő a portának, sem hogy egy könnyen Angliába eresztené, haját ismét ugy viselte, mint azelőtt, de szakállát nem növeszté meg. Öltözete fekete bársony atilla, s hol sapka, hol Kossuth-kalap; ritkán török fez.

A porta hivatalnokai vendég szerető barátsággal fogadták a kétségbeesett szerencsétlen hazátlanokat; sőt mondhatni, hogy szabadságharczunk kiválóbb egyénei iránt hódoló tisztelettel viseltettek.

A majd tömegesen, majd hullározva érkező menekvők augusztus 14-től augusztus 20-ig szállinkóztak át a török földre; s lefegyverzésük után a török kormány Widdint jelölte ki részükre tartózkodási helyül. Kossuth és a vele volt magyarok augusztus 20-án indultak Widdin felé. Kossuth Asbóth Sándor és Szöllősy nevü török tolmács kiséretében utazott. Az osztrák kormány előrelátása és élelmességére mutat, hogy megbizott kéme, ez a gazember Szöllősy, nem csak a legkritikusabb debreczeni napokban megbirta tartani pozitióját Kossuth mellett, hanem még az emigratióba is követte; s Kossuthnak Amerikába menetele után haza jött s egy piszkos pamphletben a legképtelenebb dolgokat hazudozta össze Kossuth ellen.

Kossuth és két társa nem a többiekkel egyszerre, hanem előre és külön mentek át a Dunán Kalafatból Widdinbe, a hol Kossuth rögtön megérkezése után látogatást tett a basánál, aki jóakaratáról ugyan biztositá, de kijelenté, hogy tovább nem utazhat.

Kossuth után még az nap 40 menekült érkezett Widdinbe, kiket szintén a várba szállásaltak el. Az emigratió tagjai, kevés kivétellel, augusztus 23-án tisztelegtek Kossuthnál, kit levert kedély állapotban és betegen találtak. Kossuth barátságosan beszélgetett menekült honfitársaival, s egész nyiltan kimondá, hogy a tovább utazhatás iránt semmi jóval sem biztathatja őket.

Két nappal később érkezett meg Monti ezredes és Visoczky tábornok vezénylete alatt az olasz és lengyel legió. E két legió és a 2-dik zászlóalj fedezte Orsovánál a menekülők elvonulását. Pár nap alatt a menekülők száma Widdinben többre ment ötezernél; ezek közt volt 3615 magyar, 871 lengyel és 464 olasz.

A hazát, családot, egyszóval mindent vesztett menekültek sorsa alig lehetett irigylendőbb, mint azoké a hazafiaké, kiket az osztrák zsarnokság ezidőben kötél vagy lőpor és golyó segélyével átszállitott a más világra. Bár az első pillanatra biztositva is volt életük, de jövőjük annál komorabb, bizonytalanabbnak tünt fel, mert ugy az orosz mint az osztrák zsarnoki hatalom tudta, hogy a magyar szabadságharcz a maga igazában mindaddig nincs befejezve, mig annak külföldre menekült vezéreit vagy el nem emészti, vagy börtönbe nem vetheti. E nézpontból indulva ki, gyülöletes küzdelmét még a nyomorult, árva hontalanok ellen is folytatta, kik pedig csupasz életükön kivül más egyébbel ugy sem birtak.

Lehet gondolni, hogy alig volt abban az időben külömb legény egész Európában az osztrák kormánynál. Oly vérszemet kapott, s olyan nagy hangon beszélgetett, mintha ő lett volna segitségére a czárnak, vagy pláne Oroszországot hóditotta volna meg. És ebben méltó társa volt neki a diadalittas czár. E két nagy hatalom, felbátoritva Törökország tehetetlensége s a nyugati hatalmak azon

vétkes közönye által, melyet ezek a magyar függetlenségi harcz ideje alatt tanusítottak, *a menekültek kiadatását követelték.*

Ausztria a magyar, galicziai-lengyel s az osztrák-olasz; Oroszország pedig az orosz-lengyel menekülteket, mint állitólagos alattvalóit követelte s igényeit mindkét hatalom régibb szerződésekre alapitotta, oly szerződésekre, melyeket az utóbbi századokban csak azért kötnek egymással a hatalmak, hogy legyen mit meg ne tartaniok. A magyar menekültekkel szemben ujra bebizonyult Brennus mondása: Vae victis! s kitünt, hogy ahol a hatalom, az erő, ott van a jog is. Ausztria és Oroszország látván a nyugati hatalmak közönyét, mindent mertek.

Miklós czár 1774-iki Kajnardzsii egyezségre az osztrák-kormány pedig az 1718-iki passarovitzi és az 1739-iki nándorfehérvári szerződés egyes pontjaira hivatkozott Konstantinápolyban, s a mi fő, a czár sajátkezüleg irt levelet küldött a szultánnak és egész parancsoló hangon követelte a menekültek kiadását. Ugyanekkor a két hatalmasság, hogy fellépésének nagyobb sulyt adjon, előre tolta seregeit a török határok felé.

A szultán belátta, hogy ha kiadja a menekülteket, akkor az egész világ által szentesitett menedékjogot sérti meg. Tanácsosai azt mondták, hogy nem lehet a kiadatást kikerülni, ha csak a menekültek török vallásra nem térnek át, s ezáltal török alattvalókká nem lesznek. Ekkor *Abdul-Medsid* szultán fölemelkedett üléséből a Divánban, s kezeit égre emelve, ünnepélyesen igy szólt: »Alláh hatalmas, bizom oltalmában. De ha vesznem kell, vesszek becsülettel. Azt a gyalázatot nem hozom nevemre, hogy megsértettem a vendégjogot, hogy kiszolgáltattam ellenségeik bosszujának a szerencsétleneket, kik nálam oltalmat kerestenek. Akarom hogy meg is találják. Jöjjön a minek jönni kell. Én nem adom ki. Igy akarom. Igy legyen. Gondoskodjatok a védelemről.«

És nem adta ki őket! De azt belátta, hogy egymagában nem elég erős az osztrák és orosz ellen, azért is Anglia és Francziaország képviselőihez fordult azon kérdéssel,

hogy ha a követelés visszautasitása háborura találna vezetni, számolhatna-e Törökország a két nyugati hatalom támogatására? Mind a két nagyhatalom képviselője *igenlő választ adott e kérdésre.*

A menekültek ügyében sir *Canning György* Therapiából keltezve, ezeket irja 1849. szeptember 3-án lord *Palmerstonnak.*

Az orosz és osztrák képviselők itt és Bukarestben folytonosan sürgetik az összes menekültek kiadatását; azonban valószinű, hogy megnyugodnának, ha csak a jelentékenyebb egyének adatnának is ki. Az osztrák internuntius a belgrádi békekötés 18-ik, az orosz követ a kajnardzsi békekötés 2-ik pontjára alapitja követelését. Megjegyzem, hogy az internuntius hangulata sokkal erélyesebb.

Emberiség szempontjából, — nem tekintvén a porta jellemét és jövő politikáját — habozás nélkül tudattam a kiadatási követelés határozott ellenzését. Azonkivűl figyelmeztettem a török minisztereket, ne kössék le magukat oly tartozásra, mely nincs bent világosan a szerződésben, s óvakodjanak oly intézkedéseket tenni, melyek jövőre nézve megkötnék kezeiket.

Szerencsés voltam megtudni *Aupick* tábornoktól [1]) hogy e tárgyban az ő nézetei tökéletesen megegyeznek az én nézeteimmel; ennélfogva összhangzólag müködtünk, s hasonértelmü biztositásokat nyertünk a nagyvezértől, Ali basától.

E kérdés függőben léte alatt láttam a nagyvezért, s ugy hagytam el őt, mint ki, főleg a kiadatásra vonatkozólag, kész felvenni a dolgok folyamát.

A diván mult hó 30-án ült össze, s azt határozá, hogy a porta, saját becsülete koczkáztatása nélkül, nem adhatja ki a menekülteket; ugy azonban, hogy megtagadása védelmében minden lehető nyilatkozatot használjon, mely enyhitse a dolgok további menetéből tán keletkezhető kellemetlenségeket. Ali basa e tárgyban tudósitást küldvén hozzám, kinyilatkoztatá, hogy a menekültek elfo-

---

[1]) A franczia követ.

gadására nehány nap mulva a várnai kikötőből hajó fog küldetni, mely őket az Archipelagus valamely szigetébe viendi, Rhodusba vagy Candiába; valószinüleg ez utóbbiba.

Van okom hinni. hogy ha a menekültek kiadatása ismételve sürgettetnék, a porta végre is felhivást intézend a vezető hatalmasságokhoz s igénybe veendi véleményüket

Az e kérdés fölött folytatott diplomatiai levelezésekből világosan kitünik, hogy az Ausztria és Oroszország által hivatkozott szerződésekben *nem voltak* oly pontok, amelyeket a menekültek ügyére alkalmazni lehetett volna. S miután a porta a párisi és londoni kabinetek közbenjárását kikérte, ezek okt. 6-án, illetve okt. 10-én rendeletet bocsátottak ki, hogy a földközi tengeren levő hajórajaik induljanak a levantei vizekre.

A szenvedés és megpróbáltatás ezen nehéz napjaiban Kossuth ujra visszanyerte régi energiáját s ruganyosságát. Már szeptember elején irt Londonba Pulszky Ferenczhez és Párisba gróf Teleky Lászlóhoz, s kérte őket, tegyenek meg minden tőlük telhetőt a magyar menekültek érdekében.

Kossuth Viddinben Szöllősyvel és Asbóth Sándorral lakott egy házban. Utóbbit végtelen szerette, tisztelte és becsülte, mint oly férfiut, ki alapos müveltsége, tiszta karaktere, férfias magaviselete, és hü ragaszkodása által teljes mértékben kiérdemlé barátságát. A gaz Szöllősy azonban csakhamar elhagyta, s olykor-olykor Kutahiában jelent meg, ha az osztrák kormány részére valamit ki akart ott szimatolni.

A Kossuth londoni és párisi levelének nem volt valami nagy eredménye; gróf Andrássy Gyula ezredes azonban, ki Kossuth teljhatalmu ügyvivője volt a portánál, kieszközölte, hogy a Viddinben levő magyar menekültek tisztességes élelemmel s kielégitő ruhával lettek ellátva. Ugyancsak Andrássy Gyula értesítette arról is Kossuthot, hogy a porta követeli az izlamra való áttérést.

A török kormány Resid basa által szólitá föl a menekülteket a próféta hitére való áttérésre, megjegyezvén, hogy mint mohamedánok, a szultán alattvalóivá fognak

válni, s így a fényes porta oly oltalmat nyujthat nekik, milyenben mint osztrák vagy orosz alattvalókat nem részesithetné.

Bem, Kmetty, Guyon, Stein, Kohlman, galanthai Balogh János és a kisebb ranguak közöl is számosan erre a hirre áttértek; Kossuth, Batthyány Kázmér, Mészáros Lázár, Perczel azonban nem.

A porta semminemü eszközt nem használt az áttérésre s maga Kossuth, nemkülönben a menekültek főbbjei közül többen, igyekeztek társaikat e lépéstől visszatartani, sőt Kossuth e tárgyban irt is Palmerstonhoz, — még inkább remélve és várva a nyugati hatalmak beavatkozását ily viszonyok közt. Az áttérésre vonatkozólag ezt mondja a többek közt: »A halál és gyalázat közt sem kétséges, sem nehéz nem lehet a választás.«

Kevéssel ezután az osztrák kormány Viddinbe küldte Hauslaub tábornokot, aki október 16-án kiáltványt intézett a menekültekhez, melyben őrmestertől lefelé mindenkinek büntetlenséget igér; a tiszteket »elnéző«, »emberséges«, »szelid« bánásmóddal kecsegteti. Hauslaubbal mintegy 3050 menekült tért vissza a hazába.

Ausztria és Oroszország végre megnyugodtak abban, hogy a menekültek az ország belsejébe küldessenek, vagy pedig távolittassanak el az országból.

Titoff orosz ügyvivő decz. 17-én belenyugodott kormánya nevében a porta következő feltételeibe:

»1. Mindazon lengyelek kiutasittatnak a török birodalomból, — s ezeknek visszatérése is eltiltatik, — kik mint orosz alattvalók a magyar forradalomban részt vettek, s kiket az orosz követség megemlitend. (Titoff 14 lengyel menekült eltávolitását követelte.)

2. Azok az oroszországi lengyelek, kik az izlamra áttértek, Aleppóba vagy Konjekhba bekebeleztetnek.

3. A porta erélyesen eszközli azoknak a lengyeleknek kiutasitását, kik idegen utlevelekkel jönnek Törökországba, ha bebizonyul, hogy ezek Oroszország ellen működnek.«

Az angol és franczia követek ezzel szemben leghatározottabban tiltakoztak a lengyelek bekebelezése és kiutasitása ellen.

Stürmer, az osztrák ügyvivő, kénytelen volt beérni azzal, »hogy a porta az ország belsejébe küldi mindazokat a magyar menekülteket, kiket az osztrák követ kijelöl, s ezeknek tartózkodási helye Kutahia lesz Kis-Azsiában.

Az osztrák követ összesen 47 egyént jelölt meg; s valódi osztrák fejvesztettségre s tájékozatlanságra mutat, hogy e 47 között voltak a következők is: Madarász László, (Hamburgon át Amerikába menekült), Szemere Bertalan (osztrák utlevéllel ment már jóval előbb Párisba), Tancsics Mihály (soha sem mozdult ki Pestről, a józsefvárgsi lakásáról), Horváth Mihály (mint kocsis menekült Svájczba). Sárossy Gyula (Gyöngyösön, Taposi zsidó-tanitónál segédtanitóskodott); Beöthy Ödön (Hamburgba menekült), és herczeg Woronyieczky, (ezt meg épen tudhatták volna, hogy Haynau akasztatta fel Pesten).

Mialatt azonban a diplomatiai alkudozások folytak, a török kormány elhatározta a menekülteket Viddinből Sumlába átszállitani, részint, hogy távolabb legyenek hazájuktól, de főleg az emigratió főbbjeinek óhajtására, kik az osztrák ügynökök hazahivogató csábitgatásaitól tartottak.

Mielőtt a menekültek Sumlába elindultak volna, Kossuth a következő beszédet tartotta a számüzöttekhez:

»Szerencsésnek érzem magamat uraim, a jó és dicső szultán üdvözletét és áldását önöknek átadhatni. Tegnap érkezett meg a nagylelkü uralkodó küldötte a következő örvendetes üzenettel.

A szultán el van határozva Ausztria és Oroszország követelésének — kiadatásunk kérdésében, — sehogy sem engedni, sőt hitére esküdött, hogy atyai oltalmát tőlünk semmi irányban meg nem vonja, még akkor sem, ha ebből nagybirodalmának végromlása következnék.

Uraim! Bizonyos, hogy Viddint elhagyjuk! Az európai háboru, melyet mindnyájan oly hőn vártunk, mely szegény hazánkat a rabszolga-bilincsekből fölmentendi, s mely ekkorig kérdés alatt állt, most már bizonyosságot nyert.

Csak az idő nincs meghatározva, melyben az kitör, s miről Fuad effendi Oroszországba küldött követe bizonyosságot hozand nemsokára. Testvéreim! napunk még nem szállt alá, még ragyog számunkra!

A magyar emigratió magas és mindig emelkedő pontot foglaland el Európa földén; azt megtartani nehéz, de annál dicsőbb feladatunk.

De ne higyjétek, kedves testvéreim, hogy ezentul ismét elhagyatva és magunkra maradunk. Nem! Bizonyosan nem! A hatalmas Török-, Franczia- és Angolország és Svájcz azon karok, melyek bennünket a legerősebben támogatandnak.

Még kevéssel ezelőtt a hangulat az angol parliamentben nehányunknak az Izlámra áttérte, s az itt uralkodó téritési szellem miatt nem igen látszott ügyünk mellett állani, — mi bizonyos viddini személyekre kellemetlen hatással lehetett. De egy levél tőlem a nemes Palmerston lordhoz, s egy derék angolnak, Thomsonnak fáradhatlan törekvése, — ki ezen missiót magára vállalá, oda vivék a dolgot, hogy most az angol ujságok, mind tory mind a wigh pártbeliek egyformán, mint egy férfiu, — emelék szavukat, — s mindent mozgásba hoznak javunkra. S azért, uraim, a legtisztább lelkiismerettel mondhatom önöknek, hogy Angol és Francziaország egyhangulag ügyünk mellé állott s kinyilatkoztatta, hogy imádott hazánk szabadságát és függetlenségét a török portával szent szövetségben, Ausztria és Oroszország ellen kivivandja.

E fontos események folytán a magas porta elhatározá magát a magyar emigratiót Viddinből Sumlába áthelyezni. Vajjon ott maradunk-e vagy nem? azt azon hirek döntik el, melyeket nekünk Fuad effendi hoz Pétervárról.

Nézetem szerint Sumla, ha nem is a legjobb, bizonyosan legczélszerűbb tartózkodási helye a magyar emigratiónak, mert szerencsésen folytatott háború esetén, Oroszország és Ausztria ellen könnyü lesz Rustsukra átköltözni, s ott a Dunán átkelve, hazánkat ismét elérnünk; hogy ott nyomorult maradványait azon vérszomjas kormánynak, mely az iszonyuan feldühödött istenség igazságos átkát hordja

magán bélyegként azon gyalázatos tettekért, melyeket vadságában egy szegény, védtelen népen elkövetett, a föld színéről eltöröljük

Ha azonban tartózkodásunk Sumlában nem volna elég biztos, — mit alig hihetek, — akkor a Dardanellákon 14 angol hajót találandunk, melyek kormányaik által a magyar emigratió felvételére oda vannak parancsolva, s e napokban már meg is érkeztek; ott mi az európai háboru kitöréseig szives fogadtatást nyerünk, s mely a nemes Brittanniába visz, azon országba, melynek, hogy lord Palmerston szavaival éljek, — rendjelei és keresztjei nincsenek, hogy Oroszország és Ausztria példája szerint, egy népgyilkosnak, mint például Haynaunak mellét feldiszitse. Van azonban a bámulat és tiszteletnek legtisztább érzete egy vitéz nemzet azon romjai iránt, mely a zsarnokság öt századokon épitett sziklafészkét az ingadozásig megrázkódtatni képes volt!

Csak még nehány szót uraim! Hogy minden lehető rendetlenségek, kellemetlenségek megelőztessenek, a magas porta az összes emigratióból egy hadi testet kiván alkotni, melynek főnöke én lennék. Ha önök akarata, ugy az enyém is; de én egyetértést és rendet kivánok, mely nélkül hadtestünk fenn nem állhat, mert csak akkor lehet valamely testület hasznos, ha minden tagja egyöntetüleg működik. Hadtestünknek egy katonai intézetet kell képezni, melynek tökéletesitése az én feladatom leend. Katonai tudományok, gyakorlatok és előadások iránt is hasonlókép gondoskodni fogok. Hogy az orosz részről rajtunk semmi erőszak ne követtessék el, az átköltözés szárazon történik. Hogy a hadtestnek az utiköltség iránt is könnyebbsége legyen, a magas porta e czélra 24.000 piasztert küldött ajándékul az emigratió számára, amit önök közt, uraim, ezennel kiosztok.

Az emigránsok három csapatban indultak utnak, és november 22-én érkeztek Sumlába.

Sumlában még ma is igazi törökhöz illő fanatikus kegyelettel vezetik be az utast abba a kékre festett, csinos, négyszobás török konakba, melyben a *„magyar padisah“*

lakott. Kossuth itt naphosszat iróasztala mellett ült, s egyik levelet a másik után küldözgeté az európai hatalmasságok udvarainál levő bizalmas embereinek.

Rövid idő mulva megjött a porta végleges határozata, hogy Kossuth és társai Kutahiába, azok a menekültek pedig, akik áttértek a török hitre, Aleppóba lesznek belebbezve. Nem használt semmiféle tiltakozás.

Még a távozás előtt egy nagy öröm érte Kossuthot. Neje, Meszlényi Terézia, hosszu és kalandos bujdosás után reá akadt férjére. Kossuthné a világosi fegyverletétel után Arad vidéken bujdokolt részint ismerősöknél, részint ismeretlen helyeken álnév alatt. 1850 február elején egy Mayerhoffer nevü férfi védelme alatt a szolnoki vasuton Pest felé utazott. Egy vasuti hivatalnok már-már felismerte, amidőn Mayerhoffer észrevevén a bajt, egész hidegvérrel odaszólt Kossuthnénak:

— Már kedvesem, csak türd egy kicsit fogfájásodat; nemsokára Pesten leszünk, s ott majd kihuzatjuk azt a rossz fogat. Addig pedig burkold be arczodat zsebkendőddel, mert ha a levegő éri, még élesebb lesz a fájdalom.

Kossuthné szerencsésen Pestre ért kisérőjével, s Pestről Zimonyba utazott, s ott Mayerhoffernek sikerült utlevelet szerezni Belgrádba, ahová azonban csak osztrák vesztegőrök kiséretében mehettek. Belgrádban a szárd konzul közvetitése és Garasanin szivessége következtében eljutottak Sumlába. Kossuth később meghatóan szép levélben köszönte meg Garasaninnak, hogy nejének segitségére volt a legnagyobb veszély idejében. 1850 február 15-én reggel az emigratió teljes számmal jelent meg Kossuthnál, hogy tőle bucsut vegyen. Kossuth kilépett az erkélyre s rendkivül megindult, zokogó hangon igy bucsuzott el honfitársaitól:

Testvéreim! Az első nehéz lépés életemben az volt, mely hazámtól, a második meg az lesz, mely tőletek választ el, hogy Európától messze, élőhalott legyek oly helyen, hol öröm nem, csak sir várhat reám.

Ti ifjak és erősek vagytok még, s igy okvetlen rátok kerül előbb-utóbb a sor, harczolni a hazáért és szabadságért; de én, kinek napról-napra alább hanyatlik életereje,

én aligha fogom megérni e napot. Legyen meg, amit a sors akar! temessen el a végzet számüzetésben, mint dicső elődömmel, Rákóczyval tevé. Csak egyre kérlek, testvéreim! arra, *hogy felszabaditván rablánczaiból a hazát, gondoljatok künn porló hamvaimra, s szerezzétek meg neki a hazai föld, a hazai sir édes nyugalmát; ez az egyetlen óhajom a halál küszöbén, s ti teljesiteni fogjátok azt.*

Kossuth e szavai után a hallgatóság hangosan zokogott. Férfi-nő egyaránt. Gróf Vay László, aki a számüzöttek nevében akart beszélni, alig birt szóhoz jutni. A fájdalom meg-meg állitá beszédét, s csak nehány szóval bucsuzott el a nagy férfiutól.

Achmed effendi, a padisah teljhatalmú biztosa, tudatá, hogy nejét és cselédjeit, beleszámitva 24 személyt vihet magával Kutahiába.

Az internáltak száma összesen hat volt: *Kossuth*, *Batthyány Kázmér*, *Gyurmán* a Közlöny volt szerkesztője, *Visóczky* tábornok, *Perczel* Mór és *Perczel* Miklós. Kivülök Mészáros Lázár kérte magát az internáltak jegyzékébe felvenni, s igy heten lettek.

Mindegyiküknek meg volt engedve, hogy egy-két egyént vigyen magával. Kossuth kiséretében ezek voltak: *Ihász* és *Asbóth* alezredesek; Vagner és Biró őrnagyok; Frater Alajos és Kinizsi István kapitányok; Kalapsza és Grechenek főhadnagyok, Házmán Ferencz, Berzenczey László; László Károly, Weigli Vilmos, Koszta Márton, Török Lajos, Szerényi szolgabiró, Kappner kapitány, Ács Gida tábori lelkész, dr. Spaczek, Cseh Imre török tolmács s kivülök három cseléd.

A karaván összesen 45 tagból állott, s négy napi utazás után Jenipazáron, Jesztepen, s Dennehávon keresztül február 18-án este Várnába értek, s másnap 19-én már felpakkolták őket a parttól alig ezer lépésnyire horgonyzó *Tari bahri (tenger isten)* nevű 250 lóerejű hadihajóra, mely már délután 5 órakor felszedte horgonyát, s megindult Kis-Ázsia felé. A *Tari bahri* február 25-én ért Brussába, hol nehány magyar és oláh menekült ünnepélyesen fogadta őket.

Itt aztán megfeneklettek, mert az esős és hideg idő megszüntét s a tavasz beálltát kénytelenek voltak menekültjeink Brussában bevárni. Innen küldött Kossuth egy memorandumot »az amerikai szabad államok« polgáraihoz. Ennek nagy hatása lett, mert a szabad amerikai népben felköltötte azt a részvétet és lelkesedést, melynek eredménye gyanánt az Egyesült-Államok kormánya a Kutahiába belebbezett magyarokért egy teljes kényelemmel felszerelt hadihajót küldött, s vitette őket azon át Amerikába.

Brussában a magyarok szigorú felügyelet alatt állottak. Igy a többek közt Kossuthnak nem volt szabad az angol és franczia kormányokkal érintkezni. Ugyancsak minden menekült mellé egy török katona volt rendelve, s csakis ennek kiséretében volt szabad a házon kivül járkálni, sétálni vagy lovagolni. Brussában harminczkilencz napig maradtak; s ápril 6-án elindultak Kutahiába, hova hét napi ut után ápril 12-én érkeztek meg.

Kutahia vagy Kutahijeh nevü anatoliai város, hajdani neve *Cotyacum* volt, északi Phrygiához tartozott, s már Strábó is tesz róla emlitést. A *Purzak* hegy aljában fekszik, s lakosainak száma 50.000-re tehető. Székhelye az anatoliai helytartónak. Épületei közül megemlitendő egy sajátságos módon épitett mecset. A város környékén igen sok görög és római régiség található.

Kossuthot egy nagy katonai laktanya első emeletén szállásolták el; s a müzülmánok itt is a legnagyobb tisztelettel viseltettek iránta. A török nép itt Kutahiában ép ugy mint Sumlában »*magyar padisahnak*« nevezte; s a katonai őrizet parancsnoka: Sulimán bég a legelőzékenyebb szivességgel teljesité Kossuthnak legkisebb kivánságát is. A török azonban óvatos volt, mert felügyelet nélkül itt sem engedte meg senkinek a sétalovaglást.

A menekültek maguk készitették egyszerű, magyaros eledelüket. A török kormány biztosa minden lehetőt megtett, hogy a magyarokkal feledtesse szomorú helyzetöket. Nevezetesen a laktanyával átellenben Kossuth és környezete részére egy terjedelmes gyümölcsös kertet bérelt, s

abba egy emeletes kis mulató házat csináltatott. Ezt a kertet menekültjeink angol és franczia mintára rendezték be, s a felső végén tekepályát állitottak. Ez a kert volt Kossuthnak, családjának, s hozzátartozóinak rendes összejöveteli s társalgási helye, hol Kossuthot ülve, állva s körbe fogva hallgatták az adomákat kedvelő magyarok.

A junius 18-a valódi családi ünnep volt Kossuthra és nejére. Ekkor érkezett meg a bátor és férfias lelkü Ruttkayné Kossuth Lujza a kormányzó gyermekeivel, Ferencz, Vilma és Lajossal, nevelőjük, Karády Ignácz kiséretében.

A Kossuth gyermekek a szabadságharcz leveretése után osztrák fogságban maradtak.

Az osztrák hivatalos lap 1850. évi márczius 9-iki száma ezeket irja róluk:

Kossuth gyermekei a) *Ferencz,* Lajos, Ákos, született 1841. november 16-án; b) *Vilma,* Szeréna, Terézia, született 1843. május 13-án; c) *Tódor,* Károly, Lajos, született 1844. május 26-án.

A fiuk atyjuknak evangelika, a leány ellenben anyjának r. katholika vallásában neveltettek eddigelé.

A császári sereg foglyaivá lett gyermekek Pozsonyba szállittattak, s itt a várhegyi lakban (Schlossberg) mindeddig gondos ápolásban részesíttettek.

A kormány csak annyiban ismeré feladatának e gyermekek irányában gondosságát kiterjeszteni, a mennyiben törvényszerüleg hivatva van. Ugyanis:

A köztörvény abbeli rendelkezéséhez képest, miszerint a hátrahagyott gyermekek irányábani gyámintézkedés azon község hatósági köréhez tartozik, melyben azok szülői legutolszor tartózkodának: Pest város hatósága legfelsőbb helyről megbizva lőn, hogy Kossuth gyermekei ellátása s neveltetése végett gyámi minőségben megbizandó egyén iránt javaslatot nyujtson be, s midőn a kormány, az ezen gyermekek neveltetésére szükséglendő költségeknek azon esetben: ha ezek nem fedeztethetnének azok részéről, kik erre törvényszerűleg kötelezvék, nagylelküleg elválalni ajálkozott, — nem lehete szándékában, valamint teendői

körébe sem tartozhatik, az azok neveltetése és ellátásávali foglalkozás.

Azoknak tehát valamely köznevelő intézetbe elhelyeztetése, — mint már némelyek regélgeték, — ép ugy sohasem czéloztatott, mint az ezen gyermekek irányában kellő különösb felügyelést s neveltetésükre való befolyást szükséglő semminemű politikai tekintetek átalában nem létezének. Mert ismételjük:

Nem egyébben pontosult kormányzatunk e részben való teendője, mint hogy azon intézkedéseiben részesüljenek, melyeket a hazának törvényei rendelnek azon esetekre nézve, midőn a gyermekek szülőik gondoskodásait és helyettesítőit nélkülözni kénytelenittetnek.

És ez eset forog fenn Kossuth Lajos gyermekei irányában is.

Az atya a fenforgó körülmények közt gyermekei fölötti hatalmát nem gyakorolhatja.

Annálinkább méltányolható tehát magyar kormányunk eljárása; mert midőn ama kérdés eldöntését: ki legyen a Kossuth gyermekek közgyámságával megbizandó s miként láttassanak el azok? az illető hatóságra bizá; ugyanekkor az e részben legfelsőbb helyre kérelemmel járuló Kossuth Karolinának, Kossuth Lajos édes anyjának kérvényét kellő figyelembe vevé, s az ugyanez ügy eldöntését Bécsben szorgalmazó Kossuth rokonoknak, a közbejött rendelkezések felőli értesítés végett ugyanazon hatóságnak leküldé.

Az ekként folyamatba tett tárgyalások folytán a többször nevezett gyermekek fölött közgyámsággal a pesti ág. evang. val. község német szónok lelkésze *Láng Mihály* oly kötelezettséggel bizatott meg, miszerint azoknak nem csak erkölcsi, s vallási neveltetésükre lelkiismeretesen felügyelend, hanem ezen felül különösen gondoskodand az iránt is, hogy a r. katholica egyházhoz tartozó leányka vallási kiképeztetése egy érdemes katholikus lelkész befolyásával eszközöltessék.

A közgyámság alatt a gyermekek közvetlen neveltetését nagyanyjuk: Kossuth, született Vöber Karolina eszköz-

lendi, 's a gyermekeknek a gyám kezeihez átadására a pozsonyi várparancsnok utasíttatott.«

Miután később a hatalom mégis czélirányosabbnak tartotta azt, hogy visszaadja az ártatlan gyermekeket szüleinek, ugy történt azután, hogy Kossuth nővére kivitte őket Kutahiába. Ruttkayné pár hét mulva visszatért Magyarországra.

Julius 7-én egy ujabb szállítmány internált érkezett Kutahiába, összesen 19-en, ezek közt volt Bulharin tábornok, és Frackner ezredes. Jött velük még egy Lüllei nevü zsidó ember is, ki a szabadságharczban kémszolgálatokat teljesitett, Sumlán pedig testi-lelki barátja volt annak a *Jazmadzsi* nevü osztrák ágensnek, a ki Kossuthot meg akarta ott gyilkoltatni. Öt nappal később érkezett a vén lengyel Dembinszky tábornok, s vele négy kisérője.

Szeptember elején megérkezett azután maga *Jazmadzsi* is. Mi volt a valódi czélja, szándéka odajövetelének, sohasem tudta meg senki; Mészáros Lázárt meglátogatta, s amnestiával kecsegtette. Szolimán bey azonban röviden végzett vele, mert egyszerüen kiutasította.

A következő hónapban előkelő angol látogatók keresték fel menekültjeinket: *Urchard* angol parlamenti tag, a törökök nagy barátja; vele voltak még *Regaldy* olasz költő, *Massingberd* gazdag angol, s Kossuth régi megbizottja: *Tomson* ur Algernon Massingberd egy év mulva külön kötetben [1]) irta meg Kossuthtal való ismeretségét, melyből érdekesnek tartunk egyet-mást közölni:

»Csak az, — irja egy helyen könyvében, a kinek alkalma volt a szent ügy harczosaival és a vezérférfiakkal megismerkedni (mint nekem Kutahiában), csak az érti át, mily igazságos ügyet védelmeztek és milyen szellemben tették azt.

Kossuth maga, kinek ékesszóló szavára seregek nőttek ki a földből, egyszerü, mint egy gyermek, államférfiui modorral és parlamentáris tehetséggel megáldva.

---

1) Algernon *Massingberd* equ.: Letter of Kossuth and the Hungarian Questian.

Hallani kell a protestans Kossuthot, a mint az angol politikáról értekezik; oly folyékony angol nyelven, mely Schakespeare-re emlékeztet; mint javasolja az anglikán püspökség felállítását Rómában, mint egyetlen módot, a melylyel a pápai túlkapásokat (a mit ő előre látott) ellensulyozni lehetne.

Meglepetésemet még fokozta az a körülmény, hogy a »Times«-ből vett értesítésekkel ellenkezőleg, a mely szerint Kossuth a magyarok elharácsolt pénzeiből keleti kényelemmel veszi magát körül, miután a »Korona« egy zsidónak olvasztó üstjébe került,« — *e helyett őt a legegyszerübb környezetben találtam,* szerény asztalán a pompás tál helyett, melyet az országgyüléstől kapott, egyszerü vasedények állottak. Bámultam az erélyt, melylyel gyenge egészsége daczára naponkint tiz órán át dolgozni képes; *pihenés helyett pedig török szótárt szerkeszt,*[1]) és hadászati tanulmányokat tesz. . . . .

Szivós kitartással és nagy ékesszólással küzdött a jobbágyság megszüntetése mellett, magyarázva a földesuraknak, hogy ezzel biztosíthatják függetlenségüket. . . . .

. . . Nevezetes dolog, hogy Kossuth intézményei és az általa vezetett forradalom, daczára a leveretésnek, sokkal több jó következménynyel birnak, mint a mennyi a momentán baj. Ő számüzetésben van; ezren estek el a csatatéren; a vezetők elmenekültek, börtönbe vagy vérpadra jutottak, — de tizenkét millió jobbágy lett szabaddá.

Az összes nemzet rangkülönbség nélkül testvéri szövetséget kötött. A földesurak hálával tartoznak Kossuthnak, hogy a lengyel parasztlázadáshoz hasonló vérengzéseket mindenkorra lehetetlenné tette. A magyar név rokonszenves lett fülünkben és tiszteletreméltóknak találjuk őket szerencsétlenségükben. A kormányzó azt irta Brussából, Hannibal temetkezési helyéről Cass tábornoknak, hogy a számüzetésben is »*boldognak érzi magát, mert nem panaszkodhatik hazája hálátlansága miatt*«. Ő is hagyott vissza

[1]) A Kossuth által szerkesztett török-magyar szótár kezeim közt van. *Hentaller L.*

romlást, de azzal együtt minden egyéb kellékét annak, a mivel a függetlenséget és a haza boldogságát egykor még helyre lehet állitani!«

Igy itélte meg a szabad angol ember a nagy számüzöttet!

Deczember 30-án értesültek az internáltak, hogy Bem apó Aleppóban elhunyt. Betegsége nem volt sem hosszú, sem fájdalmas. Csakis az utolsó napokban lehetett őt rávenni, hogy orvosságot vegyen be. Lakása kertek között feküdt, igen mélyen egy folyó mellett. Az orvosok azt állitották, az a levegő tesz neki rosszat. A makacs öreg ezt nem akarta elismerni. Hozzá közel álló egyének szintén kérték, költözködjék el, — hasztalan! Még ő biztatta egyik vendégét, hogy ne busuljon, holnapra jobban lesz. De már a következő nap tanácskozásra hivta össze hozzá a franczia consul Aleppó mind a hét orvosát, s mire a két első megérkezett, az oroszok réme, a székelyek hadistene, a magyarok és lengyelek bálványa, a hadverő hős haldoklott.

Az orvosok szerint a sebek és fáradalmak által elgyengült teste nem győzedelmeskedhetett a lázon. Este teste alsó részében fájdalmakról panaszkodott, később ezt mondá: *Cela a passée!* Éjjeli két óráig álma szakgatott volt, két órakor Osztrolenka hőse kiszenvedett.

E hir vétele után a Kutahiába internáltak a kath. örmény templomban engesztelő gyászmisét tartottak, melyen minden magyar és lengyel megjelent.

A számüzöttek ezalatt a másfél év alatt, amit Kutahiában töltöttek, szorgalmasan munkálkodtak. Tanult mindegyikök! Kossuth maga is Bulharin tábornoktól a hadászatból vett órákat. A honvédtisztek pedig iskolát nyitottak s egymást tanitották. A ki mit tudott, arra tanitotta társait.

Az internáltak közül legelőször is Dembinszky tábornokot bocsátották szabadon. Ő egyesenen Jersey szigetére ment. Ápril 12-én végre Kossuth is tudatta szenvedéseinek társaival, hogy az amerikai kongresszus elnökétől tudósitást kapott, melyben értesiti, hogy a kutahiai magyarok-

ért utnak inditották a *»Missisipi«* nevü gőzöst. Volt erre öröme a szegény elhagyott magyaroknak; s jókedvük csak akkor csapott át búba-bánatba, midőn május 3-án megtudták, hogy a porta, tekintettel a politikai viszonyokra, hatot az emigratió főnökei közül még őszig fogva szándékozik tartani.

Végre aztán eljött az ősz is; elkövetkezett szeptember elseje, — amidőn a két év óta internált magyarok arra ébredtek, hogy itt az indulás órája; mert még az nap elindultak, s szeptember 3-án Bazárcsikba, s 4-én este Kursumlu török faluba, végre 10-én a Dardanellák déli torkolatánál horgonyzó *»Missisipi«* nevü amerikai fregattra szálltak; mely a kutahiai számüzötteket részben Anglia, részben pedig Amerika szabad és vendégszerető földjére szállitotta.

Eleinte maga Kossuth is egyenesen Amerikába szándékozott menni. Tervén azonban változtatnia kellett, mert Nagy-Brittannia szabad népe lázasan várta a hires szónokot és szabadsághőst, és tisztelete s rokonszenvének mindenféle ünnepélyes módon akart kifejezést adni.

Az angol lapok már Kossuth kiszabadulta előtt hónapokkal hasábokat irtak össze Kossuth látogatásáról, s igy a kormányzónak, ki Magyarország részére a szabad népek rokonszenvét és segélyét óhajtá kieszközölni, eredeti terve ellenére előbb Angliába kellett mennie.

Marseilleben akart partra szállni, hogy Francziaországon keresztül folytassa utját. A franczia köztársaság elnöke, Bonaparte Lajos azonban, — ki attól félt, hogy Kossuth a szabadság érdekében a franczia népet is fanatizálja, — megtiltotta Kossuth Lajosnak, hogy lábát franczia földre tegye. Ahhoz joga volt, mert kezében tartotta a baromi erőt! De a franczia nép tiszta, őszinte ragaszkodását és lelkesedését nem volt képes elfojtani az a bestialis zsarnok sem. Ötvenezer ember csődült a kikötőbe, csónakraj lepte el a vizet, s tisztelgő küldöttségek jelentek meg a fedélzeten. Az általános lelkesedés jellemzésére az egykoru lapok feljegyezték, hogy midőn a csónakok már visszausztak a parthoz, s a Missisipi körül minden csendes lett, s az utasok theázás közben csendesen beszélgetnének a fedélzeten,

lubiczkolást és emberúszáshoz hasonló zajt hallottak közeledni. És csakugyan ember volt. Egy marseillei vargamester, *Jean Baptist Jonquil*, aki midőn a hajóhoz ért, könyörgött, vegyék fel, mert ő Kossuthot akarja látni. Felhuzták a didergő meztelent, — aki több mint egy mértföldet uszott, — s az amerikai tisztek ruhát adván rá, bemutatták Kossuthnak, kinek láttára elragadtatásában térdre esett, kezét megragadva csókolta, s kérdé, ő-e Kossuth? Igenlő választ nyerve, ezt mondá: »*No, most már kész vagyok meghalni!*«

Itt, Marseilleben adta ki Kossuth ama hires kiáltványát a franczia néphez, mely velőkig ható szózatainak legkiválóbbja, s melyben szemére hányja Bonaparte Lajosnak, hogy megfeledkezik arról, miként nemrégiben még ő maga is számkivetett volt, s prófétai hangon *figyelmezteti, hogy előbb-utóbb, de mindenesetre ujra számkivetett fog* lenni.

Gibraltárban kilencz napig időzött a Missisipi, s az angol várőrség nagy tisztelettel és diszlakomával fogadta. De még nagyobbszerű ünnepélyek voltak Cadixban, s főleg Lissabonban, hol a nép és társadalom minden osztálya vetélkedve igyekezett Kossuth iránt szeretetét s csodálatát kifejezni. Itt a Braganza herczegek palotájában volt szállva. E közben Angliában nagyban folytak az előkészületek Kossuth fogadására. Népes meetingek folytak, melyekben azon tanácskoztak, hogyan ünnepeljék Magyarország kormányzóját.

Kossuth és az emigratió ügyében London s több angol város polgársága kérvénynyel fordult lord Palmestonhoz és a parlamenthez, Southworkban, Manchesterben s Anglia majdnem minden jelentékenyebb városában tartottak meetinget és *Stuart Dudley, Gilpin Károly*, s *Cobden Rikhard* parlamenti tagok »*Kossuth found Comitéet*« alakitottak, melyre az aláirások nagyban folytak. Ezenkivül Kossuth látogatásának emlékére *érmet* verettek. Határozatba ment, hogy London város testülete feliratot nyujt át Kossuthnak, s hogy a kormányzót annak átvételére lord Dudley Stuart nyilt kocsiján viszik a város disztermébe.

1851. október 23-án délután két órakor jelezték Southampton kikötőjében a »*Madrid*« nevü gőzös megérkezését melyre Kossuth az amerikai Missisipiről átszállott, hogy Angliába menjen. A város utczáin erre a hirre beláthatlan tömeg kezdett hullámzani, s valamennyien a kikötő felé rohantak; az öböl, ki egész a nyilt tengerig, megszámlálhatlan csonak és yachttól népesült meg.

Abban a pillanatban, midőn a »Madrid« a kikötőbe besiklott, minden jármü lebocsátá vitorláját s legmagasabb árboczára diszlobogókat tüzött ki; a város minden harangja zúgott, zenekarok harsogtak, s véghetlen örömzaj fogadta Magyarország kormányzóját, kinek üdvözletére legelőször is a város polgármestere sietett egy yachton a Madrid födélzetére. A hajó e közben a kiszállóhoz ért, és Kossuth a folyton és folyton növekedő néptömeg »hurrah!« kiáltásai közt lépett ki a szárazföldre.

Minden angol igyekezett Kossuthtal kezet szoritani, s a megható fogadtatás alatt egyetlen szem sem maradt szárazon. E felvillanyozó, s páratlan jelenet után Kossuth magyar nemzeti zászlókkal s Magyarország czimereivel diszített négyfogatu hintóba ült, mely előtt zenekar is számos ment, utána pedig s körülötte beláthatlan tömeg. A menet a polgármester háza felé tartva, alig birt áthatolni a sokaságon. Minden ablakból kendőket lobogtattak, virágokat szórtak, s öröm ujongva kiáltoztak; e közben a város összes harangjai zúgtak.

Kossuth levett kalappal állott a hintóban s a meghatottságtól alig birt szólani.

Amidőn a kocsi *Andrews* polgármestér házához ért, ujból kezdődtek az üdvözlések, mire Kossuthot számüzött honfitársai karjaikon vitték be a házba. A polgármesteri lak előtt ezer meg ezer ember állott, mindenfelé Kossuth arczképét és életrajzát osztogatva, s a szülék magyarázták apró gyermekeiknek az általános öröm okát. Pár percz mulva Kossuth a polgármester karján kilépett az erkélyre, s a tömeg ujjongásainak csillapulta után beszélni kezdett a néphez.

Bámulatos tiszta angolsággal elmondott beszédét a tömeg az előbbinél frenetikusabb ujongással fogadta. Akkor a népből egy hang fölkiáltott: »Hozzátok elő gyermekeit!« mire Ferencz, Vilma és Lajos-Tivadar kiléptek az erkélyre s meghajtották magukat az üdvözlő lakosság előtt.

Pár órával ezután a polgármester bemutatta Kossuthnak a városi hatóságot s a küldöttségeket, mely alkalommal nyujtották át neki a southamptoniak 1100 aláirásával ellátott feliratát.

Mielőtt Kossuth Londonba ment volna, előbb kirándulást tett Winschesterbe, hova Londonból az előkelőségek külön vonatokon rándultak ki, hogy Magyarország kormányzóját mielőbb láthassák. De már október 29-én Londonba érkezett, s a világváros képviselőtestületének feliratát a Quildhallban fogadta. A merre csak Kossuth ment, a Trafalgar-squaretől kezdve a Quildhallig százezrenként tódult össze a nép, hogy őt láthassa. A Quildhallban a város hatóságai, élükön London város lord mayorjával várták Kossuthot. Itt Kossuthné és Pulszkyné is be lettek mutatva a lordmayornak, s ők is résztvettek az ünnepélyen. A lordmayor és a városi hatóság élénk felkiáltással fogadták a nagy számüzöttet, s feliratban a Kutahiából való kiszabadulása fölötti legőszintébb örömüket fejezték ki. A Kossuthhoz intézett felirat pergamentre van irva, szinezett initialéval, s az egész gothikus stylben ékesítve. A mestermű ékitményei közt látható a többek közt a Westminister czimer is.

E diszes ünnepély befejezte után Kossuth ismét nyilt hintóban távozott, melyben vele együtt foglaltak helyet London aldermanja. Gilpin Károly képviselő s lord Stuart Dudley. A hintó előtt és után magyar zászlókat vittek.

Ettől kezdve London város nyilvános testületei ugy, mint legkitűnőbb egyéniségei versengve igyekeztek Kossuth irányában mély tiszteletüket kifejezni. Nap-nap után számos küldöttség jelent meg Kossuth lakásán, s ezek közt a *német emigratió* is küldöttségileg nyujtott át neki feliratot Gerstenberg, Hang, Oppenheim és Tachó emigransok vezetése alatt. A londoni könyvkiadók Magyarország képes történetére hirdettek aláirást, az utczákon egyetlen lépést

se lehett tenni a nélkül, hogy az utcai árusok ne kinálták volna az embernek »Kossuth életrajzát.« »Kossuth fogságát« stb. s mindezt fametszetekkel illusztrált garasos röpiratokban. A boltokban mindenütt Kossuth nagy arczképe volt látható, s az ipar kelendőséget szerzett áruinak, ha Kossuth kalapot, Kossuth nyakkendőt, Kossuth esernyőt, Kossuth kelméket stb. terjesztett.

November 13. egy magyar-lengyel tánczvigalom volt Londonban, melyen a Kossuth iránti tiszteletből még az angol arisztokratia is nagy számmal vett részt.

Megemlitésre méltó, hogy a »*Times*« a Kossuth tüntetéseket élesen elitélte; ami a londoni polgárságot annyira elkeserité, hogy London nyilvános helyein máglyákat raktak s azon égették el a »*Times*«-t. Sőt a tüntetés tovább ment, mert a tömeg zászlók alatt, zeneszó mellett kivonult a koppenhágai sikra, s ott a »Times«-t e »vén gonosztevőt« teljes szertartások közt huzták akasztófára.

November 10-én Birmingham városa adott nagy diszlakomát Kossuth tiszteletére. Vele mentek ez alkalommal *Smith,* a hires nemzet-gazdász, *Robertson, Pulszky* és *Hajnik,* Kossuth külön vonata déli 12 órakor érkezett Birminghamba; lakására menve a csehek zászlóikkal kisérték, s hintaja előtt lovas banderium nyargalt. Az ez alkalommal összecsődült emberek számát háromszázezerre teszik; oly nagy volt a tömeg, hogy üdvözlő beszédről s válaszról szó sem lehetett. A következő nap Manschester város vendége volt. A Manschesterben ekkor történteket az angol szabadelvű lapok mesés szinben adják elő; sőt az osztrák udvart pártoló Times is kénytelen volt ez alkalommal beismerni, hogy a manschesteri ünnepélyeken mintegy *kétszázezer ember volt együtt.*

Röviden, mintegy 65—70 angol és skót város nyujtott át Kossuthnak feliratot, s Magyarország hazátlan kormányzója, — ezen páratlan fogadások után, — melyekhez hasonlót Anglia történetében hiába keresünk, végre november 20-án csakugyan elutazott Pulszkyék és Hajnik Pál kiséretében Amerikába.

XI.

1851—1867.

Kossuth 1851. decz. 3-án érkezett meg Amerikába.

A Missisipi fregatton áthajózott magyarok már két héttel előbb értesültek, hogy a kormányzó Londonból elindult New-York-felé; ép ezért deczember 3-án már kimentek a Staten-Izland szigetre a vesztegházhoz, s várták Kossuth megérkezését. Aznap nem jött meg a hajó, s az ott maradtakat éjfél után költötték fel álmukból, hogy Kossuth megérkezett. Kirohantak a partra, s látták a *Humboldt* gőzöst, mely két ágyúlövéssel adta tudtul, hogy nagy vendéget hozott. A két jellövésre a vesztegház előtti ágyú 31 lövéssel válaszolt. Kossuthot, amint a partra lépett, a helyi hatóság röviden üdvözölte; s miután fáradt volt a tengeri úttól, csak két nappal később ment végbe az egész ünnepélyesség, melyet tiszteletére rendeztek, s mely nagy közönség jelenlétében, leírhatatlan fénynyel ment végbe.

Deczember 6-án érkezett meg a gőzhajó a new-yorki küldöttséggel, mely Kossuthért jött; s midőn e hajó a kormányzóval és kiséretével átment a new-yorki partra, s annak hosszában haladt, valamennyi hajó felhuzta zászlaját s harangoztak és sípoltak. Végre ezer és ezernyi tömeg közt szállottak ki Amerika szabad földjére; s miután egy előre elkészített emelvényre felkisérték a nagy számüzöttet, itt a küldöttség elnöke üdvözölvén, ő válaszolni akart, de lehetetlen volt, oly nagy sokaság torlódott össze. Ezután Kossuth szemlét tartott a nemzetőrség fölött, s délután 2 órakor megindult a menet a főutczán. Az utczák azonban oly szo-

rosan voltak néppel megtömve, hogy a megmozdíthatlan, szilárd tömegeken alig-alig lehetett áthatolni. Nem csoda tehát, ha már majdnem 5 óra volt, midőn Kossuth és kísérete a városházához érkezett.

Este tíz órakor a new-yorki németek fáklyás zenével tisztelték meg a kormányzót, amit ő rövid, lelkes szavakban köszönt meg.

Deczember 11-én rendezett New-York városa Kossuth tiszteletére banquettet az »Irving-hause«-ban, melynek díszterme ez alkalomra egészen magyar nemzeti színekkel volt feldiszítve.

Az ebéd, mely a lehető legpompásabb volt, hat órakor kezdődött; s véget érvén, a város polgármestere a következő köszöntést indítványozta: »*Magyarország, mely elárultatott, de te nem győzetett. Az ő segélyért kiáltása csak visszhangja a mi felszólalásunknak a zsarnok ellen.*«

E pár szóra Kossuth felelt. Hogy ekkor mi következett, az leírhatatlan! A csillárok, a fali gyertyatartók, a falak látszottak rázkódni a hurráhtól, tapstól s dörömböléstől. Minden jelenlevő talpra ugrott, s az őrülésig fanatizálva volt. A nők szintén nagy lelkesedéssel nyilatkoztatták örömüket s Kossuth iránti tiszteletüket. Végre a tapsvihar csendesedett, s rá a legmélyebb csend állott be. Minden szem Kossuthon függött! s midőn beszédét elkezdte, egy gombostűnek a padlóra esése hallható lett volna a roppant nagy teremben. Beszéde két óráig tartott, de a hallgatóknak mégis rövid volt.

E beszédében Kossuth az Egyesült-Államok polgárait arról igyekezett felvilágosítani, hogy a Waschington György által nekik adott azon tanács: »Európai ügyekbe ne avatkozzanak«, csak addig volt értendő, míg ők gyengék arra, hogy európai ügyekbe beavatkozhassanak; czélja volt őket felkérni, hogy szabadságunk kivívására pénzzel segítsenek. Mondá, hogy ő a maga személyére, bár semmije sincs, mit se kér, semmit el nem fogad, de hazájának, nemzetének felsegélésére házról-házra koldulni se szégyel.

Köteteket töltene meg az a sok érdekes, lelkesült meeting leírása, — jegyzi fel egy szemtanú [1]) — melyek New-Yorkban létünk alatt a magyar ügy érdekében tartattak.

Igy például Kossuth jelen volt a többek között a protestáns papok, az ügyvédek, a nemzetőrök, a hölgyek meetingjén. Nem csoda tehát, ha az alatt a tizenkét nap alatt, amit New-Yorkban töltött, annyira el volt foglalva, hogy alig volt ideje evésre és alvásra. Mert nemcsak a banquettek s az azokon tartott beszédek, a küldöttségek fogadása s a sok levélirás vette igénybe idejét, hanem igen sok feltaláló jelentkezett nála: a csatákban használható újabbnál-újabb szerkezetű lőfegyver s más találmányok ügyében; de voltak sokan olyanok is, akik a megujítandó magyar szabadságharczban személyes szolgálatukat jöttek felajánlani.

Az Egyesült-Államok legelőkelőbb s legkiválóbb férfiai keresték fel Kossuthot, s tanácskoztak vele órahosszákon keresztül afelett, miként lehetne a lecsigázott magyar hazát újra függetlenné tenni.

E közben Kossuthoz több államból s városból érkeztek üdvözlő iratok és meghivások, melyeket ő elfogadván, megcsinálta a sorrendet, melyben a városokat meglátogatja, s elhatározta, hogy először is Philadelphián és Baltimoren keresztül Waschingtonba megy, megköszönni a kormánynak és kongressusnak, amit a magyarokért tett. Ezért is decz. 23-án hetedmagával (az angol Henningsen, Nagy Péter, Hajnik, Berzenczey László, Spacsek Lajos orvos és László Károly) csikorgó hidegben útnak indult s három óra után Philadelphiába érkeztek. Itt is nagy díszszel és pompával, bár nem oly zajjal, mint a többi helyen, mert a lakosok egyrésze quacker — fogadták Kossuthot. Kossuth beteg volt, lázzal küzdött s csakis midőn az adresset felvitték hozzá, kelt ki ágyából s szólt pár szót.

Innen a karácsonyi ünnepek után tovább mentek Baltimoreba, ahol kitörő örömmel fogadták, s itt hosszabb

[1]) *László Károly:* Naplótöredék 145. lap.

beszédeket rögtönzött. Baltimoreból Waschingtonba utaztak, ahol Webster Dániel külügyminiszter bemutatta Kossuthot Fillmornak, az Egyesült-Államok elnökének az elnöki palotában. Kossuth üdvözölte az elnököt, mire ez röviden s jelentéktelenül válaszolt.

A következő, 1852. év január 5-én fogadta az amerikai senatus hivatalosan Kossuth Lajost, mint Magyarország kormányzóját. A szertartás így folyt le:

A szenatus előbbi határozata következtében két senator a Kossuth szállására ment, sőt környezetével együtt a »Capital«-ba vezették, ahol a congressus üléseit szokta tartani. A két senator egyenest a senatus termébe kalauzolta, s a közép téren az elnökkel szemben leültették. Az elnök röviden üdvözölte Kossuthot s a senatorokat felszólította, hogy rokonérzelmük jeléül kézszorítással üdvözöljék a kitünő vendéget. Erre a senatorok felkeltek s Kossuthoz járulva, azzal sorban kezet fogtak.

A karzat külföldi diplomatákkal és díszesen öltözött hölgyekkel volt tömve. Az egész fogadtatás szíves, méltóságteljes, hivatalos szinű volt.

Január 7-én Kossuth és hozzátartozóit a képviselőházba vezették be. A szertartás itt is úgy folyt le, mint a szenatusban, azzal a különbséggel, hogy Kossuth, az elnök általi bemutatása után, ezen kitüntetést, az elnyomott emberiség nevében, mint amelynek ügyére ez kedvezően hat, meleg és ékes szavakban megköszönte. Mind a bemenetkor, mind a benlétel alatt a legnagyobb csend volt.

Ekkor azután kezdetét vette az a bámulatos körút, melyet Kossuth — daczára gyenge phyzikumának — férfiasan kiállott.

Január 18-án *Annapolisban,* Maryland fővárosában beszélt előbb a szenatorok, azután a képviselők házában; 14-én *Harrisburgba* ment, ahol 17-ig maradt, és ekkor *Pittsburgba* indult; majd 20-án szánokon *Ebensburgba* ért, honnan másnap *Blairsvillebe* sietett; majd *Clevelandba* s onnan *Columbusba,* az Ohió állam fővárosába. De már február 6-án az utazástól s folytonos beszédtől annyira ki volt merülve, hogy orvosa feltétlen pihenést parancsolt

neki, s úgy a kimenetelt, mint a hivatalos fogadásokat eltiltotta. Ennek daczára azonban Kossuth a következő napon mégis részt vett a »*Magyar barátok társulatá*«-nak gyülésén.

Február 9-én *Springfieldben* beszélt, honnan rögtön tovább ment Xevián keresztül Cincinnati felé. A nagy néptömeg Dayton alatt a vonatot megállította s hallani óhajtotta Kossuthot, ki azonban rekedtsége miatt nem beszélhetett. *Cincinnatiban* azonban 13-án költőien szép, gyönyörű beszédet tartott, magasztalván az erélyes, hatalmas cincinnati népet, mely kevesebb, mint egy század alatt semmiből egy óriási várost teremtett. Innen *Lawrenceburg, Aurora, Risingsun, Patriót, Warsaw, Venay, Kentucky-Riveren* át február 26-án *Madisunba* ment, honnan már reggel $^1/_2$ 9-kor tovább indult vasuton *Indianopolis* felé. Márczius 2-án már *Lousvilleben* találjuk, majd 8-án *Saint-Luisban;* ahol pár napig pihentek s azután *New-Orleáns*-felé folytatták utjokat. New-Orleáns fogadta Kossuthot leghidegebben, mondhatni ellenséges érzelemmel; oka ennek az, hogy New-Orleans rabszolgatartó város volt s a szabadság szó alatt a rabszolgák felszabadítását vélték rejleni. Kossuth környezete félt is, hogy a kormányzó nyilvános beszédét megakadályozzák, vagy pláne inzultálják, s ép ezért felfegyverkezve kísérték őt a Lafayette-térre, ahol lámpafénynél késő este kezdett beszélni. De nem zavarta semmi a rendet; s a tömeg a legszebb rendben oszlott szét.

New-Orleansból ápril 1-én indultak vissza New-York felé. Utközben azonban még kiszállt *Montgomeryben,* Alahama állam fővárosában, ahol már rendezett népgyülés várta érkeztét.

Kossuth diadalútja a nyugati és déli államokban itt végződött. Montgomeryből a 250 osztrák mértföldnyire fekvő New-Yorkba sietett vissza; s már ápril 21-én a New-York átellenében levő *Jersey-City*-ben beszélt; 24-én pedig *New-Ark* város meghívására odament s a nemzetek testvériségéről egy igen érdekes, köztetszéssel fogadott beszédet tartott.

New-Arkból New-Yorkon át egyenest *Bostonba* utazott, ahol *Boutwell* kormányzó, a tanács, a fogadtatási küldöttség, az alelnökök, titkárok fogadták a nagyhírű vendéget. Boutwell kormányzó üdvözlő beszéde után átadta a szót Kossuthnak, aki itt egyikét mondta legszebb beszédeinek. Egyes részeit a következőkben adjuk:

Beszéde elején bocsánatot kért, hogy Shakespeare nyelvét a »Faneuil hall«-ban, Amerika szabadságának bölcsőjében profanálja. »Nem Amerika szabadsága, — mondá magát kiigazítva — mert a szabadságnak nem amerikainak kell lenni, hanem az emberiségnek; különben az nem jog, hanem kiváltság, és a kiváltság sehol se lehet állandó. A kiváltság természete kizárás, az elvé másokkal közlés. A szabadság elv, annak közössége az ő biztosítéka; a kizárás annak vége.

Mi az aristokratia? — mondá — az kiváltságos szabadság; az kiváltság és az aristocratia napjai meg vannak számlálva, mert az az emberiség rendeltetésével ellenkező. Valamint az aristocratiának minden nemzet között el kell veszni, úgy egy nemzetnek se kell aristocratának lenni a nemzetek között. Míg az meg nem szűnik, a szabadság sehol se lesz állandó a földön. Mind egyesekre, mind nemzetekre veszélyes hinni, hogy ők a viszontagság körén kivül esnek. Ezen büszke hiedelemnek és az abból eredő elkülönzésnek több áldozatai estek, mint a közvetlen szerencsétlenségeknek. Önök a hetvenöt évi szabadság alatt bámulatos nagyra nőttek; de mi az a hetvenöt év a halhatatlanság könyvében? Nem! az szerény nyelven azt mondja, mit az örök igazság jegyzett fel, szabadalom sohasem tarthat soká. Egy nemzetre szorított szabadság sohase lehet bizonyos. Mondhatják önök, »mi Isten prófétái vagyunk«; de ne mondják önök, hogy: »az Isten csak a mi Istenünk. A zsidók azt mondták, és az ő büszke, régi Jeruzsálemük porban hever. A mi Üdvözítőnk az egész emberiséget tanította mondani: »Atyánk a mennyben« és »az ő Jeruzsáleme a világ végeig tart.«

»Az emberiség sorsa közös«. Ez a mondat volt a capitoliumi diadalíven, melylyel én üdvözöltettem. Adja Isten,

hogy az amerikai köztársaság fontolja meg ezen szavak igazságát, és azok szerint tegyen. Amerikában a szabadság ekkor örökre bizonyos lenne, de ha önök azt mondják, »amerikai szabadság«, és ezt szószerint az önök politikájává teszik, merem mondani, hogy eljön az idő, midőn az emberiségnek gyászolni kell a régi igazságot, hogy közösség nélkül a nemzeti szabadság nem bizonyos.«

Ezután Kossuth hosszantartó ékes szavakban emelte ki, hogy Massachusetti államban észlelte, mily szorgalmas a nép. Ott nincs rongyos ház, nincs rongyos ember, mindenki jómódú és értelmes. És ennek tulajdonítható az, hogy Amerika szabadságharczában a vezérek Massachusett népét oly könnyen rávehették a felkelésre, hogy: »Faneuil Hall« a »*Szabadság bölcső*«-jévé lett. Végre panaszkép felemlítette, hogy mily kellemetlen ő reá nézve az, hogy a rabszolgatartók azt vetették szemére, hogy ő magát a rabszolgaság ellenzőinek karjaiba dobta, — azt mondván, mennyivel más eredménye lett volna az ő körútjának, ha azt nem teszi. Más oldalról viszont azt nem helyeselték, hogy ő a rabszolgatartás ellen semmit sem szól, s erre vonatkozólag a következő kijelentést tette: »Valóban, ellenezni vagy elhagyni az ügyet, melyet én védek, csak azért, mert a belkérdések vitatásába nem avatkozom, a legnagyobb igazságtalanság; mert a külpolitikai kérdést vitatni van jogom, az én nemzetem annak egy tárgya; nekünk az érdekünkben áll; de belpárt-mozgalmakba keveredni, nem levén egyesült-állami polgár, nincs jogom.«

A gyülekezet a legnagyobb lelkesedéssel fogadta a remek beszédet.

Innen Kossuth külön meghivásra még egyszer *Bostonba*, majd a New-York állam négy nagy városába *Albanyba, Buffalóba, Syrakuseba* és *Uticába* ment el s mindenütt melegen és zajosan fogadtatott s míndenütt kiváló beszédet tartott.

Az utolsó beszédet Kossuth Amerikában 1852. junius 23-án tartotta a new-yorki németek tiszteletére — mint az egykorú amerikai lapok írják — »*ékes német nyelven*«. Beszéde érdekes és lelkesitő volt. Beszédében a többi közt

azt mondta, hogy amerikai körútjának egyik eredménye a németek és magyarok szivének egyesítése. »Egyesülnünk is kell, mondá, mert czélunk egy, és ezen czél a nemzetek szolidaritása, függetlensége; a nép szabadsága; annak felszabadítása a zsarnok járma alól. Beszélt Werner Stauffacher, Walter Fürst és Arnold Melchtal szövetségéről a zsarnok osztrák ellen, melynek eredménye lett Svájcz szabadsága. Szövetkezzünk — mondá Kossuth — mi három nemzet: Olaszország, Németország s Magyarország és a világ szabaddá lesz. Ez a három ország szomszédos és egy közös ellenségünk van. *Németország szabadsága nélkül a világ szabaddá nem lehet.*

1852. évi julius 14-én indult Kossuth Amerikából vissza az ó-világrészbe. Már napokkal visszautazása előtt figyelmeztetve lőn, hogy vigyázzon, mert az orosz és osztrák bérenczek még a hajón is körül akarják venni; de azt sem akarta, hogy elutazásánál nagy tömeg kisérje a hajóra, ép azért maga és neje részére *A. Smith* and lady, a vele együtt utazó Bethlen Gergely és Ihász Dániel számára szintén álnév alatt váltatott jegyeket a hajón.

Indulása előtti este bucsút vett a város polgármesterétől s a magyar ügy többi lelkes barátaitól, s 14-én délután $^1/_2$2-kor indult útnak.

Kossuth Lajos tehát — írja László Károly, ki jelen volt [1]) — miután az amerikai népet, bármely más ember erejét, kitartását felülmuló fáradsággal, két hónapig tartó zajos, nyugtalan diadalútjában száz meg száz beszédben rábeszélte arra, hogyha Magyarország függetlenségeért újra harczolni fog, a más hatalmak beavatkozását gátolja; az Európában újonnan kitörendő forradalom szervezése s majd vezérlése végett visszament Angolországba.

Van azonban még egy dolog, melyet, mielőtt Amerikától végleg bucsút vennénk, tisztáznunk kell. Akadtak oly silány individuumok — magyar és amerikai — kik szóbelileg, s hirlapokban is gyanúsították Kossuthot, hova is tette tulajdonképen azt a tengcr pénzt, ami befolyt az ő

---

[1]) *László Károly:* Naplótöredék 236.

kezéhez az általa kiadott magyar kölcsönjegyek árából, gyüléshely bérekből s ajándékokból? Hát azok a jómadarak tudni vélték azt, hogy Kossuth ama begyült pénzeket egyszerüen zsebre dugta.

Ez egyszerüen gyalázatos s gaz rágalom!

Kossuth dúsgazdagon jöhetett volna vissza az Uj-Világból, ha csak elfogadta volna és megtartja egyszerüen azokat a pénzbeli ajándékokat, amit lelkesedésükben a gazdag quackerek neki és családjának kináltak. Ő azonban *a maga részére semmiféle ajándékot* nem fogadott el, azt pedig, mit a magyar ügyre kapott, azt tisztán és egyszerüen kezeltette.

Tudta ő azt jó előre, hogy támadni s rágalmazni fogják álbarátai. Ép ezért Hajnik Pállal, — aki amerikai körútjában pénztárnoka volt — a magyar ügyre begyült pénzről pontos számlát vezettetett, s mielőtt elhagyta Amerikát, annak részletes számadását is elkészíttette, s a mérleggel Pulszkyt és Hajnikot elküldte Waschingtonba, hogy a kormány vizsgáltassa azt meg s ezáltal tegye lehetővé az ő igazolását.

Akkor Webster Dániel volt a ministerelnök. Talpig barátja a magyar ügynek! Ő átnézte a számadásokat s e szavakkal adta vissza Pulszky- és Hajniknak: Vigyék vissza ezt Kossuth úrnak, mondják meg neki, mikép abban, hogy ő a magyar ügyre kapott pénzt híven kezeli, egy perczre se kételkedtünk, s nyugtassa meg őt ezen nyilatkozatom s az ő öntudata; de ezen számadást, melynek közzététele ártana az ő ügyének és kompromittálhatná a mi kormányunkat is, közzétenni nem lehet.

Hogy azon számadás csakugyan oly tartalmú volt, mutatja a »Comonweath« nevü bostoni lapnak nyilatkozata, melyet egy londoni hirlapnak azon hamis állítása idézett elő, hogy Kossuth Londonban kényelmesen él azon magyar pénzből, melyet ő Amerikában forradalmi czélokra gyüjtött.

A »Commonwealth« nyilatkozata így szól:

»Biztos forrásból nyert értesülés alapján felhasználjuk ez alkalmat annak elmondására, hogy Kossuth azon 90—100 ezer dollárból, melyet itt összegyüjtött, alig vitt egy dollárt

által a tengeren. Elköltötte ő azt ezen országban hadiszerek vásárlására és csináltatására, mely által az ő szükölködő honfitársai közül igen soknak adott alkalmazást, megélhetési módot, kik közül majdnem százat alkalmazott csak töltény-csinálásra. Költötte azt széles kiterjedésű és rendkivül költséges levelezésre európai ügynökeivel; mert természetesen, leveleit saját futárjai által küldötte, kiket — minthogy életüket is koczkáztatták — a szerint kellett fizetni, és akiknek váratlan esetekre is kellett pénzt adni. Minden levél, melyet Kossuth Magyarországba küldött, belekerült neki egyremásra 1000 forintba. Ezen kiadások könnyen felemészthették azon pénzt, melyet itt gyüjtött, sőt azzal együtt szép összeget költött ő még a neje pénzéből is, melyet annak magyarországi rokonai küldtek saját használatára, de amelyet a nő átengedett férjének a haza ügyére. Kossuth Amerikát pénz nélkül, sőt adóssággal hagyta el, mint 1849-ben hagyta a gazdag Magyarországot, melynek kincstára két évig volt kezében.«

Amikor Kossuth amerikai körútjából visszatért Angliába, akkor következtek reá nézve a »csendes évek«. Teljes visszavonultságban élt öt éven keresztül Angliában. De ez a csendesség, mozgalom csak látszólagos volt. Nem pihent ő akkor sem! Folyton azon működött, hogyan javíthatna hazája sorsán. Eltekintve attól, hogy Angliában évenkint kétszer felolvasó körútat tett, mely néha hónapokig is eltartott, azonkivül üres idejében a legnagyobb szorgalommal tanulta a hadi tudományokat. Hadvezérré képezte magát s az a terv érlelődött meg agyában, hogy ha még egyszer fegyverre szólítja a magyar népet, akkor ő maga áll mint vezér a sereg élére.

Kossuth életének e korszaka legkevésbbé ismert még ma a nagyközönség előtt. Csakis a nyilvánosságra jutott egykorú levelek és proklamátiókból tudunk arról magunknak helyes képet alkotni. Ép ezért, az csakis részben sikerül az alábbiakban:

Már 1851 szeptemberében a következő levelet küldte be egyik emissáriusa által a hazába:

»Hazámfiai!

Az amerikai egyesült statusok egyik hatalmas hadihajóján, melyet e nagy nemzet egyenesen e végett küldött és bocsátott rendelkezésem alá, hagytam el kutahiai fogságomat!

Szabad vagyok! s ha fogságom alatt sem voltam édes hazánk megszabadításának előkészítése körül tevékenytelen, most, miután kezeim szabadok, annál nagyobb erővel látandok a munkához, minél biztatóbban elevenítendi lelkemet azon meleg részvét, melyet személyem iránt s személyembe hazánk iránt, idegen nemzeteknél úgy az ó-, mint az újvilágban tapasztalok.

Népem bizalma tőlem vár, tőlem remél.

Én meg fogok várakozásának felelni. De bizalommal, hittel és reménynyel fordulnak felém Európa többi elnyomott népei is. Én e bizalomban a gondviselésnek ujját tisztelem, mely a magyar haza szabadságának feltételei közé sorozta, s a magyar nemzetnek a szabad Európa elsőszülött népei közt rendelt dicsőbb állást, mint minővel őseink valaha birhattak.

Szabadság és boldogság benn, tisztelet és nagyrabecsülés künn, ez leszen szenvedéseink jutalma, ha a magyar önmagához hű marad. És nagyravágyástól távol, de engedelmesen a gondviselés intése iránt, s szenvedések által megedzett lélekkel foglalom el a nagyszerű hivatást, melyet hazánk szenvedései, népem szeretete s a világ bizalma számomra kijelöltenek.

A szabad és hatalmas nemzetek részvétét sikerült segédforrássá alakítani, az elnyomott nemzetek erejét egységre és egyesülésre vezetni; az orosz avatkozást lehetetlenné tenni, hazánk különböző népességét egy czélra, egy akaratra egyesíteni, nemzetem hősies erejét rendezni és a megszabadulás nagy munkájához előkészíteni, s külföldről mindazon segedelmet megszerezni, melyet a külföldtől várhatunk — ezek munkásságom legközelebbi tárgyai, ezek lesznek gyümölcsei.

És ha a nagy nap elkövetkezik, melyen megtörendjük a zsarnokok jármát örökre, — a nemzet ne féljen, hogy

nagyravágyó árulók még egyszer meghiúsítandják hősies törekvéseit. Nem! Ez ellen a biztositást önmagamban hordozom. Készültem! — katona vagyok. Jó lelkiismerettel magamra vállalhatom nemzetem vezérletét a harcztéren is. Ha a tett órája elkövetkezik, megjelenendek imádott hazámban, imádott nemzetem közt. Fölemelem a szabadság zászlaját és magam vezetem nemzetemet a dicsőség mezejére. Lesz-e oly czudar magyar, ki ne kövessen, ha a villogó fegyverrel kezemben én a nemzet által választott kormányzó megyek elől? Nemzetem vitézsége nem erősítendi-e szavamat azon trombita harsogásává, mely előtt a zsarnokság Jerikójának falai leomlanak?

De én nem fogok a nemzet vérével könnyelműen játszani. A jelt nem adom meg hamarabb, mint mikor a győzelem bizonyos.

De ép azért nekem nem elég a lelkesedés, nem a bosszuvágy, mely hazánk hóhérja ellen a nemzet kebelében lángol. Nekem készület kell s rendezett erő, melyre biztosan számíthassak.

Kormányzói tisztemben az erőszak ideiglenesen akadályozhatott, de a forrásnak törvényszerűségét, amelyből ezen tisztet merítém, meg nem gyengítheti.

Én folytatom tisztemet, és folytatni fogom mindaddig, míg a haza megszabadítva, a nemzetet azon karba nem teszem, hogy jövője felett önmaga szabadon intézkedhessen. Ekkor legnagyobb dicsőségemnek tartandom, — ha a harczok istene életemet megtartja — egyszerű, szabadpolgár gyanánt visszalépni a nép soraiba.

Addig a haza boldogsága: »Egységet« kiván a kormányzatban, és én a kormányhatalmat, melyet a nemzettől vettem, — az idők nehézségeihez képest — mint diktator fogom gyakorolni.

Fegyelmet, engedelmességet kivánok, engedetlenséget türni nem fogok. Megtanultam a multból a siker feltételeit. Én nem fogom megengedni, hogy személyes hiúság, vétkes nagyravágyás pártokra szaggassa a nemzetet s megszaggatva martalékul dobja a zsarnoknak s hóhérjainak.

Aki pártoskodik és a nemzet áldozatainak alapján akarja nagyravágyását emelni, tiporjon el, ha tud; vagy legyen elkészülve, hogy a nemzet közakaratából reám ruházott hatalommal én fogom őt eltiporni kérlelhetlenül. Érdem s hazafiság jutalom nélkül, bűn és pártoskodás büntetés nélkül nem marad.

Hazafiak! felállítottam a láthatlan kormány eszközeit. Én rendelni fogok; ezen eszközök végrehajtandják, amit rendelek, a nemzet pedig engedelmeskedni fog a kormánynak, melyet maga választott s nem az orosz czár és Görgei árulása tolt rá. Engedelmességével saját akaratját tisztelendi meg.

Így, de csakis így, győzni fogunk; s a szabadított világ s boldog utódaink dicsőitendik emlékeinket az idők végeiglen.

Legközelebbi szózatomat Londonból veenditek!

Legyetek meggyőződve, hogy bárhová megyek, mindig azért megyek, hogy hazámnak használjak, s mindig oda megyek, hol legtöbbet használhatok.

Kapocs leszek, hogy két világrész tevékenyen támogassa a magyar nemzetet.

Éljen a szabadság! Egyenlőség! Testvériség! Éljen a haza!

Kelt Marseille városában, a franczia köztársaságban szept. 27. 1851.

Kossuth Lajos, s. k.
kormányzó.«

És hogy Amerikába érve, első dolga volt tervének megvalósításához fogni, az kétségtelen. E czélból a magyar szabadságharcz megindításának költségeire dolláros igérvényeket nyomatott; fegyvereket vásárolt, hadi hajót szereltetett fel; lythographiákat állított fel, stb.; egyszóval minden emberileg lehetőt elkövetett, hogy a szabadság ügyét diadalra juttassa.[1])

---

[1]) *Kossuth* Lajos levelei *Asbóth* Sándor alezredeshez: Adalékok a kényuralom ellenes mozgalmak történetéhez 61—77.

A terv azonban nem sikerült s Kossuth ahelyett, hogy a független Magyarország zászlajával kezében bejött volna az országba, tovább is Angliában maradt. Londonban élt teljes visszavonultságban, s oly spartai egyszerűségben, hogy rendes vacsorájuk egy csésze thea és vajas kenyér s nehány burgonyából állott; karácsony estére pedig a jó mákos- és diós-kalácsot *»a legnagyobb magyar neje maga gyúrta és sütötte«*.

Ha magyar ember kereste fel, szivesen, nyájasan, tárt karokkal fogadta; megosztotta vele, amije volt, s elbeszélgetett a »hazulról jött« utassal órahosszákig, s a szegény »hazulról jött« utas nem győzött eléggé csodálkozni azon az óriási lángelmén, aki egy pillantással képes volt az egész világegyetemet áttekinteni. Ha azután megunta a beszédet, elkezdett sakkozni. Ebben azonban oly tökéletes volt, hogy az akkori időben alig-alig mérkőzhetett vele Londonban valaki. Majd elővette azokat az óriási természettudományi munkákat, melyeket az Egyesült-Államok küldtek neki ajándékba, melyek kiállítási ára példányonként több mint 1000 dollárba került, s pénzért absolute nem kapható, s azokban buvárkodott. És amikor ebbe is belefáradt, hogy kissé kipihenje magát, előkereste kedvencz hangszerét, a fuvolát s csodálatosan szépséges, édes és mégis keserves hangokat csalt ki azokból. Gyönyörű magyar dalokat játszott fuvoláján, melyeket a számüzött hatalmas képzelőtehetsége majd idegen éghajlatok virágaival cziczomázott fel, »majd teljes egyszerűségében adott elő, hogy az ember félálmában azt képzelte, hogy már valóban otthon van«, mondá hű Mikes Kelemenje egy magyar látogatónak.

Év év után múlt, s elérkezett 1859, amidőn Kossuth Lajos újra azt hitte, most már csakugyan elérkezett az a régóta sovárogva várt idő.[1])

És akkor, midőn Európa leggonoszabb és legravaszabb emberével volt dolga, kiről az öreg Toldy Miklóssal el lehe-

[1]) Az 1859—1861-iki eseményekkel részletesen és kimerítően foglalkozik ő maga az »Irataim« három kötetében. Ép ezért én lehetőleg dióhéjba szorítom.

tett mondani: »A róka nem rókább tenálad;« ekkor bizonyitá be Kossuth, hogy valódi diplomata, még pedig nagy, előrelátó s elővigyázó. Nem bízott semmiben és senkiben; tudta, hogy nagy akadályok állanak útjában s ép ezért nagy óvatosságra is volt szüksége.

Amidőn Kossuth azt látta, hogy Napoleon és Victor Emanuel haddal támadják meg Ausztriát, belátta rögtön, hogy ellenségem ellensége nekem barátom, tehát a magyar ügyre ebből hasznot lehet huzni. Ezt belátván, megmérlegelte, van-e oly pont, melyben az érdekek találkozhatnának?

És az érdektalálkozást a következőkben hitte felfedezhetni:

1. hogy az osztrákot nem igen könnyű olasz földről egészen kilökni, ha egyszer a roppant erősségű Minció és Adige közötti hires strategiai négyszögbe beveszi magát, ha csak más oldalról is nem támadtatik meg, még pedig oly oldalról, hol hadi recourscaitól megfosztathatik. Erre nézve nincs alkalmasabb pont, mint a háború kiterjesztése Magyarországra. Ez nem ütközik az 1815-iki kötésekbe, amellett roppant strategiai előnynyel bir, mert nemcsak megfosztja az osztrákot főhadi recourcától, hanem 15 milliónyi alattvalóból ugyanannyi ellenséget ad neki, s ide 40–50 ezer embernyi haderő vetve, nehány hét alatt 150 ezer emberrel neveli a szövetséges haderőt s azonkivül dissolutiót hozhat az osztrák hadseregbe;

2. kikombinálta azt: ha a magyarok nélkül ki is vernék az osztrákot Olaszországból, az olasz kérdést még se lehetne megoldani, mert nem elég őt kiverni, de úgy kell kiverni, hogy többé vissza ne mehessen.

Ezeket kombinálva, belátta, hogy a magyar emigransok s Napoleon és Victor Emanuel közt oly érdekközösség van, mely kiindulási pontul szolgálhat alkura.

Első feladat volt tehát az érdekközösségről meggyőzni a hatalmakat. Ez is megtörtént! Kossuth személyes összeköttetései és ügynökei útján Londonból, gróf Teleky László Párisban, Klapka György pedig Turinban és Párisban sikeresen jártak el.

Amikor azután arra került a dolog, hogy a hatalmak Magyarország kooperáczióját igénybe vegyék, akkor az a körülmény állott be, hogy ne hagyja a magyar magát eszközül felhasználni idegen czélokra, hanem Kossuth azt iparkodott kieszközölni, hogy Magyarország függetlensége bár nem superordinált, de coordinált czélul vétessék.

És erre biztosíték kellett Kossuthnak. Ő a biztosítékot abban kereste, hogy az alku egyenesen vele történjék. Tudta, hogy a nép bizalma benne összpontosul, s csak olyan mozgalmat kész tömegesen követni, melynek élén Kossuthot látja; tehát ő, Kossuth felelős azért, hogy a nép se meg ne csalassék, se kétséges mozgalmakba ne sodortassék.

E pontot is sikeresen keresztül vitte. Klapka és Teleki május elején Párisból Londonba mentek s tudatták Kossuthtal, hogy Napoleon herczeg a császár megbizásából meghívja Párisba azért, hogy vele, az egyik európai nagyhatalmassággal egyezkedjék.

Kossuth hajlandó volt átmenni, de mielőtt útnak indult volna, Teleki és Klapkával megállapodott azokban a feltételekben, melyek alatt a harczban részt venni és a nemzetet fegyverre szólítani hajlandók lesznek.

Kossuth nézete az volt, hogy oly feltételeket kell szabni, melyek a hatalmakat Magyarország függetlenségével nyiltan identificálják, s a visszalépést részükről lehetetlenné teszik; az emigratió főnökeinek pedig módot szolgáltasson, hogy a nemzeti erőket oly módon s oly terjedelemben fejthessék ki s organizálhassák, hogy annak megtörténte után a biztosítást önmagukban találhassák fel.

Kossuth föltétele az volt: *hogy franczia hadsereg küldessék Magyarországba, hogy a franczia zászló valósággal engegieroztassék magyar földön;* hogy annak éléről *proklamáczió bocsáttassék ki a császár nevében* (az 1809-iki I. Napoleon-féle proklamáczió példájára) oly értelemben, hogy miután a magyar nemzet 1849-ben helyes okoknál fogva az osztrák házat trónvesztettnek s magát függetlennek nyilatkoztatta, *a francziák császárja, mint szövetséges, oly czélból küldi seregét Magyarhonba, hogy a nemzetet ünnepélyesen kijelentett függetlenségének helyreállításában segítse.*

Kossuth a franczia sereggel szándékozott Magyarországba jönni s csak mikor ez mind megtörtént, akkor akarta a nemzetet fegyverre szólítani.

Az alap tehát, melyre Kossuth helyezkedett, az volt, *hogy igéretek fejében nem hagyja a magyar nemzetet vérfürdőbe sodorni.* Kossuthnak tény kellett biztosítékul, mert tudta, hogy igéretek fejében kompromittálhatná magát.

És ez az elhatározása, s az a tény, hogy amellett szilárdul megállott, tetőzik be Kossuthnak államférfiúi nagyságát, mert ebben a tényében nem a néptribun, nem a forradalmár, nem az egykori hatalmas diktator és kormányzó nyilatkozott meg, hanem a higgadt, a bölcs, az előrelátó politikus és diplomata, aki jóeleve mérlegeli az esélyeket s nem teszi fel mindenét egy játszmára. Ha másért nem is, már magáért e tényért kénytelenek lesznek nagyságát még legelkeseredettebb ellenei is elismerni.

A fentebbi megállapodásokkal ment tehát Kossuth Párisba.

Először is Klapka és Teleki László jelenlétében Napoleon Jerome herczeggel beszélt. A herczeg erre jelentést tett a császárnak s még azon éjjel III. Napoleonhoz vezette, kivel Jerome herczeg jelenlétében hosszasan értekezett.

Értekezletök veleje ez: A császár nem avatkozik Magyarország belügyeibe; hazánknak oly alkotmánya lesz, aminőt maga akar; a császár csak azt kivánja, hogy ne republikánus, hanem monarchikus legyen a kormányforma. Hogy ki legyen a király, az is a nemzet szabad elhatározására hagyatik; a császár nem proponál senkit; a nemzet választását az európai conjunkturák fogják irányozni. Azonfelül fegyverekben, hadiszerekben s a legelső szükségletű pénzben az emigratió segélyeztetik.

Akkor állott elő a főnehézség: *a seregküldés.* A császár részletesen kifejtette nehézségeit, hogy minő színben tüntetné őt fel a kormányok előtt, ha azt vethetik szemére, hogy ő sereget küld s annak éléről forradalomra szólít fel egy nemzetet. Kijelenté egyúttal, hogy fél az angol kormány magatartásától s oka van hinni, hogy ez esetben Ausztria pártjára állana. Egyúttal mindent elkövetett, hogy

rávegye Kossuthot, miszerint rendezzen a kezére szolgáltatandó eszközökkel egy felkelést, — például a székelyföldön — igérvén, hogy az esetben küldene oda sereget segítségére.

Kossuth azonban szilárdul ragaszkodott föltételéhez: *»Először franczia sereget a magyar földre, azután fölkelés;«* okul adván azt, hogy a fölkelés organizálatlan állapotban nem volna addig tartható, míg a franczia segély megérkeznék, s az osztrák azt első csirájában elfojtaná. A következménye ennek az volna, hogy a felkelés ekként leveretvén, majd akkor sem kelne fel a nemzet Kossuth felhívására, ha az események folytában a császár csakugyan elhatározná magát arra, hogy küld sereget Magyarországra.

Végre abban állapodtak meg, menjen Kossuth vissza Angliába s agitatió utján használja fel befolyását a közvéleményre, hogy Anglia részéről a »non interventio« biztosíttassék.

Ezután menjen Kossuth Genuába s ott Klapka és Telekivel alakuljanak *»Magyar nemzeti igazgatóság«*-gá, s vezessék az ügyeket mindaddig, míg eljön az ideje, hogy magyar földre lépjenek.

Kossuth vissza is ment ennek folytán Angliába s az agitáczió nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a »non interventió« biztosítva lőn.

Magyarország felszabadítására tehát minden készen állott. Csak III. Napoleon huzta-halasztotta a dolgot, pedig a hadi szerencse is kedvezett a franczia-olasz fegyvereknek. A döntő ütközet 1859. junius 24-én vívatott Solferinónál. Az osztrákok tökéletesen meg lettek verve. Erre következett nagyhirtelenében a fegyverszünet, majd julius 11-én megkötötte Napoleon a villa-francai békét, mely Kossuth Lajos terveit a megvalósulás pillanatában örökre tönkretette.

Kossuth Lajoz reményeiben megcsalva, testileg-lelkileg betegen hagyta el Olaszországot, s családjával együtt Svajczba vonult el nehány hónapra. Innen újra Londonba ment, ahol állandóan le akart telepedni.

De most sem pihenhetett! A *»Magyar nemzeti igazgatóság«* újra megkezdte működését, mert a politikai láthatár

ismét borongani kezdett. A villa-francai békekötés ugyanis nem hogy véget vetett volna a forradalmi tendentiáknak az olasz félszigeten, sőt ellenkezőleg, még jobban szította. Olaszország egységének kivívása mind több és több vágygyal tölté el a hazafiak szivét. A mozgalmakat a legkiválóbb olasz hazafiak: *Farini, Garibaldi, Riccasoli* vezették, sőt maga *Cavour* is támogatta őket pénzzel és fegyverrel.

Kossuth is elérkezettnek látta az időt, hogy újra akczióba lépjen, megújítá tehát összeköttetéseit Garibaldival és Farinival, majd Cavourral lépett összeköttetésbe, aki együttműködés tekintetében a magyar nemzeti igazgatósággal formaszerü szerződésre lépett. E megegyezés szerint a Garibaldi legió képezte volna egy alakítandó magyar sereg keretét. A hadmüködés egyrészt az adriai tenger felől egy olasz segédsereggel s a magyar legióval; másrészt pedig a magyar határ egész hosszában alakítandó csapatokkal fog megindíttatni, s amint e különböző seregek a határt átlépik, az egész országban általános felkelés eszközöltetik.« A piemonti kormány a magyarok részére elegendő fegyverről gondoskodik.

Viszont a »magyar nemzeti igazgatóság« kötelezte magát, *hogy a magyar nemzet a bécsi udvartól semmiféle külön békét nem fogad el.*

A megyezés megállapitása után, Kossuth nyomban hozzáfogott a részletek keresztülviteléhez. Kijelölte az egyes teendőkre az alkalmas egyéneket, s nagy figyelemmel szervezte a magyar legiót. A hirek hallatára Magyarországon is tetterőre búzdult mindenki. Benn az országban a felkelést szintén teljesen katonai alapon szervezték. Az országban összesen 126,000 embert voltak képesek az első perczben talpraállítani. Az organizált felkelés táborkari főnökeül *Ivánka* Imre honvédezredes lőn kiszemelve. Az országban egyes haderők így állottak: Trencsén, Pozsony felső része, Nyitra felső része, Bars és Hont alsó része *Zambelly* Lajos ezredes parancsnoksága alatt 10,500 emberrel; Árva, Liptó, Túrócz, Zólyom, Bars, Hont, Nógrád és Gömör egyrésze *Beniczky* Lajos ezredes alatt 8.000

ember; Gömör, Szepes, Sáros, Abauj, Torna és Zemplén *M-sy* János ezredes alatt, 12.400 ember; Borsod, Heves, Alsó-Nógrád, Jászság, Pest, Kis-Kunság és Csongrád *Földváry* Károly ezredes, S . . . . és V . . . . y G. őrnagyok alatt 19.000 ember; Ungh, Beregh, Ugocsa *P.* alezredes alatt 2500 ember; Mármaros, Szathmár, Kővár, Közép Szolnok, Kraszna *Móricz* József őrnagy alatt 6000 ember; Szabolcs, Bihar, Hajdu-kerület, Nagy-Kunság *Kiss* Pál tábornok és *Komáromy* György alatt 11,000 ember; Békés, Csanád, Arad, Krassó, Bánáti oláh határőrvidék *Asbóth* Lajos tábornok alatt; Temes és Torontál, *Damaszkin* György őrnagy, *Markovics* Adolf alezredes és *Csernovics* Péter alatt 7000 ember; Tolna, Baranya, Somogy *Berzsenyi* Lénárd ezredes és *D. L.* alatt 8000 ember; Vas és Zala *H. E.* ezredes alatt 7000 ember; Sopron, Mosony, Alsó-Pozsony, Győr, Komárom *Kisfaludy* Móricz alezredes alatt 8500 ember; végre Veszprém, Esztergom, Fehér *Ascherman* Ferencz ezredes alatt 7000 ember.

Ez volt a belső organizatió. Komáromy Györgynek Kossuthhoz intézett jelentéséből kitünik, hogy minden teljesen készen állott.

Kossuth előrelátása azonban még a szükséges pénzről is gondoskodott. *Day* Vilmos és fiai, londoni czéggel szerződést kötött 30—40 millió forintnyi (egy, két, ötforintos) bankjegyek nyomására.

Az országban mindenki készen volt arra, hogy Victor Emánuel 1861. tavaszán megindítja a háborút Ausztria ellen.

Ezalatt azonban a bécsi udvar sem marad tétlen! Látván azt, hogy az októberi diploma nem elégíti ki Magyarországot, minden erejével oda működött, hogy megzavarja a Magyar nemzeti igazgatóság terveit. Legelső dolga volt Cousa herczeg rokonszenvét megnyerni; ami sikerülvén, utóbbi a magyar felkelés részére szállított fegyvereket foglaltatta le.

Azután 1860. decz. 22-én elfogatta a Drezdában időző gróf Teleki Lászlót, a Magyar nemzeti igazgatóság egyik tagját. Telekit becsületszóra bocsátották szabadon, ő tehát el volt vesztve a forradalom ügyére.

Itt azonban nem állapodott még meg a bécsi udvar. Amint értesült arról, hogy Kossuth Londonban magyar bankjegyeket nyomat; »*jogosulatlan pénzverés*« czimén pert akasztottak a nyakába. Abban a hires bankjegy-perben Ferencz József Ausztria császára mint *felperes*, Kossuth Lajos a hazátlan menekült pedig mint *alperes* szerepeltek a londoni legfőbb biróság előtt. A pör 1861 junius 12-én ért véget, s az ítélet nemcsak megtiltotta Kossuthnak a pénzverést, — sőt a per költségeiben is elmarasztalta.

A per befejezte után Kossuth Lajos nem akart többé Angliában maradni. Elhatározta, hogy végkép elhagyja Albiont, s családjával együtt Olaszországba költözik. Meg is tette! Milanóban fogadott lakást, hogy a magyar ügy jóbarátjával, Cavourral könnyebben érintkezhessen. Ekkor következett a csapások legváratlanabbja: a hű, őszinte, lelkes szövetségesnek és barátnak, Cavournak hirtelen halála.

Cavour elhunytával az egész magyarországi mozgalom mintegy magától szünt meg. A háborus fellegek lassan-lassan szétoszlottak, s a magyar nemzet felszabadításának nagy eszméje, melynek keresztülvitelére Kossuth egy évtizeden át az ő emberfeletti munkásságát szentelte, egyelőre kivihetetlen maradt.

Cavour halála még a hazai viszonyokra is befolyással volt. Odahaza mintegy villanyütésre minden megváltozott. A hangulat forradalom-ellenessé vált, s az emigratióval legfeljebb kénytelen-kelletlen érintkezett még néhány hazafi. Az uralkodóház felhasználva a kedvező hangulatot, bizonyos engedményeket tett, s a helyzet ura Magyarországon *Deák* Ferencz lett. Deák már ekkor simítgatni kezdte az utat a 67-iki kiegyezés megkötéséhez. A nemzet abban a hitben, hogy békés uton talán hamarabb és biztosabban érvényesítheti jogait, mintha a fegyver kétes eredményére bizza, — lemondott forradalmi törekvéseiről, s a központi forradalmi bizottság már 1861 tavaszán teljesen feloszlott.

Kossuth ezalatt Milanóból Genuába költözött, s teljesen családjának élt. Minden örömét gyermekeiben találta

fel. Fiai, kiket mérnököknek nevelt, előbb a párisi politechnicumban jártak, majd Londonban végezték az egyetemet. 1861-ben azonban már mindketten Olaszországban voltak, és pedig a Genua és Spezzia közötti vasutépítkezésnél foglalkoztak.

A fátum azonban itt is üldözte választottját! Alig másfél év mulva kénytelen volt Genuából átköltözködni a közeli Nervibe, hogyha esetleg lehetséges, — megmenthesse harmadik gyermeke, Vilma életét! Nem lehetett! A közel négy évig szenvedő beteg szive 1862. évi ápril 22-én megszünt dobogni.

Nagy-csütörtök, nagy-péntek és nagy-szombat Kossuth Lajosnak valódi gyásznapjai voltak. E napokban őt, hitvesét vagy az aszóban levő szerény leányt látva, lehetetlen volt még a legridegebb márványkebelnek is meg nem indulni. Kossuth majd a halállal tusakodó gyermekét zárta karjai közé, majd fáradt és szinte beteg nejének nyujtott segélyt.

A boldogult gyermek hült tetemeit Genuába szállították, s ott a Saint Benignon levő angol temetőben temették el. A temetés egyszerű, de kinos volt! Fájdalom dúlt a szülék, testvérek, fájdalom a jelen volt magyar és lengyel emigransok szivében.

A sírnál a család egyik legbensőbb barátja, Irányi Dániel tartotta az alábbi, megrendítő gyászbeszédet:

»A megpróbáltatás napjait éljük, szeretett honfitársaim! A fájdalomhoz, mit a hazánk elnyomatása, mit számkivettetésünk miatt érezünk, ime családi bút is mért reánk a gondviselés.

A koporsó, melyet körül állunk, magyar nőnek, számüzött társunk, Kossuth leányának tetemeit zárja magában, megannyi czim, hogy a bánatot, melyet elhunyta okozott, családi bánatnak nevezzük. Kossuth Lajos magzata a honnak gyermeke s minden, minden magyarnak rokon édesvére.

Nem szónoklat, amit ez alkalommal hallotok, a fájdalom könyüi ajkaimra húllva hangokká váltanak.

A hajadon, kiért kesergünk, ifjú volt, s a sziv és elme legszebb tulajdonaival felruházva, mégis vajmi sokat és régóta szenvedett.

Még gyermekkorát élte csak, midőn elszakadva a kedves tájtól, hol bölcsője ringatá, megválva kisded társai és játékszerei, meg egyidőre szülőinek óvókebelétől is, saját honában bujdokolni, majd fogságot szenvedni, s elvégre más világrészbe vándorolni vala kénytelen. Öröm helyett, ami a gyermeknek természetes osztaléka, üröm poharat nyujta neki a végzet, pályája legeskezdetén. S mikor anyja szivének melegén hajadonná serdült a sokat igérő gyermek, sulyos betegség anyagát oltá bele a sors keze. És most, ama gyönyörü kornak küszöbén, hol boldog maga, férjet boldogitani van hivatva a leány, mint tavasz derekán elfagyott virág, a hideg sirba szállt. Oh hagyjatok zokogni, e végzet üldözte ifjú leány felett! Hagyjátok folyni könyeinket a vigasztalhatatlan szülők, a szomorgó testvérek könyei közé. Isten kegyelmes újja felfogja szedni a szemeink hullatta cseppeket, s harmatul ejtendi le estenkint az elhagyott sirdombra, mely éleszszen rajta virágokat, hogy illatukat a tengeri szellő gyenge fuvallata balzsamul elvigye a kesergő szüléknek.

De nemcsak sírni kell! tanulni is lehet e koporsónál. Tanuljunk tűrni, miként e szerény leányka tűrt, s bizni, remélni, miként ő remélt.

Három hosszú éve mult, mióta betegség gyötörte; az utolsó hónapok leirhatlan kinokkal valának teljesek, s a nő, kit gyengének szokás nevezni, oly óriási lélekkel, alig hallatva panaszt, tűrte, viselte szenvedéseit, hogy férfiak, kik a csatamezőn hidegen szoktak nézni a halál szemébe, példát vehetnének róla, a nőgyermeken. Még félórával kimúlta előtt is a leggyöngédebb kimélettel párosult lelkierőnek adta tanújelét. Érezvén közeledni a halált, görcsösen szorította édes anyja kezét, s alig hallható hangon közölni készült szülőjével kinos előérzetét. De csakhamar, hogy kétségbe ne ejtse, ki oly forrón szereté, megbánva pillanatnyi szándékát, magába fojtá, mi lelkén átvillant.

Tanúljunk tűrni állhatatosan, tűrni nemesen, miként ő tudott, tanuljunk remélni, miként ő remélt. Remélni jobb, remélni szebb jövendőt magunknak, és a melyért küzdünk, melyért szenvedünk, a hazának. A jobblét, melyet te nemes lélek immár élvezesz, fel fog virradni rád is, sokat hányatott haza.

És most isten veled drága teremtés! A föld, mely romlékony részedet takarja, legyen bár idegen, baráti nemzet által lakott föld. Hiven megőrzi az porodat .... *mig őseid honába viendjük vissza e tetemet, aludni az örök nyugalom csendes álmát*, ama nemesek oldalán, kiket a vivott csaták, kiket hóhér, ezernyi szenvedés, kiket a számüzetés gyötrelmei, vértanukúl szemeltek ki a haza függetlensége, a haza szabadságának.

A temetés után Kossuth beteg nejével Svájczba ment a szülői fájdalomnak enyhet, gyógyhelyet keresendő. De hát a sors a csapását csakhamar követte a második, a mely ép oly borzasztó volt, mint az előbbi. Leánya ápolása Kossuthnét is megtörte teljesen, testben-lélekben. S bár a levegőváltozás, s az üde, ózondús hegyi levegő kissé látszólagosan magához téríté a szenvedő nőt, — a javulás nem volt tartós. Kossuth Lajos nejének élete már csak hosszú haldoklás volt mindaddig, amig 1865. szeptember 1-én a halál megváltotta hosszú szenvedéseitől.

A szerető nő halála mennykőcsapás volt Kossuthra nézve. Hogyne! Hisz imádással határos szeretettel ragaszkodott hozzá. A kiszenvedett hitves hülttetemeit leánya mellé helyezték a genuai temetőbe.

Kossuth Lajos pedig, a hazátlan számkivetett, — aki most már család nélkül maradt, Genuából végleg Turinba költözött s hosszú ideig a via Saint-Lazarón lakott. Itt komoran, magára hagyottan élt Ihász Dániellel. 1867-től kezdve a szakadatlan szenvedések és egymásra halmozódó csapások korszakát élte át. A haza függetlenségébe vetett hite egymásután dőlt dugába; legbizalmasabb barátai lassankint hazamentek, s még mielőtt a kakas hármat szólt volna, — mert a kiegyezés még nem volt megkötve, — már is megtagadták. Akik haza nem mentek, — eloszlottak

a szélrózsa minden irányában. A nemzet pedig kifáradt, opportunussá lőn. S midőn a königrätzi vereség megtörte. Ausztria haderejét, az uralkodóház is belátta, hogy kénytelen-kelletlen, de egyezkedni kell a magyar nemzettel.

Ekkor már Deák Ferencz volt a nemzet vezére!

A politika és közélet irányadó férfiainak nagy többsége ő körülötte csoportosult. A negyvenes évek négy híres vezér egyénisége közül ekkor már csak Deák és Kossuth voltak életben. Wesselényi Miklós tért meg őseihez legelőbb; őt követte Széchényi István, a »nagy gróf«, ki elhomályosult elméjével látta be, hogy mégis csak szükséges néha-néha a bécsi udvar orra alá borsot törni. Hogy meg is tette, a »*Blick*« tanuskodik róla.

A két életben maradt vezér utai 1867-ben teljesen eltértek, elváltak!

Deák Ferencz, nem bizva a nemzet erejében, mindenáron békét, kiegyezést akart. Kossuth hatalmas jóstehetsége előrelátta, hogy ha a nemzet rálép a jogfeladás terére, akkor megsiklik a meredélyen, s még ha akarna, sem lesz képes többé megállani.

Kossuth Lajos, amint átolvasta a magyar ministerium által előterjesztett törvényjavaslatokat, rögtön átlátta, hogy ha az országgyülés többsége azokat elfogadja, akkor a nemzet csak mystifikálva lesz oly alkalmakkor, amidőn alkotmányosnak nevezik.

Hisz a kiegyezési törvények értelmében a magyar hadsereg az osztrák birodalmi hadsereg kiegészítő részévé decretáltatik, s annak nemcsak szervezete és vezénylete, de még alkalmazása is kivonatik a magyar miniszterium felelőssége alól, — s a birodalmi gyülés rendelkezése alá bocsáttatik, mely a magyar országgyülésnek tetteiért szintén nem felelős.

Továbbá a hadügyi költségvetés megvizsgálásának és megszavazásának joga a magyar országgyüléstől elvonatik, s a birodalommal közös delegátiókra ruháztatik át; s így idegen avatkozásnak, szavazásnak, határozásnak vettetik alá. Ez által pedig elveszti nemzetünk azt a jogát, hogy a béke és háború fölött önmaga intézkedhessék.

És mikor ezt az előterjesztéseket elolvasta Kossuth Lajos, felemelte tiltakozó szavát az ellen s 1867 május 22-én egy nyilt levelet intézett Deák Ferenczhez, melyben figyelmezteti őt, *hogy a közös-ügyes munkálat,* melyet a birodalom egységének áldozatától hoz, *lényegében ugyanaz, ami 1848-ban, Jellasich betörését megelőzőleg az akkori felelős magyar ministerektől követeltetett.* Ez volt az ultimatum! Ultimatum akkor, midőn a népfajok fel voltak lázítva a magyar ellen. A határokon pedig betörő sereg állott. És abban az első felelős ministeriumban egyetlen ember sem volt, sem Deák Ferencz, sem Eötvös József, — mondja Kossuth — aki e követeléseket csak tárgyalásra méltóknak is tartotta volna. Az országgyülés pedig indignatióval utasította vissza e követelést.

Szépen fejti ki levelében Kossuth, hogy Deák félrevonult, Eötvös külföldre menekült a vihar elől; ő pedig védelemre határozta el magát, de a követelt jogfeláldozást egyikük sem írta alá.

Ezután jött 1861! Itt Kossuth, Deák *1861-iki feliratára hivatkozik, melyben utóbbi megmondta, hogy esetről-esetre majd intézkedhet az ország önállólag, miként joga van hozzá;* és loyalitással, miként mindig tevé. Pedig akkor erősebb volt az osztrák hatalom, mint 1867-ben.

Ép ezért megfoghatlannak tartja, hogy Magyarország ép most, Sadowa után mond le legbecsesebb állami jogairól, s lemond oly módon, lemond oly politikának eszközéül szegődtetve, mely a szomszédokat úgy nyugat, mint keletfelé ellenségekké teszi.

Kossuth, ragyogó tollának utánozhatlan szinezésével mutatta ki, hogy a ministerium által előterjesztett törvényjavaslatok annyira ellenkeznek Magyarország állami életfeltételeivel, annyira összeütköznek azon politikai iránynyal, melyben nemzetünk negyedfélszázadon át jó- és balszerencsében mindig ragaszkodott, hogy nem győzne afelett bámulni, miként akadhat ministerium, mely az előterjesztésért felelősséget mer vállalni — ha köztudomású nem volna, hogy a ministerium Deák Ferencz által az országgyülési többség támogatásáról már eleve biztosítottnak

tudja magát. S úgy látszik, ezután az országgyülés nem is lesz egyébre hivatva, minthogy bevégzett tényeket registráljon.

Kossuth azonban ez eljárásban a nemzet halálát látja, mert azt látja, kötelessége megtürni hallgatását, nem avégett, hogy vitatkozzék, hanem hogy Isten, a Haza az utókor nevében esdekelve kérje Deák Ferenczet:

»Nézz körül magasabb államférfiúi tekintettel s fontold meg a maradandó következéseket, melyek felé vezeted a Hazát, melynek élni kellene, midőn a mi csontjaink már rég elporlottak; a Hazát, melyben nemcsak a jelen röppenő perczét, de a változhatlan múltat, a közelgő jövőt is szeretnünk kell. Ne vidd azon pontra a nemzetet, melyről többé a jövőnek nem lehet mestere!«

Levelét így végzi:

»Megőszültem a tapasztalásokban gazdag szenvedések iskolájában, az évek súlya s a bú és bánat alatt. Nem személyes érdek, nem ingerültség, nem fondorkodási viszketeg szól belőlem. Nekem személyemre nézve nincs semmi várni, semmi kivánni valóm, sem a nemzettől, sem az élettől. De keblemben fiatal erélylyel él és fog élni halálomig a kötelesség érzete hazám iránt.

E kötelességérzet ösztönzött e felszóllalásomra. Bocsásd meg azt a kútfő kedveért, melyből eredett. Ha siker megnyugvását nem vihetném magammal síromba, hadd vihessem magammal legalább a reményt hazám jövendője iránt,

Ne vezesd Hazánkat oly áldozatokra, melyek még e reménytől is megfosztanának!

Tudom, hogy a Cassandrák szerepe hálátlan szerep. De fontold meg, hogy Cassandrának igaza volt.

Kossuth Lajos.«

És tény, amire Kossuth levelében czéloz. Deák Ferencz előre, mesterségesen csinálta meg a ministeriumnak a többséget.

A Deák-párt tagjai, amidőn értesültek arról, mily feltételek alatt akarják megkötni a kiegyezést, felháborodva ugráltak fel helyeikről s kiabálták: »Ezt nem fogadhatjuk

el! Vissza kell utasítani!« Deák csak csendesen mosolygott e felháborodásra; szívta kabanosz szivarját, s mikor végre csend lett, ő lassukás, mély hangon odaszólt a leglármásabbaknak:

— Nekem mindegy! Én úgy se akarok semmise lenni. *Ha meglesz a kiegyezés, hát úgy is csak ti lesztek a ministerek,* — azért jó lesz az egész dologra egyet aludni.

Aludtak rá egyet, s február 18-án Andrássy Gyula már ki lőn nevezve Magyarország ministerelnökének; s aprilban megküldték a horvát testvéreknek a *fehér lapot;* májusban a *nádori tisztség* és a *nemzetőrség* felfüggesztettek. Akkortájban jelent meg a fentebbi levél, melynek nagy és maradandó hatása volt a közvéleményre, — azonban positiv eredményt nem vívott ki. Késő volt! A kiegyezést előkészítő bizottság már befejezte munkálatait, amidőn e levél megjelent.

A levél hatása azonban maradandólag bevésődött a nemzet emlékezetébe. Legelőször ez akkor nyilvánult, midőn 1867-ben a jász-ladányiak egyhangúlag választották meg képviselőjüknek. Szép, emelkedett hangú levélben köszönte meg a jász-ladányiaknak a megválasztatást, de tudatta, *hogyha számkivetésben kell is meghalnia, ha azon kilátással kellene is meghalnia, hogy fiai szintén örökös számüzetésre lesznek kárhoztatva, ő azért zászlóját el nem hagyja.*

E levél legremekebb része az alábbi nehány sor:

»Csak még annyit adok e fejezethez, hogy én tagja s az országgyülés előtt szóvivője voltam azon független felelős ministeriumnak, mely a bécsi udvarnak határozottan kijelentette, hogy az összes nemzettel változhatlanul el van tökélve az ország ezen jogaiból, önállóságából, függetlenségéből egy hajszálnyit sem engedni. És a nemzet megmutatta 48—49-ben, hogy e nyilatkozattal a nemzet akaratának valánk tolmácsai.

Én elvemmel e téren állok!

Nekem hazám függetlensége polgári hitvallásom Istensége.

Az Isten nem halt meg, bárha oltára körül a hívek meggyérültek is. Az ámítások köde szétfoszlik, a csalódásukból

kiábrándulnak. És a hívek sorai újból megtömörülnek az oltár körül.«

Daczára annak, hogy a nagy hontalan a jász-ladányiakhoz intézott levelében a leghatározottabban kijelenté, hogy nem jön haza, — azért pár hétre ezután a váczi, majd a német-üröghi kerület választotta meg egyhangúlag képviselőjévé. E két kerületnek újabb politikai levélben köszönte meg a bizalmat. A vácziakhoz intézett leveleért Böszörményi Lászlót, aki azt a Magyar Ujságban szószerint közölte, az államügyész perbe fogta; a biróság elitélte s Böszörményi László börtönében halt meg.

E közben azonban az országgyülés a kiegyezési törvényeket nagy többséggel elfogadta, s Ferencz József 1867. junius hó 8-án megkoronáztatott, s ezzel megkezdődött Magyarországon a kiegyezés korszaka.

XII.

1867—1894.

Az a nehány férfiu, ki 1867-ben politikai elveinél fogva legközelebb állott Kossuth Lajoshoz, a kiegyezés megkötése és a koronázás után nem tehetett egyebet, mint amit egy programmja valósitásában bizó ellenzéki kisebbségnek minden viszonyok közt tennie kell. Országszerte agitatiókat fejtettek ki elveik mellett; a parlamentben pedig megállták helyüket emberül, s minden alkalommal, a midőn a szükség ugy hozta magával, felemelték tiltakozó szavukat a közös ügyek ellen.

A szélsőbal nehány tagja *(hét vezérnek* nevezték el őket tréfásan) tiszta, puritán jellemü, s rendithetlen elvhüségü férfiu volt. Teljesen elszigetelve, külön válva állottak ők a parlament többi pártjától. Olyanok voltak, mint hajdan Ozman rajongó, s vakon fanatikus katonái, kik nem ismernek semmi egyebet, mint politikai programmjukat, mely lelkükben hitté, dogmává izmosodott.

És ez a kis, kezdetben hét emberből álló párt, a kiegyezés megkötése óta folyton erősödik, mert az elv gyökere bele van ültetve a magyar nép szivébe, kebelébe.

Kossuth pedig, »a család és hazátlan bujdosó«, kezdetben irt még nehány levelet a Hazába; igy a többek közt hármat a *Pesti Napló szerkesztőjéhez* a kiegyezésről; egyet *Nagyvárad város közönségéhez;* kettőt *a vasuti kölcsön tárgyában;* egyet *Bihar megye közönségéhez* stb. stb.

És itt álljunk meg egy kissé!

Sajátszerüen vagyunk mi mindannyian Kossuth leveleivel! A koronázás óta Kossuthnak száz és száz levele jutott nyilvánosságra, melyeket rögtönözve, a pillanat beha-

tása alatt irt. És a közönség Kossuth leveleit soha sem unta meg; nemcsak hogy nem unta meg, de ha csak meg is sejtette, hogy ujabb levél érkezett Turinból, a nép atyjától, napokig, hetekig lázban volt, s leste-várta, mikor fog már megjelenni. Mert Kossuth minden ujabb levelében volt valami uj, megkapó, megragadó! Neki mindig volt mondani valója, s nem azért irt, hogy irjon, hanem hogy oktasson, tanitson, tanácsoljon.

Azok az irók és kritikusok pedig, a kik a parlamenti és nagy népszónokok beszédeivel foglalkoznak, s azokról köteteket irnak össze, nagyobb részt azt állitják, hogy a nagy parlamenti és nép szónokok beszédei leirva nem érnek semmit. *Azokat a beszédeket hallani kell!* Söt még azt is hozzá teszik, hogy azoknak a hires és népszerü szónokoknak még nagyobb hatása volna a közvéleményre, ha beszédüket az egész nagy közönség hallaná, s nem csak olvasná azt a zöm.

A kritikusok azt állitják, hogy a szónokoknak legesküdtebb s kérlelhetetlenebb ellensége az a csendes vérmérsékletü s higgadtan ideges gyorsiró, a ki a beszédeket szószerint leirva visszaadja a nagy közönségnek. Mert szerintük a nagy szónokok beszédei nyomtatva olyanok, mint a felnyitott serleg, melyből az ambrózia már elgőzölgött, s mely nem méltó arra, hogy az istenek asztalára fel legyen tálalva. A kritikusok állitása szerint a nyomtatásban kiadott beszéd megöli a szónokot; s szent meggyőződésük, hogy a rendőrség által kellene üldöztetni minden kiadót, a ki egy nagy szónok beszédét elég bátor kinyomatni.

No már most, ha azokhoz a Kossuth-levelekhez, melyeket a magyar nép koronázatlan királya 1867-től 1894. év elejéig irt, s melyek a nemzetet felrázták közös ügyes közönyéből, mert e levelek hatása olyan, mint a regebeli lándzsáé, mely ha sebhez ért, azt hegesztette, gyógyitotta, ha ezekhez a nyomtatásban megjelent levelekhez hozzá adjuk Kossuth Lajosnak utolérhetlen szépségü, utánozhatlanul dallamos hangját; melynek hurjai megrázták a legerősebb szervezetü ember idegeinek szálait is; ha hozzá adjuk az ő bájos és ábrándos kék szemeinek rohamos fel-

lángolását, szónoki szenvedélyét és ékesszólásának erejét; elképzelhetjük, mily hatást lett volna képes Magyarországon előidézni a nép millióra, ha azt a száz és százra menő levelet, melyet a koronázás óta irt, nem a holt betü utján közli, hanem élő szóval mondja el.

Kossuth Lajos nem azon a hangon beszélt leveleiben, melyet a hozzá legközelebbi álló párt használt a parlamentben. Ő nem loyaliskodott soha sem! Kezdetben főleg azzal foglalkozott, hogy a közös ügy hibáit ostorozza a legapróbb részletekig. Rendszerint Magyarország történelmének emlékeiből hozta fel a fényesnél-fényesebb példákat, melyekkel bebizonyitotta, hogy a történelem örök igazságának tanusága mutatja, miként a homokra épitett alkotmány össze dől az első zivatarban. S bármely tárgyról szólt is Kossuth levele, meg látszott azon a tárgy mély átgondolása, tanulmányozása. Az a szép, erőteljes irály lengi azt valamennyit át, mely egy valódi hazafi komoly megfontolásából, s az érző sziv felindulásából ered.

A szélsőbal több tagja rögtön a kiegyezés megkötése után belátta, mily nagy kár az, hogy Kossuth nem harczol itthon, a parlament sorompóin belül. Madarász József személyesen utazott Turinba, kérte, jőjjön haza.

Kossuth nem jött. S egyik levelében remekül indokolja meg a következőkben azt, miért nem jöhet haza:

»Még kevésbbé tartom szabadnak a számüzetés keserveitől *politikai hitem árán megszabadulni.* Pedig tény, hogy ha én kivételes helyzetemben, melyet fentebb emlitém, valljuk meg az igazat, nem is egészen törvényes eredetű országgyülésen helyet foglalnék, ennek sokkal messzebb vágó jelentősége volna, mint a mennyit önök ösztönszerü jóindulatokban czélba vettek.

Fogok-e még valamit tehetni hazánk függetlenségének visszaszerzésére? nem tudom. Ez a körülményektől függ, s függ mindenek felett a magyar nemzet magatartásától. Nemzetünk elég erős arra, hogy ha akar, sorsának ura lehessen. Sorsa isten után, saját határozatától függ; egyes polgár csak annyi erővel bir, a mennyit neki a nemzet kölcsönöz. Ha a multban némely nagy dolgoknak lehe-

ték eszköze, az érdem a népé, nem enyim. Én csak tükör valék, mely a kapott világot vissza sugárzá. A világ a nép vala. A mely perczben önbizalom-rontó cselszövények folytán e világ meghomályosodott, én tehetetlenné váltam, A múlt jövendőnek tüköre.

Engem az alkalom, hazafiui kötelességem önzéstelen teljesitésére mindig késznek fog találni. De ha ugy akarnák a végzetek, hogy hazánk függetlenségének visszaszerzésében napszámos többé nem lehetnék; *legalább egy élő tiltakozás gyanánt akarok s fogok véglehelletemig állani, minden alku, minden törekvés ellen, mely hazánk állami függetlenségének s nemzeti önállásának akármi áron, akárminő feltételek alatt, megcsonkitására van irányozva.«*

Kint is maradt! A mi alatt itt az alkotmányosság örömmámorában uszott az egész ország, az alatt Kossuth Lajos turini magányában tanulmányokba mélyedt, s nem avatkozott a politikába. A világ folyását megakadályozni nem lehet.

Egyedüli barátja, számüzetésének sorsosa Ihász Dániel. A derék öregnek kezeim között levő levelei mélyen beleengednek pillantani a két hontalan lelkületébe. 1868. november 11-én kelt egyik levelében egy nagy európai háború kitöréséről ábrándozik Ihász Dániel: »A jövő tavaszszal, — irja testvérének, — édes bátyám, ugy hiszem, hogy nagy eseménynek nézhetünk szemébe. Ez évben a természet minden elementumjaival müködött az emberiség pusztitásaira és kárositására; de a tavaszszal a nemzetek egymás ellen irtó háborura készülnek: mindaddig, mig ki nem dühöngik magukat, s ki nem józanodnak borzasztó tetteikből. A koronák mindenütt remegnek a főkön, s álmaikban a koronások mindannyi futó sorsosaikat látják, s ezen álom, édes bátyám, be fog következni, s a népek egybe fognak forrani s meg fogják ünnepelni a szabadság fája alatt, melyet nem rózsa vizzel ugyan, de vérrel öntöztek, azon napot . . . . . stb.«

A jóslat nem teljesedett be. Hogy azonban a hazai ügyeket azután is mily figyelemmel kisérte Kossuth és Ihász, arról tanuskodik utóbbinak 1869. január hó 16-án

kelt levelének alábbi része: »A tudósitást, melyet a győrmegyei gyűlésről részben már a lapokban olvastam, köszönöm, hogy oly terjedelmes volt. Adná az ég, hogy igazságos ügyünkért legyőzhetnénk az ellenünk működőket. Ki hitte volna, hogy még *Viczayt* is le tudják venni lábáról az erkölcstelen és romlott kormány tagjai. Szegény honunk! Minő átkozott kezek tartják kormánygyeplőidet! No de nem kell azért elcsüggedni, most vagy soha! itt a választás, válassza meg a nemzet képviselőit, de olyanokat, kikben teljes bizalmukat helyezhetik....

Bizony, édes bátyám, komor időket élünk, de magunk vagyunk okai, mert a magyar nemzet nem szeret a jövő tükrébe pillantani; azt hiszi, ott valami rettentőt lát, s megelégszik így, ahogy van, s nem sokat gondol, ha naprólnapra rosszabbúl lesz.«

A választások azonban szinte nem feleltek meg a várakozásnak, s Kossuth hosszabb ideig nem érintkezett közvetlenül senkivel a hazában. Ihász és ő hosszabb gyalogsétákat tettek Turin környékén, s e séták alkalmával Kossuth növényeket gyűjtögetett; azokat faj és nem szerint rendezgette, úgy hogy csakhamar igen tekintélyes gyűjteménye lett, mely közel tizezer példányt foglal magában.

Itt élt 1874-ig, amikor Ihász Dániellel egyetemben átköltözött a Turintól pár kilométernyire fekvő Collegnó al Barracconéba. Itt tisztelgett az ősz számüzöttnél 1877. január 24-én a *czeglédi százas küldöttség*, s kérte őt, jőjjön haza. Szivrázó találkozás volt az! Czegléd képviselője, a kiváló tehetségü Simonyi János meghalt, s Czegléd derék, hazafias népe rögtöni elhatározással, Kossuth Lajost választá meg egyhangúlag képviselőnek. Száz tagú küldöttség vitte ki Olaszországba a mandátumot.

A küldöttséget az ősz Dobos János, czeglédi református lelkész vezette. Kossuth Lajos barracconei villájában fogadta a czeglédieket, kiknek szónoka Dobos János volt. Kossuth előtt, — kezdé szakadozott hangon a beteges, gyönge férfi, — semmi sem lehetetlen, veled szemben felemelkedik a lélek és legyőzi a test gyöngeségét. Ezután igy folytatta:

Nagyon messze hagytuk édes hazánkat; népek, országok, hegyek, völgyek választanak el tőle, s mégis úgy érezzük magunkat nálad, hozzád közel, mintha mindnyájan otthon volnánk; mert mi ott szeretnők látni hazánkat, a hol te vagy és tégedet ott, a hol Hazánk van. Eljöttünk hozzád, — így folytatá tovább, — körülfogva téged, mi mondjuk szorongó kebellel, hogy Hazánk veszélyben forog; mi kérünk, hogy ne hagyd, jer, segits megmenteni. És a haza szent földje megrendül, mikor rálépsz, delejvillanyos erő rázza meg a Kárpáttól kezdve Adriáig és Thermopilákká, vaskapukká válnak Erdély hegyszorosai.

Kossuth fojtott, a megindulástól majdnem zokogó hangon válaszolt:

Amióta Olaszország nemzetközi viszonyai akként alakultak, hogy az itteni államférfiakkal érintkezésemre sem tárgy, sem ok nincs, én akként élek, mint a hajótörött, kit a habok egy lakatlan szigetre dobtak ki; egészen kivül állok az emberi társadalmon, nincs e népes országban egyetlen-egy ember is, a kivel nem hogy baráti viszonyban, de csak érintkezésben is állanék; a társas élet mindazon mozzanatai, melyek embert emberhez közel hoznak, reám nézve nem léteznek; annyira elvadultam az emberektől, annyira természetemmé vált az örökös magány, miszerint megvallom, napok óta lázas idegességben tart a tömeges találkozás kilátásának már csak gondolata is.

És önök, uraim! kik engem most körül vesznek, hazámfiai! testvéreim! fiai közös édes anyánknak a Hazának, melyet én huszonnyolcz év óta nem láttam.

Elgondolhatják önök, minő rohamát az idegrázó emlékezeteknek költi fel agyamban e találkozás; minő viharát az érzelmeknek e búbánatos öreg kebelben!

És van e találkozásnak egy különös megindító vonása. Önök barátaim! (engedjék meg, hogy így szólítsam Önöket) elhagyták oly számosan házi tüzhelyeiket. hogy télnek idején, messze idegen földre, egy több száz mértföldnyi, költséges, fáradságos utat tegyenek; csak azért, hogy nekem, — az önöktől oly rég elszakítottnak, meg-

hozzák a kegyeletes megemlékezés üdvözletét, s engem hontalan magányomból szülőföldemre visszahivjanak. Ha megfontolom, ki és mi vagyok én, kit önök ily rendkivüli megtiszteltetésre méltatnak, s ha számba veszem a körülményeket, én nem gondolom, hogy egy ily jelenet egy másik példájáról tudjon a történelem . . . . .

Ezután rátérve arra, hogy mily esetben térhetne ő vissza hazájába, igy folytatá:

»Hogy ha még az én életemben akként alakulnának a viszonyok, — a mint egykor valószinüleg alakulni fognak, — t. i. hogy Ferencz József császár és király fején nem lenne többé az osztrák császári korona, hanem csak Szent-István koronája: engem a kormány formák iránti igen határozott nézeteim nem akadályoznának abban, hogy hazamenjek, habozás nélkül megtenném, s minden tartalék gondolat nélkül letenném kezébe a hűség esküjét, és meg is tartanám becsületes loyalitással mind halálig.

Nagy szó ez tőlem, uraim! Tőlem, ki indítványozója valék annak, hogy a nemzet a trónvesztést elhatározza; én tőlem, aki közt és azon kéz között, melybe a hűség esküjét leteendő volnék, egy iszonyú vértenger áll, melynek képét az én szemeim elől az idők folyásának semmi fátyola sem képes elfedni. És én mégis szavamnak állanék és hazamennék és hűséget esküdném nemzetem királyának.

Ezeket azért tartottam jónak ily határozottan elmondani, mert az országban némelyek azt vetették szememre, hogy az én haza nem menetelem az »*engesztelhetlenség*« bélyegét viseli magán . . . Én nem léphetek alattvalói viszonyba egy oly fejedelem iránt, ki egyszersmind osztrák császár is, mert én a fejedelmi souverainitásoknak egy személyben ily cumulatióját, hazánk állami jogaival, jólétével, alkotmányos életével merőben összeférhetlennek tartom.«

Beszédét igy végezte:

»Tudják-e önök, mi az, amit honvágynak hivnak? Mi az a rettenetes állapot, melyet az, aki benne szenved, csak az által fejezhet ki, hogy »fáj szivem, lelkem, fáj minden tagom?«

Oh én ismerem! Velem jár magányos bolyongásaimban, melyeknek fáradalmában az érzékek eltompulását keresem; velem virraszt az éjnek csöndjében, az éjjeli mécsem mellett; velem fekszik le, hogy szakgatott kábulást, de üdítő álmot alig hagyjon szállani fáradt tagjaimra; velem kél fel, hogy mellettem üljön a napnak foglalatosságai közben, és megkeserítse életem szűk falatját, ürmöt vegyítsen italomba és elhomályositsa még azt a gyenge örömsugárt is, az egyedülit, mely bús magányomat még kissé felderíthetné, — azt, melyet a nyugodt elmének a tudomány, s a természetteli társalgás adhat.

Igen, én tudom, mi a honvágy; s kifejezhetlen hálával áldanám a perczet, mely felhagyna lélekzenem a nélkül, hogy lélekzetembe a honvágytól elszorúlt kebel tompa sóhaja vegyüljön . . . . . .

Mivé lennének a nagy elvek, ha martyrjai nem akadnának! Én kérem az Istent, tartsa meg, a miként eddig tevé, lelkemben az erőt, hogy a búbánatnak semmi terhe miatt ne vágjak elébe a halandóság törvényeinek; de bármit hozzon is a jövendő, azt tudom, hogy a honvágy kinjaitól lelkiismeretem tisztaságának árán nem fogok szabadulni soha . . . . .

Jézus egykoron ekként szóllott Keresztelő Jánosnak: »Hagyjatok békét most nekem, mert így illik nekünk, a mi tisztünknek minden igazságát betöltenünk.«

Én is azt mondom önöknek: »Hagyjatok most engem békével atyámfiai, mert illik nekem az én tisztemnek minden igazságát betöltenem.«

Mily lélekemelő, mily hősies lemondás nyilatkozik e beszédben. Képzelhetni e szavaknak mélabúsan gyújtó, s mégis leverő hatását, midőn a magasztos aggastyán érczesen zengő hangjának szárnyain szálltak le e méltóságteljes igék a zokogó száz czeglédi polgárra.

És nem jött haza az ősz hontalan, hanem élő tiltakozás gyanánt kint maradt tovább is a számüzetésben.

1881 tavaszán ujra meglátogatta Kossuth Lajost a sorsnak sujtoló keze. Ihász Dániel ezredes, ez az önzetlen hűbarát, aki Kutahiától kezdve kisérője volt minden rosz-

ban, — mert jóban vajmi kevés részük volt, — elköltözött oda, ahol nincs párt, nincs nézet, nincs elvi különbség, s ápril 10-én a kormányzó karjai közt lehelte ki nemes lelkét.

Magyarország népe szive mélyen megrendült, amidőn Kossuth hű társának elhunyta köztudomásra jutott. A hosszú évtizedek, a számkivetés és bujdosás éveinek hosszú sora kötötte össze Ihász Dániel nevét Kossuth Lajoséval.

Ihász Dániel élettörténetét ismeri hazánkban mindenki. Katona volt, s mikor megszólalt az a riadó, mely a haza fenyegetett függetlenségének védelmére hivta fel a honfiakat, honvédeinek élén küzdötte végig a nemzeti szabadság dicső harczát. Világosnál kiütötték e kardot a nemzet védőinek markából, — s ő is kibujdosott a messze idegenbe. Ettől kezdve közeli, rokon-baráti összeköttetésben maradt élete végeig Kossuthtal.

Az a bizalmas viszony, melyben a két hontalan egymáshoz állott, teszi kötelességünkké, hogy róla itt e néhány sorban megemlékezzünk. Kossuth sokat, nagyon sokat; mondhatni, mindent vesztett Ihász Dánielben. Kossuth vesztesége azonban az egész magyar nemzet vesztesége volt; s Kossuthtal a nemzet együtt gyászolt.

Kossuth lelkének egyik fele szakadt le Ihászszal; a collegnoi olajfa-bokrok szellője kellemetlen, idegen lett előtte. Ép ezért nemsokára öreg barátjának halála után beköltözött ujra Turinba a via de Mille 22. számu házba. Hogy egész magára ne maradjon, Amerikából hozzája jött nővére Ruttkayné, s ez vezette azóta háztartását.

Utolsó levelét Collegnó al Baracconeból 1881. junius 16-án irta, Helffy Ignáczhoz intézve. Erre a levél irására Jókai Mór egy beszéde adott alkalmat, melyet Ilyefalván választói előtt tartott, s melyben a dunai confederatió ügyét feszegetve, egyes dolgokat nem helyesen adott elő.

E levelet igy végzi:

.... Miután Jókai urnak tetszett amugy a vizben lyukat furó módon az a dunaszövetségi progressót előrántani, kijelentem, miként az engem azon határozatra birt, miszerint ha Isten búbánat sujtotta erőmnek annyira ked-

vezni talál, hogy *Irataim* harmadik kötetét össze állithatom: szándékom van annak a »progressónak« történelmét ott előadni.[1]) Abból majd meg fogja tudni a magyar közönség, hogy:

A váratlanul nyilvánosságra jutott (dunaszövetségi) javaslat nem volt egyéb, *mint egy privát használatra proponált értekezési basis, melyet nem én fogalmaztam, de melyhez s csakis mint ilyenhez megegyezésemet adtam,* mert okom volt hinni, hogy annak folytán Európának nem kevésbbé, mint az érdekelt nemzetek szabadságának érdekében fekvő eszme, melyet akkorig a vakszenvedély taglalat nélkül hagyott, az illetők között higgadt értekezletre kerülhet. — — — Csak ennyi volt, s nem több annak értelme; még csak nem is kidolgozott terv az; hanem *privát használatra szánt* konstatálása annak, hogy én és politikai barátaim készek voltunk a hazánkban s hazánk szomszédjában felizgatott nemzetiségi viszályok kiegyenlitésére, egyszersmind az osztrák birodalom lehető felbomlása miatt, némely ószerü diplomacziai körökben, egy európai sulyegyen iránt táplált nagy szinlelt aggodalmak eloszlatására mindent

---

[1]) *A dunai confederatio* ügyéről Kossuth Irataim III. kötetének 735. s következő lapjain ezeket adja elő: 1861 májusban felkereste őt Turinban *Canino* ur, a *Tribuno* volt szerkesztője, s hosszabb eszmecsere folyt köztük a balkáni kis államok politikai viszonyairól. Canino kérte Kossuthot, *nem-e akarná eszméit discret használatul papirra tenni?* Kossuth erre nem vállalkozott, hanem másnap Canino vitt Kossuthoz egy fogalmazvány-félét, s kérte, irná alá. Kossuth ezt is megtagadta! Canino erre becsület szavát adta, hogy a fogalmazványt nem adja ki a kezéből, sem közzé nem teszi, hanem a legdiscrétebb modorban csak annak jeléül használandja, hogy Kossuth a confederátió terveinek alapján kész értekezésbe bocsátkozni. Ekként biztositva a visszaélés ellen, *a discrét használat feltételei alatt aláirta.* Az irat másolata Kossuthnál maradt s ezt Helfy *tévedésből* közölte lapjában az »Allenza« 1867. évi 15-ik számában. Kossuth még megjegyzi, hogy a *Caninó által hozzá vitt s általa aláirt irat Pulszky Ferencz kézirása volt.* Ő fogalmazta. Szükséges volt ezt azért megjegyezni, hogy sokan vannak ma is, kik Kossuth eszméjének tartják a dunai confederátió ideáját, pedig hát az Pulszky ur szülötte, aki, ha jól tartom 1878-ban egy Szegeden tartott programm-beszédében azt elismerte.

megtenni, a mit saját hazánk iránti kötelességeink megengednek.«

Turinba költözve, Kossuth nemcsak teljesen visszavonult, de formálisan el is zárkózott a világtól, s szobáját néha napokig sem hagyta el.

A sok szivrenditő csapáshoz még az is járult, hogy az anyagi gondok terhe kezdett reá nehezedni. A midőn baracconei villáját eladta, a vételárat egy bankba deponálta, mely váratlanul megbukott, s Kossuth kis tőkécskéjét elvesztette. Ekkor elhatározta, hogy ujra mint munkás keresi mindennapi kenyerét. Szerződést kötött az Athenaeummal és közzé tette: *Irataim az Emigratióból* czim alatt három vaskos kötetét.

Az egész világirodalomban sensatiót keltett e munka: a müvelt világ összes sajtója részletesen foglalkozott Kossuth Lajos munkájával. Magyar könyv még nem örvendett oly kelendőségnek, mint Kossuth könyve. És méltán! E mü a magyar emigratió bámulatos tevékenységét tünteté fel 1859-től 1862-ig.

E hatalmas munka megjelenése, a tudat, hogy a turini remete elvei fentartásáért kénytelen a számüzetés száraz kenyerét enni, a nemzet rokonszenvét csak fokozta iránta. A nemzet zöme és a turini remete között a szeretet és mély tisztelet kapcsa ujra összébb füződött. Neve eszmévé magasztosult, mely eszme egyértelmü volt a hazaszeretettel s Magyarország függetlenségével.

A nemzet e páratlan szeretete, az ugynevezett Kossuth-kultusz elementáris erővel tört ki 1882-ben, midőn Kossuth nyolczvanadik születés napját betöltötte; szeptember 19, Kossuth születés napja, országos ünneppé lőn.

Egyletek, körök, magánosok, testületek, párt- és társadalmi különbség nélkül, az üdvözletek özönével árasztották el. Városok, községek vetélkedve választották diszpolgárnak. A vármegyék, kevés kivétellel, üdvözlő iratokban méltatták elévülhetlen érdemeit, s fejezték ki tiszteletüket és ragaszkodásukat iránta.

Kossuth majdnem minden város, midőn törvényhatóságnak külön levélben válaszolt. S minden egyes üdvözlő

törvényhatóság vagy város viszonyaihoz, történelmi multjához alkalmazkodva mindig más és más oldalról világítja meg nemzeti törekvéseinket, és saját, a nemzet testén kivülálló kivételes helyzetét.

Turin városa, vagy miként Kossuth egy levelében írja, *Augusta Taurinorum,*[1]) amióta ő ott lakott, valódi Mekkája a magyaroknak. A külföldön utazó magyar ember, bármily nagy kerülővel is, de felkereste Turint, csakhogy — ha egy perczre is — láthassa a hontalan aggastyánt.

A czeglédi százas küldöttség után 1883 juliusában a magyar irók és művészeknek 115 tagú társasága, — mely Párisba utazott — került Olaszország felé és látogatta őt meg. Ez nem volt hivatalos látogatás; csak mint magánemberek, három csoportban tisztelegtek nála.

Amidőn azonban 1889-ben a párisi világkiállítás megtekintésére 845 magyar rándult Olaszországon keresztül, akkor ezt a társaságot Kossuth legbizalmasabb embere, Helfy Ignácz vezette, s ennek a látogatásnak már bizonyos hivatalos szinezete is volt. A Valentinó kertben gyűlt össze az egész társaság s itt Helfy Kossuthot felköszöntvén, a 87 éves aggastyán majdnem két óráig tartó beszédben válaszolt Helfynek. Beszéde kezdetén Kossuth alig volt képes szólani a nagy megindulás miatt. Azután, midőn szólni kezdett, halkan, fojtott hangon indult beszéde. Oly csend volt, hogy a szivek dobbanását is meg lehetett hallani. A jelenvoltak szemeiben könyek ragyogtak. De csakhamar ura lett Kossuth magának, visszanyeri ruganyosságát; s az aggastyán a beszéd alatt megifjodik, alakja megnyulik, és oly teljes szónoki erejében mutatja be magát a 845 vándor magyar előtt, mint aminő erőben lehetett akkor, midőn beszédeit Anglia és Amerika népe tapsolta. Egy rendkivül hatásos rögtönzéssel magával ragadja egész hallgatóságát s el lehet gondolni, mily tomboló lelkesedésben tört ki a Kossuthot csak dajkamesékből ismerő tömeg. Nők és férfiak

---

[1]) 1891. szept. 23-áról kelt s hozzám intézett levelében használja Kossuth e kifejezést.

egyaránt zokogtak, s boldog volt, aki kezét vagy ruháját csókolhatta.

Igy végződött ez a páratlan, s előzmény nélküli ünnepély, melyet Magyarország kilenczszázadfél polgára rendezett pártkülönbség nélkül annak a Kossuth Lajosnak, aki törvényen kivül állott, aki az uralkodó rendszert soha el nem ismerte; s mely ünnepélyen a közösügy jármában görnyedő miniszteri titkárok, czimzetes tanácsosok és királyi táblai birák, valódi gyermeki szeretettel és melegséggel járultak kézcsókra ahhoz a szent öreghez, akit itthon megtagadtak, mert a magasabb politikai és pártszempont nem engedi, hogy magyar ember létére szivét kitárja s *valódi* magyar legyen.

A következő, 1890-ik év azonban újabb sebet ütött az agg számüzött kebelén. Kossuth ugyanis az 1879. évi V. t.-cz. 31. §-a alapján 1890. január 10-én megszünt magyar állampolgár lenni. Ekkor lépett a bosszuálló és Kossuth ellen irányuló törvény hatálya életbe, s ő állampolgári jogát elvesztvén, tényleg hontalanná vált.

Az 1893-dik év újabb örömet derített szomorú végnapjaira. Akkor töltötte ugyanis be a szent aggastyán kilenczvenedik életévét; s a nemzet szeretetének és ragaszkodásának újabb, tüntetésszerű nyilvánítása felderíté egy pillanatra kedélyét. A mozgalom Budapestről indult ki; és hatása az 1892. évi szeptember 14-iki törvényhatósági közgyülésen nyilvánult, ahol *Kossuth Lajos nagy lelkesedéssel Budapest főváros díszpolgárául választatott.*

A polgárság ezután rögtön elhatározta, hogy Kossuth születésnapját lehető fényesen ünnepelve, azt nemzeti ünneppé avatja. És tényleg, mintegy 50,000 emberre menő tömeg tartott körmenetet Budapest utczáin s vonult szeptember 18-án ki a városligetbe, ahol egy impozáns népgyülés négy pontból álló határozatot mondott ki: Lelkesedéssel üdvözli Kossuthot; üdvözli a fővárost, hogy Kossuthot díszpolgárának választotta; a népgyülés megkeresi az országgyülés képviselőházát, hogy Kossuth visszahonosítása iránt intézkedjék; s végre *4. Kossuth Lajosnak a nemzeti újjáalakítása körül szerzett elévülhetlen érdemeit külön tör-*

ványbe kivánja iktatni, s evégből a képviselőházat kérvénynyel keresi meg.

Az elvileg hozzá legközelebb álló országgyülési függetlenségi és 48-as pártnak 20 tagból álló küldöttsége ment Turinba s adta át az agg hazafinak a párt feliratát.

A küldöttség jellege politikai volt; nem csoda, ha Kossuth beszélt politikáról. Előzőleg Uray Imre képviselő szólalt fel s jelenté ki, hogy nincs is tulajdonképen oly nagy elválasztó vonal a függetlenségi párt és Kossuth közt, mint utóbbi véli. Erre válaszolt Kossuth. Akkori szavai — mintegy politikai testamentumát képezik, mert ez volt utolsó nyilvános beszéde — így hangzanak:

»Szabadságot veszek magamnak, hanem csak így ülve, hogy Uray barátunknak felvilágosítással szolgáljak.

Én teljes világéletemben arra törekedtem, hogy praktikus politikus legyek. De amint már tegnap is jeleztem, a függetlenségi párt programmja közt és köztem elválasztó vonal van. Ez tény, hogy meg van! De tudom én azt, hogy ez a körülmények következménye. Ugyancsak tegnap mondám azt is, hogy fejjel nem kell a falnak menni. Most hozzá teszem, hogy azért hátra sem kell ám menni. Fogadjanak el — ismétlem — mindent, mi előre megy, s tagadjanak meg mindent, ami hátra vezet.

Most fog megjelenni Irataim 4-ik kötete. Ott közlök két levelet, melyeket az 1861-iki országgyülés eloszlatása után egy olaszországi barátomhoz írtam, aki akkor azt a kérdést intézte hozzám, mit tesz majd most Magyarország.

Én a passiv ellentállást említém és azt, hogy teljes lehetetlenségnek tartom, miként Magyarország az osztrák házzal kiegyezzék. Álláspontomat akkor reassummáltam. Végtelen hibának tartom *a kialkuvást.* Hisz maga Deák mondá: »Amit erőszakkal elvesznek, azt még vissza lehet szerezni, amiről lemondanak, az veszve van.« Én mindig rosszallám e kiegyezést, de most, amikor adott helyzettel vagyunk szemben, még most is váratlan volt reám nézve, hogy a nemzet ezt a lemondást vívmánynak tekintse.

Nem Ferencz József személyéről van itt szó, hanem *elvről.* Nincs absolut jó, és nincs absolut rosz dynastia. Itt

arról van szó, hogy a nemzetnek oly fejedelme van, kinek külön érdekei vannak, és ezen külön érdekei megvalósítására van neki külön hadserege, vannak külön financziái és külképviselete. Ily különérdekek mellett Magyarország nem lehet független.

Beismerem, hogy néha idegen uralkodó lehet egy nemzetre előny; mint például a Bernadotte-ok Svéd- és Norvégiában. De ennek az az első és fő feltétele, hogy annak az uralkodóháznak ne legyen más érdeke, mint a nemzeté s hogy külön érdekei megvalósítására ne legyen ereje.

Mit kell tehát ily adott helyzettel szemben csinálni? Én nem hiszem, hogy Magyarország valaha lemondjon a függetlenség eszméjéről.

Pedig én 1848-ban megkisértém a nemzet és az uralkodócsalád közötti incompatibilitást kiegyenlíteni. Nem hiszem, hogy ez most is sikerüljön. A törvény renováicziója nem vitte át a nemzetbe a garancziákat!

Ismétlem ujólag, hogy az incompatibilitás kiegyenlítését lehetetlennek tartom. Én 1848-ban mint miniszter, az első huszonnégy óra alatt meggyőződtem, hogy a kiegyenlítés lehetetlen. Ott volt ugyanis az olasz kérdés. Ha megadjuk a segítséget az osztrák háznak az olasz ellen, egy nemzet szabadságát segítünk leigázni. Ha megtagadjuk, akkor már beáll az összeférhetlenség kérdése a nemzet és az uralkodóház közt. És ez így van minden téren, úgy gazdasági, pénzügyi, hadügyi, politikai, mint internaczionális kérdésekben. Ebből vontam én le a konzekventiákat a magam részére. Igaz! egyet nem vártam: hogy a nemzet kitagadjon. (Közbekiáltások: Nem a nemzet a hivatalos Magyarország!) Hát mért nem változtatja akkor meg a nemzet? Én, uraim, tényekkel számolok. Meghalok, mint hontalan.

A nemzet előtt azonban van még egy út megkisérleni, hogy a 48-iki törvények tökéletes életbeléptetése által ki lehet-e egyenlíteni az ellentéteket?

A forradalom a nemzetek *ultima ratiója!* Mindig nagy szenvedésekkel jár. Ki kell meríteni, meg kell kisérleni mindent, hogy azt kikerüljék. Ha Magyarország független

lehet az osztrák házzal a 48-iki törvények alapján, akkor tisztelt barátom, temessék el az én eszméimet s én fejet hajtok. Ha önálló, önczélú nemzet lehet mellette, én meghajlok az őszinte egyetértés előtt. Próbálja meg a nemzet. Ha lehet, tegye, ha nem lehet, az eszme magától fel fog támadni. Igen! ha nem lehet, esküszöm Istenemre, hogy eszméim feltámadnak.«

Rövid szünet után így végzé beszédét:

»Mondják önök ezt: A mi pártunk czélja az, hogy Magyarország független, önálló állam legyen. Őszintén meg akarjuk próbálni, hogy a 48-iki alapon kivihető-e? És erre nyujtson kezet nekünk a fejedelem.

Ennyit bátran mondhatnak, *de ne hangoztassák folyton a hyperloyalitást.* A függetlenség a czél, s a kérdés, hogy az örökségül hagyott dynastiával lehetséges-e? *Ép úgy nem kell emlegetni a forradalmat, de meg sem kell tagadni előre!*«

A függetlenségi pártnak adott eme végső tanácsai méltók voltak ahoz a férfiúhoz, kit elvhűsége több mint hatvan éven keresztül Magyarország vezérévé, martyrjává és Messiásává tett, s kinek elveit a nemzet csak halála után fogja valóban megérteni s átérezni, megismerni és követni.

Méltó volt ez utolsó nyilvános beszéde Kossuthoz, mert Kossuth Lajos 1867 óta saját magában egy különálló egészet képezett. Huszonhét éven keresztül egész nemzetével szemben egyes egyedül tartotta meg véleményét. Egymaga állt szemközt a nemzet többségével; a nemzet egészével, s mégis nemcsak egymaga képezett egész pártot, de bátran kimondhatjuk, *Kossuth Lajos maga volt az egész magyar nép incarnatiója!* Negyvenöt éven keresztül volt távol hazájától; oly messzeségben, hogy országok és nemzetek terültek el közte s a haza közt; elszigetelve, teljesen visszavonulva élt; a nemzet politikai véleménye teljesen eltérő volt az övétől, s mégis imádattal csüggött rajta az egész magyar nép? Hát mi ez? ha nem ujjmutatás, a falon megjelenő tüzes irás, hogy: »Megmérettél s könnyűnek találtattál!«

Kossuth elvét, eszméjét, az esküt, melyet 1849-ben a nemzet kezébe tett le, megtartotta végleheletéig. April

14-ének álláspontjáról nem tért el, ahoz híven ragaszkodott. Ez elv előnyeit hirdette állhatatosan, s a közösügy veszélyeit. Fentebbi utolsó beszédében is azt mutatja ki, hogy Magyarország érdekeit soha sem lehet összeegyeztetni Ausztria érdekeivel.

Még 1892. év nyarán alakult a fővárosban egy szűkkörű bizottság, melynek tagjai Eötvös Károly elnöklete alatt: gróf Károlyi Gábor, Pázmándy Dénes, Horváth Ádám és Hentaller Lajos országgyülési képviselők, s dr. Eötvös Bálint, a bizottság jegyzője voltak. Ez a bizottság szent kötelességéül tüzte maga elé nagy hazánkfiának bizonyos magánügyeiben eljárni. Időközben azonban Pázmándy Dénes helyébe Sturman György országgyülési képviselőt választotta, s midőn Herman Ottó országgyülési képviselő utján értesült a bizottság arról, hogy Kossuth Lajos az Eötvös Károly által előterjesztett feltételek mellett hajlandó a nemzetnek átengedni könyvtárát, akkor Herman Ottót is bevette a bizottságba s a Kossuth által megszabott eladási áron megvette a nemzeti muzeum részére a nagy hazafi könyvtárát.

Az erre vonatkozó két érdekes okmány igy hangzik:

Eladási okirat,

melynek erejével én, *Kossuth Lajos*, egykor Magyarország polgára, törvényhozója, minisztere és kormányzója, mostan pedig számkivetettje, s a független Olaszország Torinó nevü városának lakosa, kijelentem s mindazoknak, kiket illet, tudtul adom, hogy egy Budapesten alantabb megnevezett tagokból 1892-ik évben alakult bizottság nevében és megbizásából Eötvös Károly 1893-ik évi junius hó 20-án elém személyesen javaslatot terjesztett, mely szerint én torinói lakásomon levő könyvtáramat a magyar nemzet számára biztositsam s engedjem át, minthogy e könyvtár, az ő előterjesztése szerint, tudományos értékén kivül a magyar nemzet előtt nagy kegyeleti értékkel is bir és ezért — igy indokolta — *nem csak kár, de szégyen és gyalázat is lenne a magyar nemzetre, ha az én könyvtáram is ugy kallódnék el, mint ahogy a költő Zrinyi Miklósnak és a hazátlan bujdosásban*

elhunyt II. Rákóczi Ferencz fejedelemnek értékes könyvtáruk eltünt, elkallódott.

Én a javaslatot megfontolva s fiaimmal is közölve, elfogadhatónak találtam s erről Herman Ottót 1893. november 20-án megkezdett, de aggkori gyengélkedésem miatt csak deczember 5-én befejezett levélben értesitettem s egyszersmind kijelentettem, hogy magyar nemzetem számára torinói könyvtáramat átengedem, de a sors csapásai által csekély kis tőkéimet is elveszitve, gyermekeimre terhes adósságot hagyni nem akarok, minthogy pedig 92 éves korom munkaereje meg nem engedi, hogy annak segélyével mindennapi kenyeremen kivül tőkét is gyüjthessek: ez okból torinói könyvtáram árát 16,000, azaz tizenhatezer forintban megszabom s egyuttal óhajtom, hogy ily módon könyvtáram eladása s megvétele minél előbb teljesittessék; — ezen levelemet Herman Ottó a föntebb már emlitett bizottsággal szükséges kivonatban közölvén, e bizottság a vételárban szükséges összeget, a nyilvánossag lehető kizárásával tisztes hazafiakból s hazafias intézetekből bizalmasan összegyüjtötte s 1893. évi deczember 17-én nekem 25,000 frankot s ugyanazon hó 20-án 7130 frankot, összesen tehát 32,130 frankot aranyban távirati uton elküldött s kézbesitett s igy az akkori árfolyam szerint az általam megszabott 16,000 forint vételárt valósággal megadta, egyuttal eljárásáról 1893. évi deczember 22-én kelt hivatalos feliratában értesitett, hogy bár ő a könyvtárt magasabb értékünek tudja, mégis ragaszkodik az én elhatározásomhoz s azért azon kérelmet intézi hozzám, hogy most már a könyvtárt engedjem át s egyszersmind engedjem meg, hogy az a *Magyar nemzeti muzeumban* örök alapitványként, nem szétosztva, hanem együttesen elhelyeztessék s mind az eladási okiratba, mind az alapitó-levélbe az adományozók nevei, mint alapitók beiktattassanak.

Végezetül ugyane bizottság 1894. január 22-én kelt feliratában közölte velem az adományozók neveit s egyuttal azon kérelmet intézte hozzám, hogy e könyvtár őrizését és gondozását, hacsak időközben másként rendelkezni szükségesnek nem látom, ezentul is halálomig én teljesite-

ném s ekként az időközi gyarapodásokkal a könyvtár értékét növelném.

Mindezek alapján én fiaimnak is, ugy mint Kossuth Ferencznek és ifjabb Kossuth Lajosnak megnyugvásával s ezen okiratra vezetett aláirásuk mellett kötelezőleg s föltétlen jogi erővel kijelentem, hogy torinói könyvtáramat és pedig abban mindazt, mely könyv- és röpirat-természetü és nyomtatva van (a hozzám intézett s egyedül személyemre vonatkozó feliratokat, emléklapokat és emlékkönyveket ide nem értve) oly könyvjegyzék mellett, melyet lehető gondossággal magam készitek, vagy készittetek, netaláni halálom esetén pedig fiaim készitenek, vagy készittetnek s melyet a már többször emlitett bizottságnak átadandók, vagy fiaim átadni fognak, teljes tulajdon joggal eladtam azon bizottságnak, melynek tagjai: Eötvös Károly, egyuttal bizottsági elnök, Herman Ottó, gróf Károlyi Gábor, Hentaller Lajos, Horváth Ádám és Sturmann György országgyülési képviselők s Eötvös Bálint, egyuttal bizottsági jegyző — és pedig a következő feltételek mellett:

1. e bizottságot, mint hozzám intézett feliratában ő maga is kijelenti, én az adományozók megbizott képviselőinek tekintem . . .

Következik az adományozók névsora.

Könyvtáram jogerejü eladása tehát a bizottság javára csupán mint a felsorolt adományozók megbizott képviselője javára történik;

2. a bizottság az eladási okirat kézhez vétele után lehető gyorsan alapitó levelet állitson ki, melyben a felsorolt adományozók, mint alapitók megbizott képviselője gyanánt a megvett könyvtárt mint örök alapitványt a magyar nemzeti muzeum számára letétként teljes tulajdoni joggal, de mégis azon kikötéssel felajánlja, átengedi s megalapitja, hogy a könyvtár se darabonként, se tudományszakonként szét nem osztva, külön szekrényekben együtt kezeltessék;

3. ez alapitó levél a magyar nemzeti muzeum igazgatójának szokott módon átadassék;

4. a könyvtárt halálomig mint nálam fekvő letétet s mint a magyar nemzeti muzeum tulajdonát kezelem és őri-

zem, ha azonban szükségesnek látnám, jogomban áll azt is időközben is átadni s ez esetben a magyar nemzeti muzeum igazgatósága köteles azt átvenni és saját költségén becsomagolni és elszállitani.

Minthogy pedig, mint már föntebb emlitettem, a könyvtár vételárát valósággal megkaptam: ennélfogva az eladási ügy jogi részét befejezettnek tekintem s a bizottságot a vételár átadására nézve véglegesen megnyugtatom.

Kelt a független Olaszország Torinó nevü városában, Via dei Mille 22. szám alatt levő lakásomban, 1894-ik esztendő február havának 12-ik napján.

Kossuth Lajos s. k. *Kossuth Ferencz* s. k.
ifj. Kossuth Lajos s. k.

Ez okirat s az ebben megszabott jogokat és kötelezettségeket elfogadjuk.

Kelt Budapesten, 1894. évi márczius hó 15-én.

Dr. *Eötvös Bálint* s. k. *Eötvös Károly* s. k.
jegyző. elnök.

Herman Ottó s. k. Gr. *Károlyi Gábor* s. k.
Sturman György s. k. *Hentaller Lajos* s. k.
Horváth Ádám s. k.

Alapító levél,

melynek erejével mi, mint bizottsággá alakult budapesti lakosok, névszerint *Eötvös* Károly egyuttal bizottsági elnök, *Herman* Ottó, gróf *Károlyi* Gábor, *Hentaller* Lajos, *Horváth* Ádám és *Sturmann* György országgyülési képviselők, dr. *Eötvös* Bálint egyuttal bizottsági jegyző kijelentjük s mindazoknak, kiket illet, tudtul adjuk, hogy Kossuth Lajos országunknak egykoron nagy törvényhozója és kormányzója, hazánknak mindenkoron dicső nagy fia s minden magyar által örök tisztelettel körülvett honfitársunk, egy eladási okirat által, mely Turinban, 1894-ik évi február hó 14-ik napján kelt, melyet ő, valamint fiai Kossuth Ferencz és ifjabb Kossuth Lajos aláirtak, mely ez alapitó levelünkhöz, hitelesen füzve és pecsételve e levelünknek kiegészitő

részét képezi, torinói könyvtárát nekünk tulajdoni joggal eladta, mihez képest amaz emlitett eladási okirat rendezéseit hiven megtartva kijelentjük:

először: hogy mi amaz Eladási Okirat-ot s az abban megirt könyvtárt átvettük és átveszszük, de nem a magunk személyében, hanem csupán ugy, mint amaz Eladási Okiratban névszerint beiktatott és felsorolt adományozók és alapitók megbizott képviselői, ennélfogva az alapitó levelet is e jogi minőségben állitjuk ki s az ebben meghatározott alapitványt is e jogi minőségben teszszük;

másodszor: hogy mi amaz eladási okiratban megirt könyvtárt a nekünk átadandó könyvjegyzék szerint a magyar Nemzeti Muzeumnak letétként és örök alapitvány gyanánt teljes tulajdoni joggal felajánljuk, átadjuk és megalapitjuk azzal a kikötéssel, hogy e könyvtár se darabonként, se tudományszakonként szét ne osztassék, hanem együtt és egymás mellett egy vagy több szekrényben e fölirat alatt: »*Kossuth Lajos könyvtára*« a magyar Nemzeti Muzeum nyilt helyiségében elhelyezve, egy helyütt őriztessék és kezeltessék;

harmadszor: hogy a könyvtárt a magyar Nemzeti Muzeum Kossuth Lajos őrizete alatt hagyja mindaddig, mig ő él vagy mig ő annak átadását el nem rendeli, — halála után vagy időközbeni rendelkezése szerint azonban a magyar Nemzeti Muzeum igazgatósága köteles a könyvtárt Kossuth Lajosnak vagy örököseinek minden megterheltetése nélkül azonnal átvenni és elszállitani;

negyedszer: amennyiben a könyvtár átruházása után akár élők közti, akár halál esetén való államjövedéki illeték czimén akár az olasz, akár magyar állami kincstárnak valamely összeget kellene fizetni: ez összeg egyelőre a magyar Nemzeti Muzeum által lesz fizetendő, a muzeumi igazgatóság azonban erről minket előzőleg kellő időben értesiteni fog, hogy ennek fedezéséről gondoskodhassunk;

ötödször: az Alapitó Level-et a magyar Nemzeti Muzeum igazgatójának azzal adjuk át, hogy az akként kezeltessék, miként ezt s a hozzá hitelesen kapcsolt Eladási Okirat-ot, különösen pedig Kossuth Lajosnak, Kossuth

Ferencznek s ifjabb Kossuth Lajosnak névaláirásait mindenki s főleg az adományozó alapitók szabadon megtekinthessék.

Kelt s mindnyájunk által aláiratott Budapesten, 1894-ik évi márczius hó 15-ik napján tartott bizottsági ülésünkben.

Következnek az aláirások.

Ugyancsak 1893 végén jelent meg az Athenaeum kiadásában emlékiratainak IV-ik kötete, mely azonban, nem mint előre tervezve volt, az emigratió történetének folytatását tárgyalja, hanem speczialisan Olaszország belügyi viszonyaival foglalkozik.

Legutoljára az egyházpolitikai kérdésben emelte fel tiltakozó szavát a jobban és jobban terjedő nyilt és álczás ultramontanismus ellen.

Igen! Kossuth Lajos nem hallgathatott akkor, midőn arról volt szó, hogy az elvek, melyekért több mint fél századon keresztül küzdött, diadalmaskodjanak-e vagy elbukjanak? Amidőn ez az eset beállott, a nagy számüzött egy pillanatig sem habozott, hanem előállott, s kijelenté, hogy a valódi szabadelvüség az Magyarországra, ami Antaeusra nézve volt a föld, mert csak a valódi szabadelvüség által erősödhet a magyar!

Igen! igen! Kossuth ez alkalommal a szabadelvüség tündöklő sugaraival koronázott fővel lépett a magyar közvélemény elé turini magányából, s a függetlenség büvös aczél övébe burkolva irta meg politikai ellenségeinek azt, a mit a nagy franczia szónok e szavakkal fejezett ki: »Köszönöm a Conventnek, hogy megmentette Francziaország függetlenségét!«

Kossuth levelének is ez volt az értelme: Köszönöm a kormánynak, hogy megmenti azokat a szabadelvü eszméket melyekért én *hatvannyolcz* éven keresztül küzdöttem! Ezzel bizonyitotta be azt, hogy politikailag bármily tengernyi távolság választotta őt el attól a parlamenti többségtől, mely számüzte, hontalanná tette, azért ha e párt, vagy kormánya igazán jót, nagyot vagy hasznosat akar tenni és tesz, akkor ő, a többség és kormánya által kitagadott

hontalan pária, helyesli e tettüket; s e tényével bizonyitja be, hogy Magyarországon született, *s utolsó szempillantásáig magyar akart maradni.*

*

Ez az utolsó pillanat ez év márczius 20-án érkezett el! Kossuth halálának hirét sokan nem is akarták elhinni! Valami lehetetlenségnek tünt fel ezer és százezer ember előtt, hogy ő meg is halhat; hogy ő nem éri meg a száz esztendőt. Es mégis beköszöntött nemzetünk e gyász napja. Pár héttel előbb kezdett betegeskedni, s az utolsó napig megtartá öntudatát. Földi dolgait elintézte, s valódi ó-kori bölcshöz illő nyugalommal végezte be hosszu, szenvedésekben gazdag életét.

Egész Magyarország visszatartott lélegzettel figyelte utolsó perczeit. De nem csak Magyarország, nem csak Európa szemei voltak Turin felé irányozva ezekben a szomoru napokban, hanem Amerika is, ahol legszebb szónoki babérait aratta, a rokonszenv és aggodalom legélénkebb jeleivel figyelte.

Csunya, Olaszországban majdnem szokatlan hideg szél sivitott végig Turin város utczáin; benn a via dei mille 22-ik számu ház első emeletén 1894-ik év márcziusának 20-ik napján, éjjeli 11 óra előtt öt perczczel konstatálták az orvosok azt, hogy a legelső magyar polgár szive nem dobog többé.

Ágyát zokogva állták körül családjának tagjai: fiai Ferencz és Lajos, nővére Rutkayné s unoka-hugának, Ambrozovicsnénak családján kivül a ház barátai: Károlyi Gábor, Eötvös Károly és Helffy Ignácz, gróf Benyovszky Sándor és neje, s a szent halott utolsó emigránstársa, hü barátja: Figyelmessy Fülöp őrnagy. A szempilláit házi orvosa, doktor Bassó simitá le, Károlyi Gábor pedig feligazitotta leesett állát.

Vége volt!

Arra a hirre, hogy a »*general Kossuth*« meghalt, mert minden olasz generálnak nevezte Kossuthot; gyászt, mély, igaz szivből fakadó gyászt öltött Turin városa. El lehet

mondani, hogy idegen nemzet nagy emberét nem gyászolták még ugy, mint őtet. De nemcsak Turin öltött gyászt. Előbb az Egyesült-Államok törvényhozó testülete, majd az olasz parlament fejezte ki mély részvétét a családnak.

Turinban márczius 28-án ment végbe a temetési szertartás. A házakon fekete zászlók, az erkélyek feketével bevonva. Az utczákat már a kora reggeli órákban beláthatlan tömeg lepte el, s árként tódult a corso Vittorió-Emanuelére, a valdensiek temploma elé.

Kilencz órakor már százezer ember szorongott itt egymás hátán.

Ekkor megjelentek a magyarországi küldöttségek; a képviselőházé, Budapest főváros, a megyék, városok küldöttei, az egyetemi ifjuság, s magánosok számosan, s bevonultak a templomba zászlósan és koszorukkal. A templom előtt tizenkét városi herold Turin város czimeres paizsát tartotta. A templom már félig telve volt, a mikor az olasz küldöttek jöttek. Elől gróf *Monti* 1848/49-iki olasz legiójának roncsai, azoknak maradványai, kik mint politikai foglyok voltak az osztrák kormány által Szegeden elzárva, s Kossuth bocsátá őket szabadon, s szólitá fel őket legió alakitására. Magukkal vitték a szabadságharczi lobogójukat. Jöttek azután a különféle harczok rokkantjai, az 1848-tól 1866-ig terjedő harczokból, élén a turiniakkal, majd a velenczei, piacencai, nizzai, alessandriai, albai, hadastyánok; a friauliak s végre tizenkét vörös inges Garibaldista. Katonai rendben, zászlók alatt vonult a templomba valamennyi.

Kilencz órakor érkezett a templomba a gyászoló család. A templom közepén magas ébenfa lábakon állt a koporsó, fejjel a szószék felé, körülötte elrendezve a bronz, porczellán, babér, és virág-koszoruk fekete és nemzeti szalagu tarkasága. Oly tömeg koszorú volt, hogy egyrészét a szószékre, a padokra s falakra kellett függeszteni. A mint a gyászoló család megérkezett, rögtön megzendült Chopin gyászindulója, mely után *Peyrot* lelkész mondott imát a megboldogultért, majd egy karének hangzott el, s ujra Peyrot lelkész szólt,

s olasz nyelven dicsőitette Kossuthot, a szabadság martyrját és hősét.

Ezután *Veres* József, az orosházi kerület országgyülési képviselője s evangelikus lelkész lépett a szószékre, s magyarul beszélt, utána *Appin* franczia lelkész bucsuztatta el Kossuthot.

A szertartás befejezte után az indóházba vitték a nagy halott koporsóját, a hol Turin város polgármestere *Vóli* vett tőle bucsut a város nevében. Megemlékezett Kossuth polgári érdemeiről, Magyar- és Olaszország szabadságharczairól, melyben mindkét ország földjét bőven áztatta a testvér nép vére. Turin rajongó hódolattal vette körül Kossuthot, és fájó szivvel válik meg hamvaitól, hogy átadja azokat édes hazájának.

Márkus József, Budapest alpolgármestere, franczia nyelven válaszolt kollegájának, s a magyar főváros nevében át vette a hamvakat; egyuttal köszönetét és háláját nyilvánitotta Turinnak.

Helfy Ignácz olaszul köszönte meg Olaszország és Turin szeretetét, mely a királytól kezdve az utolsó polgárig nyilvánult Kossuth iránt.

Ezután *Rohonczy* Gedeon üdvözölte a magyar képviselőház nevében Olaszországot; majd *Szentiványi* Árpád a nemzeti párt, *Bartha* Miklós a 48-as és *Sturman* György a függetlenségi párt nevében beszéltek.

Ezzel a gyászszertartás Turinban véget ért és Kossuth holttestét neje és leánya tetemeivel együtt feltették a vonatra, mely márczius 28-ának éjszakáján és a rákövetkező nap robogott Olaszországon keresztül a drága hamvakkal. Minden állomáson, minden városnál ezrivel tódult ki az olasz nép, — élén az illető város polgármesterével.

Megható jelenet volt, midőn a határ melletti őrháznál megállt a halottas vonat s Kossuth Ferencz Olaszország felé fordulva, levett kalappal mondott bucsút és Istenhozzádat atyja nevében annak a földnek, hol a száműzött 35 évig élt, remélt és szenvedett.

Ezután a helyzet megváltozott! Osztrák területre értek! Az állomásokat rendőrök és zsandárok zárták el a

közönség elől. Éjjel a halottas-vonat a Karszt-hegység között, osztrák területen vonult át s Csáktornya volt az első magyar állomás, mely a hazatérő nagy halottat negyvenöt évi távollét után fogadta márczius 30-án reggel 6 órakor. Egybe volt ott gyülve az egész környék; Budapestről küldöttség ment le; s innen kezdve csak lassan ment egyik állomásról a másikra a vonat, melynek mentében az emberek száz és százezrei állottak és térdeltek s kegyeletes áhitattal, bánatos könytelt szemmel köszöntötték a hazatérőt. Budapestre fél ötkor érkezett meg a halottszállító vonat a három koporsóval.

A főváros a szó szoros értelmében mély gyászba öltözött. Még a legkisebb mellékutczában is ki volt minden ház gyászlobogózva s az ablakokban Kossuth képe kitéve, gyászkeretben. Nők, férfiak mély gyászban jártak e napokban, s az összes szinházak zárva voltak az alatt, míg Kossuth a ravatalon feküdt a muzeumban.

Kossuth neje és leányának hamvait a terézvárosi plébánia templomból kisérték örök nyugalomra márczius 31-én délelőtt. Ugy az utczákat, mint a temető környékét beláthatlan tömeg lepte el. A koporsó előtt 1600 nő ment mély gyászban.

Magyarország volt kormányzóját pedig a következő nap, aprilis 1-én temették. A szertartás a Hymnusz éneklésével kezdődött; utána jött a gyászszertartás, melyet *Sárkány* Sámuel evangelikus püspök tartott. A szertartás befejezte után beszédet tartott, melyet így végzett:

»Meghalt! A zászló, melyet fennen hordozott, kihult elhidegült kezéből, mint ember, alá volt vetve ő is a halandóság törvényeinek.

De fenkölt szelleme nincsen lezárva a koporsó fedele alatt, örök élete van az ő nagy lelkének, s itt valósulnak meg rajta is az Üdvözítő szavai: »En vagyok a feltámadás és az örök élet, aki hiszen bennem, ha meghal is él.« Kossuth hivő tagja volt keresztény egyházának, hiven vallotta a protestantismus hitelveit, részt vett, míg országos gondjai engedték, egyháza ügyeinek intézésében, hosszú évtizeden át felügyelője volt a sámsonházi ev. egyháznak

s távolról is melegen érdeklődött egyháza ügyei és sorsa iránt.

Legyen áldott emléke amaz egyházban is, mely őt büszkén vallotta magáénak.

Most pedig egyházam szertartásához képest megáldom a drága hamvakat és beszentelem az Atyának, a Fiúnak és Szentlélek nevében.

Általadom azokat az irgalom Istenének atyai gondviselésébe. Az ő örök éber szemei virraszszanak porladozó teteme felett, míglen megszólal a feltámadás harsonája, és megzendűl az Úr hívogató szava: »Jer hű szolgám, ki hű valál, nagyra bizlak ezután, menj be a te Uradnak örömébe.

Te pedig, megdicsőült lélek, menj fel az örökkévalóság fényes hajlékaiba s onnan a magasból tekints le áldó szeretettel gyászbaborult nemzetedre, bánatba merült fiaid és véreidre s ott a kegyelem istenének trónja előtt könyörögve, kérd a népek és nemzetek sorsát intéző hatalmas Istent, hogy áraszsza reánk a béke és egyetértés áldásait, amiért milliók szive feldobog, tegye a magyarok hazáját nagygyá, szilárddá és boldoggá. Ámen!«

Ezután *Jókai* Mór a képviselőház nevében tartotta a következő beszédet:

»Révparthoz ért a gálya, — világkörutat járt kormányosával. S megtértében egy uj világot lelt maga előtt az ó világ helyén. A régi tölgyerdő táján csak egyes vihartépte törzsek állanak még. Kilencz lustrum múlt el azóta. Ledült a többi!.... De a kidőlt erdő helyén egy uj pálmageszt emelkedett föl azóta. Az egyvivásu korból megtört alakok, megőszült fejek fogadják a visszatérőt; de körülöttük egy uj nemzedék támadt; szeretetben őseihez hasonló, de munkában erősebb, ismeretekben tudósabb azoknál.

... Ha látná a visszatérő e szép uj világot, lelkének a földi megdicsőülést kellene éreznie.... De valjon nem látja-e?

Minekünk, akik hiszünk a lélek halhatatlanságában, hinnünk kell azt, hogy Kossuth hamvaival együtt a lelkét is elhoztuk Magyarországba. A lélek nem hagyja el azokat, akiket szeret s ő neki annyi szeretni valója van itten!

... Légy üdvöz hazádba visszatérő lélek! Hozzád beszélünk, midőn hamvaid előtt állunk!

Te meghallod nemcsak azt, a mit hozzád szólunk, hanem azt is, a mit érzünk.

Te meglátod nemcsak azt a néptengert, melyben koporsód tova uszik, hanem a szivekbe is belátsz!

És látod ott, hogy a hála enyészhetetlen a magyar nép szivében azon nagy történelmi alak iránt, ki a magyarhoni jobbágyat, a bibliai Lázárnak ezt a képmását, szolgai sorsából felemelted s az Isten áldásával tetézett asztalhoz ültetted, egysorba a gazdagokkal és nemesekkel; ki az emberi és honpolgári jogokat kiterjesztetted a Szent-István birodalmának minden lakójára, nem válogatva nemzetiségekben és hitvallásban; ki a honfenntartás és honvédelem terhét, az adófizetést és fegyverviselést megkönnyitetted a »misera plebs« vállán s közös kötelességeül osztád fel a haza minden lakójára; s a jogegyenlőség által a magyar nép millióiból magyar nemzetet alkottál s szilárd alapját vetéd meg a mai Magyarországnak.

És lásd a rajongó kegyeletet, melyet emléked iránt tanusit országszerte a szellemvilág minden osztálya, ki neked köszöni, hogy a parlamentben és a sajtóban a szabad gondolat nyilatkozhatik. A tetszhalott leányzót, az alvó eszmét te költéd fel a sirból.

Látod, hogy Magyarország Erdélylyel, sok százados különválás után, egy egységes országgá tömörült, ahogy te összekötéd.

Látod Magyarország fővárosát olyanná emelkedni, a milyennek te tervezéd.

És látod, hogy a szabadelvü szellem, melynek te voltál zászlóvivője, nemzetünknek minden intézményében diadalát üli.

És látod a varázst, melyet még alvó porodban is e nemzetre gyakorolsz.

Hazatérted diadalutja a békének, a kiengesztelődésnek.

Koporsódnál találkozik az egész nemzet: régi ellenfelek kezet nyujtanak előtte egymásnak; vitatkozó testvérek feltalálják ravatalodnál a közös édes anyát, a hazát, a ki örököse lesz annak a szeretetnek, melyet te, kincsek helyett gyüjtél magadnak egy mesehosszú életen át.

Egy mondás felőled elég egy tengert elcsillapitani: »Ne háborogj! Kossuth Lajos alszik«... A tenger elpihen.

Egy szózat elég a harczot megszüntetni: »Ne tépjétek egymás zászlóit! ne vágjatok egymáson sebeket! az Kossuth lelkének fáj...« s a küzdelem elmulik.

Ez a te büvös szemfödeled betakar minden belviszályt.

Minden könycsepp, mely érted kihull, egy balzsamcsepp, mely sebeket begyógyit.

— — — — — — — — — — — — —

Óh, mennyi beszélni valónk volna egymással, ha a könnyeket elsirtuk. Elmondanánk egymásnak, hogyan törekedtünk negyvenöt év alatt a rombadőlt mindenséget ujra visszateremteni.

Hogy hirdetéd te kilencz lustrumon át Magyarhon létjogát az ó- és ujvilágnak, minden művelt nemzet nyelvén, azzal az ékesszólással, a minő nem lesz többet a földön és azzal az irótollal, a melynek erejét magyar iró nem birta soha. S a mely irótoll képezte puritán életed, független állásod egyetlen biztositékát, oly késő életkorig, a minőt a gondviselés ritka választottainak enged s a kinek enged, nyugalomra és megpihenésre rendel. — Neked az élet nem adott nyugodalmat. Utolsó erőd is az ideál harczában fogyasztád, a szabadelvüség védelmében. Ott estél el a csatatéren, szemközt fordulva a halál angyalával.

Mi pedig elmondanánk neked, minő küzdelmeink voltak e hosszú idő alatt, hogy véreztünk és könyeztünk, dolgoztunk és áldoztunk azért, hogy egy szabad hazát, egy erős magyar nemzetet megalkossunk, — mely ime él és virul, hivatását betölti a népek versenyében s most már csak békés alkotásra van hivatva, s hős erejét csak külellenség elleni védelemre összesiti.

— — — — — — — — — — — — —

De most már nálamnál nagyobbak beszélnek veled. Ott fog állani örök nyugalmad vártája Deák és Batthyány sircsarnokai mellett. — Minő triumvirátus! — Minő találkozása a nagy szellemeknek!

Te czipruslombokat küldél Deák ravatalára s ez a cziprusága találkozott azzal a babérkoszorúval, melyet Magyarország legszentebb élő nőalakja tett le a koporsóra. E két szimbolum találkozása a megszentelt helyen volt az eszmék, a nehéz idők expiácziója.

Áldottak legyenek a hamvak, melyek az expiácziót hazatértükkel befejezték: áldottak a vér és könyáztatta haza földé-

ben! Soha ne nyugtalanitsa álmaikat belviszály dobogása, balsors földrengése soha.

Áldottak legyenek az apához méltó fiak, kik e drága hamvakat hazájuknak átadták, hogy ez az ereklye, mint az Islam Kaaba köve, ne a távol külföldön legyen megőrizve, hanem az ország szivében, hogy a ki hozzá zarándokol, ne az idegen sivatagon, de a hazán vándoroljon végig s fejét a haza szivére hajtsa le.

De áldott legyen a testvérlélek is, ki e hosszú, küzdelmes élet szenvedéseit önfeláldozó ápolással megenyhitette. És áldottak azok a hamvak, kikben e nagy lélek kedveseit életében elsiratta.

Te magaddal vitted mindazokat, a kik szived véréhez tartoztak, — midőn nem volt haza: most ime visszahoztad őket magaddal élve vagy poraikban, — a midőn van haza. Hazájuk lesz nekik e hon bizonynyal

— — — — — — — — — — — — —

Lehetnek, — fájdalom vannak, — kik a magyar nemzetnek az általános kegyeletét, bizonyára bennünket nem ismerve, balramagyarázzák. De hát lehetne-e bizni egy nemzet lelkületében, mely el tudná tagadni igaz fájdalmát, mely elfelejtené háláját az iránt, a kinek tartozik vele?

A hála és a hűség két ikertestvérek.

A mely nemzet fiait igy tudja tisztelni, az atyáit is tiszteli.

A mely nemzet alkotmányát kész védeni, az alkotmányának oszlopait is megvédi.

A mely nemzet halottait meg tudja ünnepelni, az a nemzet tudja az élőket is felmagasztalni, az osztja a halhatatlanságot és a dicsőséget.

Ugyanazon kardoknak egyik lapjára ez volt vésve: »Pro libertate!« — másikra: »Moriamur pro patria et rege nostro!« — s a mit e kardok éle a történelem tábláira fölirt, az mind dicsőség volt. Ezután is az lesz.

Ez a gyász, mely a hazatérő hamvakat fogadja, a nemzet dicsteljes pompája.

E mélységes gyász éjszakájából fog felvirradni hazánknak legszebb hajnala.

— — — — — — — — — — — — —

Én még nem tudok megválni e ravataltól.

Borongó lelkem még egyszer visszatekint a multba.

Látom a nagy alakot akkor, a mikor legfényesebb volt. Azon az örökké emlékezetes juliusi ülésén az 1848-iki képviselőháznak, a melyen Kossuth felhivta a törvényhozást, hogy mentse meg a hazát s mig az meg lesz mentve, szüntessen meg önkeblében minden viszálykodást.

Most is lelkemben zúgnak Kossuth Lajos soha el nem felejthető végszavai e nagy jelenetben.

»Ha van e hazában még sajgó kebel, mely orvoslásra vár, ha van kivánság, mely kielégitésre vár: szenvedjen még egy kissé a sajgó kebel s várjon még egy kissé e kivánság: ne fügeszszük fel ezektől, hogy a hazát megmentsük!«

És látom e szavakra az egész törvényhozó testületet, mint egyetlen embert felállni és hallom mennydörögni: »Megadjuk!«

»Adunk vért és vagyont a hazáért, és elnémitjuk a fájdalmainkat!«

Magyarok!

Halljátok még egyszer Kossuth ez örök szavait! S legyetek oly nagyok, mint akkor voltatok! Hadd visszhangozza aztán e ravatal Kossuthnak akkori mondását:

»Leborulok a nemzet nagysága előtt!...«

... Vezess bennünket most, te halottaidban is óriás, e nemzeti nagyság felé.

Az örök hazában hirdessék nevednek emlékét a késő századok!«

Ezután *Gerlóczy* Károly Budapest város helyettes polgármestere, tartott hatásos beszédet; a temetőben előbb a 48/49-iki honvédek nevében *Péchy* Tamás, majd a függetlenségi és 48-as párt részéről *Justh* Gyula bucsuztatta el. Utóbbi a többek közt ezeket mondta: »Az ő nagy szelleme nem hagy el bennünket soha s lelkesíteni fog bennünket küzdelmeinkben, bátorítani fog bennünket, mikor a zsarnoki önkénynyel kell szembe szállni és mikor a hazáért, a szabadságért életünket, vérünket kell áldoznunk.

Meghalt! Elköltözött! Megváltónk! Atyánk! Mindenünk!

Elköltözött egy jobb hazába, elköltözött oda, hova az élet vihara és zaja nem hatnak el!«

A nemzeti párt szónoka *Horánszky* Nándor beszédében így méltatta Kossuth érdemeit: »Emelhet és emeljen is a nemzet Kossuth Lajosnak bárminő emlékoszlopot, ez nem lesz nagyobb, nem lesz maradandóbb, mint aminőt ő önmagának emelt, mert ez az emlékoszlop az új Magyarország, melynek késő századokra szolgáló alapjait az ő keze rakta le.

Ezen alkotásokat bámuljuk; ezen alkotásokat dicsőitjük; ezen alkotások előtt borulunk le, midőn a hála és kegyelet könyei között átadjuk drága porait az anyaföldnek, melynek boldogságáért annyit fáradott és szenvedett, halhatatlan emlékét pedig dicsőiteni és áldani fogjuk mindig, ameddig a földön egy magyar él.«

Utolsó szónok *Herman* Ottó volt, aki az országgyülési függetlenségi párt nevében beszélt a következőleg:

»Kevés percz csupán és mindaz, ami a legdicsőbb magyar férfiún halandó volt, visszaszállt a magyar földbe, édes anyánk méhébe.

Kossuth Lajost keblére öleli az ő hazája, amelyet ő oly hiven szeretett, mint senki más, amelyért ő úgy dolgozott, úgy küzdött és úgy szenvedett, mint senki más.

Ő tette szabaddá e földet, ő törte össze a jobbágyság rabigáját. A szolgából ember, a szabad emberből a hon polgára lett.

Ő bocsátotta a gondolatot szárnya szabadjára a felszabadított ember díszére és javára.

Ő szentelte fel a munkát, hogy az tisztelve s a köz javára áldás legyen.

És az ő nemes hévtől izzó szózata rázta föl a nemzetet százados tespedéséből. Lángoló ihlete szülte az eszmét, mutatta föl a végczélt, az egymást követő nemzedékek útját a messze jövőkbe.

Ő foglalta össze Mohács oldotta kévéjét. Az egyetemes magyar nemzet az az alapja, melyen él és fejlődik az ő alkotása. Ő adta meg az önrendelkezés jogában a népnek az őt illető fenséget.

És mindezeken túl a legdicsőbb — vajjon mi az?

A midőn a félvilág megrázkódott, s az óra elkövetkezett, az ő szózatára támadt fel a nemzet, az ő hivó szavára támadtak a semmiből a dicső szervezők, a hü társak, a hadverő seregek és vezéreik, kik megvivták a népszabadság legfönségesebb csatáit, hirül adva a világnak:

»Él magyar, áll Buda még!«

Igy alkotta meg az ő lánglelke a nemzet legdicsőbb eposzait, ösztönt adva benne hivő nemzedékek lelkesedésének és nemes szenvedélyének, a melyek nélkül nincsen nemzetí lét!

Elég!

A magyar nemzet hálája, szeretete mindezekért örök; mélysége kihangzik a galambősz pár szavából, kinek Te »Kossuth apánk« voltál és az maradsz mindörökre.

És földi jutalmad? A számkivetés, a hontalanság minden keserve, egy korcsosuló nemzedék hálátlansága volt.

Dicső vezér! Nagy volt az életed, nagy volt halálod és nagyok azoknak tanulságai.

Te visszatértél némán, csöndesen s egy egész nemzet leborul a sirnál, egy egész nemzet felzokog, hogy elvesztett.

És sirodból, mely egybeforrasztja a nemzetet a hálában és a fájdalomban, mégsem kelhet ki a kiengesztelődés pálmája.

Nemzeted pedig hitt a végső kiengesztelődésben, várta, hogy ravatalodon megjelen a cziprusság; — hiába hitt, hiába várta.

A nemzet nemes, engedékeny lelkülete hiába borította egykoron a kiengesztelődés fátyolát a népszabadság hőseinek és vértanuinak Golgothájára.

Nincs viszonzás, nincs és nincsen!

És ez a végzet. Hatalmas nemzetségek és nemzetek történelmi végzete.

Látnoki ihleted megmutatta neked a jövőt, méhében a vajudó kitöréseket, melyek jönni fognak, mert jönniök hell.

És ezért áll szavainak igazság: Te mondád, ha majd eltemetnek, akkor feltámadok siromból és akkor a Kossuth-név nagyobb lesz, mint volt valaha.

Igaz. Ez ugy lesz, mert máskép nem lehet.

Temessenek a cheopsz romjai alá; döntsék sirodra Ázsia egetostromló őshegységeit, mind hiába: Te fel fogsz támadni! És midőn nemzeted sorsa dülőre jut, dicső neveddel száll majd sikra a szabadság, egyenlőség és testvériség szent nevében, a haza függetlenségeért és önállóságáért.

És megmozdul minden hant, fönnmaradnak a népszabadság legendái, dicső vezérei — fönnmarad mind és minden . . .

Egy egész nemzettel borul le előtted hü követőidnek, a függetlenségi pártnak tábora, mely ide állította igaz hivedet, hogy áment mondva, áldja meg szent hamvaidat.

Legyenek áldva mindörökre.«

Maga a temetési menet óriási, leírhatatlan, csodálatos volt. Már a kora reggeli órákban megszámlálhatatlan sokaság tartotta megszállva a kerepesi utat, Károly- és muzeum-körutakat, üllői és soroksári utakat, a Kalvin-tért és a muzeum mellékutczáit. A sokaságban nem volt rangkülönbség; volt ott minden rendből, a főrendi ház alelnökétől s a képviselőház alelnökeitől kezdve a legalacsonyabb sorsú emberig.

A nép maga ügyelt fel a rendre; kocsi nem járhatott azokon az utczákon és utakon, melyeket a tömeg ellepett. Csend van mindenfelé! Egyik ember ép úgy érzi, mint a másik, hogy itt nem embert temetnek, hanem ezredéves cser dőlt le. Igen! igen! A gyász és szomorúság Budapesten egyetemes! Soha még ez a gyorsan fejlődő világváros ily bánatban nem volt *egynek halála miatt!* Látszik, hogy a nép *valódi embere* húnyt el, mert az egész nép gyászolja őt.

Olyan temetése volt a hontalan számüzöttnek, aminőben halandó még nem részesült. Nyolcz ló vonta a gyászkocsit, mely Magyarország függetlenségét vitte temetni. A temetési menet több mint egy mértföldnyi hosszuságra

nyult. Eleje már a népszinháznál volt s a menet vége még a muzeum előtt bontakozott ki, végig kigyózva a Károly-köruton, Andrássy-uton és Erzsébet-köruton. A gyászmenetben résztvevők száma hozzávetőleg négyszázezer lehetett. Ezenkivül a járdák, boltok bejáratai, ablakok, háztetők és lámpavasak meg voltak sürün rakva néző közönséggel.

Szomorúság, mély, szívből jövő bánat ült minden arczon.

A koporsó után tizennyolcz kocsi vitte a koszorúkat, melyek száma 2871-re rugott. A mértföldhosszú menet tizenegy óra után mély csendben indult meg a muzeumtól. Fájdalmas csend van mindenfelé! Csak néha szólal meg a mezőturiak elfátyolozott dobjának pergése. Féllábú 48-as honvéd veri azt a dobot, egyike azoknak »a harcz viharában megbarnult kunoknak«, aki szintén az ő szavára rohant a harczba. A dobpergés után kisvártatva bánatos, vontatott, kesergően siralmas éneklés hallatszik s hangzik el a temérdek ember szakadatlan, lassú zümmögése között. Rendben és csendben vonulnak ki a kerepesi temetőben levő sirhoz, mely a véletlen játéka következtében ép Deák Ferencz és gróf Battyhány Lajos mauzoleuma között fekszik.

Lebocsátják a hármas koporsót a sirba, s ezzel beteljesedett a nagy hontalan kivánsága: *Az édes anyaföld ölelte kebelére!*

Másfél emberöltő pergett le az idő számlapjának óramutatóján attól a pillanattól kezdve, amidőn Magyarország kormányzója Orsóvánál átlépte szülőföldje határát. Nagyrésze annak a nemzedéknek, mely Kossuth Lajost ismerte s hallotta lelkes beszédeit, már rég por és hamu! És ennek daczára, a másfél emberöltő mulva hazahozott holttestet mégis valódi diadalmenettel fogadta a *nem hivatalos Magyarország.*

Ebből a *hivatalos Magyarország* azt tanulhatja meg, hogy a hazafiság, elvhüség és a meggyőződés szilárdsága már a földön elnyeri jutalmát, még akkor is, ha az a hatalmasoknak nincsen inyére.

Aki pedig látta a részvétet, a bánatot, a síró tömeget, tiszta meggyőződéssel mondhatja el Széchényivel: Kossuth eszméi valósulni fognak! Magyarország függetlensége nem lett Kossuthtal eltemetve! *A független Magyarország nem volt, hanem lesz!*

TARTALOM.

